

AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI V LJUBLJANI
PRAVNI RAZRED

RAZPRAVE

ZVEZEK TRETJI

LJUBLJANA 1945

IZDALA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI V LJUBLJANI

Popravki

k tretjemu zvezku **Razprav** pravnega razreda Akademije
znanosti in umetnosti v Ljubljani (1945)

Na str.	3.	vrsta	15	od spodaj postavi za besedico »le« vejico.
" "	14.	"	5	od spodaj stoji: spolki, prav: spolki.
" "	15.	"	14	od zgoraj stoji: kommaditista, prav: koman- ditista.
" "	18.	"	11	od spodaj stoji: vloge, prav: dolge.
" "	29.	"	11	od spodaj stoji: ujawniac, prav: ujawniac.
" "	43.	"	21	od zgoraj stoji: nerazdeljenost, prav: ne- razdelnost.
" "	46.	"	14	od spodaj stoji: odpravi, prav: opravi.
" "	47.	"	9	od spodaj stoji: nejewsi, prav: najnowejši.
" "	48.	"	4	od zgoraj postavi za besedo: odkloniti be- sedo: niti.
" "	48.	"	19	od spodaj stoji: Skupe, prav: Skupen.
" "	61.	"	12	od spodaj stoji: S, prav: SG.
" "	64.	"	15	od spodaj črtaj vejico za besedo: namen.
" "	88.	"	17	od zgoraj stoji: družbi, prav: združbi.
" "	102.	"	7	od zgoraj stoji: spolki, prav: spolki.
" "	121.	"	12	od spodaj stoji: v, prav: o.
" "	123.	"	18	od spodaj stoji: odnosih, prav: odnosnih.
" "	127.	"	6	od spodaj stoji: Zivilgestzbuch, prav: Zivil- gesetzbuch.
" "	130.	"	7	od spodaj stoji: Jsl. wesentlich ausgedehnt prav: sung überhaupt auf- gegeben.
" "	130.	"	2	od spodaj stoji: (Bevollmächtigten (wird, prav: (Bevollmächtigten) wird,
" "	132.	"	7	od zgoraj stoji: Gesellschaften, prav: Ge- sellschaftern.

Manj važne pogreške, zlasti kar se tiče ločil, naj si blago-
voli čitatelj popraviti sam.

AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI V LJUBLJANI
PRAVNI RAZRED

RAZPRAVE

ZVEZEK TRETJI

LJUBLJANA 1945

IZDALA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI V LJUBLJANI

Vsebina

	Stran
<i>Milan Škerlj</i> : Osebne trgovinske družbe po novejših zakonih, II. del	1
<i>Leonid Pitamic</i> : Organ, organizacija, organizem	133
<i>Janko Polec</i> : Križnikovi odgovori na vprašanja v Bogiščevem »Naputku«	151

Osebnе trgovinske družbe po novejših zakonih

Drugi del

Spisal redni član Akademije
univ. prof. dr. Milan Škerlj

IV. Pravna razmerja s tretjimi osebami

1. Razmerje med družbo in tretjimi osebami vobče

a) Nastanek družbe na ven

60. Prirodno se zdi, da nastane osebna družba določne oblike v trenutku ko je spolnjeno, kar zahteva zakon za to obliko, in sicer hkrati na znotraj, med družbeniki, in na ven, proti tretjim osebam; drugače bi bilo le, če zahteva zakon za nastanek na ven kaj več ali kaj manj ali kaj drugega

Kratice: Zakoni: A = Allgemeines deutsches Handelsgesetzbuch, obenem zakon, ki kot avstrijski zakon še velja na našem pravnem območju; B = bosansko-hercegovinski trgovinski zakon iz leta 1883.; BGB = nemški Bürgerliches Gesetzbuch; F = francoski Code de commerce; FCiv. = francoski Code civile; HO = hrvaški in ogrski trgovinski zakon, zak. čl. XXXVII : 1875; It. = dosedanji italijanski Codice di commercio iz l. 1882.; It. Civ. = dosedanji italijanski Codice civile iz l. 1865.; Jsl. = jugoslovanski trgovinski zakon, I. in II. del iz l. 1937.; L = Liechtensteinisches Zivilgesetzbuch iz l. 1926.; N = sedanji nemški trgovinski zakonik iz leta 1897.; NIt. = novi italijanski Codice civile; NŠ = Švicarski Obligationenrecht iz l. 1936.; ODZ = avstrijski obči državljanski zakonik; P = poljski Kodeks handlowy iz l. 1934.; PObl. = poljski Kodeks zobowiązani iz l. 1933.; S = zakonik trgovinski za knjažestvo Srbiju iz l. 1860., obenem skoro doslovno enaki črnogorski trgovinski zakonik iz l. 1910.; SG = srbski gradjanski zakonik iz l. 1844.; Š = švicarski Obligationenrecht v redakciji iz leta 1881, in v novejši redakciji iz l. 1911., ki se v snovi, za katero gre tu, med seboj skoro ne razlikujeta.

Številke pomenijo §§ v B, BGB, HO, Jsl., N, ODZ, S, SG in člene v A, F, FCiv., It., It.Civ., L, NIt., NŠ, P, PObl., Š.

kakor za nastanek med družbeniki. Zato ni čudno, da se znaten del zakonov res vsaj naravnost ne bavi z vprašanjem, v katerem trenutku nastane družba, in zlasti ne z vprašanji, ali je vpis (objava) potreben za nastanek sploh ali le za nastanek — učinkovitost — družbe v razmerju do tretjih oseb, ali se vpis (objava) lahko nadomesti z drugim dejanjem, ali vpis (objava) izleči hibe v drugih potrebnih točkah ali pa ima z vpisom (objavo) ustvarjeni videz vsaj drugačen pravni pomen. Posredno pa zakoni, eni več drugi manj, vendar rešujejo tudi taka vprašanja, kakor smo videli v I. delu, št. 28, 29; za presojo časa nastanka na ven bo treba le malo dodati.⁴³

61. Nekateri zakoni, ki sicer zahtevajo vpis (objavo), ne postavljajo pa sankcije, da brez njega ni družbe določne oblike, odredajo (A 110, 163, HO 87, 138, B 91, 142), da postaneta javna trgovinska družba in komanditna družba v razmerju proti tretjim osebam »učinkoviti« s trenutkom, v katerem se v trgovinski register vpiše ustanovitev družbe — po HO in B objavi ta vpis — ali pa je družba tudi le začela svoje posle; določba, da naj se družba začne pozneje kot z vpisom (objavo), nima pravnega učinka zoper tretje osebe. N 123, 161 dodaja, da je neučinkovita na ven tudi pogodbeni določba, po kateri naj bi se družba na ven začela pozneje kot z začetkom poslovanja. Seveda pa je moral N priznati izjemo za primere, v katerih je vpis v trgovinski register po N 2, 3 konstitutiven (I, št. 28, 12). Povsem po N-u je urejen Jsl. (126, 166), ne pa Š, NŠ in P, ki takih določb nimajo, dasi je tudi po njih vpis v register samo v nekaterih primerih potreben za nastanek družbe.

Vprašanje je, ali je po A in po zakonih, ki mu slede, res treba razlikovati trenutek nastanka družbe na notri od trenutka nastanka na ven, in sicer tako, da je za nastanek na ven poleg vsega drugega potreben še vpis (objava) ali, namesto njega, začetek poslovanja. Za odgovor treba ugotoviti, kaj pomeni izraz, da je družba postala pravno učin-

⁴³ Le FCiv. 1843 in It.Civ. 1707 odredjata izrecno, da nastane preprosta družba, med člani, s trenutkom nastanka pogodbe, če ta sama ne določa drugega časa; o nastanku družbe na ven zakona ne govorita, razumljivo, saj se preprosta družba kot družba redno ne pojavlja na ven.

kovita proti tretjim osebam. V poštev prihajajo zlasti A 111, 112, 164, 165 in vsreznі HO 63, 88, 139; B 67, 92, 143; N 124, 128, 161, 171, Jsl. 127, 131, 166, 174, ki izražajo dve temeljni razliki med (preprosto) družbo občega državlјanskega prava in pravo osebnо trgovinsko družbo: izvestno, precejšnjо, imovinsko avtonomijo⁴⁴ osebnih trgovinskih družb in neposredno in nerazdelno odgovornost družbenikov za družbene zaveze. Imovinska avtonomija se sicer ne tiče samo razmerja proti tretjim osebam, marveč tudi razmerja proti družbenikom, in zamisliti se da tudi odgovornost družbenikov, ki velja v družbi, toda odredbe A 111, 112 in vsreznе odredbe drugih zakonov zadevajo že po svoji sistematski uvrstitvi v zakonu samo imovinsko avtonomijo in odgovornost družbenikov za družbene zaveze, ki se pojavljata proti tretjim osebam. Da se avtonomija in odgovornost na ven ne moreta pojaviti, dokler družba ne začne poslovati na ven, je jasno in velja tudi po tistih zakonih, ki sploh ne govore o nastanku in ne razlikujejo nastanka na ven in na notri, pa tudi po tistih, ki jim je vpis (objava) bistvena za nastanek. A in njemu enaki zakoni zamenjujejo abstraktno sposobnost stopati v pravne stike s tretjimi osebami (»pravna učinkovitost«) s konkretnim začetkom poslovanja, vežejo abstraktno sposobnost na videz na dejanski začetek poslovanja. V resnici pa pomeni odredba, da postane družba na ven učinkovita najkasneje z vpisom (objavo) v trgovinski register, le da družbeniki ne morejo s pogodbo določiti, da naj nastanejo učinki družbe na ven, zlasti torej neomejena, neposredna, nerazdelna, prvotna odgovornost družbenikov, seveda če se je pojavil primer za njo, šele s trenutkom, ki je poznejši od trenutka vpisa (objave), po N in Jsl. tudi poznejši od trenutka, ko se je začelo poslovanje. Navzlic taki določbi v pogodbi nastane odgovornost, čim je družba vpisana (objavljena) ali je začela poslovati in se, seveda, v enem kakor v drugem primeru pojavi vzrok za odgovornost. Po zakonih, ki jim je vpis (objava) potreben za nasta-

⁴⁴ Izraz »autonomia patrimoniale« je prav v namenu razlikovanja od pravne osebnosti kapitalskih družb uporabljen v poročilu k NIt., knjigi o delu, str. 94, št. 130, in prav dobro formalno naglaša razliko. V čem je imovinska avtonomija, ki ne sega do pravne osebnosti, treba seveda razbrati iz zakona, v našem pravnem področju zlasti iz A 111, 164.

nek družbe, je to drugače: pravni učinki družbe ne nastanejo na ven, dokler ni vpisana (objavljena), dasi je družba začela poslovati in dasi so člani med seboj sporazumljeni o nerazdelni odgovornosti. Drugače je to le, kolikor posamezni zakon izrečno odreja kaj drugega, na pr. F, S, It., NIt. (gl. I, št. 29).

Po vsem tem treba reči, da po zakonih A-jeve skupine ne gre za dva različna trenutka nastanka, marveč za en enoten trenutek; družba nastane tudi na ven, čim so spolnjeni pogoji za veljavnost družbene pogodbe. Da se na ven njena »učinkovitost« ne pokaže, dokler se družba, bodisi z vpisom, bodisi s poslovanjem, ne pojavi na ven, se razume po sebi, ne more se pa reči, da družba sploh ni učinkovita proti tretjim osebam, ker se še ni pojavila.

Dasi v izrazu ne povsem posrečen, ima način A-ja in njemu enakih zakonov veliko prednost, da jako uspešno ščiti tretje osebe. Čim dvoje ali več oseb sporazumno na skupno ime (firmo) obrtno opravlja trgovinske posle, lahko upnik iz takih poslov uveljavlja po eni strani imovinsko avtonomijo družbe, po drugi odgovornost družbenikov. Zakoni, ki zahtevajo posebne obličnosti, kakor pismenost pogodbe, vpis, objavo, skušajo položaj upnikov olajšati s posebnimi odredbami o odgovornosti »družbenikov« nepravilne družbe, t. j. take, ki je vsaj v izvestnih pravicah po samem zakonu ni. Pri tem se eni zakoni ozirajo samo na upnike, drugi, naprednejši, pa urejajo tudi razmerje med družbeniki samimi, na pr. NIt. 2297, pa tudi L 689.

62. S pravkar omenjenim primerom ni zamenjavati primera, da se je vpisala (objavila) družba, ki bi se ne bila smela vpisati (objaviti), ker niso bili spolnjeni pogoji za to, zlasti ker ni bilo materialno veljavne ali oblično pravilne družbene pogodbe. Tu se pojavi vprašanje pravnega pomena videza pogodbe. S tem vprašanjem se večina zakonov ne bavi posebej, presoja ga bo po splošnih načelih registrskega (objavnega) prava in po občem civilnem pravu; drugi zakoni imajo posamezne odredbe o navideznem trgovcu, ki bi vsaj delno prišle v poštev tudi pri osebnih družbah; samo L 690 odreja naravnost, da ustvarjata po obliki pravilna in z vednostjo družbenikov storjena prijava in vpis družbe

neodvisno od veljavnosti družbene pogodbe neomejeno in nerazdelno odgovornost.⁴⁵

63. Tajna družba, priložnostna družba, združba z udeležbo se načelno na ven ne pojavljajo kot take, zato tudi ni posebej govora o nastanku na ven. Zakoni izražajo to različno; F 49 odreja, da so »združbe z udeležbo družbe, katerih obstoj se ne odkriva tretjim osebam«.⁴⁶ S molči; za oba zakona pridejo v poštev tudi odredbe obćih državljanskih zakonikov, prim. FCiv. 1862, 1864, SG 748. Po A 256, N 335, L 769, Jsl. 489 je iz poslov trgovinskega podjetja, ki je pri njemu deležen tajni družbenik, proti tretjim osebam zavezan samo imetnik podjetja, t. j. javni družbenik, ne pa družba ne tajni družbenik, v istem smislu P 277. Toda A pozna izjeme: po čl. 257 je tajni družbenik zavezan osebno in nerazdelno, če je njegovo ime v komplementarjevi firmi, in čl. 260 odreja, da se presoja »po splošnih pravnih načelih, ali in kakšni pravni učinki nastanejo v korist tretjih oseb, če se po tajnem družbeniku ali z njegovo voljo objavi obstoj tajne družbe.« Ne spremeni se z objavo tajna družba v javno ali komanditno, nastopijo pa lahko izvestni pravni učinki. V teh primerih pač »nastane« z objavo tajna družba na ven, kolikor objava ima kaj pravnega učinka. N, L in P niso prevzeli odredb A 257, N in P tudi ne 260, pač pa ju je prevzel Jsl. 494, in sicer A 257 z omejitvijo, da je tajni družbenik zavezan kakor javni le, če je vedel ali moral vedeti, da je njegovo ime v komplementarjevi firmi, A 260 pa po L 769 v določni obliki: če je tajni družbenik ali, z njegovo vednostjo, imetnik trgovinskega podjetja oglašil v novinah, z okrožnicami ali na sličen način, da obstoji tajni

⁴⁵ Ni nezanimivo, kako zakoni za povsem različne primere dajejo iste sankcije. Po S 43 in po francoskem zakonu o družbah z dne 24. julija 1867 — gl. I, št. 29 — je nasledek neobjave sicer pravilne pogodbe ničnost družbe, na katero se pa člani ne morejo pozivati proti upnikom, tako da ti lahko uveljavljajo neomejeno in nerazdelno zavezo; slično tudi It. 98. Po L 690 je v obratnem primeru nepravilne pogodbe pa pravi neobjave zagrožena stvarno ista sankcija.

⁴⁶ »Ne se révèle pas«: »odkriva« ali »odkrije«? Prvo bi lahko pomenilo, da se družba sploh ne more objaviti, t. j. da objava nima pravnega učinka, vsaj ne takega kakor pri pravih osebnih družbah, drugo lahko pomeni da gre za združbo z udeležbo le dotlej, dokler se ne odkrije. Razlika je jako velika.

družbenik, je ta do višine dogovorjene ali večje oglašene vloge neposredno in nerazdelno zavezan za obveznosti iz poslovanja trgovinskega podjetja. L 769 gre še dalje in rešuje celo primer, da se je tajna družba po pomoti vpisala v javnostni register: tajni družbenik odgovarja tako kakor komanditist za komanditno vsoto; misel ustreza sodobnemu upoštevanju pravnega videza, odredba pa je pač jako kazuistiška. It. 235 izraža v skladu z It. Civ. 1726, 1728, da tretje osebe nimajo proti združbi z udeležbo ne pravic ne obveznosti; NIt. 2551 izraža isto pozitivno, tretje osebe pridobivajo pravice in prevzemajo zaveze le proti pridružujočemu članu (associante); drugih podrobnosti It. in NIt. ne poznata in zlasti ne govorita o nastanku ali pravni učinkovitosti združbe na ven.

O nastanku priložnostne družbe ali njeni učinkovitosti na ven ne govorijo ne A, ne HO, ne B naravnost, vendar gre v primerih, ki jih navajajo A 269 odst. 2, HO 62 odst. 3 in B 66 odst. 3, stvarno za pojave priložnostne družbe na ven in za pravne učinke proti tretjim osebam, torej lahko pride v poštev tudi vprašanje trenutka nastanka. Odgovor ne bo povsem tak kakor pri pravih osebnih družbah, ker pri priložnostni družbi ne gre za obrtno opravljanje trgovinskih poslov. Po L 760 je položaj toliko različen, da v primerih, kakor jih imamo tu v mislih, družbeniki v dvomu niso zavezani nerazdelno, marveč sorazmerno svojim deležem pri družbi, kar se zdi doslednejše. Dočim pa A, HO in B v takih primerih odredajo tudi aktivno nerazdelnost med družbeniki, molči L za ta del; uporabiti bo treba L 662 v zvezi z L 660.

64. Enotnosti v pogledu odredb o postanku (pravne učinkovitosti) družbe na ven ni videti; ker je vprašanje odvisno od tega, ali zakon zahteva za nastanek spolnitev določnih obličnosti ali ne, velja v bistvu tudi za ta del, kar je rečeno v I, št. 30.

b) Imovinska avtonomija osebnih družb

65. Že v I. delu, št. 35 je bilo v zvezi z vprašanjem, čigavi postanejo članski prispevki, načeto vprašanje pravne kvalifikacije osebnih družb. V zunanjem razmerju je to

vprašanje še važnejše kot v notranjem.⁴⁷ Na dlani je, da nimajo pravna razmerja med tretjimi osebami in družbo, ki je pravna oseba, brez posebne odredbe zakona neposrednega pravnega učinka na družbenike, ker gre za res inter alios acta, dočim je to, zopet brez posebne odredbe zakona, povsem drugače, če družba ni pravna oseba. Saj vemo, da po starejših obćih državljanskih zakonikih iz poslov, opravljenih po družbeniku za družbo, načelno nastane pravno razmerje le med tretjo osebo in družbenikom, prim. FCiv. 1862, 1864, It. Civ. 1726, 1728, ODZ 1203, SG 748. Dasi tudi ti zakoni z različnimi izrazi priznavajo skupno imovino družbenikov,⁴⁸ se o pravnem položaju te skupne imovine na ven komaj izražajo, gotovo pa ne tako jasno kakor bi bilo želeti.⁴⁹ Drugače je to po mnogih trgovinskih zakonih, ki imajo poleg odredb za ureditev notranjega razmerja tudi niz odredb, s katerimi bolj ali manj podrobno urejajo pravno kvalifikacijo družb, zlasti tudi osebnih, na ven. Pa tudi tisti, ki ne razlikujejo jasno med odredbami za notranje in za zunanje razmerje, dajejo odredbe, ki so sila važne za presojo pravne kvalifikacije položaja osebnih družb. Tako F ne ureja pravnega položaja osebnih družb na ven izrecno, toda ko čl. 49 pravi, da združba z udeležbo ni pravna oseba, se, dasi ne povsem nujno, vsiljuje sklep, da so ostale, prave, trgovinske družbe pravne osebe, in francoska pravna veda

⁴⁷ Tudi med družbeniki vprašanje ni brez pomena, toda med njimi gre pred vsem vendar le za obliko organizacije skupnega podjetja. Ne samo družbeniki javne trgovinske, marveč tudi družbeniki delniške ali družbe z o. z. govore »naši posli«, »to storimo«, »to opustimo«, »naša tovarna« in sl., ne da bi si bili svesti, da je tako izražanje pri kapital-ski družbi kot pravni osebi juristiški povsem zgrešeno.

⁴⁸ N. pr. FCiv. 1846: »caisse sociale«, 1859: »choses appartenant à la société«, 1860: »choses... qui dependent de la société«, 1862: »dettes sociales«, 1867: »la chose, dont la propriété a déjà été apportée à la société«; prav tako It.Civ. 1710, 1723, 1724, 1726, 1731; ODZ. 1183; »če se vložje denar, potrošne... velja tudi glavnica za skupno lastnino članov« (toda le tistih), »ki so k nji doprinesli«; 1215: delitev družbene imovine; SG 727: »ono što je uloženo u ortački posao, sačinjava glavnica ortak-luka i prinadleži svima zajednički« (toda SG 739: »glavno pripada svakomu svoje«).

⁴⁹ Prav ti zakoni naglašajo, da za trgovinske družbe velja neraz-delna zaveza družbenikov (FCiv. 1862, It.Civ. 1726, ODZ 1203, prim. tudi SG 748), toda o pravnem položaju imovine trgovinskih družb tudi molče.

ga je, res da ne samo iz tega razloga, po večini tudi storila. S tem je načelno rešeno vprašanje pridobivanja pravic, prevzemanja zavez, pravnih sposobnosti, z eno besedo imovinske avtonomije: kolikor sam zakon ne ustanavlja izjem, ima prava osebna trgovinska družba v vseh pogledih položaj pravne osebe. Prav tako in še jasneje po It. 77: »Le società — — costituiscono, rispetto ai terzi, enti collettivi, distinti dalle persone dei socii,« še posebno je naglašeno razmerje na ven. S pa ni tako jasen, ker ni prevzel F 49; zato je tudi sporno, ali je po S osebna trgovinska družba pravna oseba.

A in zakoni, ki mu slede, urejajo imovinsko avtonomijo osebnih trgovinskih družb prav v odsekih o pravnem razmerju družbe s tretjimi osebami točno, toda ne da bi izrecno reševali vprašanje, ali so družbe pravne osebe ali jih je podrediti kakemu drugemu pravnemu liku. Jasno je rečeno, da lahko na svojo firmo pridobivajo pravice in prevzemajo zaveze, tožijo in so tožene pred sodiščem (A 111, 164, HO 63, B 67, N 124, 161, Š 559, 597, NŠ 562, 602, P 81, 82, 144, Jsl. 127, 166). Prim. tudi L 649: »družbe brez osebnosti, izvzemši kolektivno, komanditno, kolektivno z omejeno zavezo in družbo komanditistov, nimajo niti pravne niti sposobnosti biti stranka — — —,« dalje L 679, 697, 733, 755. Niso stvarne razlike, da novejši zakoni ne naglašajo več sposobnosti pridobivati stvarne pravice na nepremičninah in ne urejajo več podsodnosti; prvo ni več potrebno, odkar so odpravljene prepovedi pridobivanja nepremičnin po mrtvi roki, druga je urejena v procesnih zakonih. Stvarne razlike tudi niso, marveč le pojasnila, ko L in Jsl. osebnim trgovinskim družbam izrecno priznavata sposobnost biti stranka tudi pred drugimi kot sodnimi oblastvi, ali ko L navaja, da se postopanja pred oblastvi lahko udeležujejo kot intervenienti.⁵⁰

⁵⁰ Tudi osamljena odredba N 124, da je za izvršbo na družbeno imovino potreben izvršilni naslov, glaseč se na družbo, se mi zdi bolj pojasnilo kot pa nekaj novega, prim. pa tudi § 16 našega izvrš. postopnika, ki po § 11 avstr. izvrš. reda, obratno, omogočuje izvršbo zoper osebno trgovinsko družbo na podstavi izvršilnega naslova, izdanega zoper javnega družbenika, seveda če gre za terjatev zoper družbo, za katero je zavezanec odgovarjal kot družbenik.

66. S tem, da A in vsi zakoni njegove skupine izvzemši P naglašajo sposobnost družbe pridobivati pravice in prevzemati zaveze, tožiti in biti tožena na svojo firmo, je v skladu z zakonskimi definicijami, ki naglašajo opravljanje (trgovinskih) poslov na skupno firmo (prim. I, št. 10), izraženo, da je firma tisti znak, ki na ven razodeva skupnost družbenikov in imovinsko avtonomijo družbe. Ker tudi P 75, 143 naglašja skupno firmo kot bistveno za pojem osebnе trgovinske družbe v ožjem smislu, smemo reči, da P 81 s tem, da ne omenja firme pri pridobivanju pravic itd., ni hotel stvarno ničesar spremeniti.⁵¹ Pri zakonih te skupine je torej firma več kot zgolj ime, ona je tudi znak enotnosti družbenikov v skupnem podjetju. Če je družba pravna oseba, je sama po sebi enotna, saj je »oseba«, različna od oseb družbenikov. Pri družbi, ki ni pravna oseba, samo po sebi ni te enotnosti, toda pravim osebnim trgovinskim družbam jo dajejo zakoni v izvestnih pogledih na njihovo firmo.^{52, 53}

⁵¹ Družbenik pridobiva za družbo pravice in jo obvezuje, tudi če ne posluje izrecno v njenem imenu; zadostuje, da se iz okolnosti vidi, da naj posel po volji strank velja za družbo (A 114, PObl. 93). Tudi če se družbena firma ni imenovala, pridobi torej družba pravico, prevzame zavezo na svojo firmo kot znak skupnosti članov in imovinske avtonomije.

⁵² V tem, da mnogi zakoni pri osebnih družbah naglašajo pridobivanje pravic itd. na firmo, ne pa pri kapitalskih družbah, je izvestna opora za mnenje, da je pravna kvalifikacija kapitalskih družb drugačna. Sklep pa ni povsem zanesljiv, kajti HO 63, B 67 govori tudi pri kapitalskih družbah o pridobivanju pravic na firmo, toda reči treba, da tudi ni brez moči, kajti več zakonov, ki naravnost priznavajo kapitalskim družbam pravno osebnost, sploh ne govori o sposobnosti pridobivati pravice in prevzemati zaveze (NŠ, P, Jsl., NIt.). Prim. pa tudi Š 625, ki se izraža dovolj jasno, da so kapitalске družbe pravne osebe, pa vendar še posebej govori o sposobnosti pridobivati pravice in prevzemati zaveze; prim. tudi L 109.

⁵³ Posebna važnost firme pri osebnih trgovinskih družbah sicer ni bila prvi vzrok popolnjevanja odredb o firmi osebnih trgovinskih družb v novejših zakonih, res je pa, da podrobnejše odredbe o firmi in zlasti odredbe, ki zahtevajo večjo skladnost besedila firme z dejanskimi osebnimi razmerami v družbi in predpisujejo razne pojasnjujoče dostavke, služijo tudi kreditu reelnih družb. Posebej bi omenil L. 1019, 1020, ki dovoljujeta tudi osebnim družbam stvarno in fantazijsko firmo, uvajata pa obvezne dostavke, ki jasno razodevajo obliko družbe; L tudi ureja firmo v primeru užitka, zakupa, izvršbe na podjetju in v primeru stečaja.

67. V zvezi z imovinsko avtonomijo osebnih trgovinskih družb rešujejo nekateri zakoni še vrsto posameznih vprašanj in sicer: a) vprašanje povračila škode, ki jo napravi družbenik družbi, in škode, ki jo ima družbenik kot tak od družbe,⁵⁴ b) vprašanje razmerja med družbo in zasebnimi upniki posameznega družbenika, t. j. tistimi upniki, katerih zahtevki zoper družbenika ne izvirajo iz članstva v družbi, iz družbenikove odgovornosti za družbene zaveze, marveč iz drugega pravnega naslova, c) vprašanje pobota med terjatvami družbe, družbenika in upnika družbe ali družbenika, č) vprašanje položaja družbenih upnikov in zasebnih upnikov v stečaju družbe in v stečaju posameznega družbenika. Na presojo teh vprašanj namreč bolj ali manj vpliva pravna kvalifikacija, ki jo zakon, sodstvo, veda pripisujejo posameznim oblikam osebnih trgovinskih družb. F in S o teh vprašanjih sploh ne govorita; nekaj odredb sicer dajeta FCiv., zlasti v čl. 1850, 1852, in SG v § 738, večina vprašanj pa tudi v njima ni rešena. Drugače je to po A-u in po zakonih, ki mu slede.

68. a) Po A 93, 94 je družba družbeniku odgovorna za izdatke, ki jih je imel v družbenih stvareh, za obveznosti, ki jih je prevzel zaradi družbenih stvari, in za zgube, ki jih je imel neposredno od svojega posloводства ali iz nevarnosti, ki so neločljivo zvezane s poslovoidstvom, po drugi strani je vsak družbenik družbi odgovoren za škodo, ki ji je nastala po njegovi krivdi, ne da bi mogel škodo pobotati s koristmi, ki jih je priskrbel družbi v drugih primerih s svojo marljivostjo. V bistvu enake odredbe imajo HO 71, 72, B 75, 76, Š in NŠ 537, 538; N 110 in Jsl. 112 pa sta izpustila A 94 kot sam po sebi razumljiv. Zakonu, ki priznava osebne družbe kot pravne osebe, so odredbe te vrste sploh nepotrebne; če pa osebna družba ni pravna oseba, imajo take odredbe svoj pomen. Družba je zavezana za povračilo izdatkov, ne samo ostali družbeniki, družbi se povrne škoda, ne samo ostalim družbenikom. Ne odračunava se delež, kateri bi prišel na družbenika, ki je imel izdatke ali ki je

⁵⁴ Prav za prav gre tu za pravna razmerja v družbi, med družbeniki; obravnavam jih tu namesto v I. delu, ker je ureditev značilna za presojo pravne kvalifikacije osebnih družb po tistih zakonih, ki urejajo to razmerje.

napravil družbi škodo. Potroški se vrnejo iz družbenih sredstev, odškodnina gre v družbeno blagajno. Imovinska avtonomija je s tem jako naglašena. Dasi se v glavnem suče v istem krogu misli, se L 655, 656 vendar bistveno razlikuje od A in ostalih zakonov te skupine, ko odreja, da more družbenik povračilo potroškov zahtevati le od ostalih družbenikov in le sorazmerno z deleži (glavničnimi računi) in da je za škodo odgovoren ostalim družbenikom. Imovinska avtonomija, za posebne, družbene namene izločena imovina se na ta način razblinja; zlasti odredba, da je družbenik za škodo odgovoren ostalim družbenikom, je dvomljive vrednosti tudi iz čisto praktičnih ozirov.⁵⁵ Blizu sta A-ju tudi It. 109, 110, vendar se z njim ne vjemata povsem; NIt. je izpustil It. 109, 110 in jih tudi ni nadomestil z drugimi odredbami; vprašanja, ki so bila urejena v It. 109, 110, bo torej presojati po splošnih odredbah, edino odgovornost upravnikov je urejena v NIt. 2260. Tudi P nima posebnih odredb; v nekaterih ozirih bo zadostoval P 99 (prim. I, št. 54), sicer bodo veljale splošne odredbe P in zlasti PObl.⁵⁶

69. b) Tudi za razmerje med zasebnimi upniki posameznega družbenika in družbo ni treba posebnih odredb, če je družba pravna oseba; jasno je, da zasebni upnik družbenika ne more seči niti na tiste dele imovine, ki so na družbo - pravno osebo prešli od dolžnika - njenega člana.⁵⁷ Če torej cela vrsta zakonov pri osebnih trgovinskih družbah ureja to razmerje, se da sklepati, da v teh družbah ne vidijo pravnih oseb. F in S molčita tudi v tem pogledu, tem več povedo A in njegovi nasledniki. A 119 odreja, da

⁵⁵ Če je eden od treh družbenikov z enakimi glavničnimi deleži napravil družbi škodo, za družbo ni vse eno, ali se ji povrne vsa škoda, ali samo dve tretjini, in celo ni vse eno, ali dobi ti dve tretjini ona, ali ostala dva družbenika vsak po eno tretjino, kajti družba ima do prestanka in likvidacije manj sredstev. Ob likvidaciji se seveda končno tudi po A povračilo potroškov in škode, kolikor je od enega in drugega odvisen likvidacijski prebitek, razdeli med družbenike po razmerju glavničnih računov, ni pa gospodarski vse eno, kdaj se to zgodi. Teoretski sprememba v L ni napredek, ko prav po L ni dvoma, da osebne trgovinske družbe niso pravne osebe, prim. L 660 in I, št. 35.

⁵⁶ Izvzemši odredbe o preprosti družbi, zbog P 76.

⁵⁷ O primerih izpodbojnosti družbenikovih dajatev družbi nam tu ni treba govoriti.

družbenikov zasebni upnik ne more seči za svojo zadostitev ali svoje zavarovanje na sestavine družbene imovine ali na delež pri njih; predmet izvršbe ali zavarovanja more zasebnemu upniku biti le tisto, kar je družbenik upravičen zahtevati kot obresti ali delež dobička, ali kar mu pripade pri obračunu o prestanku članstva. Le na te družbenikove pravice se po A 120 razteza zakonska ali na drugačnem pravnem naslovu za zasebnega upnika osnovana hipoteka ali zastavna pravica na družbenikovi imovini, ne pa na sestavine družbene imovine ali na delež pri njih; seveda pa ta omejitev ne velja za pravice, ki so na predmetu družbenikove vloge bremenile že v času vložitve. Enake so odredbe HO 95, B 99, samo da ne govorita o omejitvi hipoteke in zastavne pravice in da kot predmet izvršbe navajata tudi nagrado za delo v družbi (prim. I, št. 41). Imovinska avtonomija je na ta način krepko podčrtana, vendar osebne družbe niso izenačene s kapitalskimi, kajti pri teh je predmet izvršbe članska pravica sama, kar pri osebnih družbah ni (prim. sp. št. 71). V bistvu skladne z odredbami A 119 so odredbe BGB 725 odst. 2; Š 569, 570, 607; NŠ 572, 613; L 709, 749; P 117 odst. 1; It. 85; NIt. 2270; odredbe A 120 pa so prevzete le v Š 570 in še to samo delno. Tudi misli, izražene v A 119, niso povsod prevzete brez sprememb. Samo formalna razlika je, ko govori BGB 725 odst. 2 le o izvršbi na delež pri dobičku, o izvršbi na delež o prestanku članstva govori N 135. Da BGB ne govori o izvršbi na obresti, je naravno, ker jih ne pozna; sicer pa obresti tudi po N ni, če ni poslovnega prebitka. NŠ 572 ne pravi, da upnik lahko seže na to, »kar družbeniku pripade pri obračunu« marveč govori o »likvidacijskem deležu«.⁵⁸ Popolnejši od drugih zakonov je NŠ 613, ko za komanditno družbo ne citira prosto odredb, danih za kolektivno družbo, marveč izrecno izenačuje zasebne upnike komanditista z upniki javnega družbenika. Tako tudi L 749, ki pa ureja še primer, da je komanditist, za čigar upnike gre, le zaupnik (Treuhänder).

⁵⁸ Povsem točno ni ne eno ne drugo; obračun v tehničnem smislu se opravlja, kadar izpade družbenik iz družbe ne da bi ta prestala; o likvidacijskem deležu se more, v strogem pomenu, govoriti le, če gre za prestanek družbe; seveda pa prestane z družbo tudi članstvo v nji; gl. sp. v tekstu pri P.

Točno se izraža P 117 odst. 1: dokler družba traja, morejo družbenikovi upniki zaseči samo tiste družbeniku iz naslova članstva pripadajoče pravice, s katerimi je družbeniku v razmerju z družbo svobodno razpolagati. Pojasnilo daje čl. 109: član sme razpolagati s pravicami do dajatve denarja ali drugih stvari, ki mu v času ko družba traja pripadajo kot delež dobička, obresti, povračilo izdatkov, nagrada za poslovodstvo, kakor tudi s pravicami iz delitve imovine ob izstopu družbenika ali o prestanku družbe. Jsl. nima točne odredbe o tem, na kaj lahko seže družbenikov upnik, v § 139 je omenjen le likvidacijski delež, toda iz § 116, ki slično kakor P 109 odreja, katere imovinske pravice družbenika so prenosne, se bo dalo sklepati, da tudi upniki morejo seči samo na te, sicer bi bilo kaj lahko obiti zakon. It. 85 je prav za prav nedosleden, ko dovoljuje poseg na družbenikov delež po prestanku družbe, če se pomisli, da je tudi osebna družba po It. 77 na ven kolektivno, od oseb družbenikov različno bitje; ni pa It. 85 nepotreben: ako bi ga ne bilo, bi ne bilo izključeno, da se družbi vsili član, ki ga ne mara. Prav odredba It. 85 je nekakšen dokaz za to, da ne bi bilo v vsakem pogledu koristno osebnim družbam priznati pravno osebnost. NIt. 2270, ki v osebnih družbah ne vidi pravnih oseb, je dosleden in se je približal stališču zakonov skupine A.

70. c) Za pobot med terjatvijo družbe zoper družbenikovega zasebnega upnika in terjatvijo tega upnika zoper družbenika, kakor za pobot med terjatvijo družbenikovega zasebnega dolžnika in dolgom družbe niso potrebne posebne odredbe, če je družba pravna oseba: *ex iure tertii non compensatur*. Če torej zakon vsebuje posebne odredbe o pobotu v takih primerih, se da sklepati, da zakonodavec v osebni družbi ni videl pravne osebe; F in It. res nimata takih odredb; nima jih tudi S, pač po svojem vzorcu F-u; mnogi drugi zakoni pa urejajo to vprašanje. V pošte v moreta priti dva pravna položaja, v vsakem se pojavljata dve vprašanji: prvi položaj je, da je družba upnik družbenikovega zasebnega upnika, ali, z druge strani pogledano, ista tretja oseba je dolžnik družbe in zasebni upnik družbenika; vprašnji sta: a) ali more družbeni dolžnik družbi prigovarjati svojo zasebno terjatev zoper njenega družbenika, b) ali

more družbenikov dolžnik svojemu zasebnemu upniku prigovarjati terjatev družbe. Drugi položaj je, da je družba dolžnik zasebnega dolžnika svojega družbenika, ali, z druge strani, ista tretja oseba je upnik družbe in zasebni dolžnik družbenika; vprašani sta: a) ali more družba prigovarjati svojemu upniku terjatev, ki jo ima zoper njega njen družbenik, b) ali more zasebni dolžnik družbeniku prigovarjati svojo terjatev zoper družbo.

Vsi zakoni, ki se bavijo z vprašanjem pobota, zanikajo vprašanje 1) a), družbeni dolžnik ne more zahtevati pobota s svojo terjatvijo zoper družbenika (A 121, 169; HO 96, 143; B 100, 147; BGB (N) 719 odst. 2; Š 571, 607 odst. 1; NŠ 573 odst. 1, 614 odst. 2; L 665; P 90; Jsl. 133, odst. 1, NIt. 2271).⁵⁹ Večina pristavlja da to velja, dokler družba traja, drugi še, da je pobot mogoč, kolikor je družbena terjatev o prestatku pripadla družbeniku; novejši zakoni opuščajo te dostavke kot nepotrebne, kajti čim je družbena terjatev pripadla družbeniku, si pač stojita družbenik in upnik neposredno nasproti. Prav tako so novejši zakoni opustili dostavek, da se ne more zahtevati ne popoln ne delen pobot. Z vprašanjem 1) b) se bavijo samo novejši zakoni in sicer Š 571, NŠ 573, L 665, P 90 in Jsl. 133 odst. 3 in sicer zanikajo vprašanje, Jsl. z nepotrebnim pojasnilom, da družbenik ne more zahtevati pobota, če njegov dolg ne izvira iz družbenega razmerja: če izvira, upnik ni zasebni upnik. Z vprašanjem 2) a) in 2 b) se bavi le malo zakonov, s prvim le HO 96, B 100 in Jsl. 133 odst. 2, z drugim le Š 571, 607; NŠ 573, 614 in L 665. Vsi zakoni zanikajo prvo vprašanje ali ga potrjujejo le omejeno. Tako ne dovoljujeta HO 96 in B 100 pobota med terjatvijo družbenika in dolgom družbe zoper družbenikovega zasebnega upnika, razen če je družbenikova terjatev prenesena na družbo: nepotreben pristavek. Pravilneje izraža to omejitev Jsl. 133 odst. 2: družba ne more pobota-

⁵⁹ Zakoni se izražajo prav kategorično, na pr. A: »findet nicht statt«, HO: »ne mogu se u račun staviti«, Š: »Kann der Schuldner nicht zur Verrechnung bringen«, P: »dłużnik spółki nie może przedstawiać do potrącenia«, NIt: »non è amessa compensazione«, toda treba prav razumeti: samo enostransko se pobot ne more izraziti, dogovoren pobot je seveda mogoč. Dobro se izraža Jsl 133: »Bez pristanka društva dužnik ne može — — prebijati« itd.

vati brez družbenikovega pristanka. V drugem primeru dovoljujejo navedeni zakoni pobot, če more družbeni upnik tožiti družbenika, in za ta primer dovoljujejo pobot tudi družbeniku, ne govore pa o pobotu, ki bi ga uveljavljala družba zoper svojega upnika — zasebnega dolžnika družbenikovega. Dokler torej družbeni upnik ne more prijeti družbenika, se pobot enostransko ne more uveljavljati. Vzrok te posebne ureditve je, da po teh zakonih družbeniki za družbene zaveze ne odgovarjajo primarno, marveč subsidiarno (gl. sp. št. 87).

Za komanditista imajo posebne, od odredb za javne družbenike različne odredbe samo Š 607, NŠ 614 in L 749. Prvi odreja, da more družbeni upnik, ki je zasebni dolžnik komanditista, le-temu prigovarjati pobot samo če je družba prestala iz drugega vzroka kakor zbog stečaja in bi družbeni upnik mogel tožiti komanditista, ker še ni vplačal komanditne vloge ali jo je zopet umaknil iz družbe; drugi odreja, da more družbeni upnik komanditistu, čigar zasebni dolžnik je, pobot prigovarjati le, če je komanditist neomejeno odgovoren po NŠ 605—607 (gl. sp. št. 90). Pravilno se izraža NŠ, kajti če je komanditist vplačal vso vlogo in je ni umaknil, itak ni več zavezan za družbene dolgove, razen v primerih neomejene odgovornosti. L 749 slednjič odreja, da more upnik družbe komanditistu, čigar dolžnik je, pobot prigovarjati le, če so spolnjeni pogoji za pregonljivost komanditista. Ne gre torej samo za primere neomejene odgovornosti, pač pa je potreben prestanek družbe, kajti po L 743 je komanditist družbenim upnikom neposredno odgovoren šele po prestanku družbe.

71. č) Kar se tiče ureditve položaja družbenih in zasebnih upnikov v stečaju družbe in v stečaju posameznega družbenika, treba imeti na umu, da F in Lt. poznata samo stečaj trgovca in trgovinske družbe, in ga urejata sama v posebnih knjigah, ne pa pri družbah. Vsi drugi zakoni, tudi S, ki je prevzel samo prvo knjigo F-a, ne urejajo stečaja sami, marveč je urejen v posebnih zakonih. Če posebni stečajni zakon ureja tudi položaje, ki nas tu zanimajo, trgovinski zakon molči, razen če naj se spremene odredbe stečajnega zakona, in obratno, če trgovinski zakon ureja te polo-

žaje, ni treba da bi bili urejeni v stečajnem zakonu. Vse to se zrcali v zakonodavni tehniki, za A pa je bilo odločilno še to, da je izenačeval trgovinsko pravo na več pravnih območjih z različnimi stečajnimi zakoni. Zato ureja položaje vsaj delno sam. Po A 122 st. 1 se poplačajo upniki družbe v njenem stečaju posebej iz družbene imovine, samo za primanjkljaj morejo iskati zadostitve iz zasebne, t. j. ne v družbo vložene imovine družbenikov; s tem je primarna odgovornost družbenikov v stečaju spremenjena v subsidiarno. »Deželni« zakoni pa naj odrede, ali in koliko ločitvene pravice naj imajo zasebni upniki družbenika glede na njegovo zasebno imovino. HO 97 in B 101 sta v skladu z A 122, N pa je izpustil A 122, tako da velja primarna odgovornost družbenikov tudi v stečaju družbe; če je v stečaju tudi družbenik, sme upnik družbe v tem stečaju iskati plačila za primanjkljaj v družbinem stečaju (§ 212 nem. steč. zak.). Š 566 izrecno izključuje udeležbo zasebnih upnikov družbenikov v stečaju družbe, Š 568 pa je v skladu z A 122, st. 1., z dostavkom, da pri zasebni imovini družbenikov tekmujejo družbeni upniki za svoje primanjkljaje z zasebnimi upniki.⁶⁰ NŠ 571 je nadomestil Š 568 z odredbo, da se pravice družbenih upnikov v družbenikovem stečaju ravna po odredbah stečajnega zakona. L daje razne podrobnosti, ki spadajo morda bolj v stečajni zakon. P 85 odreja brez podrobnosti izrecno le, da velja neomejena in nerazdelna zaveza družbe in družbenikov tudi v družbinem stečaju, in Jsl. se z vprašanji, ki nas zanimajo, sploh ne bavi, ker so urejena v stečajnem zakonu; prav tako tudi NIt., vendar je med obema sistemoma temeljna razlika, da po Jsl. stečajnem zakonu stečaj javnih družbenikov ni nujna pravna posledica stečaja družbe, po novem italijanskem stečajnem zakonu pa je.

⁶⁰ Š 567 izrecno odreja javnim družbenikom pravico prijaviti svoje kapitalske vloge v družbinem stečaju kot terjatve, pač pa lahko prijavijo terjatve iz drugih naslovov. NŠ 570 pojasnjuje, da se razen kapitalskih vlog tudi tekoče obresti ne morejo prijaviti, pač pa terjatve že dospelih obresti, nagrad, povračil potroškov za družbo. Po L 703 pa se zasebni upniki družbenikov v stečaju družbe lahko udeleže za obresti, ki naj bi bile, če ni drugačnega dogovora, pripadle družbeniku.

Vidi se, da so trgovinski zakoni v našem vprašanju do L-a vse bolj zgovorni,⁶¹ najnovejši zakoni pa prepuščajo ureditev stečajnim zakonom.

Za komanditiste daje posebne odredbe še le Š, ki v čl. 608 in 609 ponavlja, kar velja za kolektivno družbo po Š 566, 568. Iz tega, da se čl. 609 izrecno omejuje na komplementarja, bi sledilo, da družbeni upnik, ki ni dobil poplačila v družbinem stečaju, ne more seči na zasebno imovino komanditista, kar bi bilo upravičeno le, če je komanditist svojo v družbi prevzeto zavezo že popolnoma spolnil in vloge tudi ni dobil vrnjene. Š 610 pa odreja, da nimajo v komanditistovem stečaju ne družbeni upniki ne družba ne njena stečajna masa prednosti pred komanditistovimi zasebnimi upniki: prednosti nimajo, lahko pa prijavijo svoje terjatve, kar je zopet upravičeno le, če komanditist ni še povsem spolnil svoje zaveze; le-to bo seveda veljalo vedno, kadar odgovarja neomejeno. Ureditev v Š torej ni povsem posrečena, tako tudi ne v NŠ 617, 618, ki sta v skladu s Š. Precej podrobnosti ima L 750, 751, 752; v bistvu se ujema s Š in NŠ, popolnjuje pa, da komanditist za svojo vplačano vlogo ni upnik v družbinem stečaju, najsi gre za zaupno vlogo (Treuhandkommanditeinlage), in da se nevplačana vloga ne more pobotati s komanditistovo terjatvijo zoper družbo. V L 752 je sicer izrecno rečeno, da smejo družbeni upniki, če je družba prestala brez stečaja, neplačani del svojih terjatev, vendar skupaj največ do zneska komanditne vsote uveljavljati v tekmi z zasebnimi upniki, toda pomanjkljivost v Š je s tem le delno odpravljena; P, Jsl., NIt. nimajo posebnih odredb za komanditista.

72. Z vprašanjem imovinske avtonomije se pojavljajo vprašanja, ali more družba ravnati dobroverno ali zloverno, ali more priti v deliktno zavezo, ali more biti kazenski odgovorna. Starejši trgovinski, pa tudi občī državljanski zakoniki po večini molče. Seveda, če so osebnе trgovinske družbe pravne osebe, velja zanje, kar za druge pravne osebe zasebnega prava. Šele nekateri od najnovejših zako-

⁶¹ Ta se v čl. 706 tudi podrobno bavi z izvršbo zoper družbenika na temelju izvršilnega naslova zoper družbo, torej s snovjo, ki je pri nas urejena z izvršilnim postopnikom; gl. op. 50.

nov se bavijo z vprašanji te vrste naravnost. Tudi tu prednjači L, ki v čl. 679 odreja, da veljajo za družbe s firmo, ki nimajo pravne osebnosti, »kolikor zakon ne odreja drugače, splošni predpisi dani za zvezne,« — t. j. pravne — »osebe o zaščiti osebnosti, o pravni, poslovni in deliktne sposobnosti.« — V poštev pridejo zlasti L 110 in 111 in v njih okviru odreja L 702 za kolektivno družbo še posebej, da je odgovorna za protipravna dejanja, ki jih store družbeniki pri opravljanju svojega poslovnega zastopstva; za škodo od nedovoljenih dejanj pa so »nerazdelno zavezani osebno delajoči zastopniki in družba s pridržkom regresa zoper družbenika ali tretjega, ki je zakrivil škodo.« Po L 740 velja to tudi za komanditno družbo, po L 755 za družbo komanditistov in za kolektivno družbo z o. z. Slične odredbe vsebuje NŠ 567 v zvezi s čl. 55 švic. civ. zak. Po Jsl. 135 odgovarja družba nerazdelno s storilcem za škodo, ki jo v upravljanju družbenih poslov napravi družbenik ali družbin nameščenec z nedopuščenim ali protipogodbenim dejanjem ali opustitvijo. Družba odgovarja tudi kazenski, če se za tako dejanje ali opustitev izreka denarna kazen. Ni pa izključena pravica družbe, da zahteva od storilca povračilo. NIt. nima posebnih odredb o tem predmetu.

73. Imovinska avtonomija osebnih družb je posebno naglašena v NIt. 2306: glavnica se ne more zmanjšati z vračilom vplačanih deležev ali z oprostitvijo nadaljnjih vplačil, razen če se temu v zakonskem roku ni uprl upnik, čigar terjatev izvira iz časa pred vpisom namere znižanja. To stališče poznajo drugi zakoni pri kapitalskih družbah, ne pa pri osebnih, kjer so družbeniki zavezani tudi osebno za družbene vloge, bodisi po NIt. le subsidiarno; subsidiarna je zaveza tudi po Š, NŠ, L in vendar ne poznajo sodelovanja upnikov pri vračanju vlog, seveda pri osebnih družbah tudi ne govore o glavnici.

74. O imovinski avtonomiji zakoni pri tajni in priložnostni družbi in pri združbi z udeležbo ali ne govore ali jo izključujejo izrecno. Vendar stvar ni tako preprosta kakor se zdi na prvi pogled. Za te družbe bi namreč lahko subsidiarno veljale odredbe o preprosti družbi civilnega prava, in potem bi jim v dvomu trebalo priznati toliko imovinske avtonomije, kolikor je gre po odnosnem občem

civilnem zakoniku preprostim družbam. To je seveda dokaj različno, sega pa na pr. v NIt precej daleč. Vprašanje je torej to, ali in koliko veljajo za te družbe odredbe o preprosti družbi. Odgovor ni da bi moral biti enoten. Ne bo na pr. dvoma, da veljajo na področju F-a, ki v čl. 49 združbo z udeležbo označuje kot družbo, in v čl. 18 odreja splošno, da se družbena pogodba ravna po civilnem pravu. Oboje, prave trgovinske družbe in združbe z udeležbo so tudi urejene v istem tretjem naslovu prve knjige, ki mu je nadpis »o družbah«. Če torej F 49 pravi, da združba z udeležbo ni pravna oseba, s tem ni izključeno, da ne bi mogla imeti toliko imovinske avtonomije, kolikor je more imeti preprosta družba po FCiv., za ta del prim. FCiv. 1859 št. 1 in 1864. Nekoliko drugačen je položaj po It., ki razlikuje že v nadpisu IX. naslova prve knjige trgovinske družbe od trgovinskih združb in le-teh tudi v 1. odseku 2. poglavja IX. naslova ne označuje kot družbe, marveč odreja v čl. 237, da, izvzemši odredbe čl. 233—236, določajo sporazumi strank obliko, razmerja in pogoje združbe. Po vsem tem se zdi kakor da so odredbe It. Civ. o preprosti družbi izključene. In vendar dvomim, da je tako. Ni videti razloga, zakaj naj za združbe ne bi veljal It. 1, ki za trgovinske stvari splošno odreja civilno pravo kot subsidiaren pravni vir. Zato bi dejal, da sta poleg It. 235 za poslovanje s tretjimi osebami subsidiarno uporabna It. Civ. 1723, 1728 (= F. Civ. 1859, 1864). Lahko pa je bila zbog besedila It. uporaba It. Civ. različna po tem, ali je bila združba po svojem ustroju bližja naši tajni ali bližja naši priložnostni družbi, saj to tudi po F ni vse eno. V NIt. je ločitev združb od družb izvedena do kraja, ne samo v sistemu zakona, marveč tudi v definicijah, od katerih tista za družbe obsega tudi preprosto družbo, združba pa je definirana čisto za sebe. Za NIt. je torej res težko reči, da se za združbo z udeležbo uporabljajo odredbe o preprosti družbi, kolikor zakon ne daje posebnih odredb in stranke niso sklenile ničesar; zakonska analogija seveda ostane. Za priložnostno družbo po A, HO, B in S ni dvoma, da veljajo subsidiarno odredbe občega civilnega prava, dasi A 269, HO 62, B 66 niso različni od F 49, It. 235, NIt. 2551; kolikor ima imovinske avtonomije preprosta družba, je ima torej lahko

tudi priložnostna družba. Prav tako je po L 758, ki podreja priložnostno družbo subsidarno izrecno odredbam o preprosti družbi; ker pa naglašajo L 756, da priložnostna družba ni poseben pravni subjekt in ne more ne tožiti ne biti tožena, njena imovinska avtonomija ne more biti obsežna.

Za tajno družbo odreja A 256, da je iz poslovno-trgovinskega podjetja proti tretjim osebam zavezan in upravičen le komplementar; v stečaj ne pride družba, marveč komplementar ali tajni družbenik (A 258, 261). Zgoraj v št. 67 omenjeni pravni položaji niso urejeni posebej, razen da je tajni družbenik v komplementarjevem stečaju kot družbenik lahko upnik ali dolžnik ali oboje (A 258). O posebni imovinski avtonomiji kakor pri pravih osebnih družbah torej ni govora, prav tako ne po N 335, 341, L 769, 776, P 283, 289, Jsl. 489, 495, 498.

75. Vsi zakoni priznavajo navzlic različnemu izražanju pravih trgovinskih družbam obširno imovinsko avtonomijo, nobeden jih doslovno ne označuje za pravne osebe. Vendar je besedilo F in It. tako, da upravičuje kolektivno in komanditno družbo smatrati za pravno osebo. Drugi zakoni imajo celo vrsto odredb, ki ne bi bile potrebne, ako bi zakon hotel, da naj se osebnim družbam priznava pravna osebnost. Zdi se, da ta misel prevladuje, kajti v NIt. osebne družbe niso zamišljene kot pravne osebe, kakor je naravnost rečeno v obrazloženju, da si prav NIt. daje odredbe, ki osebne družbe še bolj približujejo pravnim družbam, kakor imovinska avtonomija starejših zakonov. Ta avtonomija je tako široka, da velikih praktičnih razlik med njo in pravno osebnostjo vsaj na zasebnopravnem polju ni; večje utegnejo biti na področju procesnega in kazenskega prava. Vsaj v prvem pogledu dajejo nekateri zakoni, zlasti L, dokaj izčrpne odredbe. V podrobnostih je tudi v pogledu na položaj osebnih družb na ven še precej razlik, vendar se da reči, da se raje manjšajo kot večajo.

2. Zastopstvo

76. V I, št. 31 je ugotovljeno, da imajo družbeniki osebnih družb ali vsaj nekateri od njih razen gmotnih pravic in dolžnosti tudi upravne, ene in druge tako med seboj in proti

družbi kakor na ven, proti tretjim osebam. S pravicami in dolžnostmi na ven se nam je sedaj baviti. Pri tem bi se sicer mogli držati istega reda kakor pri obravnavanju notranjega razmerja, t. j. najprej obdelati gmotne pravice in dolžnosti in nato upravne, vendar se zdi pri obdelavi razmerja na ven smotrenejše najprej proučiti ureditev upravnih dolžnosti in pravic proti tretjim osebam, zastopstva, kajti prave osebne trgovinske družbe imajo kakor smo pravkar dognali široko imovinsko avtonomijo, ki jih v mnogih ozirih približuje pravnim osebam, in za uveljavljanje in izvrševanje te imovinske avtonomije jim je pred vsem potrebno zastopstvo. Vprašanja, ki smo si jih zastavili v I, št. 47 glede na poslovodstvo, se pojavljajo tudi pri zastopstvu: ali je vezano na članstvo, ali je vsak član po sili zakona zastopnik ali pa je potreben še poseben čin družbenikov, ali se neenakost gmotnih pravic in dolžnosti odraža tudi v zastopstvu, ali se član lahko odreče zastopstvu, ali se mu lahko odvzame, ali sta obseg in vsebina zastopstva omejljiva, kako so zastopniki odgovorni za svoje delo, ali jim gre nagrada. Velik del teh vprašanj je rešen z odgovori, ki smo jih našli na istovrstna vprašanja pri poslovodstvu, kar je prirodno, ker sta poslovodstvo in zastopstvo redno združena v istem pravno pomembnem dejanju in v isti osebi, vendar niso rešena vsa, kajti pri zastopstvu pridejo v poštev tudi interesi tretjih oseb, zaradi česar je marsikatera odredba o zastopstvu prisilne narave, kar je pri poslovodstvu le izjemno (prim. I, št. 3). Zlasti naj se takoj tu omeni, da zakoni ne rešujejo naravnost vprašanja, ali je zastopstvo pravica ali dolžnost družbenikov. Reči bo treba, da je oboje, kolikor zakon in pogodba ne dopuščata zastopstva po nedružbenikih. Zato se bo mogel član načelno le s pogodbo oprostiti zastopstva, odreči se mu. Kakšna je podrobna ureditev, gl. I, št. 48—53.

77. F, S in It. ne poznajo tako stroge legislativno-tehnične ločitve zastopstva od poslovodstva kakor jo zahteva pojmovna razlika. Objektivni vzrok je pač pravkar omenjeno destvo, da so čini zastopstva skoro brez izjeme ob enem čini poslovodstva, subjektivni, tudi že omenjeno dejstvo, da sta obe funkciji redno združeni v isti osebi. Nerazlikovanje se kaže tudi v terminologiji. F govori o »gérer«, »gestion«, FCiv. o »administrer«, »administra-

teur«, »administration«, zakon o družbah 24. jul. 1867 rabi oba izraza, prav tako zakon o uvedbi trgovinskega registra 18. marca 1919; v čl. 14 zak. o družbah z o. z. (z besedilom uredbe z zak. močjo 30. okt. 1935) se zdi, da se »gérer« nanaša na upravnike-družbenike, »administrer« pa na upravnike-nedružbenike, toda čl. 24 istega zakona: les sociétés sont gérées par un ou plusieurs mandataires associés ou non associés«. — Oboje, »gérer« in »administrer« obsega poslovodstvo in zastopstvo. S govori o »upravljanju«, »upravljati« in misli s tem obe strani dela za družbo, kakor tudi ODZ. It. 88, 96 naglašata zastopstvo, ko govori o »družbenikih, ki imajo družbeni podpis«, sicer pa rabi izraze »amministratori«, amministrare« za obe strani dela (93, 107, 114, 119, 120, 192, 197, 198), prav kakor It.Civ. 1720 in sl. Zakoni skupine A in vsi novejši zakoni pa razlikujejo obe strani dela za družbo ne samo terminološki, temveč tudi sistematski in urejajo poslovodstvo v poglavju o pravnih razmerjih v družbi, zastopstvo v poglavju o pravnih razmerjih s tretjimi osebami v zvezi z odredbami o imovinski avtonomiji, pri čemer stavijo starejši zakoni odredbe o odgovornosti pred odredbe o zastopstvu, novejši pa so urejeni obratno. Tudi NIt. se je v bistvu pridružil skupini A in loči »amministrazione« od »rappresentanza«; v čl. 2295 se zahteva, da se v ustanovnem spisu kolektivne družbe označijo družbeniki, ki imajo upravo in zastopstvo družbe.

78. Ker ne F ne FCiv. ne ločita strogo poslovodstva od zastopstva, bo za zastopstvo v dvomu veljalo isto kar je rečeno za poslovodstvo (gl. I, št. 48); toda le smiselno, kajti jasno je na pr., da se družbenik v primeru FCiv. 1859 št. 1 ne bo mogel upreti dejanju zastopstva, s katerim je tretja oseba že pridobila pravice. Če je čin poslovodstva ob enem čin zastopstva ali je pozneje prešel v čin zastopstva, ne more pravica veta več učinkovati; družba je zavezana in ne more na ven nastalega pravnega razmerja razdreti iz razloga, da drug družbenik ni zadovoljen. V primeru FCiv. 1858 bi družba ne bila pravilno zastopana po enem samem družbeniku in zato ne zavezana; v primeru FCiv. 1856 ne bo zavezana, če s pogodbo ovlaščeni upravnik prekorači ovlastitev. Z F in FCiv. sta načelno v skladu It. in It.Civ. (gl. I, št. 49), na druga zgoraj postavljena vprašanja tudi v njih ni

določenega odgovora. To velja tudi za S, razen da je po SG 737 »delovodja« lahko tudi nedružbenik.

79. Dasi ostali zakoni sistematski ločijo zastopstvo od posloводства, vendar mnogi ne odredjajo naravnost in v poglavju o razmerju na ven, kdo je zastopnik, marveč nekako mimogrede, ko odredjajo, kaj treba vpisati v trgovinski register. To velja zlasti za A. Po A 86, 87 treba za vpis v register prijaviti, ali naj le eden ali nekaj družbenikov zastopa družbo, in prav tako, ali naj se zastopstvo opravlja skupno. A contrario in v skladu z A 114, 167 se vidi, da je po zakonu vsak javni družbenik samostalen zastopnik; s pogodbo se lahko dogovore pravkar omenjene omejitve, ki jih pa treba kakor tudi vsako spremembo, ki se tiče zastopstva, vpisati v register in objaviti; vedno morajo člani zastopniki vložiti pri sodišču podpis firme s podpisom svojega imena. Vsak družbenik s pravico zastopstva sme v imenu družbe opravljati vse vrste poslov in pravnih dejanj, družba je po njih neposredno zavezana in upravičena; to velja tudi če se posel ni izrečno sklenil v njenem imenu; dovolj je, da se vidi iz okolišnosti, da naj se je po volji sklepajočih strank sklenil za družbo. Vsaka omejitev obsega zastopstva je proti tretjim osebам neučinkovita, ni pa omejitev obsega že omenjeno skupno zastopstvo, ki pomeni samo, da more celotni obseg zastopstva opravljati le dvoje ali več oseb skupaj. Če pogodbenā sprememba zakonskih dispozitivnih odredb o zastopstvu ni vpisana v register in objavljena, veljajo splošne posledice javnosti trgovinskega registra, prav tako seveda za vpis in objavo vpisa. (A 114, 115, 116.) Z A v skladu sta HO (65—67, 90—94, 128) in B (69—71, 94—98, 132); tudi onadva ne povesta, ali družbo lahko (so-) zastopa nedružbenik, ali se družbenik lahko enostranski odreče zastopstvu, ali se mu lahko odvzame, ali in kako je družbi odgovoren za škodo od zastopanja, ali mu gre za zastopanje nagrada; za poslednji dve vprašanji ne bo dvoma, da velja isto kar za posloводство, ni pa to samo po sebi razumljivo za vprašanji odreka in odvzema, kajti tu gre lahko tudi za interese tretjih oseb. Jako blizu A-u je Š (553, 554, 560 do 563); razlikuje se zlasti v čl. 561, ki ovlašča vsakega zastopajočega člana, da opravlja vse vrste pravnih dejanj in poslov, »do katerih more dovesti namen družbe («welche

der Zweck der Gesellschaft mit sich bringen kann«). S tem je tudi nasprotni stranki naložena dolžnost da pazi, ali je posel, ki ga sklepa z družbo, tak da se more spraviti v zvezo z namenom družbe; to je važna zakonska utesnitev obsega zastopstva, ki štiti družbo, ne pa varnosti prometa. Še mnogo važnejša je v istem pravcu odredba Š 561 odst. 2, da omejitev zakonskega obsega zastopstva preko pravkar omenjene zakonske omejitve nima učinka proti dobroverni tretji osebi; družbi je torej dovoljeno dokazati, da je tretja oseba vedela za omejitev, ki sega preko zakonske, in seveda iz tega izvajati pravne posledice. NŠ je prevzel ti dve odredbi; po Š in še bolj po NŠ je pri tem dvomljivo, ali treba ali je vsaj smeti tako omejitev vpisati v trgovinski register; z ozirom na besedilo Š 553, 560, 561 in še bolj z ozirom na besedilo NŠ 554, 555, 563, 564 bi trebalo vprašanje zanikati. N ne odstopa od načel, izraženih v A-u, prenesen pa je del odredb na druga mesta, celo v BGB (164), in dodana je cela vrsta novih odredb. Tako dovoljuje N 125 odst. 2 izrecno, da smejo zastopniki s skupnim zastopstvom posamezne izmed sebe ovlastiti za opravljanje določnih poslov ali določnih vrst poslov; tudi ob skupnem zastopstvu pa zadostuje že po samem zakonu, da se izraz volje, namenjen družbi, dà kateremu izmed družbenikov sozastopnikov. Po N 125 odst. 3 se s pogodbo lahko določi »da naj bodo družbeniki, če jih ne posluje več skupaj, za zastopstvo družbe ovlaščeni le skupno s prokuristom«. Le s prokuristom, ne z drugačnim pooblaščenecem; rečeno pa ni, ali se obseg takega skupnega zastopstva ravna po širši ovlastitvi družbenika ali po tesnejši prokurista,⁶² in nejasno je, ali je tako skupno zastopstvo dopustno le, če velja skupno zastopstvo tudi med družbeniki samimi ali tudi sicer. N 126 dovoljuje krajevno omejitev zastopstva in sicer na poslovanje posameznega od več nastanov družbe, pa le če so firme različne, in slednjič N 127 dopušča, da sodišče iz važnega razloga po predlogu ostalih družbenikov družbeniku odvzame zastop-

⁶² Torej po tesnejši, tako tudi vladina spomenica k predlogu za N. Skupno zastopstvo po družbeniku in prokuristu je jako smotreno, kadar si hočejo člani, ki ne morejo ali nočejo biti zastopniki — komanditisti, nevešči javni družbeniki — pridrževati izvesten upliv na poslovanje družbe.

stvo; kot važen razlog omenja N hudo kršitev dolžnosti in nesposobnost za redno zastopanje družbe. Nedosledno je pa, da N ne govori o možnosti, da se družbenik sam odreče zastopstvu, ko dopušča odrek poslovodstvu (gl. I, št. 48). NŠ je v nekaterih pogledih bližji N-u kot A-ju, delno gre še preko njega. Skupno zastopstvo po družbeniku in prokuristu je dovoljeno brez omejitve (NŠ 555); zastopstvo lahko od vzame iz važnih razlogov celo vsak posamezni družbenik, sodnik pa, če preti nevarnost, po predlogu družbenika z začasno odredbo (NŠ 565, 539). — L je vobče v skladu z novejšimi zakoni skupine A. Nove misli najdemo v L 690: ne vpisuje se samo odstop od zakonske ureditve zastopstva, marveč vedno podatki o ureditvi zastopstva; za občinstvo ima to izvestno prednost, toda dvomljivo je, ali je res tako mišljeno, kajti pri komanditni družbi se vpisujejo le omejitve zastopstva (L 734); — v L 698 odst. 1: zastopstvo ne obsega moči, »spremeniti družbeno pogodbo,« — nepotrebna odredba — »odsvojiti podjetje kot celoto in sl.«; odst. 3: če gre za znanje činjenic, kakor pri dobri ali zli veri, zadostuje vednost posameznega družbenika; odst. 4: če zastopa kolektivno družbo kot družbenik firma ali pravna oseba, izvršujejo zastopstvo tiste osebe, ki so upravičene zastopati to firmo ali pravno osebo; — v L 699 odst. 1: dočim je po vseh drugih zakonih pri osebnih družbah zastopstvo — samó — po nedružbeniku izključeno ali vsaj prav dvomljivo, je po L dopuščeno, da se s pogodbo in vpisom v javnostni register izključijo od zastopstva vsi družbeniki in zastopstvo poveri tretjim osebam, »po odredbah o poslovodstvu pri družbah z o. z.«. V L 699 odst. 2 je rešen omenjeni dvom, ki ga zadajata Š 561 in NŠ 564: omejitev obsega zastopstva brez registracije nima pravnega učinka zoper dobroverne tretje osebe⁴³; v odst. 3 je rečeno, da sme ob skupnem zastopstvu po članu in prokuristu prokurist po samem zakonu obremenjevati in odsvajati zemljišča; v odst. 4: omejitev zastopstva na posamezen nastan treba izraziti v podpisu, na pr. z dostavkom

⁴³ Misel ni dobro izražena, hotelo se je pač reči: če je omejitev zastopstva vpisana v javnostnem registru in vpis objavljen, »jo mora tretja oseba pustiti veljati zoper sebe« (L 1001), če ni vpisana in objavljena, je družba ne more uveljavljati zoper dobroverno tretjo osebo (L 1002).

»za glavni nastan«, »za podružnico«, sicer omejitev ni učinkovita zoper dobroverne tretje osebe; zakonu torej izjemno ne zadostuje vpis v javnostni register in objava vpisa. V L 701 je slednjič omogočeno, da postavi prokurista sodnik po predlogu posameznega družbenika, seveda le če preti nevarnost ali je sicer za to važen razlog.

P 79 sledi L-u, ko zahteva, da se vpišejo v vsakem primeru v trgovinski register imena oseb, ki so upravičene zastopati družbo, in način zastopanja; iz čl. 83 in 91 (gl. I, št. 48) se pa vidi, da ne more družbe zastopati kdorkoli, marveč le družbenik, ali skupno družbeniki ali družbenik s prokuristom, poslednje brez omejitve kombinacij, pač pa z zakonskimi omejitvami prokuristove oblasti. Odvzame se zastopstvo le s sodbo iz važnih razlogov (P 83), ali se more družbenik odreči sam, ni povedano.⁶⁴ Važno je, da se je P 84 mimo Š, NŠ in L vrnil k A-ju, ko naglaša, da je zastopajoči družbenik ovlaščen za vsa sodna in izvensodna dejanja, ki so zvezana z opravljanjem katerega koli trgovinskega podjetja, in da se zastopstvo na ven ne da omejiti. Jsl. zavzema isto stališče, je sploh skoro povsem v skladu z N in P in blizu tudi L-u, dasi rešuje nekaj podrobnosti nasprotno od L-a. Rečeno je, da se ne morejo od zastopstva izključiti vsi družbeniki; da je skupno zastopstvo člana s prokuristom mogoče, če velja skupno zastopstvo tudi med družbeniki, da se pri tem ravna obseg prokuristovega zastopstva po družbenikovem; če naj družbo zastopa član, ki ni fizična oseba, opravlja zastopstvo tista fizična oseba ali osebe, ki jih odredi ta družbenik s pristankom ostalih; za odvzem in odrek veljajo slične odredbe kakor pri poslovodstvu (gl. I, št. 48); glede na omejitve je naglašeno, da ne veljajo zoper tretje osebe, najsi so tudi vedele zanje (Jsl. 128—130).

Kakor je že rečeno, It. ne razlikuje točno med zastopstvom in poslovodstvom, ima pa posamezne odredbe, ki se po besedilu tičejo samo zastopstva, na pr. ustanovni spis mora navesti družbenike, ki »imajo podpis firme« (88); spremembe pri teh članih se morajo objaviti (96); prenos pravice

⁶⁴ Po analogiji s čl. 101 bi dejal, da ga more po njegovi tožbi dolžnosti zastopanja odrešiti sodišče s sodbo.

podpisovanja je mogoč le če ga dopušča pogodba, sicer sta iz posla, sklenjenega po namestniku, odgovorna zastopnik in namestnik, družba le kolikor je imela koristi (105). Izvestno formalno omejitev zastopstva vsebuje It. 106: družbeniki naj bodo nerazdelno odgovorni za posle, opravljene za družbo s podpisom, ki so ga zanjo dale za upravo ovlašćene osebe; dosledno bi družba ali vsaj družbeniki ne bili zavezani, če posel ni sklenjen s podpisom firme: gotovo ponesrečena dikcija. NIt. je mnogo sodobnejši. Kar se tiče zakonske omejitve in pogodbene omejljivosti obsega zastopstva, je v skladu z NŠ, L, toda mnogo odločnejši v izrazu; zoper tretje osebe veljajo omejitve, če so vpisane v register podjetij ali če se dokaže, da je nasprotnik vedel zanje (NIt. 2298). Iz besed, da more upravnik, ki ima zastopstvo, opravljati te in te čine, se vidi, da ni da bi vsak poslovodeči član moral biti obenem zastopnik, dasi bi se po NIt. 2295 moglo misliti nasprotno, ker treba v ustanovnem spisu označiti »družbenike, ki imajo upravo in zastopstvo družbe«. Da je omejljivost družbi in družbenikom redno ugodnejša od neomejljivosti, ni dvoma, nanjo pa NIt. veže tudi sankcijo za iregularno osebno družbo: dokler ni vpisana v register podjetij, se domneva, da ima vsak družbenik, ki dela za družbo, neomejeno zastopstvo; dogovori, ki dajejo le posameznim članom zastopstvo ali mu omejujejo obseg, so učinkoviti proti tretjim osebam le, če se dokaže da so jim bili znani ob sklepu posla (čl. 2297). Ne velja sama po sebi za zastopstvo podrobna ureditev, ki jo NIt. 2257—2260 dajejo za preprosto družbo glede na vprašanja posameznega ali skupnega posloводства, opoziva posloводства, dolžnosti in pravic poslovodij, in ki subsidiarno velja tudi za posloводство v kolektivni in komanditni družbi, veljala pa bo odredba čl. 2266, da ima v dvomu vsak družbenik — upravnik tudi zastopstvo. Kar se tiče sprememb in odvzema zastopstva, je po NIt. 2266 odločilen NIt. 1396, ki ureja spremembe in ugasnitev pooblastila; javnost takih činov, ki jo za njih učinkovitost proti tretjim osebam zahteva čl. 1396, bo pri pravih osebnih trgovinskih družbah dosežena že z vpisom v register podjetij (čl. 2300); vendar treba pomniti, da odvzem zastopstva sploh ni izrecno dovoljen, dočim je urejen odvzem posloводства; po mojem mnenju bo treba čl. 2259

smiselno uporabljati tudi za odvzem zastopstva, sicer se pride do absurdnih nasledkov.

80. O potrebi vpisa zastopnikov družbe in objave vpisa je bil že govor. Večina zakonov zahteva vpis in objavo le, če gre za odstop od zakonskih dispozitivnih odredb ali za omejitve, le nekaj novejših zahteva v vsakem primeru vpis in objavo vseh osebnih in stvarnih podatkov o zastopstvu. Vpis in objavo sprememb vpisa zahtevajo vsi zakoni.

81. Omeniti je še nekaj posebnosti. L 662 odst. 4 dovoljuje, da sklepa družbenik-zastopnik za družbo posle sam s seboj, odgovoren je pa za škodo, če ne ravna s skrbnostjo rednega poslovnega človeka. Rešeno, presekano je s tem jako sporno vprašanje, ki se z njim bavi le malo zakonodaj, prim. BGB 181, Nlt. 1395, Jsl. 64 za trgovinske pooblaščenke.

Po Nlt. 2323 postavijo komanditisti, če so odpadli vsi komplementarji, začasnega upravnika, da opravlja posle redne uprave, toda družba prestane, če se v šestih mesecih ne popolni.

Po It. 108 večina ne more opravljati poslov, različnih od tistih, ki so določeni s pogodbo, razen če pogodba določa drugače. To se, kolikor gre za pogodbeno določitev predmeta podjetja, razume samo po sebi, ker načelno je za spremembo pogodbe seveda potrebna soglasnost, če se pogodba sama ne zadovoljuje z večino.

V zvezi z vprašanjem deliktne sposobnosti rešujejo nekateri novejši zakoni, kdaj je družba dobro — ali zloverna, v zmoti itd. Za ta del gl. zg. št. 72; dodati je, da po L 698 zadostuje ob posameznem in ob skupnem zastopstvu, da je tudi le en sam družbenik — zastopnik vedel za določno činjenico, bil v zli veri.⁶⁵ Jasnejši je Jsl. 135: kar se tiče odgovornosti, je družba zlomiseln, če je katera od oseb, ki so kot zastopniki delale za njo, ravnala zlomiseln, ali če je katera od oseb, ki so pozvane, da zastopajo družbo, zlomiseln opustila na napako opozoriti tistega, ki dela

⁶⁵ L 698: »Handelt es sich um das Wissen von Tatsachen, wie bei gutem oder bösem Glauben, so genügt das Wissen eines einzelnen Gesellschafters.« Po besedilu bi bila družba ob skupnem zastopstvu lahko ob enem v dobri in v zli veri. Smisel je pač zgoraj navedeni, vsi dvomi pa s tem niso pojasnjeni.

za družbo. To velja smiselno tudi pri presoji vprašanja družbine vednosti, krivde in dobre vere.⁶⁶

82. K o m a n d i t i s t po nekaterih zakonih ne sme biti zastopnik družbe (F, S, It.), po drugih načelno kot tak nima ne pravice ne dolžnosti zastopati družbo. V tem pogledu velja isto kar za poslovodstvo, gl. I, št. 50. Noben zakon pa ne izvaja izrecno skrajne posledice, da bi posel, ki bi ga komanditist sklenil, bil bodisi sploh neveljaven, bodisi vsaj neučinkovit za družbo. Celó F, ki odreja v čl. 27, da komanditist ne more (ne peut — —) opraviti nobenega upravnega čina, niti ne na temelju pooblastila, je že v prvotnem besedilu čl. 28 odredil, da je komanditist, ki je prekršil odredbo čl. 27, solidarno s komplementarji zavezan za vse dolgove in obveznosti družbe, iz česar se da sklepati, da je posel veljaven za družbo. Tako tudi po S 29, 30. It. 118 že razlikuje: pravkar omenjene posledice veljajo le, če je komanditist posloval za družbo kot tak ali na podstavi pooblastila, ki se ni glasilo za določen posel; če je imel tako posebno pooblastilo, je neomejeno in nerazdelno zavezan samo iz odnosnega posla. Drugačno je stališče A 167, ki mu slede HO 141, B 145, S 598, Jsl. 175: Komanditist, ki posluje za družbo, ne da bi pri tem izrecno izjavil, da posluje kot prokurist ali pooblaščenec, je odgovoren iz tistega posla kakor javni član. Posel je torej veljaven za družbo, če je komanditist bil pooblaščen, ni pa za njegovo osvoboditev od neomejene odgovornosti zadosti, da je imel pooblastilo, po besedilu niti ni zadosti, da je prokura vpisana v trgovinski register in objavljena — kar gotovo ni dosledno. Po P 152 je dovolj, da komanditist svojo pooblastitev odkrije (ujawniac), tu se zdi, da zado-stujeta vpis in objava prokure. L 740, 741 izrecno dopušča, da se komanditistu s pogodbo da zastopstvo kot takemu, ne da bi se s tem postročila njegova odgovornost, lahko pa se mu da tudi prokura ali navadno pooblastilo; če zastopstvo ni vpisano v javnostni register ali če komanditist ne izjavi izrecno, da posluje le kot komanditist, prokurist ali pooblaščenec, je iz teh poslov dobrovernim tretjim osebam zavezan enako kakor javni družbenik. Na

⁶⁶ Nekateri zakoni rešujejo vprašanja te vrste splošno, na pr. BGB 166, NIt. 1391.

dobroverne tretje osebe omejuje zavezo tudi NŠ 605, ki pa ne pozna možnosti, da bi se komanditistu kot takemu z družbeno pogodbo dalo zastopstvo. Za presojo, ali je tretja oseba bila v dobri veri o svojstvu komanditista, bosta seveda vpis in objava imela velik pomen. N molči o celem vprašanju, Nlt. je omilil odredbo lt. toliko, da komanditist iz posameznega posla, ki ga je opravil na podstavi posebnega pooblastila, osebno sploh ni odgovoren; novelirani F pa ima čisto posebno odredbo: komanditist je neomejeno zavezan iz poslov, ki jih je opravil za družbo, sodnik ga pa lahko izreče neomejeno odgovornega tudi za druge, celo za vse obveznosti družbe.

Pri družbi komanditistov po L 755 se zdi, da ni »roje-nih« zastopnikov, potrebna da je izrecna postavitev; postavijo pa se lahko tudi nedružbeniki; eni in drugi imajo proti družbenikom in proti tretjim osebam položaj poslovodij pri družbi z o. z. Bolj nejasna je stvar pri kolektivni družbi z o. z., za katero naj velja, kar je pravkar rečeno za družbo komanditistov, obenem pa odredbe o zastopstvu kolektivne družbe, prim. I, št. 51.

83. Pri tajni družbi ni zastopstva v doslej obravnavanem smislu, ker na ven ni družbe ne družbene imovine, vendar izražajo zakoni še izrecno, da opravlja vse posle le komplementar (A 251), ki je zato upravičen in zavezan (P 278) in opravlja poslovodstvo in zastopstvo, dočim tajni družbenik kot tak ni ne upravičen ne zavezan (L 769).

Pri priložnostni družbi je po A 269, HO 62, B 66 le s posebnimi pogoji priznano skupno zastopstvo; le če posamezni udeleženec ravna po nalogu in v imenu vseh ali ravna vsi skupno ali po skupnem pooblaščenju, je vsak udeleženec proti tretjim osebam zavezan in upravičen nerazdelno, sicer je vsak poslujoči družbenik na ven zavezan in upravičen le za sebe. L 762 je obširnejši, pravzaprav pa ne pove več, razen da izrecno dopušča poveritev zastopstva nedružbenikom in dovoljuje določbo, da naj poslovodeči družbenik posle družbe sklepa v lastnem imenu na račun družbe; v razmerju s tretjimi osebami naj v tem primeru veljajo odredbe o posrednem zastopstvu, dopolnjene z odredbami o tajnem zaupništvu (stillschweigende Treuhänderschaft). S molči, velja torej SG.

Za družbo z udeležbo odreja F 49 samo, da vsak udeleženec sklepa s tretjimi osebami le v svojem osebnem imenu, s tem pa pač ni rečeno, da ne bi mogel poslovati kot zastopnik vseh udeležencev; F le naglaša, da združba na ven ne posluje s skupnim imenom. It. 235 ureja stvar v bistvu enako, le da jo gleda s stališča tretjih oseb, ki »nimajo pravic in ne prevzemajo zavez razen proti tistemu, s komur so se pogodili.« Nlt. 2552 slednjič odreja, da gre vojenje podjetja ali posla pridruževalcu. Na težavo, kdo bo pri združbi, ki ustreza naši priložnostni družbi, pridruževalec, kdo pridruženec, sem že opozoril.

84. V odredbah o zastopstvu osebnih družb vidimo precej razvoja. Predvsem se od A dalje — izvzemši v It. — točno razlikuje zastopstvo od posloводства. Razvija se misel skupnega zastopstva po družbeniku in nedružbeniku, zlasti prokuristu, pojavlja se izjemno misel zastopstva po komanditistu in celo po nedružbeniku kot organu družbe, kar brez dvoma približuje osebnе družbe kapitalskim. Vedno bolj se razvijajo odredbe o odreki in odvzemu, razširja se, kot najvažnejša novota proti A-ju in njegovim prvim naslednikom, misel omejljivosti obsega zastopstva na ven, pri čemer se delno izkorišča javnost registra.

3. Gmotne dolžnosti in pravice družbenikov na ven (odgovornost)

85. Gmotnih pravic družbeniki kot taki proti tretjim osebам nimajo, dokler družba je; družba uveljavlja pravice za svoje člane skupno po svojih zastopnikih. Šele ko prestane družba ali članstvo posameznega družbenika v nji in če se posameznemu družbeniku dodele posamezne dotlej družbene pravice, bi mogli govoriti o gmotnih pravicah na ven, toda v takem primeru ni več članstva in ne več razlike med notranjim in zunanjim razmerjem. Izvestne izjeme veljajo le za osebnе družbe v širšem smislu. Povsem drugačen je položaj glede na gmotne dolžnosti v razmerju na ven. Ker naj odgovornost družbenikov za družbene obveznosti gospodarski že med rednim poslovanjem družbe nadomestuje tisto varnost, ki jo pri kapitalskih družbah daje s pravili odrejena, le težko in s posebnimi previdnostmi spre-

menljiva, zlasti znižljiva osnovna glavnica.⁶⁷ je seveda odgovornost družbenikov nujno potrebna, čim družba nastane na ven. Da je ta odgovornost lahko različna v raznih pravicah, je rečeno splošno že v I, št. 1 in 2, tu pa se nam je natančneje baviti z njo.

86. Vprašanje, ali zadeva odgovornost za družbene dolgove vse družbenike ali samo nekatere, je netočno postavljeno, kolikor se družba kot taka na ven sploh ne pojavlja. Tu ni moči govoriti o razmerju med družbo ali družbeniki na eni, tretjimi osebami na drugi strani, marveč le o razmerju med tistim, ki za družbo posluje v svojem imenu, in med tretjo osebo. To razmerje se ostalih družbenikov pravno ne tiče, zato tudi niso odgovorni tretji osebi. Tisti, ki je posloval, je zavezo na ven prevzel osebno, pa ne kot družbenik, le na notri se pojavi vprašanje, ali bo nosil prevzeto breme sam, ali pa ga bo delil s sodružbeniki. Tak položaj imamo pri tajni in pri priložnostni družbi in pri združbi z vdeležbo. Če se pa tajni družbenik odkrije, če vdeleženeec priložnostne družbe ravna v imenu vseh družbenikov, se položaj takoj spremeni, prim. zg. št. 63. Drugače je pri osebnih družbah v ožjem smislu. Zaveze nastajajo na zunaj ne za poslujočo osebo kot tako, marveč za družbo, na njeno skupno ime, in po nji za družbenike, ki se z dogovorom med seboj te odgovornosti ne morejo rešiti in tudi ne oprostiti posameznega izmed sebe, kakor naglašajo še posebej A 112, HO 88, B 92, N 128, Š 564, NŠ 568, L 704, P 85, 88, Jsl. 131, NIt. 2291. Pri osebnih trgovinskih družbah v ožjem smislu so torej za družbene obveznosti odgovorni vsi družbeniki, so pa razlike v odgovornosti (I, št. 1, 2).

87. Pri osebnih družbah je zaveza vseh javnih družbenikov neposredna; upnik lahko terjaja in toži naravnost družbenika za terjatev, ki mu gre iz pravnega razmerja—ni treba da je pravni posel, pogodba — med njim in med

⁶⁷ O osnovni glavnici v tistem tehničnem smislu kakor pri kapitalskih družbah ne govori pri osebnih družbah noben trgovinski zakon. Posredno pa se temu pojmu osnovne glavnice jako približujeta It. in NIt., ko odredjata na pr. da se mora zmanjšanje, povečanje, dopolnitev glavnice objaviti, da se smejo upniki upreti zmanjšanju glavnice z vračilom ali odpustom vlog, da družba prestane s popolno zgubo glavnice (It. 96, 189, NIt. 2306).

družbo zoper le-tò. Zakoni ne izražajo neposrednosti s tem ali istovetnim izrazom, toda ko odredjajo brez omejitev, da so javni družbeniki odgovorni za družbene zaveze, se razume po vseh pravnih sistemih, s katerimi se tu bavimo, da je družbenikova odgovornost neposredna. Zakoni se izražajo na pr.: »Družbeniki na skupno ime — — — so solidarni za vse zaveze družbe — — —« (F 22); »družbeniki — — — odgovarjajo za — — — zaveze družbe — — —« (S 24, A 112); »člani — — — jamčijo — — — za družbene zaveze« (HO 88, B 92) itd. Izrazi pri kapitalskih družbah so drugačni, za delniško družbo na pr. je rečeno, da družbeniki ne odgovarjajo osebno za družbene obveznosti (A 207, N 178, NŠ 620, Jsl. 179), da niso deležni zgube preko svoje udeležbe v družbi (F 33) in sl. Niti z dogovorno uvedbo — neomejenih — doplačil bi se javni družbeniki de lege lata po nobenem zakonu ne mogli osvoboditi neposredne zaveze, celo ne po L 695, ki sicer dopušča, da se s pogodbo kakor pri zadrugah uvede dolžnost doplačil (Nachschusspflicht), v čl. 704 pa vendar odreja neposredno odgovornost družbenikov.

Drugo vprašanje je, ali velja neposredna odgovornost že za časa trajanja družbe ali še le potem ko je nastal vzrok za prestanek družbe. Ojačitvi kredita za časa rednega poslovanja družbe brez dvoma bolje služi prva alternativa; druga ima smisla prav za prav le če se o prestanku pokaže, da se upniki ne morejo poplačati iz družbene imovine, kajti kredit za poslovanje družbi o prestanku ni več potreben. Vprašanje neposrednosti je povezano z vprašanjem prvotne ali nadomestne odgovornosti: ali naj upniki iščejo plačilo po svoji volji pri družbi ali pri družbeniku, ali pri družbeniku šele če ga niso našli pri družbi, ali naj imajo izbero že pred prestankom ali šele po njem. Večina zakonov ustanavlja prvotno odgovornost brez ozira na prestanek: F, S, ko molčita, A 144, HO 119, B 123, N 156, P 123, Jsl. 160, ko odredjajo da veljaj v likvidaciji isto kar pred prestankom, če zakon ne odreja česa drugega ali kaj drugega ne izhaja iz namena likvidacije. Drugače It. 106, ki ne dopušča da bi družbeni upniki iskali plačila pri družbenikih, dokler niso »izvršili« tožbe (»esercitata l'azione«) zoper družbo, brez razlike ali pred prestankom ali po njem. Prvotne odgovornosti torej po It. ni, pa tudi ne po NIt. 2304, ki izrecno naglaša, da imajo

družbeniki beneficium excussionis še v likvidaciji družbe. Tudi Š, NŠ in L ne poznajo prvotne odgovornosti v vsakem primeru, urejajo pa stvari drugače kot It. in Nlt. Po Š 564, 601 je mogoče posameznega javnega družbenika prvotno prijeti tudi pred prestankom, če je ostala izvršba zoper družbo brezuspešna, na vsak način pa po prestanku. NŠ 568, 604 dodaja, da je mogoče družbenika prijeti pred prestankom družbe tudi, če je on sam padel v stečaj; L 704, 746 odreja prvotno odgovornost pred prestankom, če pade v stečaj družbenik javne družbe, ne pa, če pade v stečaj komplementar komanditne družbe.⁶⁸

88. O odgovornosti komanditistov govore zakoni po večini le v zvezi z njeno omejenostjo; da niso zavezani samo družbi za vlogo, marveč da odgovarjajo neposredno upnikom družbe, se vidi v nekaterih zakonih iz tega, da, govoreč o njihovi odgovornosti, uporabljajo iste izraze kakor za javne družbenike, zlasti pa iz splošne odredbe, da velja za komanditno družbo isto kar za javno, če ni določeno kaj drugega. Kjer imamo ta tehnični izraz, lahko trdimo, da je komanditist zavezan neposredno, na pr. A 165, HO 139, B 143, It. 117, P 147, Nlt. 2313; N 171 in Jsl. 174 pa odrejata izrecno, da odgovarja komanditist neposredno, toda po N prestande neposrednost proti upnikom v stečaju družbe, ker uveljavlja odgovornost do višine vloge upravitelj stečaja. Po besedilu F, S, It. je neposrednost omejene odgovornosti prav dvomljiva (gl. tudi sp. št. 95). Posebnosti imajo Š, L, NŠ. Že Š 603 razlikuje: za trajanja družbe upniki nimajo neposredne tožbe zoper komanditiste (odst. 1); v stečaju družbe lahko zahtevajo, da se še ne vložena ali zopet vrnjena komanditna vsota vloži v stečajni sklad (odst. 3); če družba prestande drugače kakor zbog stečaja, imajo upniki neposredno tožbo za še ne vloženi ali komanditistu vrnjeni del komanditne vsote (odst. 2). L 743 odst. 1 in 2 ustrezata Š 603 odst. 1 in 2; v odst. 3 pa je odrejeno, da morejo upniki ob prestanku družbe — torej ne le ob prestanku zbog stečaja — samo zahtevati, da se komanditna vsota oddaj masi ali v likvidacijo. Na ta način nastali neskladnosti se je NŠ 610 ognil s tem, da je sploh odpravil neposredno odgovornost

⁶⁸ Pač redakcijska hiba, kakor se vidi iz primerjave Š 564, 601, NŠ 568, 604, L 704, 746. Da bi razlika bila namerna, je povsem neverjetno.

komanditista upnikom družbe: kakor koli prestane družba, smejo upniki, likvidatorji ali stečajna masa zahtevati, da plačaj komanditist še neplačani ali nepravilno vrnjeni mu del komanditne vsote v likvidacijsko ali stečajno maso.

89. Odgovornost javnih članov je po vseh zakonih načelno neomejena, javni člani so za družbene dolgove zavezani upnikom s celo svojo imovino. Neomejenost ni povsod enako izražena. V F na pr. izhaja iz splošnega načela, da je vsakdo zavezan s celo imovino, če zaveza ni omejena z zakonom ali s pravnim poslom. Večina zakonov pa naglašā odgovornost z vso imovino in še dostavlja, da je nasproten dogovor družbenikov brez učinka zoper tretje osebe (A 112, HO 88, B 92, Š 564, L 704, NŠ 568, P 85, 88, Jsl. 131 in tudi S 24); drugi naglašājo neomejenost odgovornosti (It. 76, Nlt. 2291). N 128 govori o »osebni« odgovornosti, kar pomeni poleg neposredne in prvotne tudi neomejeno odgovornost.⁶⁹ Sicer se pa neomejenost nanaša ne samo na vso imovino družbenika, nego tudi na vse obveznosti družbe (A, HO, B, Š, NŠ, L, pač tudi N, P. Jsl.). Nekateri zakoni se zdi, kakor da stavijo meje glede na način, kako je obveznost nastala; tako F 22: javni člani so zavezani za vse zaveze družbe, tudi če jih je podpisal samo en družbenik, pa se je to zgodilo z družbeno firmo; slično S 24 in It. 106. Izraz je brez dvoma preozek že zato, ker ne zadeva ustno prevzetih zavez; da romanski zakoni in po F-u S tako naglašājo podpis, je naravno, saj zahtevajo pismenost za veljavnost ali vsaj za dokaz pravnega posla količkaj večje vrednosti. Nlt. je to omejitev opustil.

Neomejena odgovornost javnih družbenikov oslabi po nekaterih zakonih v omejeno, če pride družbenik isti čas z družbo v stečaj. Snov je na meji med stečajnim in trgovinskim družbenim pravom, tu se moremo baviti z njo le, kolikor je urejena v trgovinskih zakonih. F in S molčita, A 122, 169 pa odredjata, da se v stečaju družbe njeni upniki ločeno poplačajo iz družbene imovine in morejo iz zasebne imovine družbenikov iskati poplačila le za toliko, kolikor so propadli v stečaju družbe. Poleg subsidiarne torej tudi omejena odgovornost, pa ne omejena glede na dolžnikovo

⁶⁹ Izraz »persönlich« se rabi že v A, na pr. v čl. 153, ne pa v čl. 112, ki govori o odgovornosti z vso imovino.

imovino, marveč glede na znesek terjatve. Tako tudi HO.97, 143, B 101, 147. N je izpustil odredbo A 122, tako da več ne govori posebej o odgovornosti družbenikov v stečaju družbe.⁷⁰ P 85 odreja, da odgovarjajo javni družbeniki tudi v primeru stečaja družbe neomejeno; Jsl. ne ureja vprašanja, snov je prevzeta v stečajni zakon. V bistvu so v skladu z zakoni skupine A in s stečajnimi zakoni v pravnih območjih te skupine tudi Š, NŠ in L. Po Š 566, 567, 568 se v družbinem stečaju poplačujejo samo družbeni upniki, družbeniki pa za svoje vloge ne morejo nastopati kot upniki; z zneski, ki se jim ne plačajo v stečaju družbe, tekmujejo družbeni upniki pri poplačilu iz zasebne imovine družbenika z njegovimi osebnimi upniki. L 703 odst. 1 daje sicer družbenim upnikom v družbinem stečaju samo prednost pred zasebnimi upniki družbenikov, toda iz L 703 odst. 2 se vidi, da niso zasebni upniki upravičeni svojih zasebnih terjatev zoper družbenike prijaviti v družbinem stečaju; le iz obresti, ki bi iz družbinega stečaja pripadle družbeniku, se lahko poplačujejo zasebne terjatve zoper družbenike. Po L 703 odst. 3 namreč družbenik v družbinem stečaju ne more uveljavljati svoje glavnične vloge, pač pa terjatve, ki mu gredo zoper družbo iz drugačnega naslova, »kakor obresti in podobno«. Udeležba zasebnega upnika pomeni torej prav za prav nekakšno v stečaj družbe vključeno izvršbo v kvoto, ki pripade družbeniku iz stečaja. NŠ 570 je jasnejši, ko določno pove, kakšne terjatve iz družbenega razmerja družbenik lahko prijavi v družbinem stečaju: dospele, ne pa tekočih obresti, povračilo izdatkov, storjenih v interesu družbe, nagrade, te pa tudi tekoče. Zasebni upniki se stečaja družbe ne morejo udeležiti. To velja tudi po It. 850, NIt. molči.

90. Odgovornost komanditista je načelno omejena. Skrajna meja je znesek, do katerega se je komanditist z družbeno pogodbo zavezal nositi odgovornost za družbene obveznosti, konkretna meja je vrednost še ne storjene

⁷⁰ A 122 je nastal, ko je stečaj družbe imel za nujno posledico stečaj javnih družbenikov. Po besedilu se sicer ni omejeval na ta primer, vendar pa je bil ta primer glavni. Poznejši zakoni, trgovinski in stečajni, vedno bolj opuščajo pravno nujnost stečaja družbenikov, če pade v stečaj družba.

vloge in neupravičeno izplačanih mu prejemkov iz družbene imovine; če je prevzel komanditist odgovornost za večji znesek kot je vrednost njegove vloge, je dodati presežek, kolikor še ni porabljen za plačevanje družbenih obveznosti; noben zakon pa omejitve komanditistove odgovornosti ne izraža točno na ta način. Težave nastajajo od tega, da zakoni, zlasti starejši, ne ločijo ali premalo točno ločijo komanditistovo dolžnost vložiti vložek v družbo od njegove odgovornosti za družbene obveznosti, prim. I, št. 12, 28, 29, 42 pri kraju, 45, 50 in zlasti 34, potrebnih pa je nekaj dopolnil. Očitno se mešata razdelitev škode med družbenike in odgovornost, ko F 26 in S 28 govorita o zgubah in o škodi, šele iz F 28, S 30, ki za izvesten primer odrejata neomejeno odgovornost, se vidi, da gre v F 26 in S 28 vsaj tudi za odgovornost na ven. Da je tako, se zlasti jasno vidi iz It. 117: »komanditist je do meje svojega deleža (quota) zavezan odgovarjati za zgube in za družbene dolgove.«⁷¹ A in zakoni te skupine sicer točno razlikujejo položaj komanditista proti družbi od njegovega položaja proti njenim upnikom, manj točni so pa v izražanju razlike z ozirom na znesek do katerega sega odgovornost. Ne loči se strogo, da komanditist prevzema dva rizika: enega na notri, drugega na ven, in ne loči se zato, ker sta po volji komanditista ta dva rizika po znesku, po vrednosti, redno enaka, tako da se, kolikor se je ostvaril eden, to redno računa tudi na drugi, z enim plačilom se redno zmanjšujeta oba, čeprav ne vedno neposredno.⁷² A 161 in 165, HO 136 in 139, B 140 in 143, N 167 in 171 izražajo v tem smislu razliko notranjega in zunanjega položaja in omejujejo zgubo in odgovornost na storjeno odnosno še ne storjeno vlogo. N 172 pa vsebuje novo misel ali vsaj nov, točnejši izraz: proti upnikom je vloga določena z zneskom, vpisanim v trgovinski register; na zvišanje, ki ni vidno iz registra, se

⁷¹ Zgube so mogoče brez dolga: pokvari se že izplačano blago, in dolg je mogoč brez zgube: s posojilom je družba napravila lep dobiček.

⁷² Primer, dan v I, op. 6, treba nadaljevati: če komanditist še ni vložil hiše, plačal je pa družbenih dolgov za 50.000, bo pač moral vložiti celo hišo, če je namenjena za družbeno tovarno, za 50.000 bo pa imel terjatev zoper družbo; če je pa hiša namenjena le da okrepi družbena sredstva, bo morda dovolj, da družbi prenese polovico hiše pro indiviso.

upniki lahko pozivajo le, če je bilo objavljeno tako kakor je navadno v trgovini ali pa če jim je zvišanje naznanila družba na drug način. Š 596, 602, L 739 in 742, NŠ 601 in 608 razlikujejo še točneje: zgube je komanditist deležen z vrednostjo (»zneskom«) vloge, za dolgove odgovarja z zneskom, ki je vpisan v trgovinski register (»komanditna vsota«); misel N 172 je popolnena, razlike niso velike. P 156 in 147, 148 razlikujejo vlogo od komanditnega zneska, ne govore pa o neregistrovanem zvišanju le-tega; Jsl. 170, 174 sta najbližja N-u, razlikujeta se pa, ne bistveno, kar se tiče uveljavljanja povečanega zneska odgovornosti; NIt 2313 sega v netočnosti izraza še pred starejše zakone: »komanditisti odgovarjajo z omejitvijo na vloženo kvoto«. ⁷³ Za obseg komanditistove odgovornosti v stečaju družbe zakoni ne dajejo posebnih odreb; veljalo bo torej po občih odredbah smiselno isto, kar za javne družbenike.

Zakoni pa poznajo več primerov neomejene odgovornosti komanditista in sicer: a) če komanditist opravlja čine posloводства ali zastopstva, b) če je njegovo ime v družbeni firmi, c) če družba začne poslovati preden je vpisana v trgovinski register; v podrobnostih so razlike. Za prvi primer gl. št. 82. Drugi primer pozna, ne da bi ga izrecno navajal, že S 30, v katerem je rečeno, da kakor javni član odgovarja komanditist, ki krši odredbe predhodnih paragrafov, med temi je namreč (S 25, 27) prepoved, da bi bilo komanditistovo ime — seveda priimek — v firmi. Jasno je ta prepoved s sankcijo odgovornosti kakor javni družbenik izražena v A 168, HO 142, ⁷⁴ B 146, It. 114, Š 600, L 741, NŠ 607, Jsl. 175, NIt. 2314, vendar v L z omejitvijo, da razširitev odgovornosti ne velja, če gre le za enakost komanditistovega in komplementarjevega imena ali če je vodja registra dovolil, da bodi komanditistovo ime v firmi, v NIt. z izrecno omejitvijo, da se odgovornost razširi le, če je

⁷³ NIt. 2313: »e i soci accomandanti rispondono limitatamente alla quota conferita«: prav z vlogo ne odgovarjajo več, za njeno vrednost je njihova odgovornost zmanjšana, pač pa lahko zgube požro storjeno vlogo.

⁷⁴ HO 142 je nekoliko nejasen, po njem se v tem primeru komanditist proti upnikom družbe »smatra« za komplementarja, dočim drugi zakoni odredjajo, da odgovarja kot javni član. Če »smatra se« pomeni »velja«, odreja H več, če pomeni samo prosto domnevo, manj od drugih zakonov. Najverjetnejše je, da se je hotelo reči prav tisto, kakor v A 168.

komanditist dovolil, da je njegovo ime v firmi. Tretji primer v F, S, It. ni urejen, družba, ki ni vpisana v register (objavljena), je pač nepravilna in člani nosijo posledice, komanditisti torej neomejeno odgovornost. Po A 163, HO 138, B 142, N 176, Š 599, L 741, NŠ 606, Jsl. 175, 176 pa je komanditist slednjič neomejeno odgovoren, če je družba začela poslovati pred vpisom v trgovinski (javnostni) register, pa le za obveznosti družbe, ki so nastale do vpisa in le če ne dokaže, da je nasprotniku njegova omejena udeležba bila znana. Po N in Jsl. je neomejeno odgovoren samo komandist, ki je pritrdil poslovanju pred vpisom, in komanditist, ki je pozneje vstopil v družbo, le-ta pa samo za obveznosti, nastale med njega vstopom in vpisom družbe. Po NIt. 2317 veljajo za nevpisano, torej nepravilno družbo odredbe o preprosti družbi, vendar odgovarjajo komanditisti samo z omejitvijo na svoje vloge (quota, ki pa pomeni tudi delež), razen če so se sami udeležili poslovanja (operazioni). Po NIt. prehaja torej poslednji primer v prvega. N ne ureja primerov a) in b), P ne primerov b) in c), pomniti pa treba, da je po P vpis za nastanek komanditne družbe nujno potreben, tako da prav za prav poslovanja komanditne družbe pred vpisom ni, ker ni komanditne družbe; P je torej za ta del dosleden, ni pa dosleden L, ki ureja posledice poslovanja pred vpisom, dasi je tudi po L 733 vpis potreben za nastanek; vendar tudi L upošteva dejstvo, da ni komanditne družbe, in sicer na ta način, da komanditist ni odgovoren kot javni družbenik, marveč kot družbenik preproste družbe.

91. Dočim večina zakonov ne skrbi za to, da bi ostale vloge javnih družbenikov neokrnjene, ker so pač le-ti upnikom družbe zavezani z vso svojo imovino brez ozira na to, ali so in koliko so spolnili svojo zavezo proti družbi, je to pri vlogah komanditistov drugače, ker se njihova odgovornost na ven zmanjšuje za toliko, kolikor so spolnili svojo zavezo proti družbi. Ne le družbi, marveč zlasti tudi njenim upnikom je torej mnogo do tega, da se vloge ne zmanjšajo, da se zmanjšane dopolnijo. V tem pogledu gl. za razmerje med družbo in komanditistom izvajanja v I, št. 36, 37; za razmerje med komanditistom in družbenimi upniki velja to: F in S molčita tudi v tem pogledu, že A 165

pa odreja, da se ne more komanditna vloga ne vsa ne delno vrniti ali odpustiti, dokler družba traja, da se komanditistu ne morejo izplačevati obresti (gl. I, št. 42), če se s tem manjša prvotna vloga, in če je zmanjšana z zgubami, ne more prejemati ne obresti na dobička, dokler se ne dopolni; za toliko, kolikor prejme zoper te prepovedi od družbe, oživi komanditistova z vložitvijo vloge zmanjšana odgovornost, vračati mu ni treba le obresti in dobička, ki jih je prejel na podstavi bilance, za katero je bil upravičeno prepričan, da je pravilno sestavljena, pa le, če in kolikor so bili upravičeno prepričani tudi sestavljalci, da je v bilanci izkazani prebitek reelen. Prav tako HO 139 in B 143.⁷⁵ Po teh zakonih bi trebalo misliti, da se komanditistu vloga sploh ne more vrniti ali odpustiti z učinkom zoper upnike. N 174, 175 pojasnjujeta, da je zmanjšanje vloge mogoče, učinkuje pa šele od vpisa v trgovinski register in seveda ne zoper upnike, katerih terjatve so že obstojale v času vpisa. Š 604, 605 in NŠ 609, 611 so natančnejši ko odreja, da je odločilna objava vpisa, sicer so v skladu z A in N; z N skladen je tudi Jsl. 174, 177. L 733 dopušča, da se z uredbo predpiše najmanjši znesek komanditne vsote in določijo nasledki kršitve takega predpisa, L 745 pa daje posebne odredbe za primer, da je bil komanditist poslovodja družbe. Ne da bi imel nove misli, se točnejše od svojih prednikov izraža P v čl. 148, 149: komanditist je odgovornosti prost v mejah vrednosti vloge, vnesene v imovino družbe; če se vrne vloga vsa ali delno, se odgovornost vzpostavi za vrednost vračila; če se vloga zmanjša z zgubami, velja proti upnikom kot vračilo vloge vsako izplačilo, ki ga izvrši družba v korist komanditistu preden se je vloga dopolnila. Znižanje komanditne vsote nima pravnega učinka proti upnikom, katerih zahtevki so nastali pred vpisom znižanja. It. 117 sicer ni imel tako podrobnih odredb kakor A, v bistvu pa mu je bil jako podoben. Po NIt. 2303 se pri pravih osebnih družbah ne more deliti dobiček, dokler ni z zgubo zmanjšana družbena glavnica ali vzpostavljena ali formalno znižana (gl. I, št. 41), NIt. 2306 pa daje splošne odredbe o znižanju glavnice z vračilom ali odpu-

⁷⁵ Ki pa imata v 4. odstavku redakcijsko hibo, beseda »samo« je odveč.

stom vračil in tako rešuje tudi vprašanje vračanja in odpuščanja komanditnih vlog. Razen tega odreja NIt. 2321, da komanditistu ni treba vračati koristi, prejetih v dobri veri na temelju pravilno odobrene bilance. To je manj kot zahtevajo drugi zakoni in je zahteval It., kajti tudi namerno nepravilna bilanca je lahko pravilno odobrena, NIt. štiti komanditista bolj kot upnike.

Za odgovornost komanditista prim. še I, št. 34 in 50.

92. Pri kolektivni družbi z omejeno odgovornostjo in pri družbi komanditistov (L 755) je odgovornost članov seveda omejena, meja pa je dokaj različna. Pri družbi komanditistov odgovarja vsak član do zneska svoje komanditne vsote, pri kolektivni družbi z omejeno zavezo pa do skupne vsote, določene s pogodbo, za katero največ odgovarjajo vsi družbeniki skupaj pa tudi vsak posameznik. Pri obeh oblikah se člani lahko zavežejo za omejeno doplačilo, kakor pri vpisani zadruzi.⁷⁶

93. Pri tajnem družbeniku je razlikovanje med omejeno in neomejeno odgovornostjo mogoče le, kolikor je upnikom komplementarja sploh odgovoren. Prim. zg. št. 63. O obsegu zaveze udeležencev priložnostne družbe ne govorijo A, HO in B, ko odredajo, v katerih primerih so udeleženci na ven sploh odgovorni, torej je odgovornost po splošnem načelu neomejena; drugače pa L 760, ki za ta primer ne ustanavlja nerazdelne zaveze, marveč zavezo v razmerju deležev pri družbi. Pri združbah z udeležbo udeleženci (pridruženci) sploh ne odgovarjajo.

94. Že F 22, 23 in S 24, 25 odredajo, da so družbeniki javne trgovinske družbe in javni družbeniki komanditne družbe za družbene dolgove odgovorni nerazdelno; prav to velja po A 112, 150; HO 88, 125; B 92, 129; It. 76; N 128, 161; Š 564, 593; L 704, 733; NŠ 568⁷⁷; Jsl. 131, 166; NIt. 2291,

⁷⁶ Nobeden izmed zakonov, s katerimi se tu bavimo, ne prepoveduje takih doplačil pri osebnih družbah, ureja jih pa samo L 695, gl. tudi št. 87 in 134.

⁷⁷ NŠ ni prevzel Š 593 (= A 150 odst. 2) in tudi nima splošne odredbe, da veljajo odredbe o kolektivni družbi tudi za komanditno, kolikor za to ni odrejeno nič drugega, tako da prav za prav v NŠ ni odredbe o nerazdelni odgovornosti komplementarjev, no iz vsega duha zakona izhaja to nedvomno.

2315, 2318; posebnost ima P 85, 144, ko odreja, da je vsak javni družbenik odgovoren nerazdelno z ostalimi družbeniki in z družbo, kar bi se dalo tolmačiti v prilog trditvi, da je osebna trgovinska družba pravna oseba.⁷⁸

95. Mnogo manj jasni so zakoni, kar se tiče nerazdelnosti komanditistove odgovornosti. Ali so komanditisti nerazdelno odgovorni med seboj? s komplementarji? Iz F 23, 24, S 25, 26, ki označujejo komanditiste kot proste dajatelje sredstev (prim. I, št. 34), dočim so jim komplementarji »odgovorni in nerazdelni« (responsables et solidaires), bi se dalo sklepati, da komanditisti upnikom družbe sploh niso odgovorni. Ta sklep bi se dal podpreti z F 26, ki govori samo o zgubi, katera zadene komanditista, manj s S 28, po katerem komanditist odgovarja za škodo; oba zakona slednjič označujeta le komanditista, ki se je vtikal v upravo, za odgovornega nerazdelno s komplementarji (F 28, manj jasno S 30). Po teh dveh zakonih in prav tako po It. 117, 118 je torej dvomljivo, ali je komanditist sploh neposredno odgovoren upnikom družbe, in s tem seveda, ali nerazdelno s komplementarji in ostalimi komanditisti.⁷⁹ Tudi A in starejši zakoni njegove skupine nimajo povsem jasnih odredb, razen za primere, v katerih je rečeno, da odgovarjajo komanditisti kakor javni družbeniki, za druge primere gl. zg. št. 88; v teh primerih se da pač z gotovostjo reči, da odgovarjajo komanditisti neposredno, ne pa, da odgovarjajo nerazdelno. Jasni v vsakem pogledu so N 161, P 144, Jsl. 166, ko odrejajo splošno, da velja za komanditno družbo isto kar za javno, če ni odrejeno nič drugega: za javne družbe je odrejena nerazdelna odgovornost, za komanditne nič drugega. Jsl. 174 pa odreja tudi izrecno, da je komanditist odgovoren nerazdelno z ostalimi družbeniki. Nejasen je NIt.; iz čl. 2315 bi se dalo sklepati, da so tudi koman-

⁷⁸ Nerazdelnosti z družbo ne naglašja noben drug zakon; ona nima pravega smisla, če se družba ne smatra za pravno osebo; osebna družba so družbeniki, povezani v dosego skupnega cilja; njena imovina je temu cilju namenjena imovina družbenikov. Če se toži družba, je s tem izraženo le, da se posamezni družbeniki tožijo kot člani, ne na pr. kot poroki.

⁷⁹ Veda in praksa sta res deljeni tako v območju F kakor v območju It.

ditisti zavezani nerazdelno, toda v definiciji komanditne družbe (čl. 2313) je rečeno slično kakor v It. 76, da komplementarji odgovarjajo »nerazdelno in neomejeno za družbene zaveze, in komanditisti odgovarjajo omejeno na vneseni delež«; ali »nerazdelno« velja tudi za komanditiste?

96. Pri družbi z udeležbo kot preprosti družbenik (L 754) je le-ta odgovoren za dolgove podjetja neomejeno; ni sicer jasno rečeno, ali tudi nerazdelno; ker pa zakon to razmerje označuje sicer kot preprosto družbo, bo veljala nerazdelnost po L 664. Ali bo veljala tudi, če se družba vpiše v javnostni register ali izrazi v firmi, zakon ne pove; a minore ad maius bo treba vprašanje potrditi. Bolj nejasen je položaj, če se to razmerje, kakor zakon izrecno dopušča, vpiše v javnostni register kot kolektivna ali komanditna družba. Po mojem mnenju bi morale zbog zaupanja v javnostni register veljati, kar se tiče odgovornosti, odredbe o kolektivni ali o komanditni družbi, toda omejena odgovornost komanditista je v nasprotju z neomejeno odgovornostjo preprostega družbenika po L 754; prim. I, št. 18. Pri družbi komanditistov in pri kolektivni družbi z o. z. se bo nerazdeljenost presojala kakor pri navadni komanditni ali kolektivni družbi.

97. Pri tajni in pri priložnostni družbi se bo nerazdelnost ravnala po tem, ali in koliko je član sploh odgovoren upnikom komplementarja ali tistim osebam, s katerimi se je poslovalo v imenu priložnostne družbe, prim. zg. št. 63, 93 in A 257, L 769 za tajno družbo, A 269, HO 62, B 66, L 760 za priložnostno družbo.

98. Po skoro vseh zakonih je oseba, ki vstopi kot javni družbenik ali kot komanditist v že obstoječo družbo, zavezana za družbene obveznosti, ki so nastale pred njenim vstopom, navadno je še rečeno da je nasproten dogovor neučinkovit proti tretjim osebam in da je vse eno, ali se je firma ob ti priliki spremenila ali ne (A 113, 166; HO 89, 140; B 93, 144; It. 78; N 130, 173; Š 565, 606; NŠ 569, 612; L 708, 748; P 86, 88, 150, 153; Jsl. 134, 176; NIt. 2269, 2293, 2315; F in S molčita). Šele N 28 pa je odredil, da odgovarja tudi družba, nastala s tem, da kdo pristopi kot javni družbenik ali komanditist k trgovcu poedinu, za vse obveznosti dotedanjega trgovca poedinca, ki so nastale v izvrševanju pod-

jetja; drugačen dogovor je proti tretjim osebam učinkovit le, če je vpisan v trgovinski register in objavljen ali če ga je nanovo nastala družba naznanila tretji osebi. P 87, 88, 151, 153 in Jsl. 39 so sledili N-u, P seveda s spremembo, ki je potrebna, ker nastane po P 146 komanditna družba šele z vpisom v trgovinski register.

99. Samo N, P, Jsl. in delno tudi L urejajo vprašanje, ali in kako sme družbenik, zoper katerega uveljavlja upnik družbe zahtevek na temelju odgovornosti za družbene obveznosti, uporabljati prigovore, ki bi jih imela zoper upnika družba, ako bi se lotil nje. Po N 129 more družbenik prigovore, ki niso osnovani v njegovi osebi, uporabljati le kolikor jih more uporabljati družba, pač pa sme družbenik upniku odreči zadostitev, dokler ima družba pravico izpodbijati pravni posel, na katerem je osnovana njena zaveza, in dokler si upnik lahko zadosti s poboto z dospelo terjatvijo družbe. Zoper družbenika se ne more uvesti izvršba na podstavi izvršilnega naslova, ki se glasi zoper družbo. P 89 je z N v bistvu soglasen, izraža pa primere, v katerih družbenik lahko odreče zadostitev, precej širje in ne omeinja izvršbe na podstavi izvršilnega naslova, glasečega se zoper družbo. Jsl. 132 sledi N-u samo v splošni odredbi, ne pozna izjem iz N in P, pač pa odreja, da more družbenik prigovore, ki bi jih zoper veljavnost pogodbe mogla družba uveljavljati zbog zmote, zvijače ali sile, ali s katerimi bi družba mogla uveljavljati zahtevek, ki ji gre zbog nedostatka blaga ali dela, uporabljati samo s privolitvijo družbe.⁸⁰ Vprašanje, ali se da izvršilni naslov, ki se glasi zoper družbo, porabiti zoper družbenika, je načelno potrjeno v § 16 jsl. zak. o izvršbi in zavarovanju. Tako tudi v L 706, ki se sicer razlikuje od drugih zakonov, kolikor je odgovornost družbenikov po njem subsidiarna. Omembe vredno je, da po L 704 družbeniki kot taki za menične in njim slične dolgove družbe ne odgovarjajo po meničnem pravu, pač pa, če so menično zavezo prevzeli še posebej.

100. Kar se tiče odgovornosti družbenikov za družbene obveznosti, vidimo precej napredka v podrobnostih; zakoni

⁸⁰ Vzrok razliki so razlike med nemškim, poljskim in jugoslovanskim obćim civilnim pravom.

rešujejo dokaj vprašanj, ki v starejših zakonih sploh niso bila rešena aali pa dvomno: neposredna odgovornost komanditista — N in Jsl. —; v stečaju družbe uveljavlja odgovornost komanditista stečajni upravitelj, torej manj tožb (N, Š, L, NŠ); pojasnitev obsega komanditistove odgovornosti (večina novejših zakonov) in skrb za vzdržanje komanditistove vloge (N, Š, NŠ, P, Jsl.); pojasnitev nerazdelnosti komanditistove odgovornosti (N, P, Jsl.), nekaj pojasnitev pri tajni družbi (Jsl., N, L); odgovornost osebe, ki pristopi trgovcu poedincu kot družbenik (N, P, Jsl.); vprašanje uporabe prigovorov družbe po odgovornem družbeniku (N, P, Jsl.). Osnovne, globoko segajoče te spremembe povprek niso, za ta del je važno le, da se primarna odgovornost družbenikov vedno bolj omejuje — ne več samo It., marveč tudi Š, L, NŠ, NIt. — dvomljivo mi je pa, ali naj se v tem vidi napredek. Nepopolnost je brez dvoma, da nobeden od zakonov, ki izrecno dovoljujejo, da je član osebne družbe druga osebna družba (prim. I, št. 12, 13, 14), ne rešuje izrecno važnega vprašanja, ali za zaveze družbe A, katere članica je druga družba B s člani C, D, E, odgovarjajo C, D, E neposredno, prvotno itd. tudi upnikom družbe A; sklep, da ne odgovarjajo, ker na pr. Jsl. in L pripuščata samo družbe z — vpisano — firmo kot družbenice osebnih družb, je sicer dokaj utemeljen, povsem prepričevalen pa ni.

V. Prestanek družbe

101. F in S ne urejata konca osebnih družb, aasi ga omenjata; francoski zakon o družbah 24. jul. 1867 in njegove novele govore o »expiration«, »dissolution«, FCiv. uporablja »finir«, »dissolution«, »rompre«, S »prestati«, tako tudi SG, pa tudi »raskinuti«. Sistematske podrobne odredbe daje šele A, ki tudi že razlikuje prestanek družbe (»Auflösung der Gesellschaft«), od prestanka članstva posameznega družbenika (»Austreten einzelner Gesellschafter«); to razliko poznajo vsi nadaljnji zakoni. Za prestanek družbe uporabljajo izraze »razvrgnuće« (HO, B) »scioglimento« (It. in NIt.), »Auflösung« (N, Š, L, NŠ), »rozwiązanie« (P), »prestanek« (Jsl.), za prestanek članstva »izstup« (HO, B), »esclusione« (Jsl.), »Austreten« (A), »Ausscheiden« (N, L,

NŠ), »ustapnienie« (P), »prestanek članstva v društvu (Jsl.), »scioglimento del rapporto limitatamente a un socio« (NIt.). Večina zakonov ureja oba primera skupaj v enem odseku, It. loči odseke: izključitev, razveza, spojitev, NIt. obdeluje spojitev ne kot vzrok prestanka, marveč v posebnem poglavju skupaj s pretvoritvijo družb. Terminologija zakonov povprek ni točna. A 123 na pr. odreja: »— — wird aufgelöst — — durch die Eröffnung des Konkurses, — — — durch Uebereinkunft«, slično HO 98, B 102, N 131, v bistvu tudi Š in NŠ 545, L 666; It. 189: le società — si sciolgono per il decorso del tempo, per la deliberazione dei soci; vobče tako tudi NIt. 2272, vendar »quando viene a mancare la pluralità dei soci«; P 112: rozwiązanie spółki powodują: przyczyny, przewidziane w umowie spółki, zgoda wszystkich spółników — —, P 140 pa: ob stečaju družbe nastopi prestanek šele, ko je končano stečajno postopanje, in družba ne prestane, če se to postopanje konča s poravnavo ali se odpravi iz drugih vzrokov. Dvournno Jsl. 136 »— — — prestaje istekom vremena, odlukom drugara — — —«. Pravilno se izražajo zakoni, ki naštevajo vzroke iz katerih družba prestane, ne pa tisti ki naštevajo primere prestanka. Družba ne prestane s trenutkom ko nastane vzrok za prestanek, v mnogih primerih zakoni izrecno dopuščajo da se družba navzlic nastalemu vzroku za prestanek »nadaljuje«, kar ne bi bilo mogoče, če je res prestala: skleniti bi se morala nova. Pa tudi če se ne nadaljuje, traja redno vse dotlej da se odpravi ali stečajni postopek ali poseben postopek, ki mu je namen poplačati družbene upnike in razdeliti presežek družbene imovine med družbenike; dotlej veljajo po izrecnih odredbah mnogih zakonov za notranje in zunanje družbeno razmerje prav tiste odredbe kakor preden je nastal vzrok za prestanek, kolikor niso izrecno spremenjene z odredbami o likvidaciji ali so neuporabljive zbog cilja likvidacije. Posebno značilno je izražanje v L 671; odst. 1 izhaja s stališča, da družba res prestane z nastopom vzroka za prestanek, odst. 2 pa popravlja »Za dokončanje tekočih poslov, za nove, ki so zato potrebni, kakor tudi za ohranitev in upravo družbene imovine velja družba da še obstoja«. Izražanje zakonov, ko govore o prestanku članstva, prav tako ni točno, če govore na pr. samo o izstopu,

pa poznajo še druge vzroke za prestanek članstva. Razen tega je tudi tu mogoče, da članstvo ne prestane avtomatično z nastankom vzroka za to. Če bomo v nadaljnjih izvajanjih radi kratkosti rabili izraza »prestanek družbe« ali »prestanek članstva«, velja torej pomniti, da gre redno za vzrok prestopa družbe ali članstva v nji.

1. Vzroki prestopa družbe

102. Izvestni vzroki za prestanek so skupni osebnim in kapitalskim družbam (na pr. potek časa, sklep družbenikov, stečaj nad družbeno imovino), drugi so posebni eni ali drugi skupini družb. Ker ima oseba družbenikov pri osebnih družbah redno odločilen pomen za družbo, so zlasti spremembe v osebah, ki se pri kapitalskih družbah redno ne upoštevajo, često vzrok za prestanek cele osebne družbe. Pod vplivom novejšega naziranja, da treba po možnosti varovati družbo kot gospodarsko organizacijsko enoto in nosilko določenega ne samo za družbenike važnega podjetja, pa prodira spočetka oprezno in le kot nekaka izjema tudi pri osebnih družbah misel, da se često dajo spremembe v osebi, ki otežujejo ali onemogočajo sodelovanje z določnim družbenikom, upoštevati, ne da bi morala prestat družba, in sicer na ta način, da se iz nje izloči, da iz nje izpade član, v čigar osebi je nastal določen vzrok, družba pa se nadaljuje. Pogoji za tako, rekel bi konservativno operacijo postajajo lažji, nazadnje pride spoznanje, da prav za prav ne gre za izjemo, če se namesto cele družbe uniči samo članstvo določenega družbenika, da je marveč izpad člana ob obstanku družbe prav za prav le poseben primer razdora družbene vezi, kakor se izraža novejši zakon, NIt.: scioglimento del rapporto sociale limitatamente a un socio. Da je v tem obravnavanju izpada izvesten odmev značaja kapitalskih družb, se ne bo dalo oporekati.

103. Vsi zakoni razen F in S navajajo kot vzrok prestopa uvedbo stečaja nad družbeno imovino, ki ji na ta način tudi ob smrti nekako dajejo avtonomijo (A 123, HO 98, B 102, It. 189, N 131, 144; Š 572, 573, NŠ 574, L 710, P 112, Jsl. 136, 149, NIt. 2308). Podrobnosti o stečaju samem so

urejene po F in It., ki poznata samo stečaj trgovca, v samih trgovinskih zakonikih, sicer pa v posebnih stečajnih zakonih. Posebej velja omeniti, da po It. 189 prestopa zbog uvedbe stečaja ni moči odkloniti če se stečaj konča s poravnavo, dočim zavzemajo nasprotno stališče N, L, Jsl. N 144 dopušča, da družbeniki sklenejo nadaljevanje, če se stečaj odpravi s prisilno poravnavo ali po predlogu stečajnega dolžnika; L 710 je širši, vse eno je, zakaj se je stečaj odpravil, da le (stečajna) likvidacija še ni končana; Jsl. 149 zavzema srednje stališče: družba se lahko nadaljuje, če se je stečaj odpravil s poravnavo, po predlogu stečajnega dolžnika, po pristanku vsih upnikov ali ker je v stečaju udeležen en sam upnik. Pomniti treba, da po NIt. stečaj ne more biti vzrok za prestop osebne družbe, ki ji predmet ni trgovinska delavnost (gl. I, št. 15).

104. Nadaljen zakonom skupen vzrok za prestop je dogovor (sklep) družbenikov, da družba prestopi (A 123, HO 98, B 102, It. 189, N 131, Š 572, 545, NŠ 574, 545, L 666, P 112, Jsl. 136, NIt. 2308, 2272). Za vprašanje, ali zadostuje večinski sklep, prim. I, št. 48, 49, 50.

105. Skupe vzrok zakonov je tudi potek časa, za katerega je bila družba sklenjena (citat kakor v št. 104, dalje FCiv. 1865, S 43, 45, SG 751); le P 112 ne imenuje tega vzroka izrecno, zajet je s širšim vzrokom: »v družbeni pogodbi predvideni vzroki«. Pri tem treba pomniti, da samo It. in NIt. zahtevata, da se v pogodbi določi čas, ki naj družba traja, in francoski dekret 30. okt. 1935 da naj se določi, kdaj je njen redni konec. Zlasti starejši zakoni so računali s tem, da si družbeniki lahko molče premislijo in brez izrecnega dogovora nadaljujejo družbo; v tem primeru naj družba naprej velja kot sklenjena za nedoločen čas (A, HO, B, N 134). Nasprotno je rešeno vprašanje v S 45 in It. 190 — prim. FCiv. 1866 —, da se namreč za določen čas sklenjena družba ne more molče podaljšati. Po It. 102 se smejo zasebni upniki neomejeno odgovornega družbenika, katerih zahtevki so ugotovljeni s pravnomočno sodbo, upreti celo izrecnemu sklepu družbenikov, da naj se družba podaljša preko dotedanjega roka trajanja. Pravočasen upor odgodi (sospende) učinek sklepa o podaljšanju, to se pravi, upnika

bo treba plačati.⁴¹ Novejši zakoni vprašanja ne rešujejo izrecno, rešeno je na pr. molče v Jsl. 149, ki odreja, da se družba, prestala iz katerega koli vzroka, lahko podaljša s soglasnim sklepom družbenikov, dokler njena imovina ni povsem razdeljena, v nasprotnem smislu pa v P 113: družba velja da se nadaljuje za nedoločen čas, če vzlic temu, da je nastal s pogodbo določen vzrok za prestanek, nadaljuje svoje posle s pritrdilom vsih družbenikov. Sklep se pač ne more storiti »molče«, pritrdilo pa se lahko da tudi molče, ko zakon ne zahteva izrecnega. — Ko NIt. 2295 izrecno zahteva, da se navedi v ustanovnem spisu čas trajanja osebne družbe in NIt. 2300 zahteva vpis vsake spremembe ustanovnega spisa, bi sledilo, da za prave osebne družbe ne velja odredba NIt. 2273, po kateri se lahko molče podaljša na določen čas sklenjena preprosta družba, toda NIt. 2307 vendar priznava tako podaljšanje tudi pri pravih osebnih družbah, samo da sme vsak družbenik izstopiti (gl. sp. št. 155). Vsekakor je stališče, ki ga je zavzemal It., omiljeno.

106. Vsi zakoni izvzemši NIt. navajajo kot vzrok za prestanek družbe smrt javnega družbenika (A 123, HO 98, B 102, It. 191, N 131, 137, 138, 139; Š in NŠ 545; L 666, 715, 716, 717; P 112, 114, 115; Jsl. 136, 145; že pred njimi FCiv. 1865, 1868, S 49, SG 752—754, 756), vsi pa tudi upoštevajo, da prestanek družbe zbog smrti družbenika lahko brez potrebe kruto škoduje koristim ostalih družbenikov in dedičev umrlega. Zato omogočujejo nadaljevanje družbe z dediči umrlega; dotedanja družba naj traja naprej, na mesto umrlega naj stopijo dediči. Ne gre torej za novo družbo, ki bi jo seveda ostali družbeniki lahko sklenili med seboj, katere ustanovitev bi pa lahko pomenila pogin starega, uspevajočega podjetja, dočim ustanovitev novega lahko povzroči stroške. Že F 1868 razlikuje dva primera, ali je bilo dogovorjeno, da se družba ob smrti družbenika nadaljuje z njegovimi dediči, ali samo med ostalimi družbeniki, brez dedičev. V prvem primeru stopijo dediči na mesto umrlega;

⁴¹ Pa tudi dogovorni prestanek pred potekom roka, določenega za trajanje družbe, nima učinka zoper tretje osebe pred potekom meseca dni po objavi spisa o prestanku (It. 103). Vidi se, da je It. v interesu upnikov oteževal spremembo prvotno določenega roka trajanja.

v drugem primeru smejo samo zahtevati »delitev družbe« po stanju v času smrti, nadaljnjih pravic je dedič deležen le, kolikor so nujen nasledek tistega, kar se je zgodilo pred smrtjo družbenika. Kaj naj velja, če dedič noče ali ne more stopiti na mesto umrlega, ni rečeno. SG 752—754 dajejo deloma drugačne odredbe; družbeniške pravice in dolžnosti ne prehajajo same po sebi, t. j. brez novega sporazuma na dediča, vendar se za dediče trgovcev domneva, da hočejo družbo nadaljevati. Če dedič ne more spolniti zapustnikovih dolžnosti, se mu od njegovega deleža nekaj odbije. Tudi SG pa ne rešuje naravnost vprašanja, kaj naj velja, če dedič noče sodelovati v družbi.

Tudi po A je za nadaljevanje družbe z dediči potreben prejšen dogovor vseh družbenikov vštevši zapustnika. Če takega dogovora ni in naj se družba ne likvidira, treba dogovora z dediči, torej nove pogodbe; mogoče pa je, da so se družbeniki, vštevši zapustnika, dogovorili, da naj se družba nadaljuje brez dedičev, v tem primeru se družba konča le za umrlega in njegove dediče, med ostalimi pa traja naprej z vsemi svojimi dotedanjimi pravicami in obveznostmi (A 127, gl. sp. št. 150). Vprašanja, ali v primeru nadaljevanja z dedičem le-ta postane družbenik ipso iure ali šele z nastopom dediščine ali šele s posebno pristopno izjavo na podstavi dedne izjave, v A ni rešeno, pač zato ne, ker je v tesni zvezi z dednim pravom, ki je v območju A-ja bilo različno. Rečeno pa tudi ni, kaj naj velja, če dedič noče ali ne more postati družbenik. HO 98, 102 in B 102, 106 sta soglasna z A, It. 191 odreja samo, da se družba razdre zbog smrti javnega družbenika, »če ni drugačnega dogovora«; doklej in med kom naj se dogovor sklene, kakšen je učinek za dediča, ni rečeno.

N je prevzel v § 138 odredbo A 127, daje pa nove misli. Že iz § 131: »s smrtjo družbenika, kolikor ne izhaja kaj drugega iz družbene pogodbe« se vidi, da ne gre samo za to, ali naj se družba nadaljuje z dedičem ali ne. Posebej odreja N: a) Če naj se družba razdre zbog smrti javnega člana, mora po § 137 dedič smrt naznaniti ostalim družbenikom, sam pa, če preti nevarnost od odloga, naprej opravljati posle, ki jih je zapustnik opravljal za družbo, dokler ostali družbeniki skupaj z njim ne ukrenejo kaj drugega; tudi

ostali družbeniki so dolžni začasno naprej opravljati njim naložene posle. b) Če je v družbeni pogodbi določeno, da naj se družba nadaljuje z dediči, lahko zahteva vsak dedič, da se mu priznaj položaj komanditista, nanj padajoči del zapustnikove vloge pa kot komanditna vloga; če ostali družbeniki ne pristanejo, sme dedič izstopiti brez odpovednega roka. Zakon ureja tudi rok za izjavo dediča in njegovo odgovornost za družbene dolgove, — večina odredb je prisilne narave (§ 139). Š in NŠ 545 sta v skladu z A 123; Š in NŠ 547 odst. 2 in 3 in L 668 vstrezajo N 137, Š 575, NŠ 576 in L 712 pa A 127 in N 138; odredb N 139 ni ne v Š ne v NŠ, pač pa jih je prevzel L 715, 716, 717. Iz L je omeniti še, da navaja, dosledno, kot vzrok za prestanek družbe tudi prestanek firme ali pravne osebe — družbenice, če ni bilo že prej dogovorjeno, da se družba nadaljuje z dediči ali drugačnimi pravnimi nasledniki, razen če se je družba sestajala samo iz dveh družbenikov; na družbenika, ki ni fizična oseba, se ozirajo tudi L 668, 715 do 717. P 114 je oslabil prisilno odredbo N 139 v gibko in odredil, da se kot komanditna vloga dediča smatra zapustnikov delež po zadnji bilanci — ne, kakor po N 139, zapustnikova vloga —; P 115 pojasnjuje, da ima vsak dedič, ki ostane v družbi kot javen družbenik, vse pravice in dolžnosti javnega družbenika, če pa naj po pogodbi zapustnikove pravice pripadejo vsem dedičem skupno, morajo dediči za izvrševanje pravic postaviti posamezno osebo; kar so ostali družbeniki ukrenili, preden se je tak zastopnik postavil, veže dediče. Priznati treba, da so pojasnila in dopolnila P-a umestna, razen, morda, da je oslabil prisilnost N 139. P 119 sega preko A 127; ni treba, da bi bilo nadaljevanje družbe brez dedičev dogovorjeno tudi z zapustnikom, dogovori se lahko tudi po smrti družbenika, toda če se to ne zgodi brez odlaganja, smejo dediči zahtevati, da se izvrši likvidacija. Jsl. sledi L-u, kar se tiče prestopa družbenikov, ki niso fizične osebe; § 141 (= N 137) pojasnjuje, da je dedič za začasno vojenje poslov zavezan le če sprejme dediščino in če mu začasno vojenje poslov ni nemogoče; § 145 je povzel misli N 139, prikrojil jih je pa tako, da so odredbe v skladu z dednopravnimi odredbami ODZ-a in z odredbami nepravdnega zastopnika. Jsl. 142 odst. 2 je v skladu s P 119.

Nlt. zavzema čisto posebno stališče. Smrt javnega družbenika sama po sebi sploh ni zakonski vzrok za prestanek cele družbe razen če zbog smrti odpadejo vsi družbeniki do enega in se stvar v šestih mesecih ne uredi tako, da sta zopet vsaj dva člana (čl. 2272); komanditna družba po čl. 2323 ne sme biti več kot šest mesecev brez vsaj enega komplementarja in vsaj enega komanditista. Razen tega je smrt lahko povod za prestanek družbe po Nlt. 2284; če umre družbenik in ni drugačnega dogovora, imajo — ostali — družbeniki tri možnosti: ali nadaljujejo družbo z dediči, z njihovo privolitvijo, ali jo nadaljujejo brez dedičev, ki jih izplačajo, ali sklenejo da družba prestani. Podrobnih odredb kakor v N, L, P, Jsl. pa Nlt. nima.

107. Smrt komanditista sama po sebi ni po nobenem zakonu vzrok za prestanek družbe, nasprotno, večina jih naglaša, da ni vzrok za prestanek. Tako A 170, HO 144, B 148, N 177, Š 611, NŠ 619, L 753, P 157, Jsl. 178; s sklepom a contrario isto tako po It. 191; za Nlt. gl. prejšnji odstavek in Nlt. 2322, po katerem komanditistov delež prehaja po dednem pravu. To pa ob molku zakonov velja tudi v drugih pravnih območjih, šele L 753 odreja, da sme komanditist, t. j. dedič umrlega komanditista zahtevati izplačilo svojega likvidacijskega deleža. Po P 157 morajo tudi več komanditistovih dedičev imenovati eno osebo, da izvršuje njihove pravice; dokler tega ne store, vežejo posli, ki jih opravijo drugi družbeniki, vse eno tudi nje. Razdelitev zapustnikovega komanditnega deleža med več sodedičev je proti družbi učinkovita le če ji pritrdijo ostali družbeniki. Jsl. 178 izrecno stavi prestanek komanditista, ki ni fizična oseba, v isto vrsto s smrtjo komanditista. To mora veljati tudi po NŠ in L, ki izrecno priznavata, da komanditist ni da bi moral biti fizična oseba.

108. Nadaljnji, večini zakonov skupni razlog za prestanek osebne družbe je uvedba stečaja nad imovino javnega družbenika; nekateri zakoni stavijo v isto vrsto »nastopivšo« — t. j. po sklenitvi družbene pogodbe nastopivšo — »pravno nesposobnost družbenika za samostalno upravljanje imovine« (A 123). Tako že FCiv. 1865: »državljska smrt, inter-

dikcija, propad imovine»⁸² so vzroki za prestanek družbe, dočim F in S molčita. Kakor A tudi HO 98, B 102; It. 191 (interdizione, inabilitazione, fallimento); Š in NŠ 545, L 666: stečaj, postavitve pod skrbstvo (— — — »bevormundet« prim. ŠCiv. 369 in sl.), L 166 s pristavkom, da skrbstveno oblastvo lahko odredi kaj drugega. Pomniti je pa, da sta NŠ 545 in L 666 dana za preprosto družbo odnosno za družbe brez pravne osebnosti sploh in da sta, kar se tiče stečaja, za javnega družbenika prave osebne družbe spremenjena z NŠ 575 in L 711 tako, da lahko stečajna uprava odpove družbo s šestmesečnim rokom. Stečaj družbenika torej po NŠ in L ne razdre družbe ipso iure in prav tako ne po NIt. N 131, P 112, Jsl. 136 navajajo samo stečaj; s tem seveda ni rečeno, da je zguba poslovne sposobnosti za družbo brez pomena, le sama po sebi ni vzrok za prestanek družbe. — Kakor pri prestanku zbog smrti družbenika dajejo zakoni tudi za prestanek zbog stečaja ali naknadne poslovne nesposobnosti družbenika možnost, da se družba ohrani in iz nje izpade samo družbenik, ki ga je zadel stečaj ali ki je postal poslovno nesposoben. O ti možnosti gl. sp. št. 151. Če družba prestane zbog stečaja nad družbenikovo imovino, so ostali družbeniki po N 137 vseeno začasno dolžni naprej opravljati naložene jim nujne posle, dokler v sporazumu s prezadolženecem ne ukrenejo česa drugega; da bo pri tem imel besedo tudi upravitelj družbenikove stečajne mase, ne bo dvoma; tako tudi Jsl. 141.

109. Pričakovati bi bilo, da zavzemajo zakoni ob uvedbi stečaja nad imovino komanditista glede na nadalji obstoj družbe strožje stališče kot ob komanditistovi smrti, kajti zbog komanditistovega stečaja se imovina družbe zmanjša gotovo, zbog smrti sama po sebi ne. Za večji del zakonov to res velja, po njih ni razlike med komplementarjevim in komanditistovim stečajem. It. 191 pa je, a contrario, molče na nasprotnem stališču in L 753 odreja celo izrečno, da komanditistov stečaj ni vzrok za prestanek družbe. Kar se tiče poslovne nesposobnosti komanditista, ji ne priznavajo neposrednega pravnega učinka na obstoj družbe A, HO, B,

⁸² O netrgovčevi imovini po F — in po It. in It.Civ. — ni stečaja, zato rabi FCiv. širši izraz »propad imovine«.

Š, L, NŠ; ostali zakoni molče, toda oni tudi poslovni nesposobnosti javnega družbenika ne pripisujejo *ex lege* takega učinka.

110. Večini zakonov skupen vzrok za prestanek družbe je odpoved, ki jo da družbenik (A 123, 124; HO 98, 99; B 102, 103; N 131, 132, 134; Š in NŠ 545, 546; L 666, 667; P 112, 116; Jsl. 136, 137). Vsi ti zakoni izvzemši Š, L, NŠ govore o odpovedi le za primer, da je družba sklenjena na nedoločen čas — morda bi bilo bolje reči, da ni sklenjena na določen čas —, in vsi razen F in S odrejajo, da velja družba, sklenjena za čas življenja katerega izmed družbenikov, kot sklenjena na nedoločen čas. Po F in It. družbe na nedoločen čas prav za prav ni, kajti čas trajanja mora biti določen s pogodbo, zato je po besedilu zakonov dvomljivo, ali veljajo FCiv. 1865, 1869, 1870, It. Civ. 1729, 1733, 1734, ko FCiv. 1869, It. Civ. 1733 izrecno odrejata, da se more družba po volji posameznega družbenika razdreti le če je njeno trajanje neomejeno.⁸³ Tudi NIt. ne navaja odpovedi kot vzrok za prestanek družbe in dvomljivo je, poleg čl. 2295 št. 9, ali bi jo bilo mogoče uvesti s pogodbo, toda NIt. 2307 izrecno priznava možnost molčečega podaljšanja (zg. št. 105, prim. za izstop sp. št. 155). Večina zakonov daje tudi natančnejše odredbe o odpovedi. Po FCiv. 1869, 1870 (= It. Civ. 1733, 1734) mora odpoved biti dobroverna, se ne sme dati o nepravem času in dostaviti jo treba vsem družbenikom; dobroverna ni, če si hoče odpovedujoči družbenik sam prilastiti dobiček, ki so ga družbeniki hoteli napraviti skupaj, o nepravem času pa je dana, če stvari niso več v prvotnem stanju in je v interesu družbe, da se razveza odgodi. Slično tudi SG 757 (= ODZ 1212, prim. tudi ODZ 830, 835). Odpovedni rok ni odrejen v nobenem teh zakonov, pač pa v A 124: če ni dogovorjeno nič drugega, treba dati odpoved vsaj šest mesecev pred koncem poslovnega leta; komu se odpoveduje, ni rečeno. Kakor A tudi HO 99, B 103, N 132, Š in NŠ 546 in

⁸³ Tudi francoska in italijanska literatura nista enotni o tem vprašanju; v nasprotju sta besedilo zakonov in praktične potrebe. Izход je ta, da se odpoved izrecno dovoli v družbeni pogodbi, kar je mogoče tudi če je družba sklenjena na določen čas; s tem je rečeno le, da naj družba prestane s potekom določenega časa, če je prej ne odpove družbenik.

L 667 s pristavkom, da naj se da odpoved pošteno (»in guten Treuen«) in ne o nepravem času. P 116 pojasnjuje, da se odpoved opravi z obvestitvijo ostalih družbenikov ali tistega družbenika, ki je ovlaščen zastopati družbo; star dvom je s tem rešen. Jsl. 137 je sicer enak A-ju, zahteva pa, da se odpoved izjavi vsakemu sodružbeniku; odpovedni rok se lahko podaljša, drugačne omejitve ali izključitev odpovedi pa so neveljavne. Ta odredba bi se, praktično, lahko izigrala z določitvijo jako dolgega odpovednega roka.

Za komanditiste ne določajo zakoni v pogledu na odpoved ničesar posebnega.

111. Več zakonov ne pozna samo odpovedi po družbeniku, marveč tudi odpoved po družbenikovem zasebnem upniku, kot način, kako naj pride do poplačila upnik, ki ne more seči ne na družbenikovo vlogo ne na njegov delež pri sestavinah družbene imovine (prim. zg. št. 69). Odpoved je torej neke vrste čin izvršbe. F in S molčita in tudi It., ki sicer pozna pojem zasebnega upnika družbenika (prim. zg. št. 105), ne pozna prestanka po odpovedi upnika. A 126 daje zasebnemu upniku, kateri je brezuspešno opravil izvršbo v tisto družbenikovo imovino, ki ni vezana z družbeno pogodbo, pravico da izposluje izvršbo v delež, ki pripade družbeniku ob prestanku družbe, in da na podstavi te izvršbe radi svojega poplačila z odpovedjo povzroči prestanek družbe; odpoved se mora dati vsaj šest mesecev pred koncem poslovnega leta, da se pa lahko brez ozira na to, ali je družba sklenjena na nedoločen ali na določen čas. Z A-jem soglašajo HO 101 in B 105; Š 574 in NŠ 575 ne zahtevata, da bi se šestmesečna odpoved glasila ravno za konec poslovnega leta. N 135 pojasnjuje razne dvome, ki so nastali na podstavi A-ja; zadosti je, da je bila v poslednjih šestih mesecih brezuspešno poskušena izvršba na družbenikovo premoženje, brez ozira na to, kdo jo je poskusil, ni pa zadosti za izvršbo z odpovedjo družbe, da ima zasebni upnik samo začasno izvršljiv naslov. Po L 666 prestane družba, če pride likvidacijski delež neomejeno odgovornega družbenika do prisilne vnovčitve in po L 669, 709, 711 sme družbenikov upnik — ne več »zasebni« upnik, tudi ne v NŠ 575 — z izvršbo seči na družbenikov delež in odpovedati družbo na tri mesece. Po L 670 sme sodišče

upnika ovlastiti, da tudi zoper tretje osebe opravlja korake, ki so potrebni, da se uveljavijo zarubljene družbenikove pravice; slednjič odredjajo L 669, 670, NŠ 575, da v stečaju družbenika družbo lahko odpove upravitelj stečajne mase, ki je obenem po zakonu ovlaščen za pravkar omenjene korake zoper tretje osebe. P 117 in Jsl. 139 sta v bistvu enaka N-u, P dodaja, da sme, če družbena pogodba dopušča krajši kot šestmesečen odpovedni rok, s krajšim rokom odpovedati tudi upnik. Na bistveno drugačnem stališču kakor doslej navedeni zakoni je NIt. 2305: dokler družba traja, zasebni upnik sploh ne more zahtevati, da se mu likvidiraj delež njegovega dolžnika — družbenika, pač pa bo po čl. 2270 lahko segel na koristi, ki gredo dolžniku, in opravljal »očuvalne čine« v pogledu na dolžnikov delež v likvidaciji.

112. Za komanditista velja, kar se tiče odpovedi po zasebnem upniku, po večini zakonov isto, kar za javnega družbenika. Tako je v A 170 naveden A 126, v HO 144 HO 101, v B 148 B 105, v drugih zakonih je splošno rečeno, da veljajo odredbe o javni trgovinski družbi tudi za komanditno, če ni odrejeno kaj drugega (N, L, P, Jsl., NIt.), v Š 611, NŠ 619 je to še posebej povedano za odredbe o likvidaciji, in poleg tega pristavlja NŠ izrecno, da veljajo odredbe, dane za javnega družbenika, tudi za komanditista, ki pade v stečaj ali ki se mu zarubi delež. Tako tudi L 749, ki še posebej ureja primer, da je komanditist samo zaupnik (Treuhänder).

113. Večina zakonov pozna prestanek po oblastveni odredbi in sicer redno prestanek po izreku sodišča, seveda poleg izreka o uvedbi stečaja. F in S sicer molčita tudi v tem pogledu, pač pa po FCiv. 1871 družbenik lahko zahteva prestanek na določen čas sklenjene družbe iz »pravičnih razlogov«, na pr. če drug družbenik ne spoľnuje svojih obvez ali če je zbog trajne bolezni nesposoben za posle družbe, ali v drugih podobnih primerih, katerih zakonitost in važnost presoja sodnik. Po SG 751 prestane družba sama po sebi, kadar se podjetji posel konča ali se ne more dalje izvrševati, ali kadar propade vsa družbena glavnica; po SG 756 se družba lahko razdre, če je umrl ali izstopil tisti družbenik, od čigar sposobnosti je poslovanje zlasti bilo

odvisno. Ne FCiv. ne SG 756 ne odredjata, na kakšen način učinkujejo ti razlogi; gotovo je sicer potrebno, da družbenik zahteva prestanek, ni pa rečeno, ali stavi zahtevek sodružbenikom, ali ga mora uveljavljati pri sodišču. Vedno tudi lahko nastane spor o tem, ali je zakonski primer sploh podan, ali je izrek sodišča ugotovitven ali ustanovitven, ali učinkuje *ex tunc* ali *ex nunc*, kar je seveda največjega pomena za družbenike in za tretje osebe. Taki dvomi niso izključeni tudi na podstavi It. 99, po katerem vsak družbenik lahko zahteva razvezo družbe, če se niso spolnile odredbe o ustanovitvi družbe, vendar je tu vsaj rečeno, da učinki razveze teko od dne ko se je zahtevala razveza; niti toliko ne pove It. 189, dasi je med tam navedenimi razlogi nekaj takih, da bo često potreben izrek sodnika. Povsem jaseen ni tudi A 125, ki se sicer prvi *ex professo* bavi s tem načinom prestanka. Rečeno je, da sme družbenik iz važnih razlogov zahtevati prestanek, vse eno ali je družba sklenjena na določen ali na nedoločen čas. Če ostali družbeniki oporekajo, da bi bil nastal važen razlog, reši spor sodnik. Ob enem navaja zakon kot primere en objektivnen važen razlog — dosega družbenega cilja postane nemogoča zbog zunanjih okolnosti — in več subjektivnih: primeri nepoštenosti ali nezvestobe družbenika v družbenih stvareh, nesposobnost za dolžno opravljanje poslov. Če ostali družbeniki odobre zahtevo da družba prestani, gre seveda za prestanek po sporazumu vseh družbenikov, če pa ne, je tudi po A nejasno ali je sodni izrek konstitutiven ali deklarativnen, in če poslednje, kateri trenutek naj velja za trenutek prestanka. Različna od A sta HO 100 in B 104, ko odredjata, da sme družbenik zahtevati prestanek, kadar ni več bistvenih pogojev (»uslovi«), pod katerimi je bila družba sklenjena, vendar navajata iste primere kakor A. HO in B torej na videz postavljata vprašanje molče na klavzulo *rebus sic stantibus*, vendar ne po njih ne po A ne gre vedno za to, ali so pogoji res spremenjeni, marveč bo med važne razloge šteti tudi dejansko okolnost, ki je obstojala že pred nastankom družbe, pa se je šele pozneje spoznalo, da je bistvena za obstanek družbe, na pr. družbenik je bil bolan, pa so se vsi nadejali, da bo vseeno mogel delati za družbo; ko se delo začne, se pokaže, da ne more. N 133 našteva važne

razloge nekoliko drugače kot A, prav tako tudi L, toda ker je po vseh naštevanje demonstrativno, razlike niso važne. Pač pa je važno, da je v Š in NŠ 545, N 131, 133 in L 666 jasno izraženo, da je sodni izrek konstitutiven, kar sicer teoretski ni pravilna rešitev — vzrok ne postane važen zbog sodnikovega izreka — pač pa tista, ki mnogo bolje vstreza praktičnim potrebam.⁸⁴ Važen je tudi pristavek N-a, da je ničen dogovor, ki bi družbeniku odvzel ali preko odredb § 133 omejeval pravico zahtevati prestanek, in važen je pristavek v L 666, da je za vso škodo od prestanka odgovoren družbenik, ki je zakrivil važni razlog; po ostalih zakonih bo vprašanje odgovornosti za škodo presoјati po obćih odredbah. L daje tudi pojasnilo, da je tožbo za izrek prestanka naperiti zoper vse ostale družbenike, ne zoper »firmo«. Najvažnejša razlika L-a pa je pač ta, da je po njem pravica zahtevati izrek prestanka družbe nekako subsidiarna; primarna je pravica takojšnjega izstopa (gl. sp. št. 155), prestanek se sme zahtevati, če to opravičujejo okolnosti. P 118 je jako kratek: vsak družbenik sme iz važnih vzrokov zahtevati, da se s sodbo izreci prestanek, nasproten dogovor je nevelјaven. Vzroki se ne naštevajo; da je sodba konstitutivna, se vidi iz P 112. Jsl. 138 je v skladu z N, navaja pa še dva objektivna razloga: namen je dosežen ali je postal nedoseglјiv; tožba se vlaga zoper vse sodružbenike. NIt. kakor It. ne navaja sodnega izreka kot vzrok za prestanek družbe, tudi on pa pozna vzroke, ki lahko izzovejo pravdo; sodba bi bila zbog NIt. 2272 pač deklaratorna. Konstitutiven pa bo v čl. 2308 omenjeni »ukrep vladnega oblastva« (provvedimento dell'autorità governativa) »v primerih doloćenih z zakonom«. V to vrsto spada tudi v L 679 omenjeni »konec« (Beendigung) »zbog protipravnosti ali nenravnosti namena ali nevarnosti za državo«; konec izreče lahko redno ali pa upravno sodišće (L 124).

114. Nadaljnji vzroki prestanka, ki so v nekaterih zakonih navedeni kot taki, v drugih pa le kot primeri važnih razlogov, iz katerih se lahko zahteva izrek prestanka, so — deloma že omenjeni —:

⁸⁴ V primeru posebne nujnosti je mogoča začasna odredba.

a) po FCiv. 1844 velja, da je družba sklenjena za čas ki ga posel traja, če je posel — torej ne družba sama — časovno omejen;

b) po FCiv. 1865 in It. Civ. 1729 spolnitev posla;

c) po FCiv. 1867: če je družbenik obljubil da vnese lastnino stvari in gre stvar pozlu, preden je bila vnesena, se družba razdre za vse družbenike. Enako prestane družba, če propade stvar, katere vžitek je bil vložen v skupnost, lastnina pa pridržana družbeniku. Ne prestane pa družba, če propade stvar, katere lastnina je bila že vnesena v družbo;

č) po SG 751 prestane družba »sama po sebi«, če se podjetji posel dovrši ali se ne more dalje vršiti ali če propade vsa družbena glavnica. Ker so vsi ti vzroki imenovani v eni sapi z vzrokom preteka dogovorjene dobe, ni dvoma, da je sodba deklaratorna;

d) po It. 99 lahko zahteva vsak družbenik prestanek nepravilno ustanovljene ali ne — pravilno — objavljene družbe;

e) po It. 189 prestane družba ker ni predmeta podjetja ali je prestal ali je nemogoče doseči ga, dalje zbog popolnega propada glavnice in slednjič zbog fuzije. Razlogi učinkujejo po slogu zakona ipso iure. Fuzijo osebnih družb urejata samo It. 189, 193 do 196 in NIt. 2501 do 2504; drugi sicer spojitve ne navaja kot vzrok za prestanek, marveč jo ureja v posebnem poglavju skupaj s pretvoritvijo, molče pa seveda le priznava spojitev kot vzrok za prestanek, saj pojmovno vsaj ena izmed spajajočih se družb mora prestati. Pretvoritev pa ni vzrok za prestanek družbe, temveč služi vzdržanju podjetja v drugi organizacijski obliki nosilca, gl. sp. št. 168;

f) po It. 190 prestane družba ipso iure, če je spolnjen predmet njenega podjetja. NIt. 2272 dostavlja, da to velja tudi zbog naknadne nemožnosti doseči predmet podjetja. Slično kakor It. in NIt. tudi Š, NŠ 545;

g) L 666 navaja poleg preteka časa tudi »spolnitev ali nespolnitev pogoja ali podobno«;

h) po P 75 postane poljedelska družba javna družba, če se in ko se kot taka vpiše v trgovinski register; vpis je torej fakultativen, pa konstitutiven za kakovost javne družbe. Iz

tega sledi, da prestane biti trgovinska družba — ne da sploh prestane — če se iz registra izbriše. Prim. tudi N. 3;

i) P 112 in NIt. 2272 izrecno dopuščata, da se v pogodbi navedejo še posebni vzroki za prestanek družbe; ni dvoma, da velja isto tudi po ostalih zakonih, dasi nimajo take odredbe;

j) po NIt. 2272 prestane družba če ostane več kot šest mesecev en sam član, komanditna družba po NIt. 2323 tudi, če ostane več kot šest mesecev brez komplementarja ali brez komanditista.

Po večini zakonov skupine A bi bilo največ navedenih vzrokov le važni razlogi, iz katerih bi se smel zahtevati prestanek.

115. Za prestanek družb novih oblik, ki jih L ureja v čl. 755, veljata posebna vzroka: a) če je pri družbah iz čl. 755 z uredbo zahtevana najmanjša osnovna glavnica in pade družbena čista imovina pod ta znesek, smejo vsak družbenik in upniki zahtevati prestanek družbe z istimi pogoji kakor pri enoosebni zvezni osebi (Einmannverbandperson, L 642, prim. Jsl. 477 odst. 2 za družbo z o. z.); b) družba komanditistov prestane tudi če se nad njeno imovino uvede stečaj zbog prezadolženosti, odredba, ki to obliko družbe približuje kapitalskim družbam.

116. Vzroki za prestanek tajne družbe so vobče isti kakor za prestanek pravih osebnih družb; tajni družbenik je pri tem v bistvu izenačen s komanditistom, njegova smrt ali nastanek pravne nesposobnosti za upravljanje imovine nista vzrok za prestanek družbe. Tudi odpoved družbe po »zasebnem« upniku tajnega družbenika je urejena kakor pri pravih osebnih družbah, ni pa prestanka po odpovedi komplementarjevega upnika, saj ni družbene imovine, marveč le komplementarjeva (A 262—265).⁸⁵ N 339 je znatno krajši od A, ki ponavlja vzroke prestanka, navedne za javno trgovinsko družbo, namesto da bi se pozival nanje, N 339 pa se kar poziva na odredbe o javni trgovinski družbi, deloma na odredbe BGB o preprosti družbi in izrecno odreja le razliko:

⁸⁵ Tudi o »zasebnem« upniku tajnega družbenika je boljše ne govoriti, ker družbenih upnikov ni in tajni družbenik ni odgovoren komplementarjevemu upniku. Vsi zakoni razen A res pravilno govorijo o »upniku« ne o »zasebnem upniku«.

smrt tajnega družbenika ne razdre družbe. L 774 se tudi pri tajni družbi ozira na možnost, da je tajni družbenik vdeležen z zaupano mu imovino (Treuhandgut), in na možnost, da ni fizična oseba. Sicer veljajo tudi po L isti razlogi, kakor pri javni družbi; seveda pa vsi ne bodo mogli veljati doslovno. P 283 do 287 so v bistvu v skladu z A in z odredbami o prestatku javne družbe; naglasiti treba, da so kot vzroki za prestatok navedeni tudi sodba, prestatok in odsvojitav podjetja, poslednja dva vzroka ne jemljeta tajnemu družbeniku pravice do odškodnine. Tudi tu sme upnik tajnega družbenika odpovedati družbo s krajšim pogodbenim odpovednim rokom, in s pogodbo se ne more odvzeti pravica do tožbe da se izreci prestatok iz važnih razlogov. Po P 282 morajo dediči komplementarju imenovati skupnega zastopnika za izvrševanje pravic umrlega tajnega družbenika. Važnih razlik od A tudi v Jsl. 495 ni; izrecno sta navedena prestatok in opustitev podjetja, omenjen je prestatok komplementarja, ki ni fizična oseba. O vzrokih prestatka priložnostne družbe govori samo L 766, ki odreja da ta družba, če ni važnega razloga, ne prestane zbog smrti družbenika ali prestatka udeležene firme ali pravne osebe ali zbog enostranske odpovedi pred dovršitvijo posla, pač pa prestane, če prestatok sledi iz pogodbe ali iz narave posla. V dvomu prestane družba, če je umrli družbenik ali prestala firma ali pravna oseba bil edini poslovodja, na pr. vodja konsorcija. Poleg teh odredb veljajo splošne odredbe L 666. Po S 49 prestane družba, če umre kateri od članov, razen če je drugače dogovorjeno, torej obratno od L in razlika od S 753. Sicer bo po S, kakor tudi po A, HO in B veljalo obče državljansko pravo, kajti iz A 270, HO 62 in B 66 se vidi le en vzrok za prestatok, namreč dovršitev skupnega posla. Obče državljansko pravo velja tudi za prestatok združbe z udeležbo po F, It. in Nlt.

117. V vrstah vzrokov za prestatok osebnе družbe vsaj od A dalje ni posebnih razlik, večino vzrokov ali vsaj važnejše pa v bistvu pozna že FCiv. Značilno za novejše in najnovejše zakone je rastoče stremljenje ogniti se prestatku družbe. Tako je omogočeno nadaljevanje družbe, ki je padla pod stečaj (N, L, Jsl.); vsi zakoni razen S, FCiv. in It. dovoljujejo molčeče podaljšanje na določen čas sklenjene

družbe; P je še širši, v izvestnih pogledih tudi L in Jsl. Olajšuje se nadaljevanje družbe z dediči javnega družbenika (že SG, zlasti pa N, L, P, Jsl.). Po Nlt. smrt javnega družbenika, stečaj družbenika, odpoved po njegovem upniku sploh niso več sami po sebi vzroki za prestanek družbe, drugi zakoni, zlasti N, Š, NŠ, L, P in Jsl. vsaj še bolj od starejših olajšujejo izločitev posameznega družbenika namesto da bi prestala družba, prim. sp. št. 150 in sl. Več jasnosti dajejo odredbe novejših zakonov o prestanku po oblastvenem zlasti sodnem izreku.

2. Trenutek prestanka. Vpis prestanka

118. Z nastankom vzroka za prestanek družba dejanski še ne prestane (zg. št. 101), pač pa spremeni svoj dotedanji namen tako, da neha poslovanje, ki je bilo predmet podjetja, in da na njega mesto stopi poslovanje, ki mu je predmet poplačilo družbenih upnikov in izplačilo družbeniških deležev. Ta sprememba je tako važna, da zakoni zanj vobče odredjajo tako javnost kakor za nastanek družbe. Jako važen za javnost je pa tudi trenutek, s katerim je nastala sprememba v cilju poslovanja, kajti s ciljem se tudi bistveno spremeni ovlastitev družbenih organov glede na posloводство in zastopstvo. Gre zlasti za vprašanje, ali je vpis (objava) prestanka konstitutiven, tako da družba ne velja vsaj na ven za prestalo, dokler to ni vpisano (objavljeno), ali pa ima opustitev vpisa (objave) samo splošne nasledke registrske javnosti.

119. Prvotne odredbe F-a o objavi so bile spremenjene z zakonom o uvedbi trgovinskega registra iz l. 1919 in novelo iz l. 1935. Če se spisi in sklepi, ki ugotavljajo predčasno razvezo družbe in način likvidacije, ne vložijo pri sodišču in ne objavi v listih ničnost ali razveza družbe, so spisi in sklepi nični, toda družbeniki ne morejo te ničnosti uveljavljati proti tretjim osebam. A 129, 171 zahtevata, da se vpiši v trgovinski register prestanek družbe in sicer tudi takrat, kadar mu je vzrok potek časa, ne pa, če je vzrok stečaj nad imovino družbe.⁸⁶ Učinek dejstva, da se vpis

⁸⁶ Ker se pač uvedba stečaja razglasi po stečajnem zakonu. V resnici pa prav stečajni zakoni zahtevajo zaznambo uvedbe — in odprave — stečaja v trgovinskem registru.

(objava) ni opravil, pa ni ničnost samega vzroka za prestanek, marveč le, da družba ali družbenik ne more uveljavljati prestanka zoper tretje osebe, če jim ne dokaže da so vseeno vedele zanj. S 45 je nejasen, v odst. 1 govori o predčasnem prestanku družbe, o izstopu družbenika, o spremembi firme, po odst. 2 pa sme tretja oseba, če se odredbe o objavi niso spoštovale in ji »poznejše spremembe niso znane«, izbirati in uveljavljati svoje pravice po prejšnjem ustroju družbe ali po neobjavljenem spremenjenem; prestanek družbe je menda mišljen kot sprememba. V bistvu tako kakor A tudi HO 104, 145 in B 108, 149, dasi se s svojim pozivanjem na HO 9 in 19 (B 10 in 21) glasita precej drugače; v resnici pa z besedo »valjanost« v HO 9 (B 10) ne mislita veljavnosti, marveč učinek proti tretjim osebam,⁸⁷ tako da vpis prestanka tudi po HO in B ni konstitutiven. A-ju slede tudi N 143, 161; Š 579, 611; L 718, 733; NŠ 574, 619; Jsl. 148, 166; N in Jsl. pojasnjujeta, da morajo prestanek prijaviti vsi družbeniki, razen če sodelovanje dedičev umrlega družbenika ovirajo posebne zapreke. Po P 129 pa se ne vpisuje, kakor po vseh naštetih zakonih, sam prestanek, marveč začetek likvidacije. Ta način je smotren, kadar vzroku za prestanek sledi formalna likvidacija⁸⁸ in ni škodljiv, če se, ker formalne likvidacije⁸⁹ ni, firma kar izbriše po prijavi družbenikov. Pri tem treba računati z odredbo P 113, gl. zg. št. 105. Prav slična je ureditev po NIt. 2309, 2312: če nastane vzrok za prestanek, se vpišejo likvidatorji, in ko je likvidacija končana, se firma izbriše; pomniti pa treba, da NIt. nima odredbe, ki bi vstrezala P 113. Drugačen je bil It. 96, ki je zahteval objavo, če je družba prestala pred časom, določenim s pogodbo, ali zbog fuzije, in dajal vsakemu članu pravico, da sam ob stroških družbe

⁸⁷ Hrvaški prevod madjarskega izvirnika je netočen, gl. Stražnickv »Trgovački zakon«, 2. izdaja, str. 23; bosanski zakon je prevzel netočnost iz hrvaškega.

⁸⁸ V tem, lahko se reče navadnem primeru, se tudi po drugih zakonih redno spojita prijavi prestanka in začetka likvidacije z imeni likvidatorjev v eno prijavo.

⁸⁹ Na pr. družbeniki so podjetje prodali tretji osebi ali prepustili enemu izmed sebe, plačali dolgove — če jih pridobilec ni prevzel s pritrdilom upnikov —, razdelili presežek in sklenili prestanek.

opravi predpisane obličnosti ali pa da upravnike obsoditi da jih opravijo (It. 97).⁹⁰

Vidi se, da po večini zakonov ni ne izrecno ne sklepčno odrejeno, od katerega trenutka učinkuje nastanek vzroka za prestanek med člani in proti tretjim osebam. Reči bo treba, da med družbeniki takoj, čim nastane činjenica ki povzroči prestanek, na pr. čas smrti, koledarski potek roka trajanja, ugotovitev, da se cilj ne da doseči ali da je dosežen; kjer je sporno, ali je vzrok nastal in se spor konča s sodbo, treba dognati po besedi in smislu zakona, ali gre za ustanovitveno ali za ugotovitveno sodbo, z učinkom *ex nunc* ali *ex tunc*, prim. zg. št. 113, v dvomu bo veljalo, da sodba učinkuje *ex tunc*. Na ven je sicer prestanek po večini zakonov načelno veljaven od tistega trenutka kakor med družbeniki, toda če ni objavljen kakor treba, ni učinkovit zoper tretje osebe, razen če tisti, ki se sklicuje na prestanek, nasprotniku dokaže, da mu je bil znan, čeprav ni redno vpisan (objavljen), sicer se nasprotnik lahko zanaša na pravilnost registrskega stanja. Drugače je le po F in S, in drugače je bilo po It.

3. Splošni nasledki prestanka

120. Po nastanku vzroka za prestanek je namen nadaljnjega družbenega poslovanja le še poplačilo upnikov in uporaba presežka po zakonu in pogodbi. Ali naj se doseže ta namen, obvezno po posebnem v zakonu urejenem postopku, likvidaciji, ali se sme doseči na drug med družbeniki dogovorjen način, je odrejeno v nekaterih zakonih izrecno, v drugih ne. F sam ne omenja likvidacije, po FCiv. 1872 se uporabljajo za »delitev med družbeniki« načela, ki se tičejo delitve dediščin, oblike delitve in obveznosti, ki sledijo iz nje med sodediči, toda po FCiv. 1873 le, kolikor taka načela niso v nasprotju s »— — trgovinskimi zakoni in šegami«. Pač pa pozna izraz likvidatorja in likvidiranja zakon o uvedbi trgovinskega registra z novelo iz 1. 1935. Tudi S ne omenja likvidacije, ne SG, vendar vsebuje SG 739, dasi govori o delitvi dobička, misel likvidacije. A 133, 172 odrejata, da se po prestanku družbe — vemo:

⁹⁰ Po besedi It. 99 bi smel zahtevati tudi prestanek družbe, toda to očitno ni mišljeno, sicer bi imeli dva vzroka prestanka.

po nastopu vzroka za prestanek — opravi likvidacija, in dajeta odredbe za nje izvršitev. Vendar se skoro splošno priznava, da je družba sicer dolžna dokončati skupno podjetje, poravnati dolgove, napraviti končni obračun in izvršiti razdelitev prebitka med družbeniki, da pa ni dolžna vse to opraviti po poti, ki jo ureja zakon, marveč da smejo družbeniki že naprej s pogodbo določiti drugačno pot in da jo lahko določijo celo še po nastanku vzroka za prestanek. Ni torej točno reči, da po A likvidacija ni obvezna; zakonski cilj likvidacije je obvezen, obvezna samo ni formalna likvidacija na način, urejen v zakonu. Enako kakor A tudi HO 108, 146, B 112, 150, mnogo jasneje pa It. 197: če z ustanovnim spisom nista določena način likvidacije in razdelitev družbene imovine, se uporabljajo pravila, ki jih daje trgovinski zakonik. Prav tako jaseen je N 145, 161: po prestatku družbe se opravi likvidacija, če se družbeniki niso sporazumeli o drugačnem načinu obračuna in delitve,⁹¹ ako pa je družba prestala zbog stečaja družbenika ali zbog odpovedi njegovega upnika, je za opustitev formalne likvidacije potreben pristanek upravitelja stečajne mase ali upnika. Tako točno se izražata tudi L 719 in NŠ 582, 619, samo da le-ta ne omenja stečaja in zasebnega upnika. Š 580, 611 pa je nejasen kakor A. Iz L je omeniti še nekaj novot: če je po odpravi stečaja še kaj imovine in se ne sklene nadaljevanje družbe, treba opraviti likvidacijo, ni pa treba likvidacije, če ni družbenih aktiv in so družbeniki že povsem vnesli svoje vloge (719). Če se po opravljeni likvidaciji pokaže imovina, ki bi bila spadala v likvidacijo, da'je za uveljavljanje zahtevkov zoper prestalo družbo in za uporabo imovine družbe, ki se ji je izrekel prestanek zbog protipravnosti ali nenravnosti namena ali zbog tega ker je po svojem namenu ali svojih sredstvih nevarna državi, veljajo po L 679 smiselno odredbe, dane za zvezne osebe, t. j. odredbe L 139, 141, 124 in 129. N-u sledi v bistvu tudi P 122, 144 z važnim in miselno pravilnim dopolnilom, da ni za opustitev formalne likvidacije potrebna pritrditev zaseb-

⁹¹ Povsem točnega izraza za nemški »Auseinandersetzung« ne vem. Bil bi točen izraz »razračunavanje«, »razračun«, toda beseda ima neprijeten prizvok. V izvirniku in v službenem slovenskem prevodu Jsl, se rabi izraz »obračun i deoba« (obračun in delitev).

nega upnika ali upravitelja stečajne mase, če je bil drugačen način končanja dogovorjen preden je nastal vzrok za prestanek. Z N in P je v bistvu skladen Jsl. 150, 166; izrecno naglašeno je to, da omenjenega pritrdila tudi ni treba, če se družba ohrani po § 142 ali se podjetje ohrani po § 147, gl. sp. št. 169 in 170. Važen je dostavek v Jsl. 150, posnet po N 158: če se dogovori drugačen način obračuna in delitve, veljajo, dokler je še kaj nerazdeljene imovine, v razmerju s tretjimi osebami vendar zakonske odredbe o likvidaciji; s tem hoče zakon preprečiti, da bi družbeniki z dogovori o obračunu in delitvi ogrožali interese družbenih upnikov. NIt. 2275, 2293, 2315 so v temeljnih mislih bližji N-u kot A-ju: »če pogodba ne določa načina likvidacije — — — in družbeniki niso složni določiti ga, opravi likvidacijo — — —«; drugih, novih misli N-a in poznejših zakonov pa NIt. ni prevzel.

Za tajno družbo odreja A 265, da se po prestanku opravi likvidacija, ne daje pa navodil zanjo. V strogem pomenu besede likvidacije pri tajni družbi ni, ker ni družbene imovine, in že celo ni treba, da bi šlo za konec (komplementarjevega) podjetja, le za ureditev položaja o prestanku družbenega razmerja gre. Zato so N 340, L 775, P 288 in Jsl. 497 opustili izraz »likvidacija«, Jsl. govori o obračunu. Ker se tajna družba pravno ne tiče tretjih oseb, zlasti tudi ne komplementarjevih upnikov, so odredbe o obračunu ob prestanku tajne družbe gibke narave; vendar dajejo zakoni upnikom nekaj zaščite zoper oškodovanje z vračilom ali odpustom vloge. Pri priložnostni družbi dajejo sicer vsi zakoni družbenikom pravico do obračuna o opravljenem skupnem poslu, vendar govorijo samo A 270, HO 62, B 66 o likvidaciji, ne da bi dajali zanjo pravil; nasprotno, L 767 ne rabi izraza »likvidacija« razen v marginalni rubriki, daje pa nekaj pravil gibke narave. Slednjič ne F ne It. ne govorita o likvidaciji združbe z vdeležbo, vendar daje It. 236 nekaj odredb, ki bi se dale označiti kot pravila za obračun in delitev in ki bi po It. 237 utegnile biti celo prisilne narave. NIt. 2552 daje pridruženцу samo pravico do obračuna o opravljenem poslu.

Po vseh zakonih velja, da ni likvidacije v smislu (trgovinskega) zakona, če se uvede stečaj nad družbeno imo-

vino; nekateri, kakor že vemo, dodajajo, da se likvidacijski postopek začne ali nadaljuje, če se stečaj ne konča z razdelitvijo mase in se družba ne nadaljuje.

121. Poleg splošnih odredb o likvidaciji dajejo zakoni še nekatere druge več ali manj splošne odredbe za čas po nastopu vzroka za prestanek. Tako odredjajo A 144, HO 119, B 123, N 156, L 719, P 123, Jsl. 160, v bistvu enako, da veljajo navzlic prestanku družbe do konca likvidacije za pravno razmerje med družbeniki, družbo in tretjimi osebami naprej odredbe, ki so veljale do nastanka vzroka za prestanek, kolikor ni drugačnih odredb v odseku o likvidaciji ali ne sledi kaj drugega iz bistva likvidacije. To treba tako razumeti, da veljajo omenjene odredbe po nastanku vzroka za prestanek, tudi če se likvidacija sploh ne opravlja — saj se ne konča, če se ni začela —, sicer bi zakoni nagrajali nemarnost ali zlo voljo družbenikov. Vidi se pa iz teh odredb, da družba dejanski ne prestane z nastankom vzroka za prestanek. It. 198 še povdarja, da velja v likvidaciji ustanovni spis, kolikor je v skladu z likvidacijo, in It. 207, da likvidacija ne oprašča družbenikov in ni ovira za uvedbo stečaja. Bolje, ker širje, izražajo to misel Š in NŠ 551, L 675: »prestanek družbe nič ne spreminja obveznosti proti tretjim«, s čimer je jasno rečeno, da ne gre za to, ali se o prestanku opravlja likvidacija ali ne; sicer pa Š in NŠ naglašata samo eno stran, razmerje na ven, in za toliko sta ožja od zgoraj navedenih.

122. Večina zakonov se izraža, kakor da med nastankom vzroka za prestanek in začetkom likvidacije ne bi moglo biti ali vsaj redno dejanski ne bi bilo daljšega časovnega presledka. To je vobče res tako, vendar ni da bi morala biti; mogoči so presledki, med katerimi lahko nastane dvom, kdo naj vodi družbene posle, mogoče je predvsem, da družbenik-poslovodja ne zve takoj za prestanek družbe in opravlja zanj posle naprej kakor dotlej. Po N 136 velja, če prestane družba iz drugega vzroka kakor zbog odpovedi, v družbenikovo korist, da traja poslovodstvena pravica nadalje; dasi za poslovodstvo v dotedanjem smislu ni več upravičen, ga za nadaljnje čine poslovodstva ni moči klicati na odgovor. V primeru prestanka zbog smrti ali stečaja družbenika pa nalaga N 137, kakor že vemo, dedičem in ostalim družbenikom naravnost dolžnost, začasno naprej opravljati posle,

gl. zg. št. 106, 108. Z N 136, 137 se strinjajo Š in NŠ 547, L 668, Jsl. 140, 141.⁹² Tudi It. 192 računa s presledkom med trenutkom prestopa družbe in trenutkom, ko se začne likvidacija, odrejač, da ne smejo upravniki od dne, katerega je preteklo rok trajanja družbe ali katerega je družba dosegla svoj cilj ali je umrl družbenik, čigar smrt onemogoča obstanek družbe, ali so družbeniki sklenili ali je sodišče izreklo, da gre družba v likvidacijo, podvzemati novih operacij, sicer so iz takih poslov osebno in nerazdelno odgovorni. To odredbo popolnjuje It. 197, da so upravniki, dokler niso za likvidatorje postavljene osebe sprejele postavitev, depozitarji družbene imovine in morejo le v nujnih stvareh ukrepati kar treba; na nujne posle omejuje dotedanje družbenike-upravnike tudi Nlt. 2274, dokler se ne uredi kar treba za likvidacijo.⁹³ Nepotrebna je začasna vmesna uprava po tistih zakonih, ki odreja da postanejo dotedanji družbeniki-upravniki z nastankom vzroka za prestop sam po sebi likvidatorji, prim. sp. št. 126.

123. Novejši zakoni se izražajo jasneje od starejših, da se formalna v zakonu urejena likvidacija sme nadomestiti z drugačnim načinom dokončanja družbenega poslovanja, in dajejo za ta primer tudi nekaj podrobnih odredb. Dokaj enotne so odredbe o tem, da veljajo odredbe, dane za pravna razmerja v družbi in na ven, tudi po prestopu družbe vse dokler ni končana likvidacija.

VI. Likvidacija.

124. Dasi veljajo, kakor smo pravkar ugotovili, odredbe zakona — in določbe pogodbe —, ki so veljale do prestopa družbe, tudi po prestopu, kolikor niso spremenjene z zakonom, ali s pogodbo, ali s ciljem likvidacije, nastanejo vendar s prestopom v likvidacijo v nekaterih pogledih dejan-

⁹² Odredba N 136 nima posebnega pomena, ker se tiče le čistega posloводства, poslovanja na znotraj. N 137 je širši, ker obsega tudi zastopstvo, važnejši je tudi zato, ker nalaga dolžnost delati naprej za družbo, dočim N 136 ne nalaga dolžnosti posloводства.

⁹³ Isto misel ima Jsl. 368: uprava delniške družbe posluje po nastanku vzroka za prestop po odredbah o likvidaciji, dokler ji ne prestopne funkcija, kar se po Jsl. 369 zgodi z vpisom likvidatorjev v trgovinski register.

ski velike spremembe, katere velja natančneje proučiti. Pri tem je umestno držati se analogne razdelitve kakor pri obravnavanju zakonske ureditve pravnih razmerij pred prestatkom. Obravnavali bomo torej najprej notranja, potem zunanja pravna razmerja, pri obojih bomo ločevali upravne pravice in dolžnosti od gmotnih, in ker v likvidaciji prve niso v notranjem stiku z drugimi, se bomo najprej bavili z upravnimi, kar nam obenem olajša obdelavo gmotnih.

1. Pravna razmerja v družbi po nje prestatku

a) Upravne pravice in dolžnosti

z) Likvidatorji

125. Omejena naloga likvidacije lažje dopušča, da se nje izvršitev poveri tudi nedružbenikom, in celo to, da oseb ki naj izvrše likvidacijo, ne postavljajo samo družbeniki. Po drugi strani gre v likvidaciji neposredno za samo glavnico družbenikov, tako da ima tudi komanditist večji interes na smotrenosti poslovanja kot sicer, in slednjič so navzlic odgovornosti družbenikov z likvidacijo jako prizadeti upniki družbe, kajti povprek jim je lažje držati se družbe, s katero so poslovali, kakor družbenikov. Velja torej preiskati, kako upoštevajo zakoni te možne uplive na postavitev organov, ki naj izvrše likvidacijo, likvidatorjev.

126. F, S, FCiv. in SG so jako mršavi. Po francoskih zakonih o družbah in o uvedbi trgovinskega registra z novelo iz l. 1935 treba sicer pri sodišču vložiti in v trgovinski register vpisati imena, naslove in oblast (pouvoirs) likvidatorjev, ni pa rečeno, kdo so ali naj bodo likvidatorji, kdo jih postavlja in kdo in kako jim meri oblast. Veljalo bo torej isto kar velja za poslovodstvo pred prestatkom, kolikor je v skladu s ciljem likvidacije, s tem pa ni nedvomno rešeno vprašanje, ali sodeluje komanditist v likvidaciji. Vse to velja tudi po S, samo da ne bo dvoma da je likvidator lahko tudi nedružbenik; prim. za F in S I, št. 48. Mnogo popolnejši je A 133, 172: če ni likvidacija z družbeno pogodbo ali po soglasnem sklepu družbenikov poverjena posameznim družbenikom ali drugim osebam, jo opravijo vsi dotedanji družbeniki — torej tudi komanditisti — ali njihovi zastop-

niki kot likvidatorji. Po smrti družbenika si morajo njegovi nasledniki postaviti skupnega zastopnika. Razlike od postavitve poslovodij so jasne, največja pa je ta, da sme po predlogu vsakega družbenika iz važnih razlogov likvidatorje, tudi nedružbenike, postaviti sodnik in sicer poleg ali namesto dotedanjih. Po A torej ne nastane zbog prestanka presledek v opravljanju poslovodstva (zg. št. 122). Za odstavitve je potreben soglasen sklep vseh družbenikov, torej tudi pristanek tistega, ki naj neha biti likvidator, iz važnih razlogov odstavi likvidatorje lahko tudi sodnik po predlogu katerega izmed družbenikov (A 134).

Z odredbami, ki jih je dal A, so, v glavnih potezah, v skladu odredbe poznejših zakonov, vendar z nekaterimi razlikami in zlasti tudi z dopolnitvami. Sprememb še ni v HO 108, 109, 146, B 112, 113, 150, že po N 146, 161 pa sme sodišču predlagati postavitve likvidatorjev razen družbenika tudi družbenikov zasebni upnik, ki je odpovedal družbo, in na mesto družbenika, ki je v stečaju, stopi upravitelj stečajne mase; vsi ti udeleženci sodelujejo pri odstavitvi likvidatorjev in jo lahko predlagajo sodišču (N 147). Š (550, 572, 580, 581, 611) je manj jasen. Po Š 550, 572 opravijo obračun in delitev vsi družbeniki, tudi tisti ki so bili izključeni od poslovodstva, po Š 580 pa zastopajo prestalo družbo kot likvidatorji vsi za poslovodstvo upravičeni družbeniki, če ni nastala zapreka v njihovi osebi. Ali so to pravi, z ozirom na Š 550, 572, da so vsi družbeniki poslovodje in zastopniki, razen če je zapreka, ki jo pa zakon prav za prav omenja le pri zastopstvu? Zapreka bo stečaj, izvršba v delež in zlasti preklic; zakaj naj bi se te zapreke upoštevale le na ven? Tudi po Š vsak družbenik lahko predlaga postavitve drugih likvidatorjev, ob sporu postavi likvidatorje sodišče. Po L 720 opravijo likvidacijo, če ni drugače dogovorjeno in ni osebne zapreke, kot likvidatorji vsi tisti družbeniki, ki so bili upravičeni za poslovodstvo in zastopstvo, dvomljivo pa je, ali tudi tisti, ki bi bil po dogovoru upravičen le za eno ali drugo; komanditist bo po L likvidator le, če mu je poverjeno poslovodstvo in zastopstvo, kar je mogoče (L 738, 741, gl. I, št. 50 in zg. št. 82). Likvidatorji zastopajo po L 720 družbo naprej tudi proti stečajnemu upravitelju — mišljen je pač primer, da se uvede stečaj nad imovino družbe, ki je že v

likvidaciji. Sodišče postavi likvidatorje v nepravdnem postopku, zaslišati pa mora najprej, razen predlagalca, ostale udeležence; po sodišču postavljene likvidatorje more odstaviti le sodišče. Če več dedičev ne postavi skupnega zastopnika, ga po predlogu družbe ali katerega od družbenikov postavi vodja javnostnega registra v nepravdnem postopku; to velja smiselno tudi če je več pravnih naslednikov per universitatem prevzelo imovino družbenika, ki ni pravna oseba (L 722). NŠ ni prevzel večine dopolnitev in pojasnil L-a, pa tudi s Š ni povsem skladen. Po NŠ 583 opravijo likvidacijo družbeniki, ki so upravičeni za zastopanje, — to so po NŠ 563 proti dobrovernim tretjim osebam v dvomu vsi —, če ni v njih osebah zapreke in če družbeniki ne postavijo drugih. Dalje pozna NŠ odstavitev likvidatorja po sodišču, Š ne, vsaj ne izrecno, in po NŠ komanditist ni sam po sebi likvidator; to je tudi po Š prav dvomljivo. Od A se razlikuje NŠ po tem, da po njem sodnik lahko samo nadomesti odstavljene likvidatorje, ne more pa, po besedi zakona, prejšnjim dodati nove likvidatorje.

V P 125 do 128, 144, ki je sicer skladen z N, so nove misli te: dokler dediči ne postavijo skupnega zastopnika, vežejo posli, ki jih opravijo ostali družbeniki, tudi dediče; pojem »udeležencev« ni omejen na člane, odpovedujočega zasebnega upnika in stečajnega upravitelja, tako da obsega zlasti tudi družbene upnike; s pogodbo se ne da omejiti ali odpraviti pravica predlagati postavitev ali odstavitev likvidatorjev; po sodišču postavljene likvidatorje odstavlja le sodišče. Jsl. 151, 152, 166 se ravna po N, L, P, toda ni prevzel vsega kar odredajo. Udeleženci, ki smejo sodišču predlagati postavitev likvidatorjev poleg ali namesto dotedanjih in njih odstavitev, so družbeniki, njih dediči, upravitelj stečajne mase družbenika, upniki družbe; postopek je nepravdni. S soglasnim sklepom družbenikov, upnika ki je družbo odpovedal in upravitelja stečajne mase se lahko odstavijo likvidatorji, ki jih je postavilo sodišče. Tudi It. 197, 199 in NIt. 2275, 2293, 2315 sta v glavnih potezah v skladu z novejšimi zakoni, nista pa prevzela marsikaterih njihove podrobnosti. Važna razlika je, da ne poznata »rojenih« likvidatorjev, vedno jih morajo izbrati družbeniki soglasno; če se ne zedinijo, jih postavi sodišče po predlogu dotedanjih

upravnikov in vsake prizadete osebe; to velja tudi če odpade likvidator zbog smrti, stečaja, popolnega ali delnega preklica, odpovedi, odstavitve. Po NIt. postavlja likvidatorje, če se družbeniki ne zedinijo, predsednik zbornega sodišča, odstavljajo jih pa, tudi po predsedniku postavljene, vsi družbeniki in v vsakem primeru iz pravičnega razloga zborna sodišče po predlogu enega ali več družbenikov.

127. Za tajno družbo odreja A 265, da opravi likvidacijo tekočih poslov komplementar. N 340, L 775 se izražata bolje — prim. št. 120 —, da komplementar dokonča posle, ki so še tekli v trenutku prestanka; P 288 odreja samo, da so tajni družbenik ali njegovi dediči udeleženi pri dobičku in zgubi iz nekončanih poslov; Jsl. 497 pa se za ta del prosto poziva na Jsl. 144, dan za javno trgovinsko družbo. Novejši zakoni pač upoštevajo, da tajna družba nima imovine, zato tajni družbenik o prestanku družbe ne more dobiti položaja komanditista v likvidaciji in zato se razume po sebi, da tekoče posle opravi do kraja tisti, ki jih je vodil dotlej, t. j. imetnik trgovinskega podjetja. Položaj je sličen, kakor če javni družbenik ali komanditist izpade iz prave osebne družbe: tudi on je deležen uspeha tekočih poslov, ne sodeluje pa pri njihovi dovršitvi, prim. sp. št. 160.

Likvidacijo priložnostne družbe opravi po A 270, HO 62, B 66 tisti član, ki je vodil skupni posel, če jih je bilo več, pač tisti ki so ga vodili. Slično L 767. Nič pa ni rečeno za primer, da je skupni posel vodil skupni pooblaščenec, ki ni bil član. S 49 odreja, da morajo, če družba prestane zbog družbenikove smrti, dediči spraviti račune v red; razume se, da bo to veljalo le, če je zapustnik vodil račune—in posle. Ne F, ne It., ne NIt. ne omenja likvidatorjev združbe z udeležbo; veljale bodo odredbe FCiv., It. Civ. in., za NIt., odredbe o preprosti družbi, pač tudi NIt. 2552. Nič posebnih odredb ne dajeta L 754, 755 za večkrat omenjene nove oblike osebnih družb, dasi za družbo komanditistov in za kolektivno družbo z omejeno zavezo stvar z ozirom na L 720, 733 nika kor ni enostavna, posebno ne, če nobeden izmed družbenikov ni bil poslovodja in zastopnik družbe. Pri teh dveh oblikah bo potrebno, da se družbeniki sporazumejo o osebah likvidatorjev ali vsaj o načinu postavitve, sicer bo moral likvidatorje postaviti sodnik. Za družbo z vdeležbo veljajo

odredbe o preprosti družbi; težave lahko nastanejo, če se taka družba vpiše v javnostni register kot kolektivna ali komanditna družba; tudi za to obliko bo previdno, da se vprašanje likvidatorjev reši v pogodbi ali sicer sporazumno.

128. Osnovne poteze postavitve likvidatorjev so od A dalje nespremenjene; v podrobnostih opazamo v novejših zakonih, toda ne v vsih, okrepitev položaja družbenih upnikov pri postavitvi in odstavitvi likvidatorjev, dočim je položaj komanditista v nekaterih novejših zakonih manj ugoden ali vsaj manj jasen kakor je bil že v A-ju. Kot napredek, ki se počasi širi, je šteti, da se postavitev in odstranitev likvidatorjev po sodišču opravlja v nepravdnem postopku.

β) Poslovodstvo

129. Kar se tiče dejanj poslovodstva, se odredbe zakonov v glavnih obrisih seveda morajo vjemati, ker je cilj likvidacije po vseh isti; ker pa je način likvidacije po večini prepuščen dogovoru, se številne zakonske razlike v podrobnostih lahko zmanjšajo ali povečajo. F in S ne urejata načina likvidacije, razen da nalaga S 49 dedičem umrlega družbenika, da »dovedejo račune v red po besedi pogodbe in v skladu z zgoraj izloženimi predpisi«. Dvomljivo je, ali S 49 sploh velja za vse osebne družbe ali samo za priložnostno in nejasno je, kateri so »zgoraj izloženi predpisi«, kajti S ne daje odredb ne o načinu likvidacije ne o načinu poslovodstva. Mnogo več dajejo v vsakem pogledu A in njegovi nasledniki, pa tudi It. A 137 očitava nalogo likvidatorjev: končati tekoče posle, izterjati družbene terjatve, vnovčiti vso družbeno imovino, spolniti družbene obveznosti. Nove posle smejo sklepati kolikor treba da se končajo stari, nepremičnin ne smejo brez pristanka vsih družbenikov vnovčevati drugače kakor na javni dražbi. Omejitev tega delokroga je na znotraj mogoča (a contrario iz čl. 138), celo po sodniku postavljeni likvidatorji se morajo pokoriti soglasnim sklepom družbenikov (A 140). To gre preko odredb o poslovodstvu pred prestankom, kjer imajo od poslovodstva izključeni družbeniki besedo le pri izrednih poslih (prim. I, št. 48). Obrnjeno je tudi načelo posameznega poslovodstva (in zastopstva): likvidatorji so, če ni drugače določeno s po-

godbo, skupni poslovodje — in zastopniki (A 136). Vsote, ki so potrebne za pokritje pozneje dospevajočih družbenih obveznosti in za poplačilo zahtevkov posameznih družbenikov pri obračunu in delitvi, treba zadržati, sicer pa treba denar, ki med likvidacijo ni potreben, začasno razdeliti med družbenike (A 141). Končni obračun in delitev med družbenike opravijo likvidatorji, rešitev sporov, ki se pojavijo pri tem, spada pred sodnika (A 142). Vse to velja tudi za komanditno družbo (A 172) in vse je prav tako urejeno po HO 111 do 113, 115 do 117, 146, po B 115 do 117, 119 do 121, 150; Š 582 do 584 so v skladu z A 137, 141, 142, nima pa Š odredb, ki bi vstrezale A 136, 138, 140; za komanditno družbo velja isto, kar za kolektivno (Š 611). N 149 do 152, 154, 155 ima nekaj važnejših razlik in novot, in sicer: a) način unovčitve nepremičnin ni omejen; b) likvidatorji se morajo pokoriti soglasnim navodilom udeležencev, torej sodelujeta pri navodilih tudi upravitelj družbenikove stečajne mase in upnik, ki je bil dal odpoved; c) likvidatorji morajo napraviti bilanco ob začetku in ob koncu likvidacije; č) likvidacijski presežek se razdeli po glavničnih računih, kakor jih pokaže sklepna bilanca; d) pridržati treba zneske, potrebne za poplačilo spornih terjatev; e) če se pojavijo spori o razdelitvi med družbeniki, prekinejo likvidatorji delitev, dokler spor ni rešen. NŠ 585 do 588, 619 je znatno popolnejši od A in Š, delno tudi od N. Omeniti treba: a) družbena imovina naj se vnovči le, kolikor treba za obračun in delitev, zdi se da naj ima prednost realna delitev; b) novi posli se smejo sklepati, kolikor zahteva likvidacija, ne samo za končanje tekočih; c) če se upre družbenik prodaji za skupno prevzemno ceno ali če se upre odklonitvi takega predloga po likvidatorjih ali če se upre sklenjenemu načinu odsvojitve zemljišč, odloči po predlogu upirajočega se družbenika sodnik; č) med likvidacijo nepotrebni denar in vrednosti se začasno razdele na račun končnega likvidacijskega deleža; d) če traja likvidacija dalje kot eno leto, treba vsako leto napraviti vmesno bilanco. Ne Š ne NŠ pa ne priznava zasebnemu upniku, ki je bil dal odpoved, in upravitelju družbenikove stečajne mase vpliva na potek likvidacije. Nove misli, navedene v a), b) in d), je pred NŠ-jem imel že L, ki

ureja posloводство v čl. 723, 725 do 727, 733, in vsebuje poleg pravkar omenjenih še te posebnosti: a) podjetje kot celota in zemljišča se lahko tudi brez pristanka vseh družbenikov vnovčijo brez javne dražbe, če dovoli vodja registra po predlogu družbenika drugačen način vnovčitve; b) posamezno posloводство več likvidatorjev sme dovoliti tudi registrski urad; c) dobiček se med likvidacijo ne deli. (gl. sp. št. 137, 138). Postopek je v primerih a) in b) nepravdni.

Tudi P (131 do 134, 136, 137, 144), ki načelno povsem spada v skupino A-ja in N-a, ima svoje posebnosti. Če je potreben sklep likvidatorjev, odloča večina; soglasnost je potrebna le če so tako določili družbeniki ali sodišče, ki je postavilo likvidatorje (131). Na znotraj se morajo likvidatorji ravnati po sklepih družbenikov, po sodišču postavljeni pa le, če je sklep soglasen in so mu pritrdile tudi osebe, ki so sprožile postavitev teh likvidatorjev (132); to se sliši kakor da je po sodišču postavljen likvidator nekakšen predlagatelj zastopnik ali zaupnik, kar pa pač ni mišljeno. Prokura se med likvidacijo ne more podeliti, prej podeljena ugasne. Kar se tiče bilanc, je P v skladu z NŠ, kar se tiče novih poslov, pa z A in N. Jsl. 154, 156—158 je v temeljih skladen z N, toda glede na vnovčitev nepremičnim se drži A-ja, in spor med družbeniki o delitvi presežka prekine delitev le, kolikor je delitev sporna. Novejših misli iz L, NŠ in P Jsl. ni prevzel, pač pa odreja (156), da je obseg prokure omejen na z zakonom očrtane funkcije likvidatorjev; prej podeljena prokura torej ostane in nova se lahko podeli v tem obsegu.

It. 201 prepoveduje likvidatorjem nove posle povsem, ob osebni in nerazdelni odgovornosti. Sicer veljajo zanje odredbe o mandatu (It. 205), odgovorni pa so za spolnjevanje svojih dolžnosti kakor upravniki (It. 198). Skupaj z upravniki morajo napraviti in podpisati (začetni) inventar in bilanco in po časovnem redu morajo voditi register o vseh opravilih likvidacije, ni pa rečeno, ali naj naprej vodijo tudi poslovne knjige, ki jih z imovino vred prevzemo od upravnikov. O stanju in načinu opravljanja likvidacije morajo na zahtevo obveščati družbenike (It. 200), ne morejo jim ničesar plačati, dokler niso poplačani upniki; družbeniki lahko zahtevajo

samo položitev po It. 133,⁹⁴ delitev med likvidacijo pa le, če so pokrite vse, tudi nedospele obveznosti in se je nabralo vsaj za 1/10 družbenih deležev (It. 201). Oblast za opravljanje likvidacije je sicer enaka kakor po A: naglašeno je, da smejo likvidatorji na čez prodajati, na dražbi ali po zasebnih ponudbah, družbene premičnine, zakonski obseg oblasti pa družbeniki lahko razširijo ali zožijo (It. 203). Čisto posebni sta odredbi It. 204 in 206. Po prvi ne morejo likvidatorji, ki so s svojimi sredstvi plačali družbene dolgove, zoper družbenike uveljavljati večjih pravic kakor so pripadale plačanim upnikom, po drugi smejo upniki družbe zoper likvidatorje vlagati tožbe iz svojih dospelih terjatev do višine še ne razdeljene družbene imovine. Likvidatorji torej imajo nekako vlogo zaupnikov družbene imovine: oni so toženi, ne družba. Ko je likvidacija končana, napravijo likvidatorji sklepno bilanco in načrt delitve. Če družbeniki odobre oboje, nimajo več pritožbe ne med seboj ne zoper likvidatorje; družbenik, ki ni zadovoljen, mora navesti razloge in v zakonskem roku začeti pravdo, sicer velja, da sta odobrena bilanca in načrt delitve, likvidatorji so prosti. Če se sproži pravda treba ločiti vprašanja likvidacije od vprašanj delitve, od poslednjih so likvidatorji lahko izvzeti (It. 208). Odredbe It. izražajo opreznost in nezaupnost proti likvidatorjem in so jako podrobne. Tudi NIt. 2276 in sl. ureja likvidacijo bolj izčrpno od drugih zakonov; njegove odredbe so pa dokaj preglednejše in jasnejše kot v It., dasi so v bistvu iste. Glavne novote so, a) da morajo upravniki likvidatorjem izročiti račun o upravi od poslednjega — odobrenega — računa dalje; b) da smejo likvidatorji prodati tudi vso imovino skupaj (in blocco), če družbeniki niso drugače določili; c) izrecno je omenjena realna delitev med družbenike (2280, 2283). Te za preprosto družbo dane odredbe so popolnjene v NIt. 2311, 2315 za prave osebne družbe z odredbami, ki vstrežajo It. 208.

130. Za način likvidacije tajne družbe ali bolje rečeno, za način obračuna in delitve med tajnim družbenikom in komplementarjem odredjajo A 265, N 340, P 288 in Jsl. 497 izrecno, da komplementar izplača tajnega družbenika z go-

⁹⁴ It. 133 ureja položitev vplačil na račun vpisanih delnic.

tovino, če ni drugačnega sporazuma. To je pač tudi smisel L 775, ko govori o izplačilu deleža. N, L, P, Jsl. dajejo tajnemu družbeniku pravico, da dobi, komplementarju dolžnost da dà na koncu vsakega poslovnega leta obračun in obvestilo o še ne končanih poslih, pri katerih je tajni družbenik še udeležen. P edini zahteva izrecno, da napravi komplementar kot podstavo za obračun in delitev posebno bilanco in odreja, različno po vzroku za prestanek družbe, tudi odločilni dan za njo.

Za priložnostno družbo odreja A 270, HO 62, B 66 položitev računa s temeljnicami, pri čemer pa ni jasno ali treba račun položiti pred likvidacijo ali po nji. S 49 govori le o računih, L molči, toda po njem veljajo subsidiarno odredbe o preprosti družbi. F, It., NIt. molče o načinu likvidacije združbe z vdeležbo.

131. V zakonih skupine A in N vidimo znaten napredek glede na popolnost odredb; vse popolneje se ureja zlasti pravna tehnika likvidacije, dajejo se pa tudi odredbe, ki bolje ščitijo interese upnikov. Posebno mesto zavzemata It. in NIt.; je sicer legislativno-tehnični napredek v novejšem zakonu, težko bi pa bilo reči, da se je NIt. bolj približal drugim novejšim zakonom, kot je bil It. blizu starejšim zakonom skupine A.

γ) Odgovornost, nagrada, nadzor

132. Posebnih odredb o odgovornosti večina zakonov nima, torej bodo veljale odredbe o odgovornosti, ki jih zakoni dajejo za poslovanje pred prestankom družbe, kolikor niso morda spremenjene zbog cilja likvidacije. Težave dela nikjer rešeno vprašanje, ali velja tudi v likvidaciji *diligentia quam suis* (gl. I, št. 54) in zlasti, ali velja tudi za likvidatorje, ki niso družbeniki. Dejal bi, da cilji likvidacije ne zahtevajo, da ta omilitev odgovornosti ne bi veljala za likvidatorje-družbenike, vsaj kolikor so nadalje neomejeno in nerazdelno odgovorni za družbene obveznosti. Dvomljiva je stvar pri komanditistih, kjer zakon tudi njim priznava položaj likvidatorja, zbog njihove omejene odgovornosti; ni dvoma, da omilitev ne more veljati za likvidatorje — nedružbenike, vse eno, ali jih postavijo družbeniki ali sodišče, pri njih ne

gre za delo »in suis«. Priznati pa treba, da ta, sicer dosledna rešitev dovede lahko do težav, če ima družba likvidatorje družbenike in nedružbenike. Vseh teh težav ni po tistih zakonih, ki ne poznajo omiljene odgovornosti.

O odgovornosti po prestanku družbe po It. in NIt. prim. zg. št. 122, predvsem pa št. 129; dodati treba: It. 205: za likvidatorje veljajo odredbe mandata; It. 201: iz novih poslov odgovarjajo osebno in nerazdelno; It. 208: odgovornosti so prosti, če sta izrecno ali molče odobrena sklepna bilanca in načrt za razdelitev presežka. NIt. 2276 ustreza It. 198, pristavlja pa, da se s pogodbo odgovornost lahko uredi drugače. NIt. 2279 ustreza It. 201; NIt. 2260, It. 205; NIt. 2311 pa It. 208, njegovo pojasnilo, da so likvidatorji z odobritvijo bilance in načrta za delitev prosti proti družbenikom, hoče reči, da s tem niso prosti proti upnikom družbe. To pojasnilo morda ni odveč, ker se je res že zastopalo mnenje, da razrešnica oprašča odgovornosti tudi zoper upnike, dasi je to mnenje povsem neosnovano, ko upniki ne sodelujejo pri podelitvi razrešnice.

133. Za nagrado likvidatorjem in za nadzor nad njihovim delom v družbi ne daje noben zakon posebnih odredb, čeprav bi ne bilo odveč vsaj z ozirom na likvidatorje, ki jih postavi sodišče. Kolikor more likvidatorje odstaviti sodišče, bi v tem lahko videli nekak nadzor po sodišču, ki pa je vezan na predlog koga izmed prizadetih.

b) Gmotne dolžnosti in pravice družbenikov v družbi
po prestanku

α) Dolžnosti

134. Tudi za gmotne dolžnosti družbenikov v družbi velja po nastopu vzroka za prestanek isto kar pred njim, če zakon ne določa ničesar drugega in kolikor ne sledi kaj drugega iz cilja likvidacije. Prav tu pa je položaj v likvidaciji res bistveno spremenjen. Družba ne potrebuje več sredstev za doseg svojega poslovnega cilja, marveč le za poplačilo svojih obveznosti. Družbeniki bodo torej morali svoje še nevplačane prispevke načelno vplačati družbi le, kolikor je potrebno za poplačilo družbenih obveznosti; njihova zaveza proti družbi ni nerazdelna. Tega vprašanja

zakoni ne urejajo; od njega treba strogο ločiti vprašanje, ali so družbeniki dolžni za pokritje prezadolženosti družbe — ki sama po sebi ni da bi morala biti vzrok za uvedbo stečaja — dajati družbi prispevke preko tistih, ki so se jih zavezali vložiti v družbeni sklad radi dosege družbenega cilja. Taka zaveza prav za prav ni v skladu z bistvom prave osebnе družbe, na njenem mestu je neposredna in nerazdelna odgovornost družbenikov upnikom. Po drugi strani treba uvaževati, da uveljavljanje odgovornosti lahko povzroči številne pravde z neplodnimi stroški in tako postane dokaj negospodarsko sredstvo, ki se mu velja po možnosti ogniti. To se lahko zgodi — res da ne obvezno za upnike — z družbeno pogodbo, če se namreč družbeniki zavežejo k izrednim prispevkom za pokritje prezadolženosti. Ne moremo pa reči, da to vprašanje rešujejo nekateri novejši zakoni, ko dajajo odredbe o razmerju, po katerem trpe družbeniki primankljaj v družbeni imovini. Tako odreja BGB 735, ki velja tudi za prave osebnе družbe, da morajo družbeniki, če družbena imovina ne zadostuje za poplačilo družbenih dolgov in za vračilo vlog, kriti primanjkljaj v razmerju, v kateremu morajo trpeti poslovne zgube; če od katerega ni dobiti nanj padajočega prispevka, ga trpe ostali družbeniki v istem razmerju. Zakon s tem ne nalaga posebnih prispevkov, ki bi jih izterjevali likvidatorji, urejeno je le razmerje plačevanja dolgov med družbeniki, ki zbog nerazdelne odgovornosti na ven lahko eni plačajo več od drugih. Tako je razumeti tudi Š in NŠ 549, ki odreja, da trpe družbeniki — — če skupna imovina po plačilu dolgov in izdatkov za družbo ne zadostuje za vračilo imovinskih vlog, primanjkljaj kot zgubo.⁹⁵ Tudi P 138, ki je posnet po BGB 735, in Jsl. 156, 159 ne odrejata, da bi bili družbeniki zavezani družbi dajati preko pogodbenih vlog posebne prispevke za pokritje primanjkljaja. Edini L je iz skupine zakonov, ki izvirajo v bistvu od A-ja, načel tudi vprašanje nadaljnjih prispevkov družbi, ne da bi jih nalagal. On daje v čl. 673 najprej vrstni red, po katerem se porabi družbena imovina v likvidaciji, in potem odredbo, ki je do besede enaka Š 549, v čl. 695 pa dopušča, da se za kritje zgub s pogodbo

⁹⁵ Dopolnitev je, če gre za plačilo družbenih dolgov, v Š, NŠ 148, ki v bistvu ustreza ODZ 896, prim. tudi ODZ 1359.

lahko uvede dolžnost doplačil kakor pri zadrugah. Pri teh sme (L 463) uprava zahtevati doplačila za kritje bilančnih zgub, takoj po uvedbi stečaja tudi stečajni upravitelj, in dejal bi, da brez stečaja lahko tudi likvidatorji, ker stopijo na mesto uprave, stečaj pa pri osebnih družbah ni posledica same prezadolženosti.

Nekaj jasnejši pa tudi ne povsem jasen je It. 202: če razpoložljiva sredstva družbe ne zadostujejo za plačilo pasiv, morajo likvidatorji zahtevati potrebne vsote od družbenikov, kolikor so ti po prirodi družbe zavezani dati jih družbi na razpolago ali so družbi še dolžni vplačila na deleže. Ta dolžnost likvidatorjev ustreza pravici upnikov, ki po It. 206 lahko tožijo družbenike za neplačane vloge ali iz neomejene in nerazdelne odgovornosti, »po vrsti družbe«; seveda je ta pravica kakor vemo subsidiarna (gl. zg. št. 87). Zoper komanditiste upniki te pravice nimajo, v stečaju jo uveljavlja upravitelj stečajne mase, za vsote, ki ob uvedbi stečaja še niso bile plačane, in le kolikor ga ovlasti sodišče (It. 852). Tu imamo torej res zakonsko dolžnost doplačil, naknadnih prispevkov, ni pa govora o možnosti pogodbene zaveze. NIt. je tudi v teh vprašanjih popolnejši. NIt. 2280 namreč pristavlja, da izterjujejo likvidatorji potrebne zneske v mejah odnosne odgovornosti in po razmerju deleža vsakega družbenika pri zgubah. Delež zgube neplačevitega družbenika trpe ostali po istem razmerju.

Posebno odredbo ima P 124: med likvidacijo veže zakonska konkurenčna prepoved samo likvidatorje, te pa tudi če niso družbeniki. Drugi zakoni molče, toda reči bo treba, da tudi po njih ne velja splošna konkurenčna prepoved za vse (javne) družbenike, ker to ne bi bilo v skladu s cilji likvidacije.

135. Pri tajni družbi imamo izvestne posebnosti, ki se tičejo zaveze in v neki zvezi z njo pravic tajnega družbenika. Tajni družbenik je v komplementarjevem stečaju upnik za tisti del vloge, ki presega nanj padajoči del zgube; če pa vloga še ni (povsem) vplačana, jo je dolžan plačati v stečajno maso, kolikor treba za pokritje njegovega deleža pri zgubi (A 258, N 341, L 776, P 289); Jsl. 498 popolnjuje: tajni družbenik je na vsak način dolžan vložiti že dospel del vloge, tudi če presega del zgube, ki pada

nanj, sme pa kot stečajni upnik uveljavljati svojo že storjeno ali v trenutku uvedbe stečaja vsaj že dospelo vlogo, kolikor presega njegov del zgube. Ni mu pa treba, brez ozira na njegov del zgube, vlagati vloge, kolikor še ni dospela do uvedbe stečaja.⁹⁶ Tu imamo čisto poseben primer omejitve zaveze, pa ne na ven, marveč na notri, saj je stečajna masa stopila na mesto komplementarja; vendar kaže to posebnost omeniti na tem mestu, ker je povezana z drugo, ki se tiče nekakšne zaveze na ven: če se je v poslednjem letu pred uvedbo stečaja nad komplementarjevo imovino družbeno razmerje razdrlo dogovorno in tajnemu družbeniku izplačala vloga, smejo stečajni upniki zahtevati da vrni vlogo, on pa sme uveljavljati svoje pravice na pravkar omenjeni način; prav to velja, če se je vloga izplačala delno ali če se je povsem ali delno odpustil del zgube, ki naj bi bil zadel tajnega družbenika; tajni družbenik se oprosti, če dokaže, da je stečaj utemeljen v okolnostih, ki so nastale šele po izplačilu ali odpustu (A 259). N 342 je dodal, da je vse eno, ali se je vloga izplačala ali zguba oprostila o prestatku družbe ali brez njega; da pravice komplementarjevih upnikov zoper tajnega družbenika uveljavlja stečajni upravitelj, kar je znatna poenostavitev; slednjič, da s to posebno ureditvijo niso izključeni obči izpodbijalni zahtevki. O nerazdelni zavezi več tajnih družbenikov molči tudi N. Presojala se bo po tem, ali je več oseb skupno sklenilo enotno družbeno pogodbo s komplementarjem ali ne, v prvem primeru se bo nerazdelnost presojala po občih odredbah, v drugem je sploh ni. L 777 pojasnjuje, da se kot vračilo presojajo pobot, dajatev namesto plačila, sprememba v posojilo ali drugačno v stečaju pogodovano terjatev. Jsl. 499 je v skladu z N, P 290 je popolnejši, ko ne omenja samo odpusta zgube, marveč odpust vplačila vloge sploh, tudi če se je vračilo ali odpust zgodil ob prestatku družbe.

⁹⁶ A, N, L govore o »rückständige Einlage«, kar lahko pomeni »nedospel« ali »zamujen«. P je jase, po njem gre za dejanski še ne vplačano vlogo, najsi je zamujena ali ne. Tudi Jsl. je za ta del jase; da zahteva na vsak način vplačilo dospelega dela vloge, je teoretski v redu, bolj dvomljivo je, ali je teoretski pravilno, da odpušča zakon vplačilo nedospelega dela vloge, brez ozira na to, ali bi bil potreben za pokritje zgube, ki zadeva tajnega družbenika.

136. Šele novejši zakoni skupine A in N urejajo vprašanje, v kakšnem razmerju naj trpe družbeniki primanjkljaj družbene imovine, in ureditev še ni enotna. Le L in NIt. in od starejših zakonov It. načenjajo vprašanje doplačil za pokritje takega primanjkljaja, in le L dopušča pogodbeno ureditev, dočim It. daje ureditev sam. O enotnosti razvoja se pri pravih osebnih družbah ne da govoriti. Gospodarski se zdi, da ustreza ureditev po NIt. bolje, ni pa dvoma, da se na ta način zapušča ali vsaj slabi značaj osebnih družb v prilog načelom, ki veljajo po nekih zakonih pri gospodarskih zadrugah in nekaterih kapitalskih družbah. Razvoj odredb za tajno družbo je kar primer, kako se zakoni popolnjujejo drug ob drugem.

β) Pravice

137. Pred prestankom družbe imajo družbeniki: a) po vseh zakonih pravico na povračilo izdatkov za družbo in škode, ki jih je zadela neposredno zbog opravljanja poslov za družbo; b) po vseh zakonih pravico do deleža pri dobičku po vsakoletni poslovni bilanci; c) po nekaterih zakonih pravico do obresti od svojega glavničnega računa; ne morejo po zahtevati, da se jim vrnejo vloge ali da se jim izroči ali izplača njihovemu deležu ustrezajoči del družbene imovine. Preiskati je, ali in kaj odredjajo zakoni v teh pogledih za čas, ko je družba prestala in, če zakoni molče, kako vpliva v teh pogledih stanje likvidacije in njen cilj. V stečaju družbe družbeniki s svojimi vlogami odnosno deleži niso stečajni upniki, izvzemši tajnega družbenika.

138. Zakoni sami ne govore o pravici zahtevati povračilo izdatkov itd. tudi v likvidaciji, ta pravica pa sledi iz splošnega načela, da veljajo zakonske odredbe o razmerju med družbeniki tudi v likvidaciji, če niso spremenjene z zakonom ali z namenom likvidacije, kajti ne more se reči, da bi ta pravica nasprotovala cilju likvidacije. Isto kar pred prestankom družbe velja v likvidaciji tudi, kar se tiče nagrade za trud; družbeniki je ne morejo zahtevati (prim. I. št. 55). Prav tako zakoni ne govore o delitvi dobička med likvidacijo, toda v tem pogledu dovede ozir na namen likvidacije do prav obratnega sklepa kakor v pogledu na po-

vračilo stroškov in izdatkov. Ti so potrebni in koristni tako za družbenike kakor za upnike družbe, torej se vračajo; dobička v pravem pomenu besede pa v likvidaciji ni, ker ni več pridobitnega poslovanja; imovina družbe služi predvsem poplačilu družbenih dolgov; dobička tudi po poplačilu dolgov ni, dokler ni družbenikom vrnjeno, kar so vložili v družbo. O dobičku se ne da govoriti, dokler ni gotovo, da imovina po sklepni bilanci in potem ko so plačani dolgovi presega vrednost vlog družbenikov.⁹⁷ Ta dobiček je enkratni in se ne da primerjati z dobičkom po poslovnih bilancah ob sklepu poslovnih razdobij; tudi vmesne bilance med likvidacijo niso poslovne bilance v istem smislu kakor pred nastankom vzroka za prestanek. Tudi vprašanja, ali si smejo družbeniki med likvidacijo zaračunavati tiste »obresti«, ki jim jih nekateri zakoni priznavajo pred prestankom družbe (prim. I, št. 41, 42), večina teh zakonov ne rešuje izrecno. Reči bo treba, da zaračunavanje teh »obresti« samo po sebi ne nasprotuje ciljem likvidacije. S pripisovanjem »obresti« se deleži družbenikov večajo samo v razmerju med družbeniki, torej samo računski, obveznosti na ven imajo vedno prednost. Obresti se računajo po stanju glavninskih računov v začetni likvidacijski bilanci; če je zakon ne zahteva, po stanju, ki ga kaže poslednja poslovna bilanca pred prehodom v likvidacijo. Posebne odredbe o tem obrestovanju ima L 727: imovina, ki preostane po poplačilu ali zavarovanju nedospelih ali spornih obveznosti, se porabi najprej za vračilo glavnice po (začetni) likvidacijski bilanci, nato za plačilo obresti za čas likvidacije; prav to odreja NŠ 588. Dasi ta dva zakona zahtevata tudi v likvidaciji letne bilance, se obresti ne pripisujejo vsako leto, marveč se plačajo šele na koncu likvidacije, če je kaj preostalo po izplačilu glavninskih računov, ki jih je pokazala začetna

⁹⁷ V resnici tudi z razliko med začetno in sklepno bilanco ni zanesljivo rečeno, ali so družbeniki ali vsaj posamezniki med njimi dosegli stvarno povečanje svoje v družbo vložene imovine. Ne glede na spremembe v valuti je namreč že glavninski račun po začetni likvidacijski bilanci lahko večji ali manjši od vrednosti vloge; tudi če je glavninski račun po sklepni bilanci manjši od računa po začetni, je lahko še vedno večji od vrednosti vloge, in obratno, tudi če je večji od računa po začetni bilanci, je lahko manjši od vrednosti vloge. Vloga je do prestanka družbe lahko že narastla ali se zmanjšala.

bilanca. Tu je razlika od načela, da se plačujejo obresti pred glavnico, pa tudi razlika od tistih zakonov, ki dovoljujejo, vsaj pred likvidacijo, zaračunavanje obresti, tudi če ni poslovnega presežka (prim. I, št. 41).⁹⁸ Vsi zakoni tudi ne rešujejo vprašanja, ali sme družbenik »obresti« izvezmati za sebe, ali sicer med likvidacijo živeti od svojega deleža v družbi. L in NŠ se zdi, da vprašanje zanikata, in res ga je težko potrditi, dokler obveznosti niso poplačane; pri izvzemanju denarja ne gre samo za računske spremembe; N izrecno prepoveduje v likvidaciji jemati obresti in dobiček, L 726 pobiranje dobička in vsako izplačilo družbenikom, dokler niso poplačani upniki družbe.

139. Vsi zakoni dajejo, kolikor sploh urejajo likvidacijo, družbenikom pravico do likvidacijskega presežka, do pozitivne razlike med celotnim zneskom vrednosti družbene imovine in celotnim zneskom družbenih obveznosti. Enotni kljub skupnemu načelu zakoni niso. Nekateri razlikujejo vračilo vlog od dobička, dovoljujejo začasno izplačevanje v likvidaciji nepotrebnih vsot, govore o vračilih in natura, dajejo navodila za upoštevanje vrednosti stvarnih vlog; drugi nimajo odredb za eno ali drugo teh vprašanj. V podrobnostih je torej dokaj razlik.

F in S molčita, za FCiv. in SG gl. št. 120 v začetku. Iz SG in sl. se vidi, da se ob koncu skupnega posla odbijejo vloge, stroški in škode, ostanek je dobiček; glavnica pripade tistim, ki so jo dali, dobiček se deli v razmerju z vlogami; delo in trud se računata le tistemu družbeniku, ki daje trud kot vlogo ali se je poleg vloge zavezal za posebno delo. § 740 odreja, kako se upošteva delo. Če dobiček ni denar in se družbeniki ne zedinijo o delitvi, se predmeti prodajo in razdeli skupiček (§ 741). Škoda se deli po razmerju vlog; kdor je vložil samo delo, izgubi svoj trud (§ 742). Nima SG odredbe ODZ 1215, ker pač ni iz ODZ prevzel 16. poglavja II. dela. Po A 143 družbenik ne more zahtevati, da se mu vrnejo vložene stvari, ki so postale last družbe, marveč le njihova dogovorjena denarna vrednost; če ni dogovorjena, se ravna denarno vračilo po vred-

⁹⁸ L 727 je jako nejasno sestavljen; zdi se, da je v njem redakcijska hiba, ki jo je NŠ 588 popravil. Povsem zanesljivo pa to mnenje ni; v podrobnosti nam tu ni treba.

nosti stvari ob času vložitve. A contrario: zahtevati se sme nazaj vložena stvar, ki ni postala last družbe. A 141 dovoljuje, da se med družbenike začasno razdeli denar, ki trenutno ni potreben za nadaljevanje likvidacije, pridržati pa morajo likvidatorji vsote, potrebne za poplačilo nedospelih družbenih dolgov in za kritje zahtevkov, ki gredo posameznim družbenikom ob obračunu in delitvi. V tem okviru ima družbenik pravico zahtevati začasno plačilo. Ne pove zakon, kako se sicer opravi delitev, ne govori o začetni ali sklepni bilanci, saj niti izrecno ne zahteva, da bi se v likvidaciji delale bilance. Nekaj smernic za obračun in delitev v likvidaciji je najti v odredbah o obračunu in delitvi ob izpadu družbenika iz družbe, vendar treba upoštevati, da traja v tem primeru družba dalje. Rečeno tudi ni, kaj naj velja, če ima posamezen družbenik pasiven glavnični račun, zlasti pa po besedilu A 142 ni jasno, ali je stvar likvidatorjev, da izterjajo od družbenika dolg iz pasivnega glavničnega računa; odredba, da ustavijo likvidatorji delitev, če se pojavi med družbeniki spor, za to vprašanje ni odločilna. saj ni treba, da bi bila sporna aktivnost ali pasivnost računa. Z A-jem so doslovno v skladu HO 116 do 118 in B 120 do 122. N 155 je sicer v skladu z A 141, 142 odst. 2, odredbe A 143 o upoštevanju vrednosti stvarnih vlog pa so črtane, ker se mora ta vrednost že s početka upoštevati v glavničnem računu. Razen za nedospele treba potrebne zneske zadržati tudi za sporne terjatve. Po BGB 732 se vrnejo predmeti, dani družbi samo v uporabo, ne more pa družbenik zahtevati odškodnine, če so slučajno šli pozlu ali se pokvarili. Najvažnejše pa je, da razdele likvidatorji po plačilu dolgov preostalo imovino med družbenike po razmerju glavničnih računov, kakor jih pokaže sklepna bilanca; zakon torej formalno ne razlikuje vračila vlog od delitve dobička. Prav nasprotno stališče je zavzel Š 549, 572: če ostane po odbitku skupnih dolgov, po plačilu izdatkov in potroškov družbenikom in po vračilu imovinskih prispevkov presežek, se razdeli med družbenike kot dobiček, t. j. po enakih delih, če ni drugače dogovorjeno. Če skupna imovina ne zadostuje za vračilo imovinskih prispevkov, trpe družbeniki primanjkljaj kot zgubo. Drugače zopet NŠ, ki sicer v čl. 574 soglaša s Š 572, daje pa še

posebno odredbo s čl. 588:⁹⁹ »Po poplačilu dolgov preostala imovina se porabi najprej za vračilo glavnice in potem za plačilo obresti za čas likvidacije. Presežek se razdeli družbenikom po odredbah o udeležbi pri dobičku (558/9).«¹⁰⁰ Sicer sta Š 583, 584 v skladu z A 141, 142, NŠ 586 pa je popolnejši in jasnejši od A 141, ko odreja, da se trenutno nepotrebni denar in vrednote — pač vrednostni papirji — začasno razdele »na račun končnega likvidacijskega deleža,«¹⁰¹ in ko v skladu z N poleg nedospelih omenja tudi sporne terjatve. Popolnejše kakor BGB 732 ureja L 672 vprašanje pravic družbenika, ki so mu predmeti, dani družbi v uporabo, šli pozlu ali so se mu vrnili poslabšani: družbenik sme zahtevati odškodnino po načelih, ki veljajo za najemno ali zakupno pogodbo.

Po L 673 velja za preprosto družbo, da se opravi delitev dobička, to je presežka, ki ostane po plačilu skupnih dolgov, vrnitvi izdatkov in potroškov za družbo in imovinskih prispevkov, po predpisih o skupni imovini, popolnejših s predpisi o preprosti skupnosti pravic, če zakon ne odreja izjem. Taka izjema se zdi da je v nejasno stilizovanem L 727 — gl. zg. št. 138 —, iz katerega se pa vendar vidi, da se vloge — deleži — vrnejo po začetni bilanci, potem plačajo obresti, potem deli »dobiček« po predpisih o delitvi dobička — kakor veljajo pred prestankom družbe, seveda.

Ne da bi bil prevzel vse novote poslednjih zakonov, se z jasnostjo odlikuje P 137. Po kritju obveznosti prestala imovina se razdeli po pogodbi. Če ni pogodbe, se vrnejo deleži, presežek se razdeli po razmerju, v katerem se je

⁹⁹ Š 572, NŠ 574 citirata čl. 549, ki je dan za preprosto družbo. Dočim Š 583, 584 čl. 549 samo dopolnjujeta, ga NŠ 588 deloma spreminja.

¹⁰⁰ Citat »(558/9)« ne poenostavlja položaja. Čl. 558 na pr. dovoljuje vsakoletni pripis obresti, čl. 559 dovoljuje pobiranje obresti in dobička itd. Ali in kako naj se to vrši na koncu likvidacije? Kajti NŠ 588 govori o končni razdelitvi likvidacijskega presežka, ko so ne le plačani dolgovi, marveč so tudi že vrnjene vloge.

¹⁰¹ S to dikcijo je doseženo, da ni treba govoriti, kakor mora A o začasni delitvi nepotrebne denarja na eni, o zadržavanju vsot potrebnih za kritje zahtevkov posameznih družbenikov pri obračunu in delitvi na drugi strani, kar ni povsem jasno.

delil dobiček, torej tako kakor po L in NŠ. Jsl. 158 pa sledi v bistvu N-u; ne razlikuje se med vračilom deležev — vlog in delitvijo dobička, odločilno je razmerje glavničnih računov po sklepni bilanci. Samo pojasnilo je, ko Jsl. odreja, da more družbenik, ki je dal predmet v uporabo, za izgubo ali okvaro zahtevati povračilo le v primeru krivde, rečeno je isto kar v N. Dočim pa P 138 ureja primer, da družbena imovina ne zadostuje za poplačilo dolgov, in primer, da ne zadostuje za izplačilo deležev: primanjkljaj trpe družbeniki, če ni drugačne pogodbe, po razmerju kakor so deležni (poslovne) zgube, ureja Jsl. 159 samo drugi primer: družbeniki, ki imajo po sklepni bilanci aktivne glavnične račune, lahko zahtevajo da jim plačajo primanjkljaj tisti, ki imajo pasivne, po razmerju aktivnih računov; če kdo ni plačevit, plačajo ostali ta primanjkljaj po razmerju kakor so deležni zgube. V prvem primeru pa bo po Jsl. treba uporabiti odredbe o delitvi zgub pred prestankom družbe (prim. I, št. 44). Po It. in NIt. predlože likvidatorji družbenikom načrt delitve likvidacijskega presežka (gl. zg. št. 129), ni pa njihova stvar odobreni načrt izvršiti. Navodila za sestavo in izvršitev načrta vsebujejo NIt. 2281 do 2283: v uporabo dane predmete družbeniki lahko vzemo nazaj; če so šli pozlu ali so poslabšani iz vzroka ki ga je pripisati (imputabile) upravnikom, smejo zahtevati povračilo iz družbene imovine; tožba zoper upravnike jim ostane. Če je dogovorjena razdelitev v naravi, veljajo odredbe o delitvi skupnih stvari, sicer se porabi presežek preko dolgov za poplačilo vlog in kar še ostane, se razdeli v tistem razmerju kakor se je prej delil dobiček. Za ocenitev stvarnih vložkov velja isto kar po A. It. vseh teh podrobnosti ni imel. NIt. se je, kakor vidimo, pridružil za ta del novejšim zakonom.

140. Tajnemu družbeniku se delež izplača z gotovino (A 265, N 340, P 288, Jsl. 497 izrecno; pač tudi L 775 — »herauszahlen«); vloga se ne vrača brez dogovora, razen če je bila dana samo v uporabo. V tem primeru bi po smislu veljale odredbe, dane za prave osebnе družbe. Razume se, da sme tajni družbenik zahtevati obračun, saj gre za obračun in delitev; P 288 odreja izrecno, da treba napraviti bilanco za odrejeni dan (gl. zg. št. 130). Omembe vredna je odredba P 284, ki izrecno daje tajnemu družbeniku pravico

do odškodnine, če družba prestane zbog opustitve ali odsvojitve trgovine. Razume se, da gre ta odškodnina poleg pravice do izplačila deleža, dvomim pa da bi šla, če je bil ta razlog prestopa naveden v pogodbi ne da bi bila omejena odškodnina. Posebnost tajne družbe je, da je tajni družbenik v komplementarjevem stečaju upnik za tisti del svoje vloge, ki presega nanj padajoči del zgube (glej zg. št. 135).

O pravicah članov priložnostne družbe v likvidaciji ne govore A, HO, B in S, razen da jim mora poslovodeči član predložiti račun s temeljnicami, torej velja obče državljansko pravo; L 767 pa odreja, da pripade za prodaj namenjeno pa ne prodano kakor tudi za nabavni konsorcij nabavljeno blago in vrednostni papirji, kolikor se eno in drugo ne porabi za pokritje stroškov in ni drugačnega dogovora, posameznim družbenikom po meri njihove udeležbe.

F ne govori o obračunu in delitvi pri družbi z udeležbo, It. 236 pa ima odredbe o tem. Mogoč je dogovor, da naj se v naravi vrnejo stvari, ki so jih udeleženci dali, torej tudi če niso bile dane le v uporabo, in če se ne vrnejo, imajo pravico do odškodnine. Izvzemši ta primer imajo samo pravico do računa o vloženih stvareh in do računa dobička in zgube. Zakon je preozek: seveda smejo zahtevati da se jim izplača delež. Zanimiv je za ta del It. 850: vdeleženci v stečaj padlega trgovca ne morejo prijaviti svojih terjatev iz družbenega razmerja, razen s tistim delom vlog za katerega dokažejo, da ga ni pogoltnil (assorbito) tisti del zgube, ki pade nanje. V nekoliko drugačni obliki imamo tu pravico tajnega družbenika, o kateri je bil govor v št. 135, ob enem je točno urejeno dokazno breme. NIt. 2552 daje pridruženцу samo pravico do obračuna o končanem poslu, kar bo treba razumeti za vsak način prestopa združbe; sicer daje NIt. manj od It.

141. Jasnost je po novejših zakonih večja kar se tiče obrestovanja vlog, pobiranja dobička v likvidaciji in delitve likvidacijskega presežka. Ni pa enotnosti v nobenem teh pogledov, zlasti tudi ne v pogledu na razdelitev likvidacijskega presežka, ko se po enih zakonih najprej vrnejo vloge in nadaljnji presežek razdeli kot likvidacijski dobi-

ček, po drugih pa se razdeli ves likvidacijski presežek brez pravkar omenjene razlike. Po vsem enotno tudi ni urejeno vprašanje, kako pokriti likvidacijski primanjkljaj.

2. Pravna razmerja s tretjimi osebami

142. Imovinska avtonomija načelno ostane družbi tudi po prestanku, v likvidaciji. To velja tudi za razmerje med družbeniki in njihovimi zasebnimi upniki, seveda pa zasebnemu upniku ni treba še odpovedati družbo, ki je že v likvidaciji, segel bo prosto na likvidacijski delež svojega dolžnika. Tudi načela o pobotu se ne spremenijo, pač pa je položaj drugačen, če prevzame družbenik na račun svojega deleža od družbe terjatev zoper zasebnega upnika; tu je pobot mogoč. Zakoni se z vprašanji te vrste posebej ne bavijo, urejena so s splošnimi odredbami, da tudi med likvidacijo veljajo odredbe odsekov o notranjem in zunanjem družbenem razmerju, kolikor niso spremenjene v odseku o likvidaciji ali niso nasprotne namenu likvidacije.

a) Zastopstvo

143. V F in S obseg in način izvrševanja zastopstva nista urejena (gl. zg. št. 126), sicer pa v vseh zakonih. Po A 137, 138, 172 zastopajo likvidatorji družbo pred sodiščem in izven njega, sklepajo poravnave in razsodniške pogodbe; v teh, pa tudi v njihovih z zakonom odrejenih poslovdstvenih funkcijah (gl. zg. št. 129) nimajo omejitve po družbenikih učinka proti tretjim osebам. Likvidatorje in spremembe v njih osebам ali v načinu zastopanja — po zakonu velja skupno, da se lahko posamezno — prijavijo vsi družbeniki, torej tudi komanditisti za vpis v trgovinski register; ker zakon ne razlikuje, bo to veljalo tudi za likvidatorje, ki jih postavi ali odstavi sodnik. Učinki izvršitve ali neizvršitve vpisa in njega objave so splošni učinki javnosti trgovinskega registra (A 135). Za družbo podpisujejo likvidatorji tako, da k dotedanji firmi s pristavkom, ki izraža likvidacijo, podpišejo svoja imena; svoje podpise morajo dati ali overjene vložiti pri registrskem sodišču (A 139, 135). Odredbe HO 110 do 114, 146 in B 114 do 118, 150 so

povsem soglasne z A; tudi v N 148 do 151, 153, 161 ni razlik od A, pač pa nekaj popolnitev: a) če sodelovanje dedičev družbenika pri prijavi likvidatorjev ovirajo posebne zapreke, pa je verjetno da prijava vstreza dejstvu, se vpis lahko izvrši brez sodelovanja dedičev; b) sodno postavljeni likvidatorji se vpišejo po službeni dolžnosti, prav tako sodna odstavitev; c) skupnost posloводства in zastopstva ne ovira, da pooblaste likvidatorji posamezne izmed sebe za določne posle ali vrste poslov. Š 580, 582 je bližji A-ju kot N-u; posebnost je, da se likvidatorji vpišejo v register le, če se kaj spremeni dotedanje zastopstvo družbe; NŠ 583, 585 je sicer enak Š-u, le da se morajo likvidatorji vpisati tudi če se ne spremeni dotedanje zastopstvo. Podrobnosti iz A-ja in N-a nista prevzela ne Š, ne NŠ, dokaj izcrpen pa je L (721, 724, 725, 733 v zvezi s 679, 132 do 134). V bistvu se sklada z A in N; nove misli, pojasnila ali dopolnila so: a) oblast likvidatorjev — očitno tudi na ven — lahko vsak čas razširijo ali omeje družbeniki, iz važnih razlogov po predlogu družbenika tudi vodja registra v nepravdnem postopku (čl. 132); b) likvidatorji imajo proti upravitelju stečajne mase položaj kridatarja, ki je fizična oseba; v družbi se z uvedbo stečaja njihov položaj ne spremeni, razen če gre za ukrepe o sestavinah mase (L 133); c) = a) po N-u, s popolnitvijo, da L ureja tudi primer, da prestane družbenik, ki ni fizična oseba (L 721); č) po likvidatorjih sklenjeni posel je proti tretjim osebam le takrat neobvezen, kadar se tretji osebi dokaže, da ni bila v dobri veri glede na oblast zastopanja, ki jo imajo likvidatorji (L 724). Za svoje nove oblike osebnih družb L ne daje posebnih odredb o zastopstvu po likvidatorjih. Tudi P, ki sicer spada k skupini A-ja in N-a, ima v čl. 129, 130, 133, 134 nekaj novot, vrednih omembe: a) prijava za vpis ni stvar družbenikov, marveč je za njo ovlaščen in zavezan, tudi ob kolektivnem zastopstvu, vsak posamezni likvidator, tako da prijavi ne samo sebe marveč vse, tudi vse kar treba sicer o likvidatorjih prijaviti; b) načelno skupno zastopstvo lahko drugače uredi sodišče za tiste likvidatorje, ki jih postavi, ni pa rečeno ali tudi za druge; c) misel, omenjena pri L pod č), je izražena v P nekoliko drugače: proti tretjim osebam, ki ravnaajo v dobri veri, veljajo dejanja likvidatorjev za likvi-

dacijska dejanja.¹⁰² Jsl. 153, 155, 166 se drži A-ja s popolnitvami po N-u, pa brez sprememb in popolnitev po L in P.

It. je deloma na drugačnem stališču, toda bolj v sistematiki in v načinu izražanja kot v stvari. Posebej je omeniti, da morajo po It. 197, 199 likvidatorji sami vložiti pri sodišču in objaviti akt ali sodbo o svojem imenovanju in vsako osebno spremembo.¹⁰³ Po ti objavi se ne more nobena tožba za družbo ali zoper njo opraviti drugače kakor v imenu likvidatorjev ali zoper nje (It. 198). It. 203 navaja potem celo vrsto posameznih činov posloводства in zastopstva, pri čemur pa na kraju vendar pristavlja, da smejo likvidatorji sploh opravljati čine, ki so potrebni za likvidacijo družbenih poslov. V NIt. 2276, 2278, 2309, 2310 so odredbe It.-a poenostavljene in popolnjene; omeniti je le, da v pogledu na dolžnosti in odgovornost velja isto kar za upravnike, če ni drugače odrejeno z zakonom ali določeno z družbeno pogodbo. Po NIt. 2278 smejo likvidatorji vso družbeno imovino prodati kot celoto, če niso družbeniki drugače določili. Dejanja zastopstva smejo opravljati šele potem ko so vpisani v register podjetij (NIt. 2310), a contrario poslovodstvena dejanja že pred vpisom.

144. Važna razlika proti A-ju je, da morejo po L-u družbeniki in celo vodja registra spremeniti oblast likvidatorjev. Nista naravnost spremembi, pač pa sta jako važni pojasnili zgoraj navedeni odredbi L pod č) in P pod c), toda ne da se reči, ali bodeta splošno prodrli; Jsl. in NIt. jih nista prevzela. Posebnost je tudi odredba NIt. 2310; po nobenem drugem zakonu zastopna pravica likvidatorjev ni vezana na njih vpis v register.

b) Gmotne dolžnosti in pravice v razmerju na ven
po prestanku družbe

145. Zakoni nimajo skoro nič posebnih odredb; kolikor in kakor so družbeniki odgovorni za družbene dolgove preden je nastal vzrok za prestanek, toliko in tako tudi potem in zlasti v likvidaciji; prim. zg. št. 85 do 100. It. 207 odreja

¹⁰² Prim. pravno domnevo A 274 odst. 1.

¹⁰³ Ne zamenjavati te prijave z objavo likvidacije, če družba prestane zbog poteka časa ali zato ker je izpolnjen predmet podjetja; to objavo opravijo upravniki ali likvidatorji.

naravnost da likvidacija ne oprašča družbenikov. Tudi v ti zvezi pa treba naglasiti, da več zakonov za vse družbenike ali vsaj za komanditiste pozna le subsidiarno odgovornost, upniki družbe se jih morejo lotiti še-le, če ne najdejo plačila pri družbi, torej zlasti če pride družba v stečaj; prim. zg. zlasti št. 89. Nlt. 2312 odreja, da morejo neplačani upniki uveljavljati svoje zahteve zoper družbenike šele ko je družba izbrisana; takrat pa po Nlt. 2324 tudi zoper komanditiste do likvidacijske kvote, ki jim je pripadla. Če upniki niso prišli do plačila po krivdi likvidatorjev, uveljavljajo svoje zahteve lahko tudi zoper nje. Po P 135 se presoja odgovornost dedičev družbenika za družbene obveznosti, nastale v teku likvidacije, po dednem pravu, kar je velika sprememba položaja pred prestankom družbe.

Kar se tiče gmotnih pravic družbenika na ven v likvidaciji družbe, gl. zg. št. 85.

3. Izbris družbe. Knjige in spisi

146. Javnosti ne zanima samo nastanek družbe in nastanek vzroka za njen prestanek, marveč tudi to, ali je vzrok prestanka res imel svoj krajni učinek, t. j. konec likvidacije ali stečaja z razdelitvijo družbene imovine. Zato zakoni ne odrejajo samo vpisa (objave) dejstva, da je nastal vzrok prestanka, temveč zahtevajo po opravljeni likvidaciji še izbris firme posebej, ki naj tako izgine iz registra. S o izbrisu ne more govoriti, ker ne pozna trgovinskega registra, in v § 45 zahteva pač le objavo, da je nastal vzrok za prestanek, ne pa objave, da je po končani likvidaciji zginila tudi firma. To velja tudi po A, HO, B; izbris firme se bo po njih dosegel le na podstavi splošne odredbe, da treba za vpis prijaviti ugasnitev firme, kajti da firma ugasne, če je ugasnilo podjetje, katero je trgovec (družba) s to firmo vodil, ni dvoma. Dolžnost zadeva pač družbenike, ne likvidatorjev; sankcija je redovna kazen, izbrisa firme po uradni dolžnosti ti zakoni ne poznajo. Skušnja pa je pokazala, da pozivi registrskega urada (sodišča) in redovne kazni niso zadostna sredstva za doseg in ohranitev reda v trgovinskem registru. Zato novejši zakoni uvajajo izbris firme, ki nima več stvarne podlage, po službeni dolžnosti. Š je za ta del še kolikor toliko

nejasen, vendar se da iz čl. 864 sklepati, da je mogoč tudi izbris firme po uradni dolžnosti ali celo na zahtevo tretje osebe. Jasnejši je N 157, 31, v dveh pogledih, ko naravnost nalaga likvidatorjem dolžnost, da ob koncu likvidacije prijavijo ugasnitev firme za vpis v trgovinski register, in ko izrecno ovlašča sodišče, da vpiše ugasnitev po uradni dolžnosti, če se prijava ne da doseči po sicer predpisani poti. N-u sta sledila L 728 in NŠ 589, 939, 941.¹⁰⁴ Po L 981 lahko poseben javni organ predlaga izbris vpisov, ki nasprotujejo pravu ali dejanskemu stanju, ta organ ima tudi pritožbo zoper odločbo registrskega urada, in prav take pravice imajo izvestne strokovne organizacije. Postopek je urejen v L 982. P 139 odreja, da morajo izbris prijaviti likvidatorji, družbeniki pa, če je družba prestala brez formalne likvidacije; P 17 pozna vpis po uradni dolžnosti. Jsl. 161, 24 sta v skladu z N; po Jsl. 25 imajo strokovne organizacije podoben položaj kakor po L. Po Nlt. 2312 morajo likvidatorji zahtevati izbris družbe, čim je odobrena sklepna likvidacijska bilanca; uradne vpise ureja Nlt. 2190. Sodobnemu stališču se je prilagodil tudi francoski zakon o uvedbi trgovinskega registra po noveli (dekretu) z dne 30. okt. 1935: če likvidatorji ne poskrbe za izbris likvidirane trgovinske družbe, jo izbriše po uradni dolžnosti sodnik, ki nadzira register.

147. V zvezi z odredbami o izbrisu prestale družbe dajejo zakoni odredbe o tem, kaj naj se zgodi z njenimi trgovinskimi knjigami in spisi. F in S sicer molčita, toda že po A 145 se dajo knjige in spisi prestale družbe v hrambo kateremu izmed bivših družbenikov ali tretji osebi. Če ni sporazuma med družbeniki, določi hranitelja trgovinsko sodišče. Družbeniki in njihovi pravni nasledniki obdrže pravico knjige in spise pregledovati in uporabljati. HO 120 in B 124

¹⁰⁴ Čl. 68 švicarske uredbe o trgovinskem registru z dne 7. junija 1937 daje podrobnejše odredbe o izbrisu kolektivne ali komanditne družbe po uradni dolžnosti; kot vzroki za izbris po uradni dolžnosti so imenovani ustavitev poslovanja zbog smrti, odsotnosti, stečaja, preklica vseh družbenikov; pogoj je, da se zavezane osebe niso mogle prisiliti k prijavi.

Izbris firme po uradni dolžnosti, ko je končan stečaj, odreja jo nekateri stečajni zakoni.

dodajata, da stavi sodišču predlog za določitev hranitelja katera od »strank« (HO), »udeležencev« (B), kdo so to, pa zakona ne povesta. Nobeden teh zakonov tudi ne pove, doklej treba knjige in spise hraniti: ali toliko časa, kolikor sicer trgovinske knjige in spise, ali dokler ne mine najdaljši zastaralni rok za zahtevke proti družbenikom iz družbenih pravnih razmerij? It. 209 daje petleten rok; skupno in sicer pri katerem od družbenikov se hranijo samo knjige in spisi, ki niso potrebni posameznim osebam, udeleženim pri delitvi družbene imovine; hranitelj se določi z večino glasov, torej ga ne določa sodišče.¹⁰⁵ Po N določa hranitelja ne trgovinsko, marveč po sedežu družbe pristojno sodišče prve stopnje; vpogled in uporaba knjig in spisov ne gresta vsem pravnim naslednikom, temveč le dedičem. Dvomljivo je stališče Š 878, ker se prestale družbe po besedi sploh ne tiče; jasen je NŠ 590: knjige se čuvajo deset let po izbrisu firme; če se družbeniki ne sporazumejo, določi kraj hrambe in pač tudi hranitelja registrski urad; pravica vpogleda in uporabe kakor po N. Izčrpnejši je L 728: ob stroških likvidacijske mase deset let, odkar je likvidacija končana, na mestu, ki ga odrede družbeniki ali v nepravdnem postopku registrski urad. Vpogled imajo razen dedičev tudi drugi vesoljni pravni nasledniki, pravica se uveljavlja pri vodji registra v nepravdnem postopku. V stečaju skrbi za hrambo knjig in spisov stečajna uprava o stroških mase. P 139 se je v bistvu povrnil k A-ju, le da »pravne naslednike« nadomešča z »interesovanimi« osebami. Jsl. 161 je v skladu z A in N; hranitelja določi ob nesporazumu družbenikov okrajno sodišče na sedežu družbe; družbeniki ali okrajno sodišče javijo hranitelja in njegovo bivališče registrskemu sodišču; knjige se hranijo deset let od poslednjega vpisa, prav toliko spisi, na katerih temelje vpisi. Pravico vpogleda imajo dediči in tisti, katerim je imovina družbenika, ki ni bil fizična oseba, pripadla kot celota. NIt. 2312 je v skladu z It., toda knjige se hranijo deset let od izbrisa družbe. — O hrambi knjig in spisov pri osebnih družbah v širšem pomenu besede zakoni ne govore.

¹⁰⁵ In če sta samo dva bivša družbenika, z enakima deležema?

148. Kar se tiče izbrisa prestale družbe iz trgovinskega registra, je razvoj v glavnih potezah dokaj enoten: zaradi vzdrževanja reda v registru dopuščajo vsi sodobni zakoni izbris po uradni dolžnosti. V pogledu na hrambo knjig in spisov so zakoni v glavnem enotni, razlike se tičejo po večini manj važnih vprašanj; o enotnosti razvoja se da v teh podrobnosti komaj govoriti.

VII. Prestanek članstva v družbi

1. Vzroki in način prestanka članstva

149. Omenjeno je že (gl. zg. št. 102), da so zakoni dogodke, ki zadenejo posamezne člane, dolgo smatrali v prvi vrsti za vzroke prestanka cele osebne družbe, in le v drugi vrsti, kot nekako izjemo dopuščali, da namesto cele družbe s posebnimi pogoji prestane samo članstvo posameznega družbenika v družbi, ta pa se nadaljuje med ostalimi člani. Iz tega sledi, da so vzroki za prestanek članstva v bistvu isti kakor vzroki za prestanek družbe, in da se nam bo predvsem baviti s pogoji, s katerimi zakoni dopuščajo oslabitev prvotnega učinka v prestanek članstva. Razvoj nas potem dovede do sodobnih odredb, po katerih prestanek članstva ni več izjema, marveč postaja pravilo.

150. Smrt javnega družbenika je vzrok za prestanek družbe, razen če je: a) že prej bilo dogovorjeno, da se družba nadaljuje z dediči umrlega družbenika; b) že prej bilo dogovorjeno, da se družba nadaljuje med ostalimi družbeniki; c) če se po smrti družbenika ostali družbeniki brez odloga dogovore, da se družba nadaljuje med njimi. Primera a) in b) sta znana vsem zakonom, v prvem primeru sploh ne pride do prestanka članstva, na mesto umrlega stopijo dediči. V primeru b) in v primeru c), ki ga urejata samo P 119 in Jsl. 142, pa res izpade družbenik in se družba nadaljuje med ostalimi. Edini NIt. smrti javnega družbenika načelno ne pozna kot vzrok za prestanek družbe, prim. zg. št. 106 na koncu.

Smrt komanditista tudi po drugih zakonih načelno ni vzrok za prestanek ne družbe ne članstva, prav tako ne smrt tajnega družbenika (gl. zg. št. 107, 116).

151. Stečaj nad imovino javnega družbenika razdre družbo (gl. št. 108), če ni bilo že prej dogovorjeno, da naj se nadaljuje med ostalimi člani in da naj izpade samo kridatar, ali če ostali družbeniki tega ne sklenejo naknadno. Prvi primer prestanka članstva namesto prestanka družbe je priznan splošno, drugi le v novejših zakonih (Š, N, P, Jsl.). S stečajem je po mnogih zakonih (gl. št. 108) izenačena pravna nesposobnost za samostalno razpolaganje z imovino. Od posameznih zakonov zahtevajo A 127, HO 102, B 106, It. 191, da so se vsi člani, tudi poznejši kridatar ali preklicanec, pred stečajem ali preklicem sporazumeli, da naj odpade in se izplača prizadeti član, družba pa nadaljuje med ostalimi. Tako tudi N 138 in Š 575 za primer stečaja, prav dvomljivo pa, ali tudi NŠ 576, ki se glasi sicer povsem tako kakor Š 575, navezuje pa na drugačne odredbe o vplivu družbenikovega stečaja na obstoj družbe; po NŠ 575 namreč ta stečaj ni sam po sebi vzrok za prestanek družbe, po Š 545 pa je (gl. zg. št. 108). Isti dvom kakor po NŠ se pojavlja tudi po L 711, 712. Za primer preklica tega dvoma ni. Drugi primer: naknadni dogovor ostalih družbenikov, da se izloči v stečaj padli družbenik, družba pa nadaljaj med ostalimi, urejajo Š 577, NŠ 578, L 713, N 141, P 119, Jsl. 142. N zahteva izrecno, da ostali družbeniki svoj dogovor priobčijo upravitelju stečajne mase; kridatar velja da je izpadel iz družbe s trenutkom uvedbe stečaja. Po P in Jsl. morajo družbeniki sklep storiti — in pač tudi priobčiti — brez odlaganja, sicer lahko zahteva upravitelj stečajne mase, da se likvidacija izvede.

Razen po NŠ še po dveh zakonih družbenikov stečaj ali preklic ni sam po sebi vzrok za prestanek družbe. Že po SG 755 je dejstvo, da je družbenik padel pod stečaj ali da ga je sodišče preklicalo, povod za izključitev iz družbe, ni pa samo po sebi povod za prestanek družbe. Po NIt. 2286 pa se lahko izključi družbenik, če je popolnoma ali delno poslovno nesposoben ali če je obsojen na kazen, ki je spojena bodisi le časno z izključitvijo od javnih funkcij (uffici), in po sili zakona je izključen član, ki je pal pod stečaj (čl. 2288); družba bi prestala le, če ostane en sam član ali

ostanejo sami komplementarji ali sami komanditisti (gl. zg. št. 106).¹⁰⁶

Za komanditistov stečaj velja po večini zakonov isto, kar za stečaj javnega družbenika, razliko delajo le It., Š in L, po katerih ta stečaj sam po sebi ni vzrok za prestanek družbe (gl. št. 109).

Poseben primer ureja Jsl. 495: če pade od več tajnih družbenikov kateri v stečaj, lahko komplementar in ostali tajni družbeniki sklenejo, da naj se tajna družba nadaljuje med njimi, lahko pa je že tudi naprej med vsemi dogovorjeno, da naj izpade iz družbe samo kridatar. Seveda more to veljati le, če je bila med komplementarjem in več tajnimi družbeniki sklenjena ena enotna pogodba. Drugi zakoni ne omenjajo, da bi se mogel prestanek tajne družbe zbog stečaja katerega od družbenikov bodisi naprej bodisi naknadno odvrniti z dogovorom o izpadu kridatarja. Če velja tajna družba samo med enim komplementarjem in enim tajnim družbenikom, to tudi pojmovno ni mogoče.

152. Nadaljnji v osebi posameznega družbenika nastajajoči vzrok za prestanek družbe je odpoved družbe po družbeniku ali po njegovem zasebnem upniku (gl. št. 110 do 112). V obeh primerih odpovedi je dovoljeno, da se sklene s poprejšnjim dogovorom med vsemi družbeniki, tudi tistim, ki bi sam ali čigar upnik bi odpovedal družbo, da naj se izloči samo odpovedujoči družbenik ali družbenik-dolžnik, družba pa naj se nadaljuje med ostalimi družbeniki (A 127, HO 102, B 106, N 138, Š 575, NŠ 576, L 712). Razlika pa je med enim in drugim primerom odpovedi, če ni bila izločitev prizadetega člana dogovorjena že naprej. Učinek odpovedi po družbeniku se more z naknadnim dogovorom ostalih družbenikov obrezuspešiti le po P 119 in Jsl. 142, pa tudi le, če se dogovor sklene pred potekom odpovednega roka; če se ne, se izvrši likvidacija po zahtevi odpovedujočega člana. Uči-

¹⁰⁶ Vendar ne bi dvomil, da ostali družbeniki sporazumno z ipso iure izključenim lahko dogovore, da bodo nadalje delali v družbi. Saj je kridatar kot tehnični strokovnjak družbi lahko nujno potreben, z upravo pa sicer nima posla. Vprašanje je le, ali bi kridatar v takem primeru ostal v družbi ali zopet vstopil v njo. Po mojem mnenju bi prvo veljalo le, če je bilo za primer stečaja že tako dogovorjeno, če ni, gre za novo pogodbo.

nek odpovedi po družbenikovem upniku pa že po A 132 lahko naknadno odklonijo ostali družbeniki, s tem da sklenejo, naj se delež izplača, družba pa med njimi nadaljuje; tako tudi HO 107, B 111, N 141 — družbenik je izločen s koncem poslovnega leta, za katerega je dana odpoved —; Š 574, 575, 577; NŠ 575, 576, 578; L 712, 713, ki dodaja, da veljajo ostali družbeniki sami po sebi kot upravičeni do aktiv družbe, ne da bi bil potreben prenos lastnine ali slično. Tudi P 119, Jsl. 142 sta za ta primer v bistvu soglasna z prejšnjimi zakoni, zahtevata pa, da se tudi ta naknadni sklep stori pred koncem odpovednega roka, sicer sme upnik zahtevati, da se izvrši likvidacija. NIt. je tudi za primer prestanka družbe po odpovedi na povsem drugačnem stališču. Družbenik brez pogodbene določbe sploh nima pravice razdreti družbo z odpovedjo, pač pa lahko izstopi sam, prim. sp. št. 155. Zasebni upnik pa ne more, tudi če ne najde zadostitve v ostali družbenikovi imovini, zahtevati ne prestanka družbe ne, dokler družba traja, izplačila dolžnikove likvidacijske kvote; seveda dosledno tudi ni družbenik — dolžnik zbog rubeži deleža izključen po NIt. 2288, kakor je pri preprosti družbi; položaj zasebnega upnika je torej po NIt. znatno neugodnejši kot po drugih novejših zakonih; (prim. tudi zg. št. 111).

Za odklonitev prestanka zbog odpovedi po komanditistu ali po njegovem zasebnem upniku velja po večini zakonov isto kar pri javnem družbeniku, prim. A 169, 170, 172; HO 143, 144, 146; B 147, 148, 150; Š 611, NŠ 619 in št. 112.

Odvrnitev prestanka tajne družbe zbog odpovedi po tajnem družbeniku ali njegovem upniku ima smisla le, če ima tajna družba več tajnih družbenikov in je pogodba o tajni družbi med njimi in tajnimi družbeniki enotna; urejen je ta primer edino v Jsl. 495 in sicer tako, da so citirane odredbe, dane za tak primer pri javni trgovinski družbi.

153. Na videz povsem, v resnici pa premalo jasna je odredba Š 574, NŠ 575: če odpove zasebni upnik, po NŠ tudi če odpove uprava stečaja nad družbenikovo imovino, lahko odvrne družba ali odvrnejo ostali družbeniki učinek odpovedi s tem, da izplačajo upnika ali stečajno maso, to pa le, dokler prestanek ni izvršen (Š 574), odnosno ni vpisan v trgovinski register (NŠ 575). Ni jasno, kakšno je razmerje

te odredbe z odredbo Š 577, NŠ 578, da v obeh navedenih primerih ostali družbeniki lahko sklenejo izločitev družbenika, ki ga izplačajo. Po mojem mnenju je razlika dvojna; v prvem primeru družbenik ne izpade, v drugem da, v prvem je merilo izplačila terjatev, v drugem delež. L (669, 670 v občinah odredbah o družbah brez pravne osebnosti) je jasnejši, ko naravnost daje alternativo: ali poplačati terjatev ali izključiti družbenika in izplačati delež upniku ali masi,¹⁰⁷ toda po L 713 (odredbe za kolektivno družbo) se delež izplača tudi v teh dveh primerih izključenemu družbeniku.¹⁰⁸ Posebnost It. 102 in NIt. 2307 je, da se zasebni upniki družbenika z določenimi pogoji lahko upro sklepu, po katerem naj se podaljša trajanje družbe. Učinek je na videz različen; po It. se odloži (sospende) učinek sklepa, torej se družba ne podaljša, po NIt. mora družba izplačati delež družbenika, katerega zasebni upnik se je uprl. Če se pa družba podaljša molče, sme zasebni upnik po NIt. 2270 seči na delež svojega dolžnika.

154. Izključitev družbenika kot vzrok za prestanek članstva brez ali namesto prestopa družbe poznajo v raznih oblikah in iz raznih vzrokov malone vsi zakoni, le F in S molčita. Jasen je pa SG 755: iz družbe se sme izključiti družbenik, ki je padel v stečaj ali pod skrbnika — o tem smo že govorili, gl. zg. št. 151 —, dalje tisti, ki je zbog storjenega zločina (»zlodejstva«) izgubil zaupanje, in tisti, ki ne spolnjuje dogovorjenih pogojev. Vidik, da gre za vzroke, ki se pojavijo v osebi družbenika, vodi tudi A 128: če so nastali važni vzroki, iz katerih sme posamezen družbenik zahtevati prestanek družbe, v osebi katerega izmed družbenikov, sme sodišče po predlogu vsih ostalih družbenikov izključiti tega družbenika, družba pa se med ostalimi nadaljuje. Za važne vzroke se A 128 poziva na A 125; v bistvu gre za zgubo zaupanja in za nesposobnost za opravljanje družbenih poslov, kar je dovolj jasno rečeno v N 140. Drugi zakoni navajajo še druge vzroke, ki se pa dajo vsi uvrstiti v omenjeni dve vrsti; nekateri govorijo samo o važnih vzrokih.

¹⁰⁷ Preveč rečeno, kar se tiče upnika, ker je likvidacijski delež lahko večji od terjatve; prim. pa tudi §§ 267, 274 zak. i. z.

¹⁰⁸ L 670: »Auszahlung«; lokalizem »ausrichten« v L 713 menda ne pomeni nič drugega?

Ne pove A izrecno, vendar ne bo dvoma, da je »predlog« na izključitev tožba; manj jasno je, ali je sodba deklaratorna — učinek *ex tunc* — ali konstitutivna — *ex nunc*, besedilo bolj kaže na poslednje. HO 103, B 107, N 140, Š 576, NŠ 577 so v bistvu enaki; NŠ pojasnjuje, da je mogoča izključitev več družbenikov.¹⁰⁹ Drugače L. V skupnih odredbah za družbe brez osebnosti odreja čl. 666, da smejo ostali družbeniki sami izključiti družbenika, v čigar osebi je nastal važen razlog; če se bi branil, bi bila pač potrebna tožba, sodba bi bila brez dvoma deklaratorna, ni pa rečeno, kdo naj vloži tožbo. L 713, 733 pa sta čl. 666 za prave osebne družbe bistveno spremenila in snov uredila kakor je urejena v že navedenih zakonih, tako da bo čl. 666 mogel veljati le za osebne družbe v širšem smislu, za priložnostno po čl. 758; za tajno bi bila stvar praktična le, če se prizna možnost enotne pogodbe med komplementarjem in več tajnimi družbeniki. P 118 je v skladu z A. Jsl. 146 jasno zahteva tožbo, in jasno je po njem, da je sodba deklaratorna. Oba, P in Jsl., oglašata odredbo o pravici zahtevati izključitev za prisilno.

It. 186, 187 ne daje družbenikom izrecno pravice iz važnih razlogov zahtevati izrek o prestanku družbe,¹¹⁰ ureja pa izčrpnije od drugih zakonov izključitev družbenikov. Ni dovolj jasno, ali so — številni — vzroki naštetih taksativno, na vsak način pa zakon nima pojma »važni razlogi«. Večina se da podrediti v eno ali drugo omenjenih dveh skupin, toda ne vsi, kljub precejšnji gostobesednosti pa ni rečeno, ali mora sklep biti soglasen in jasno ni, ali je potrebna sodba. NIt. 2886 do 2288 je znatno popolnejši: večina odloča, sodbe ni treba, izključitev učinkuje s pretekom 30 dni po priobčitvi prizadetemu družbeniku. Vzroki so navedeni taksativno, pa tako široko, da ne bo lahko zadrege znebiti

¹⁰⁹ Nejasno: družbeniki naj bodo A, B, C, D, E, važni razlogi so pri C, D, E, morda pri vsakem drugačen; ali je zadosti, da tožita A in B na izključitev C, D, E, ali morajo vsakega od C, D, E, tožiti vsi ostali štirje?

¹¹⁰ Med vzroki, iz katerih družba — *ipso iure* — prestane, pa našteva It. (gl. zg. št. 114) niz takih, ki bi po drugih zakonih bili le važen vzrok za prestanek po tožbi. Ti vzroki bodo lahko sporni, niso pa vzroki za izključitev.

se družbenika: huda kršitev zakonskih ali pogodbenih dolžnosti; popoln ali delen preklic; obsodba, ki ima za nasledek tudi le začasno nesposobnost za javne službe; če postane družbenik nesposoben opravljati delo, ki je njegova vloga; če je šla stvar, ki jo je dal v uporabo, pozlu iz vzroka, ki se ne da pripisati upravnikom; če je stvar, ki naj bi jo dal družbenik družbi v last, šla pozlu, preden je družba pridobila lastnino. Zoper izključitev se družbenik lahko upre pri sodišču, ki lahko odgodi izvršitev izključitve. Če ima družba samo dva člana, izreče sodišče izključitev enega po predlogu drugega. Po zakonu je izključen družbenik, ki je padel v stečaj.

Za komanditiste velja vobče isto, kar za javne družbenike (A 170, HO 144, B 148, N 161, Š 611, NŠ 619, L 733, P 144, Jsl. 166), le It. 186, in podobno NIt. 2320, ima poseben vzrok, da se komanditist meša v upravo zoper prepoved čl. 118; po drugih zakonih bo tako vmeševanje lahko važen vzrok, ni pa da bi moralo biti.

155. Izstop v večini zakonov ni naveden kot poseben vzrok za prestanek članstva, seveda če rabimo izraz v strogem smislu, da po enostranski izjavi družbenika preстане članstvo, ne pa družba. Izstop v strogem smislu torej ni odpoved družbe, izključitev, sklep družbenikov, da naj se družba nadaljuje brez izvestnega člana. Zakoni v teh primerih tudi res redno — pa ne vedno — govore o izločitvi, o izpadu, o izključitvi, ne o izstopu. Noben zakon pa ne izključuje, da se z družbeno pogodbo uvede pravica izstopa v pravem pomenu, seveda tako, da ni zamene z odpovedjo družbe. Taki izrecni uvedbi izstopa je stvarno jako blizu primer, da se družbeniki že naprej dogovore, da smejo ob odpovedi družbe po posameznem družbeniku ostali nadaljevati družbo; razlika je v tem, da ostali člani odločajo, ali naj odpoved uniči družbo ali članstvo. Nekateri zakoni poznajo tudi primer pravega izstopa. Tako SG 757: vsak družbenik sme izstopiti, kadar hoče, če trajanje družbe ni določeno in se tudi ne da določiti iz prirode posla.¹⁴¹ Dvom-

¹⁴¹ Vendar je dvomljivo, ali je izraz »izstopiti« misljen v pravem, ozkem smislu. Terminologija se zdi, da ni stroga ne v SG, ne v izvršniku, prim. ODZ 1211, 1212; prim. tudi SG 756.

ljivo je, ali gre za pravi izstop, kadar je bilo dogovorjeno, da naj se družba nadaljuje z dedičem javnega družbenika, pa mu ostali družbeniki kljub njegovi zahtevi ne priznajo položaja komanditista (gl. zg. št. 106). V tem primeru sme dedič po N 139, L 715 »izjaviti svojo izločitev iz družbe.«¹¹² Jasnejši je P 114, ki govori prav o izstopu (»može... ustapic ze spolki«). V enem in drugem primeru kaže izraz na to, da je dedič že bil v družbi. Jsl. 145 ne govori ne o izstopu ne o izločitvi, dedič izjavi, »da se ne udeležuje v družbi.« Pojasnila je iskati v dednem pravu in zapuščinskem postopku; za izstop v pravem pomenu gre, če je bil dedič v trenutku izjave že družbenik, sicer ne, ker pač ne more izstopiti, kdor še ni v družbi. Pravi izstop imamo nedvomno v L 666 odst. 2: iz važnih razlogov sme družbenik pred potekom pogodbene dobe trajanja družbe ali, če je bila sklenjena za nedoločen čas, brez odpovedi s takojšnjim učinkom »izstopiti«. Bolj dvomljivo je, ali je mišljen pravi izstop v L 753. O izstopu — doslovno pač o »odstopu« = »recesso« — govori It. 96, ko odreja njega objavitev; nejasno pa je, kaj misli, ko dodaja da mora »izstop — — — izhajati iz izrecne izjave ali sklepa družbenikov«. Več pove NIt. 2285: družbenik sme izstopiti, če je — preprosta — družba sklenjena na nedoločen čas ali na življenje katerega izmed družbenikov, pa le z najmanj trimesečnim odpovednim rokom; dalje iz vzrokov, določenih s pogodbo, in slednjič iz važnega (giusta) vzroka, v teh primerih brez odpovednega roka. Izstop treba naznaniti ostalim družbenikom. Za prave osebne družbe bo prvi primer praktičen le, če se je družba molče podaljšala za nedoločen čas (NIt. 2307, 2315, gl. zg. št. 105), kajti sicer se mora v pogodbi določiti čas trajanja. Poseben način izstopa komanditista ureja NIt. 2322, ko dovoljuje, da se, če pogodba ne določa drugače, komanditistov delež prenese z učinkom proti družbi, ako pristane toliko družbenikov, da predstavljajo večino glavnice; ni dvoma, da je s to odredbo jako naglašena sorodnost komanditne družbe s kapitalskimi. Čudno je, da odredba ne razlikuje, ali je komanditist svojo vlogo že vplačal ali ne,

¹¹² »sein Ausscheiden aus der Gesellschaft zu erklären«, ali ne bi bilo bolje reči »da zapušča družbo«?

da torej večina zadostuje tudi v drugem primeru, ki ni brez nevarnosti za ostale družbenike in za upnike.

156. Kar se tiče samih razlogov za prestanek članstva, so zakoni dokaj edini, če izvzamemo izstop, ki večini ni znan. Dokaj enoten je tudi razvoj v pravcu povečevanja možnosti, da se ohrani družba. Dočim starejši zakoni v večini primerov zahtevajo poprejšnjo soglasnost vseh članov, tudi tistega, ki naj mu članstvo prestane, se vedno več mlajših zakonov zadovoljuje z naknadnim dogovorom med ostalimi člani; najdalje gresta P in Jsl., zato pa hočeta doseči brzo rešitev s tem, da storitev naknadnega sklepa vežeta na kratke roke. Posebno stališče zavzemata It. in NIt.; zlasti po poslednjem je ureditev starejših zakonov skoroda obrnjena, vzrok v osebi družbenika, ki po njih redno povzroči prestanek družbe in le izjemno prestanek članstva, ima redno za posledico prestanek članstva, ne pa družbe.

2. Učinki prestanta članstva

157. Učinek prestanta članstva je, da izpade družbenik iz družbe, ali, če je umrl, da se družba ne nadaljuje z njegovimi dediči. Nasledek je, da treba izpadlemu članu, dedičem, upniku, stečajni masi izplačati delež izpadlega člana pri družbeni imovini. Vprašanja, ki se tu pojavljajo, so zlasti nastopna: a) s katerim trenutkom naj velja da je član izpadel, kajti delež treba izplačati po imovinskem stanju družbe v tem trenutku; b) kako naj se opravi izplačilo, katerega namen je, da se družba ohrani in nadaljuje; c) kaj je z vdeležbo izpadlega družbenika pri poslih, ki so v trenutku prestanta v teku, tako da se niso mogli upoštevati pri obračunu in delitvi; č) kaj velja v pogledu na odgovornost za obveznosti družbe, ki so nastale do trenutka, ko je članstvo prestalo.

158. Trenutka, ko prestane članstvo, zakoni po večini ne odredjajo naravnost, marveč govore o tem, po katerem imovinskem stanju naj se opravita obračun in delitev. Tako je po A 130, HO 105, B 109, če članstvo prestane zbog izključitve, odločilno imovinsko stanje v trenutku vložitve tožbe, sicer stanje v trenutku dejanske izločitve. Tega trenutka imenovani trije zakoni ne povedo za noben primer,

F in S sploh molčita o celem vprašanju. N 140 je za primer izključitve soglasen z A, N 138 pa odreja v skladu z BGB 738 za ostale primere, da se izločenemu članu izplačaj kar bi mu šlo, ako bi bila družba prestala v času njegove izločitve. Če se družba, ki jo je član ali njegov upnik odpovedal, nadaljuje, bo torej odločilno imovinsko stanje ob poteku odpovednega roka, če se po sklepu družbenikov nadaljuje družba, ki bi bila sicer prestala zbog smrti ali družbenikovega stečaja, bo odločilno stanje na dan smrti ali uvedbe stečaja (N 141), torej v prvih dveh primerih bodoče, v poslednjih minulo imovinsko stanje. Dvomljiv je trenutek v primeru, da se dediči javnega družbenika ne vdeležo v družbi, ker jim ostali družbeniki niso priznali položaja komanditistov; v poštev bi prišel dan izjave ali dan zapustnikove smrti; N, L, P molče, po Jsl. je odločilen trenutek izjave. Š in NŠ sploh ne dajeta odredb o trenutku, ki je odločilen za obračun in delitev; tem natančnejši je P 120, ko odreja, da je za bilanco, ki naj bo podstava obračunu in delitvi z izpadlim družbenikom, odločilen, če gre za odpoved, poslednji dan poslovnega leta, v katerem poteče odpovedni rok; če gre za smrt, dan smrti; če za stečaj, dan objave stečaja; če za izpad na temelju sodbe, dan vložitve tožbe. Jsl. 142 odst. 1 sledi N-u, ob izključitvi je tudi po Jsl. 146 odločilen dan vložitve. It. in NIt. nimata časovnih odredb te vrste, jasno je pa, da bo v primeru izstopa z odpovednim rokom veljal dan, ko poteče ta rok (NIt. 2285, 2307), in v primeru izključitve dan, ko poteče 30-dnevni rok iz NIt. 2287; tudi v primeru NIt. 2288 odst. 1 določitev dneva ne bo dvoumjljiva, lahko pa v primerih NIt. 2288 odstavek 2 in 2307 odstavek 2.

159. Odgovornost izpadlega družbenika za obveznosti, ki so nastale do trenutka izpada, ostane nespremenjena, za pozneje nastale obveznosti izpadli družbenik ni odgovoren. To je tako jasno, da zakoni, izvzemši It. 188 — za primer izključitve — in NIt. 2290 — za vse primere izpada — niti ne omenjajo. Izpadli družbenik ni na ven odgovoren niti za obveznosti družbe, ki po njegovem izpadu nastanejo iz poslov, pri katerih je še udeležen, ker v odločilnem trenutku še niso bili končani. S tem ni rečeno, da ni deležen zgub v razmerju do ostalih družbenikov. Odgovornost posebne,

milejše vrste proti tretjim osebam urejata skoro enako N 139 in L 716 v nekaterih primerih, ko gre za to, ali naj dediči javnega družbenika ostanejo v družbi kot komanditisti; odgovornost dedičev se v teh primerih ravna po odredbah občega državlanskega prava o odgovornosti dediča za zapuščinske obveznosti. P in Jsl. teh odredb nista prevzela; za Jsl. so nepotrebne, ker se po njem družba nadaljuje z ležečo zapuščino, dokler se ne razčisti, ali se bo dedič družbe udeleževal kot javni družbenik ali kot komanditist ali sploh ne. O dolžnostih izpadlega člana, čigar delež je pasiven, gl. št. 160.

160. Pravice izpadlega družbenika in njegove dolžnosti v družbi urejajo zakoni dokaj izcrpno. F in S sicer molčita in tudi FCiv. 1851 daje, brez razlike ali prestane družba ali članstvo v nji, dokaj nepopolne odredbe. Če se je nepotrošna stvar vložila le za »vžitek« (jouissance) in ni bila ocenjena, nosi nevarnost slučajnega pogina družbenik, iz česar sledi, da jo sme zahtevati nazaj. Če je bila stvar potrošna ali pokvarljiva ali namenjena prodaji ali vložena po ocenitvi v inventarju, nosi nevarnost družba. Če je bila ocenjena, sme družbenik zahtevati le znesek, s katerim je bila ocenjena. Ni rečeno, kaj je z nadomestnimi stvarmi, ki niso potrošne ali pokvarljive, ali so namenjene prodaji pa še ne prodane, ali so potrošne ali pokvarljive, pa še ne potrošene ali pokvarjene: ali sme bivši družbenik zahtevati vračilo ali vrednost; ni zlasti rečeno, kaj je z deležem pri stvareh, ki niso vložene po družbenikih, marveč so se v teku poslovanja pridobile za družbo. Le dediču umrlega družbenika, ki ne ostane v družbi, daje FCiv. 1868 pravico, da »se družba deli« (partage de la société) po stanju v trenutku zapustnikove smrti in da je udeležen pri nadaljnjih pravicah, kolikor so nujna posledica tistega, kar se je zgodilo pred zapustnikovo smrtjo; ni misliti da bi šlo le za dobiček, saj FCiv. 1855 ne trpi societas leonina. Tudi SG 752 daje dedičem družbenika, ki ne ostanejo v družbi, pravico, »do smrti onoga račune iskati«, za druge primere izpada ne odreja SG niti toliko, kolikor FCiv. 1851. A je bil prvi zakon, ki je zajel celo vprašanje. A 130 do 132; HO 105 do 107; B 109 do 111 odreja, z neznatnimi razlikami med seboj, v bistvu to: Obračun z izpadlim družbenikom se

opravi po imovinskem stanju v trenutku, o katerem je bil govor v št. 158. Na nedokončanih poslih, pravicah in zavezah, je družbenik udeležen, kolikor so neposredni nasledek tistega kar se je bilo zgodilo pred odločilnim trenutkom. O tem, kako naj se nekončani posli najugodneje končajo, odločajo samo družbeniki, ki so ostali v družbi, izpadli član nima pravice umešavati se.¹¹³ Če se posli ne morejo končati prej, sme izpadli družbenik zahtevati ob koncu vsakega poslovnega leta izkaz o stanju, obračun o med tem končanih poslih in izplačilo pripadajočega mu deleža. Sprejeti mora izpadli družbenik vrednost svojega deleža v denarju; sorazmernega deleža na posameznih terjativah, na blagu in drugih imovinskih sestavinah nima. Nič pa ne povedo ti zakoni za primer, da se pri obračunu pokaže pasiven delež, edino za delež pri pozneje končanih poslih pač veljajo odredbe o delitvi poslovnih zgub. Nič tudi ni rečeno, kaj naj velja za stvari, ki jih je izpadli družbenik vložil, in so ali niso postale last družbe; treba bo pač smiselno uporabljati odredbe, ki za tak primer veljajo ob popolnem prestatku družbe (gl. zg. št. 139). Nič ni slednjič rečeno, kaj se zgodi z deležem izpadlega družbenika pri sestavinah družbene imovine.

Odredbe A-ja so osnova odnosnih odredb v novejših zakonih. Sam N za prave osebne družbe ne odreja ničesar, ker tudi zanje veljajo BGB 738, 739, 740. Tu je rečeno, da priraste delež izpadlega družbenika ostalim družbenikom, vrniti pa morajo predmete, ki so bili dani družbi samo v uporabo; če so slučajno šli pozlu ali so se poslabšali, izpadli družbenik nima pravice do odškodnine; ostali družbeniki morajo izpadlega osvoboditi skupnih dolgov, kolikor pa niso dospeli, mu morajo dati varnost; slednjič morajo izpadlemu družbeniku izplačati, kar bi bil dobil, ako bi bila družba v času izpada prestala. S tem je zlasti rečeno, da izpadli družbenik ni treba da bi se zadovoljil z deležem, ki bi mu šel po poslednji poslovni bilanci (BGB 738). BGB 739 ureja vprašanje pasivnega deleža, BGB 740 daje za udeležbo pri nekončanih poslih enake odredbe kakor A 130. Š 577

¹¹³ Seveda pa so odgovorni izpadlemu članu za škodo od zle namere in nemarnosti, saj so dolžni polagati račune.

ureja samo primer izplačila družbenika, ki je padel v stečaj ali ki mu je zasebni upnik segel na delež: delež se izplača z gotovino. V vseh drugih primerih bo treba smiselno uporabljati odredbe čl. 548, 549 o obračunu in delitvi o prestatku družbe. NŠ je sicer v skladu s Š, važna pa je njegova dopolnitev v čl. 580: znesek, ki gre izpadlemu članu, se določi sporazumno. Če družbena pogodba molči in se udeleženci ne morejo zediniti, določi znesek sodnik, upoštevajoč imovinsko stanje družbe v trenutku izpada in morebitno krivdo izpadlega družbenika; postopek ni odrejen, zato pač pravda. Ne Š ne NŠ ne govorita o udeležbi pri nekončanih poslih. L 714 je v bistvu enak NŠ 580, prav za prav obratno, z važnim pojasnilom, da konkurira v stečaju družbe izpadli družbenik za svojo »odpravnino« s terjatvami upnikov, ki so nastale po izpadu. Delež izpadlega družbenika pri sestavinah družbene imovine priraste ostalim družbenikom (L 713). Za P 120 gl. predvsem zg. št. 158. Njegova odredba, da treba v bilanci upoštevati vrednost družbene imovine za podjetje, je važno pojasnilo v primeri z molkom drugih zakonov, pa tudi v primeri z BGB 738, NŠ 580: vrednost imovinskih sestavin naj se ne upošteva kakor bi šlo za likvidacijo družbe, marveč tako kakor v živem podjetju, ki svoje sestavine potrebuje nadalje; razlika je lahko prav velika v prid ali breme eni ali drugi strani. Jasnost je tem bolj hvalevredna, ko na pr. L 713 odreja le, da se izključenemu družbeniku izplačaj »delež pri družbeni imovini«, in L 714 govori o odpravnini, »ki naj predstavlja vrednost deleža pri družbeni imovini«, L 753 pa o »likvidacijskem deležu« izpadajočega komanditista. P 120 odreja slednjič, da mora izpadli družbenik, čigar delež je pasiven, družbi plačati nanj padajoči del primanjkljaja. Tudi Jsl. 143 je izrecno uredil obračun in delitev z izpadlim družbenikom, dasi ne odreja odločilnega dne za bilanco. Važna razlika od P je, da se upoštevaj v bilanci »stvarna« vrednost imovinskih sestavin. Izraz ni povsem jasen, gotovo pa je, da hoče izključiti tajne rezerve, ki se vstvarjajo s prekomernimi odpisi, rezerve, ki bi jih izpadli družbenik ne bil deležen. P ščiti bolj družbo, Jsl. bolj izpadlega družbenika, kar je upravičeno v večini primerov izpada, saj redno ni

zakrivljen, niti ob izključitvi ne vedno. Sicer so odredbe Jsl. dokaj v skladu z BGB in P. Kar se tiče udeležbe pri nekončanih poslih sledita P in Jsl. A-ju. Za izključitev odreja It. 187, da je izključeni družbenik deležen zgub in dobička do dne izključitve — torej ne do dne objave, kakor je na ven odgovoren —, ne more pa zahtevati likvidacije, dokler ni eno in drugo deljivo (ripartibile) po določbah družbene pogodbe. Kolikor posli še teko, mora izključeni družbenik nositi ugodni in neugodni izid in niti ne more odtegniti (ritirare) svojega deleža, dokler posli niso spolnjeni. Nič ni rečeno, kakor ne v FCiv. in It.Civ., kdaj se tekoči posli obračunavajo in kako, pač pa, da izključeni družbenik nima pravice do sorazmernega dela družbenih stvari, marveč le do denarne vsote, ki predstavlja vrednost tega dela. It. se je že povsem približal odredbam A-ja, toda le za en sam primer izpada, za izključitev, za druge primere bi bila veljala It.Civ. 1715, 1732 (FCiv. 1851, 1868) z vsemi svojimi dvomi. NIt. 2289 je v skladu s starejšimi zakoni in ne upošteva novih misli, znatno popolnejši od It. je pa že s tem, da ureja pravice in zaveze izpadlega družbenika brez ozira na vzrok prestanka članstva in da ne ovira izplačila deleža še preden so končani tekoči posli. Izplačati treba delež v šestih mesecih od dne prestanka članstva, le zasebnemu upniku v treh mesecih odkar je zahteval izplačilo (NIt. 2270); drugi zakoni molče za ta del, torej načelno ob dospelku. Za predmete, dane v uporabo, ne odreja NIt. nič in dvomljivo je, ali bo veljalo isto kar ob prestanku družbe (zg. št. 139), kajti položaj je drugačen: če prestane družba, ne rabi več takih predmetov, če prestane samo članstvo vložnika, je uporaba za družbo lahko tudi nadalje prav tako važna kakor dotlej.

161. Za komanditista ne dajejo zakoni posebnih odredb, večina izraža izrecno, da velja zanj isto kar za javnega družbenika (A 172, HO 146, B 150, Š 611, NŠ 619), drugi na ta način, da naj veljajo odredbe o javni družbi tudi za komanditno, če zakon za le-to ni odredil nič posebnega.

Za tajnega družbenika treba pomniti, da je prestanek članstva redno istoveten s prestankom družbe, izjema le v primeru, ki je omenjen v Jsl. 495, gl. zg. št. 152. Izplačilo

deleža se opravi po vseh zakonih načelno z denarjem; dan, ki je odločilen za obračun, odreja izrecno samo P 288,¹¹⁴ sicer je pač odločilen dan izpada, t. j. prestanka družbe. Tudi tajni družbenik je udeležen na nekončanih poslih z dobičkom in zgubo, končava take posle komplementar (A 265, N 340, L 775, P 288). Jsl. 497 se prosto poziva na Jsl. 144, za udeležbo bivšega tajnega družbenika pri nekončanih poslih velja torej isto kar za izpadlega javnega člana.

Za priložnostno družbo pozna L 767 v nekaterih primerih realno delitev, gl. zg. št. 140.

162. Kakor prestanek družbe (gl. zg. št. 118, 119) treba objaviti tudi prestanek članstva v nji. Zakoni po večini urejajo oba primera skupaj. F nima odredb, pač pa zakon o družbah in zakon o uvedbi trgovinskega registra po noveli 30. okt. 1935: pri sodišču treba položiti, objaviti in v trgovinski register vpisati spremembe prejšnjih vpisov; ker se vpisujejo in objavljajo imena javnih članov, torej tudi njihov izpad iz družbe, pri komanditistih ne imena, pač pa zneski vlog. S 45 zahteva objavo odhoda (izlazak) družbenika, prim tudi SG 758. Prav tako A 129, 171; HO 104, 145; B 108, 149; N 143, 161, vendar se po A in N ne objavlja ime komanditista in znesek vloge, po HO se objavita, če se to zahteva, po B, obratno, se ne objavita, če se to zahteva. Š 579, 611; NŠ 581, 619; L 718, 733 zahtevajo prijavo, ne da bi omenjali komanditista in njegovo vlogo. Prijava je po ostalih navedenih zakonih stvar družbenikov, iz česar ob izpadu zbog smrti lahko nastanejo težave; N odreja, da sodelovanje dedičev ni neobhodno potrebno, L 718 nalaga prijavo poslovodečim osebam, tako da ne more biti težav z dediči, prim. pa tudi L 961, 979 in za NŠ uredbo o trgovinskem registru 7. jun. 1937. P ne daje posebnih odredb, odreja pa splošno v čl. 79 prijavo vsake spremembe vpisanih činjenic; odredba, da je vsak družbenik upravičen in zavezan prijaviti družbo, pa po mojem mnenju ne velja za to prijavo, razen ako bi se prijava opirala na javno listino, kakor to odreja Jsl. 148, 166, 167, ki sicer zahteva prijavo po vseh

¹¹⁴ Kakor pri pravih osebnih družbah, gl. zg. št. 158, samo za primer prestanka po sodbi naj ne bo odločilen dan vložitve (woniesienie) nego dan vročitve (doreczenie) tožbe. Zakaj razlika, ni jasno.

članih, dopušča pa da se sodelovanje izpadlega člana nadomesti z javno listino, ki dokazuje da je izpadel. Ime, vloga, znesek odgovornosti komanditista se objavijo le po zahtevi. It. 96 zahteva položitev pri sodišču in objavo; zavezani so k temu upravniki, upravičen (It. 97) vsak družbenik o stroški družbe, sankcije so splošne (It. 97, 99). Tudi po ostalih zakonih veljajo obče sankcije za opustitev prijave, vpisa, objave, ne segajo pa tako daleč kakor po It. NIt. ne daje posebnih odredb; če se sprememba — izpad člana — ne prijavi, velja to kakor po It. kot neprijava spremembe ustanovnega spisa, in po NIt. se more neprijavljena sprememba proti tretjim osebam uveljavljati le, če se jim dokaže, da jim je bila znana. Za posebno sankcijo A-ja in zakonov, ki mu slede, gl. sp. št. 164.

163. Vidi se, da vprašanja, zastavljena v št. 157, niso rešena v vseh zakonih. Tudi če izpustimo F in S, dajo vsi zakoni odgovor samo na vprašanje b); na prvi pogled so dokaj enotni, vendar v resnici niso prav kar se tiče osnove za odmero deleža t. j. ocenitve družbene imovine, druge razlike so manj važne. Odgovori na vprašanje c) so jako enotni, vendar le malo zakonov naravnost rešuje vprašanje pasivnega deleža. O trenutku izpada iz družbe (vprašanje a) govore le nekateri novejši zakoni, ti pa dajejo enotne odredbe; še manj zakonov govori o vprašanju č), stvarna načelna enotnost pa je tu popolna tudi s tistimi zakoni, ki molče. Obseg ureditve cele snovi je torej precej različen, manj različna je stvarna ureditev, tako da se da govoriti o izvestnem zbliževanju tudi med mlajšimi zakoni.

VIII. Zastaranje

164. Skoro vsi zakoni dajejo odredbe o zastaranju nekaterih zahtevkov zoper družbenike, ne pa vsi za iste zahtevke. Po F 64 zastarajo vse tožbe zoper družbenike, ki niso likvidatorji, zoper njihove vdove, dediče in pravne naslednike v petih letih potem ko je družba končana ali prestala (fin ou dissolution), če je bil družbeni spis, ki se izjavlja o njenem trajanju ali prestanku, zakonito objavljen in se tek zastaranja ni po objavi prekinil z nikakršnim sodnim korakom. Petletni rok teče torej od spolnitve odredb

o objavi; zadete so, tako se zdi po besedilu, vse tožbe zoper družbenike, naj izvirajo iz družbenega razmerja med družbeniki ali iz pravnega razmerja med družbo ali družbenikom na eni, tretjo osebo na drugi strani. S molči, A pa je dokaj jasnejši od F. Samo za tožbe zoper družbenika iz zahtevkov zoper družbo, t. j. za uveljavljanje družbenikove odgovornosti za družbene obveznosti gre, ne tudi za tožbe zoper družbo, ne za tožbe družbe zoper družbenika ali družbenikov med seboj. Tožbe, ki jih ima A 146 v misli, zastare s pretekom petih let od vpisa prestanka družbe ali članstva v nji v trgovinski register, če ne velja za terjatev krajši zastaralni rok. Če terjatev dospe po vpisu prestanka, se rok računa od dospelka (A 146). Ne more se petletno zastaranje prigovarjati upniku, ki išče plačila samo iz nerazdeljene družbene imovine (A 147); nepotrebna odredba, ker se tu zahtevek sploh ne uveljavlja zoper družbenika. Važna pa je odredba A 148, da se zastaranje, ki teče v korist bivšemu družbeniku, ne prekine s pravnim dejanjem zoper nadalje obstoječo družbo ali drugega družbenika, in da se zastaranje zoper družbenika, ki je pripadal družbi v času ko je nastal vzrok za prestanek, ne prekine s pravnimi dejanji zoper drugega družbenika, pač pa s pravnimi dejanji zoper likvidatorje. Važen je tudi A 149: petletno zastaranje teče tudi zoper privilegovane osebe in zoper to zastaranje ni materialnopravne postavitve v prejšnji stan; seveda ima pa A 149 pomen le tam, kjer obče civilno pravo pozna take privilegije, prim. ODZ 1494, 1450. Vse to velja tudi za komanditne družbe, A 172. HO 121 do 124, 146; B 125 do 128, 150 so v bistvu enaki, izražajo se pa rekel bil odločneje, pač ker se jim ni bilo treba ali vsaj ne v toliki meri ozirati na razna obča civilna prava. Razlike in pojasnila so: a) petletni rok se ne šteje od vpisa, marveč od objave vpisa; b) če gre za nedospelo terjatev, ki jo treba odpovedati, se od objave računi najprej odpovedni, potem petletni rok, vseeno ali se odpoved da ali ne; c) pravno dejanje, ki prekine tok zastaranja, je edino vložitev tožbe. N, ki se nanaša na en enoten obči civilni zakonik, je še krajši; izpuščen so A 147, 148 odst. 1 in 149, obdržan je A 146 (N 159) in krajše je izražen A 148 odst. 2: prekinitev zastaranja proti

družbi, za katero je nastal vzrok prestanka, učinkuje tudi zoper družbenike ki so ji pripadali v tistem trenutku. Š 585 do 589 so v skladu z A, z dopolnitvami a) da družbenik, ki je prevzel podjetje, namesto da bi se likvidiralo — gl. sp. št. 170 —, z aktivni in pasivi, ne more prigovarjati petletnega zastaranja (Š 587, odst. 2), in b), da postane izpadli družbenik pred potekom zastaralne dobe prost le, če ga upniki oproste izrecno ali molče. Zanimivo je, da poznejši N, čigar § 142 tudi pozna prevzem podjetja po enem od družbenikov, ni prevzel odredbe Š 587 odst. 2. NŠ 591 do 593 se razlikuje od Š v tem, da zastaranje teče od objave vpisa prestanka in da gre družbenikom, ki so izločeni s tem, da je kdo, tudi nedružbenik, prevzel podjetje z aktivni in pasivi, dveletni zastaralni rok po načelih o prevzemu dolga.¹¹⁵ Š, NŠ in L 729 naglašajo da petletno zastaranje ne velja za medsebojne zahtevke med družbeniki,¹¹⁶ sicer pa ima L 729 do 731 proti Š in NŠ te posebnosti in dopolnitve: a) če pade družba v stečaj, se računi petletni rok od zaznambe uvedbe stečaja v javnostnem registru; b) če prevzame eden ali več družbenikov pred prestankom družbe podjetje z aktivni in pasivi, veljajo za ostale družbenike, kar se tiče uveljavljanja in zastaranja odgovornosti, odredbe o izločitvi družbenikov. P 141 je v skladu z A 146, po P 142 pa se sicer zastaranje, ki teče v korist izločenemu družbeniku, ne prekine s pravnimi dejanji zoper družbo, ni pa kakor v A 148 rečeno, da se zastaranje ne prekine s pravnim dejanjem zoper drugega družbenika. Tega v P kakor v N ni bilo treba reči, ker sledi iz PObl. 15, prim. BGB 425. Jsl. 163 je enak A-ju in N-u, z dopolnilom, da petletno zastaranje

¹¹⁵ Prevzem podjetja ali imovine, NŠ 181, 182; prim. nov. ODZ 1409, ki pa ne daje krajšega zastaralnega roka.

¹¹⁶ Prim. pa L 675 (v naslovu »skupne določbe« za družbe brez osebnosti): zahtevki družbenikov med seboj iz dovršene likvidacije ali iz izločitve zastare po petih letih — — — odkar je družbenik izbrisan v javnostnem registru — — — razen če je še kaj nerazdeljene imovine in išče družbenik iz nje plačila — — —. Ali hoče L 729 reči, da v njem urejeno zastaranje ne velja med družbeniki, ker za te zahtevke velja L 675, ali naj zbog L 729 za prave osebne družbe ne velja L 675, kar bi bilo po L 692 mogoče, ali so slednjič v L 675 mišljene drugačne tožbe, namreč ne iz odgovornosti za družbene zaveze? Zdi se, da je zadnje mnenje pravilno.

ne velja za zahtevke iz družbenega razmerja med družbeniki in med družbeniki in družbo, prevzeta je tudi zgoraj pod a) navedena odredba L 729; v Jsl. 164 je splošno odrejeno, da prekinitev zastaranja samo proti določnemu družbeniku ne učinkuje proti ostalim družbenikom.

It. zastaranja ne ureja v odredbah o družbah, marveč skupno v 2. naslovu 4. knjige, čl. 916, 917, 919. Splošni zastaralni rok je deset let, če zakon ne daje krajšega; trgovinsko zastaranje teče tudi zoper sicer privilegirane osebe; prekinitev se ravna po It. Civ. V petih letih pa zastarevajo tožbe iz družbene pogodbe ali iz družbenega poslovanja, če so pravilno opravljene predpisane objave. Rok teče od dne dospetka ali, če terjatev še ni dospela, od dne objave spisa o prestanku družbe ali o izjavi, da gre v likvidacijo. Če družba prestane pred potekom dobe, ki ji je dogovorjena da naj traja, začne zastaralni rok teči, ko poteče 30 dni od objave spisa o prestanku. Za terjatve, ki izvirajo iz likvidacije, teče rok od dne, ko je odobrena sklepna bilanca likvidatorjev. Tudi NIt. ne obravnava zastaranja v peti, temveč v šesti knjigi, petem naslovu. Po čl. 2935 je pravilo, da teče zastaranje, ko je *actio nata*, po čl. 2946 je splošni zastaralni rok deset let, pet let pa za pravice, ki izvirajo iz družbenih odnosajev, toda le če je družba vpisana v register podjetij. Obustavitev teka zastaranja zoper privilegovane osebe urejata čl. 2941 in 2942. Kako učinkuje prekinitev zastaranja na druge družbenike, je urejeno v NIt. 1310.

165. Temeljne misli so skupne vsem zakonom. One izvirajo že iz F-a, A jih je obdelal in razpredel in zakoni njegove skupine jih razvijajo in popolnjujejo naprej. V razmerju k njim sta It. in NIt. razmerno samostalna in sta se manj oddaljila od F.

IX. Ohranitev družbe in podjetja

166. Zakonodavci so si bili razmerno zgodaj v svesti, da treba ščititi tudi podjetje kot celico v gospodarskem življenju, tem bolj ker je ohranitev podjetja redno obenem najboljši način zaščite upnikov. V začetku so zakoni zaščitno skušali doseči na ta način, da so ščitili nosilca podjetja, družbo. Namesto, da bi vzrok za prestanek družbe

le-to res razdrl in s tem v likvidaciji često uničil tudi podjetje, so, kakor vemo, s početka bolj skromno, potem vedno odločnejše omogočali, da na mesto prestanka družbe stopi prestanek članstva v nji; prim, zg. št. 102, 149. Novejši zakoni pa poskušajo ohraniti podjetje tudi še v primerih, ko se družba ne da rešiti.

167. Sprememba v osebah članov sama po sebi gotovo pomeni spremembo osebne družbe, ker so osebe članov najvažnejši činilec v osebni družbi. Taka sprememba bi dosledno pomenila prestanek dotedanje in nastanek nove družbe. Prestanek družbe ima kot redni nasledek likvidacijo in ta dovede, če se podjetje ne vnovči kot celota, do razdora podjetja. Že A pa zavzema drugačno stališče, ko, urejajoč vprašanje odgovornosti, v čl. 113, 166, dopušča vstop v družbo bodisi kot javni član bodisi kot komanditist z izrazi, ki jasno kažejo, da s sprejemom nadaljnje osebe prejšnja družba ne prestane in ne nastane nova; gre za vstop novega družbenika, s katerim se prejšnja družba nadaljuje, zato pa je novi družbenik odgovoren tudi za obveznosti družbe, ki so nastale pred njegovim vstopom, in se te odgovornosti niti ne more rešiti z učinkom proti družbenim upnikom. Prav tako HO 89, 140; B 93, 144; N 130, 173; niti sprememba firme ob taki priliki ne pomeni spremembe družbe. V bistvu tako tudi Š 565, 606; NŠ 569, 612, dasi z nekoliko drugačnim besedilom; L 708, 748 pa sta prevzela besedilo A-ja in N-a. V skladu s temi zakoni so tudi P 86, 150 v zvezi s P 88, 153 in Jsl. 134, 166. It. sicer nima odredb te vrste, toda možnost sprememb v osebah članov brez prestanka družbe je jasno izražena v It. 96, ki govori o spremembah, izstopu, izključitvi itd., katere treba prijaviti in objaviti, da postanejo učinkovite (It. 100). NIt. 2269 pa naravnost ureja odgovornost oseb, ki kot člani vstopijo v že obstoječo družbo. S sprejemom novega člana se spremeni ustanovni spis; sprememba se tretjim osebam ne more prigovarjati, dokler ni vpisana v register podjetij, razen če se dokaže, da jim je bila vseno znana. Sistem zakonov skupine A se zdi jasnejši.

S pravkar obravnavanim primerom ni istoveten primer, da kdo pristopi trgovcu poedincu kot javni družbenik ali komanditist. Tu je seveda jasno, da je nastala nova družba,

pojavi se pa sorodno vprašanje, ali nova družba kot taka odgovarja za obveznosti, ki so nastale v času, ko je bil nosilec podjetja trgovec poedinec. Iz odredbe, da odgovarjati, ki pristopi že obstoječi družbi, za »stare« dolgove, bi se dalo vprašanje po analogiji potrditi, iz dejstva, da ureja zakon vprašanje odgovornosti v enem, ne pa v drugem primeru, se da vprašanje zanikati. Dvom je presegal N 28, ki vprašanje potrjuje: nova družba odgovarja za »stare« obveznosti, tudi če ne uporablja nadalje stare firme; ob enem pa dodaja N 28, da veljajo terjatve, ki imajo svoj temelj v dotedanem obratovanju, proti dolžnikom da so prešle na družbo. Drugačen dogovor — v enem ali v drugem pogledu — učinkuje zoper tretje osebe le, če je vpisan v trgovinski register in objavljen, ali pa če ga je kateri od družbenikov priobčil tretji osebi. P 87, 151 je prevzel iz N odredbo o odgovornosti, s pristavkom, da na novo pristopivši komanditist odgovarja le, če so »stare« obveznosti še obstojale, ko se je komanditna družba vpisala v trgovinski register.¹¹⁷ Obe odredbi se z dogovorom ne moreta spremeniti v breme tretjim osebam (P 88, 153). O prehodu terjatev P ne govori, Jsl. 39 pa, ki je, kar se tiče odgovornosti, v skladu z N, je prevzel tudi odredbo o prehodu terjatev, toda oslabiljeno: dolžnik sme staro terjatev plačati družbi, če ga nista ta ali prejšnji imetnik podjetja obvestila, da terjatev ni prešla na družbo. Razen tega pojasnjuje Jsl., da vse to velja tudi če je bil dotedanji imetnik podjetja mali trgovec.¹¹⁸

168. Za spremembo v osebah članov gre tudi, ko N, L, P in Jsl. dovoljujejo, da dedič javnega družbenika ostane v družbi kot komanditist; ne sicer zoper voljo ostalih družbenikov, toda s pravico izstopa, če mu ne priznajo kakovosti komanditista (gl. zg. št. 106). Ne urejajo pa zakoni, izvzemši L in Nlt., primera, da bi javni družbenik postal komanditist ali obratno, in sploh ne govore splošno o pretvoritvi osebne družbe ene oblike v drugo ali celo v obliko ali iz oblike kapitalske družbe brez likvidacije. L 671 dopušča, da se,

¹¹⁷ Ker po P 146 komanditna družba nastane še le z vpisom v trgovinski register.

¹¹⁸ Seveda pa je s pristopom še ene osebe moralo nastati podjetje, ki nosilcu daje značaj polnopravnega trgovca, t. j. prave trgovinske družbe, sicer ni moči govoriti o pristopu kot javni član ali komanditist.

če ni drugače urejeno z zakonom ali z družbeno pogodbo, družba brez osebnosti, ki ima firmo, s pismenim pritrdilom vseh družbenikov brez likvidacije pretvori v drugo družbo s firmo ali s pravno osebnostjo, pri čemer pa v vsakem primeru ostanejo nedotaknjene pravice tretjih oseb, nastale do pretvoritve. Po L 732 je dopustno, da dotedanji javni član postane komanditist, družba se vpiše nato kot komanditna, posebnega prevzema aktiv in pasiv ni treba; javnega družbenika, ki je postal komanditist, se je mogoče za dotlej nastale dolgove prejšnje kolektivne družbe lotiti kakor da bi bil izločen, prim. L 704. NIt. 2498 in sl. urejajo pretvoritev kolektivne ali navadne komanditne družbe v delniško, komanditno delniško ali v družbo z omejeno zavezo, ne govore pa o obratnem primeru.

169. Nekateri zakoni ne omogočajo samo, da se z žrtvovanjem družbenika ohrani in nadaljuje družba, ki bi sicer morala prestat (zg. št. 151 in sl.),¹¹⁹ marveč dopuščajo v nekaterih primerih, da se po nastopu vzroka za prestanek nekako spet oživi k novem življenju. Že FCiv. 1866 in It. 190 omenjata dogovorno podaljšanje na določno dobo sklenjene družbe, toda nejasno je, ali se more dogovor skleniti še po poteku dobe; v tem primeru bi šlo za oživitve, kajti potek časa učinkuje ipso iure. Po S 45 pa je jasno, da je dogovor o nadaljevanju podjetja mogoč tudi še po preteku prejšnje pogodbene dobe. V svojevrstnih odredbah Š 574, NŠ 575, L 670 (gl. zg. št. 153), sicer ni rečeno, doklej je odklonitev prestanka mogoča, ni pa dvoma, da je vsaj po NŠ mogoča tudi še po preteku odpovednega roka, torej je oživitev vsaj tudi mogoča. Jasnejša od svojih prednikov sta P 119 in Jsl. 142. S pogodbo med ostalimi družbeniki se prestanek zbog smrti ali stečaja družbenika ali zbog odpovedi po družbeniku lahko odkloni na ta način, da se pogodba o nadaljevanju sklene v primeru smrti ali stečaja brez odloga, v primeru odpovedi pred potekom odpovednega roka. V poslednjem primeru ne gre za oživitev, v prvih dveh gre. Mogoč je, a contrario, sklep o nadaljevanju

¹¹⁹ Š 575, NŠ 576, L 712 še poudarjajo da obstoja družba po izpadu družbenika naprej z vsemi svojimi dotedanjimi pravicami in obveznostmi; s tem je naglašeno, da ne gre za novo družbo, marveč za nadaljevanje stare.

družbe tudi še po preteku omenjenih rokov, toda dediči, upravitelj stečajne mase, odpovednik lahko zahteva likvidacijo: doklej? Posebno pogoduje ohranitev podjetja in družbe P 113: v vseh primerih, ko naj bi družba prestala zbog v pravih določenega vzroka, velja, da se molče nadaljuje za nedoločen čas, če s pristankom vseh družbenikov posluje nadalje. Tu pojde redno za oživitev. Nlt. 2273, 2307 pozna molčeče nadaljevanje — oživitev — le v primeru s pogodbo določene dobe trajanja družbe (gl. zg. št. 105). Za oživitev gre slednjič v primeru N 144: če je družba prestala zbog uvedbe stečaja nad svojo imovino, pa je stečaj odpravljen po prisilni poravnavi ali po predlogu stečajnega dolžnika, lahko sklenejo družbeniki nadaljevanje družbe; gl. zg. št. 103 in zlasti še širša L 710, Jsl. 149.

170. Od primerov ohranitve ali oživitve družbe treba ločiti primere, v katerih zakon ob prestanku družbe omogoča ohranitev podjetja. Seveda velja najprej jasnost v več pogledih. Podjetje se navzlic prestanku družbe vedno lahko ohrani na ta način, da se, po potrebi s pristankom vseh družbenikov, odsvoji kot celota, organizacija, ki jo pridobitelj — »prevzemnik« — nadaljuje, saj likvidacija ne pomeni, da treba sestavine družbene imovine vnovčiti posamezno. Celo v stečaju se podjetje lahko ohrani, če se po odredbah stečajnega zakona vnovči kot celota. Podjetje se lahko ohrani, če ga prevzame posamezen družbenik; družba v tem primeru niti ni, da bi morala prestati; z dobljenimi sredstvi se lahko nadaljuje, s spremembo predmeta podjetja ali brez nje, ker upniki pravno niso prizadeti po nji. Zakoni vseh teh in takih primerov niti ne omenjajo; edino L 731 ureja: če prevzame eden ali več družbenikov pred prestankom družbe podjetje z aktivi in pasivi, se uporabljajo za uveljavljanje in zastaranje odgovornosti družbenikov odredbe o izločitvi družbenikov.¹²⁰ Pravi primeri ohranitve podjetja, ki jih imam tu v mislih, so tisti, v katerih zakon omogoča nadaljevanje podjetja brez nadaljevanja družbe in zoper voljo enega od dveh ali zoper voljo vseh družbenikov razen enega. Tak primer je urejen

¹²⁰ Smotrenost te odredbe utegne biti v nekaterih pogledih dvomljiva. Kdo je izločen? Ali družba mora prestati?

v N 142. Če ima javna trgovinska družba samo dva družbenika in nastanejo v osebi enega razlogi, da bi se mogla, ako bi bilo število družbenikov večje, zahtevati njega izključitev, sme sodišče drugega družbenika ovlastiti, da prevzame podjetje z aktivi in pasivi brez likvidacije. Če pa zasebni upnik enega družbenika odpove, ali če en družbenik pade v stečaj, je drugi po zakonu ovlaščen prevzeti podjetje na navedeni način. Za obračun in delitev se smiselno uporabljajo odredbe o izločitvi družbenika. Postopek je v prvem primeru pač pravdni, sodba ima konstitutiven značaj, dasi to ni rečeno. Iz N 161 odst. 2 sledi, da vse to velja tudi za komanditno družbo, celo v korist edinemu komanditistu zoper edinega komplementarja. Š 577, 578 sta v bistvu enaka N-u, zadostuje pa celo, da je vzrok, iz katerega bi se smel zahtevati prestanek družbe, pretežno v osebi drugega družbenika. Tudi NŠ 579 in L 713 se ne razlikujeta bistveno od N-a, le da L pojasnjuje, da se važen razlog lahko pojavi tudi pri »firmi«, ki je družbenica; to se pa razume samo po sebi, čim L pripušča »firme« kot družbenice osebnih družb. P 121 je ožji, ko v vsakem primeru zahteva sodbo s konstitutivnim učinkom: sodišče ovlasti drugega družbenika s sodbo, da prevzame družbeno imovino in opravi z izstopajočim — bolje bi bilo »izpadajočim« — družbenikom obračun in delitev kakor sicer ob izpadu družbenika. P 121 tudi ne govori o prevzemu z aktivi in pasivi, hoteč morda na ta način izraziti, da ne gre za *successio per universitatem*. Po Jsl. 147, ki gre sicer za N-om, je povsem jasno, da ima sodba, ki je potrebna, razen če gre za odpoved po zasebnem upniku ali za stečaj družbenika, konstitutiven značaj. It. molči, NIt. 2287 pa odreja, da izreče v družbi z dvema članoma sodišče izključitev enega po predlogu drugega. Kaj potem, ni naravnost rečeno, iz čl. 2289 pa se vidi, da se izplača izključeni družbenik kakor sicer član, ki izpade iz družbe. Tako je pač tudi z družbenikom, ki je izključen po sili zakona, ker je padel v stečaj (NIt. 2288). Vse to velja tudi za komanditno družbo in za komanditista, kjer zakon odreja, da odredbe, dane za javno trgovinsko (kolektivno družbo), veljajo tudi za komanditno (na pr. N 161, Š 611, L 733, NŠ 619, Jsl. 166), edino po P 144 bi mogel biti dvom, ker se po njem odredbe

o javni družbi za komanditno uporabljajo smiselno («odpowiednie»).

171. Morda se v nobenem delu pravne snovi, ki ureja razmerje osebnih družb, napredek zakonodaje ne vidi tako očito, kakor v odredbah v ohranitvi družbe in podjetja. Najnovejše misli tudi še niso vedno povsem jasno izražene. Najdalje segajo pač primeri, ko se žrtvuje družba, da se ohrani podjetje, ta misel je sprejeta v vse novejše zakone od N-a dalje.

Sklep

172. Namen studije je (I, št. 6), preiskati in orisati razvoj zakonskih odredb o osebnih trgovinskih družbah. Kolikor se pokažejo v vedi in sodstvu nastajajoče nove misli v zakonih, je pregled sprememb v zakonih obenem seveda pregled razvoja misli, vendar treba pomniti, da se ne sprejme vsaka v vedi ali sodstvu pojavivša se misel v zakone, kakor po drugi strani ne najde vsaka nova zakonska odredba odmeva v vedi in uporabe v sodstvu. S primeri prve vrste se studija ne bavi, mimo primerov druge vrste pa ni mogla; njen namen ni bil naravnost splošno vrednotiti nove odredbe, kajti redko je položaj tako jasen, da se lahko izreče zanesljiva sodba tudi za bodočnost.

Še v drugem pravcu je potrebna previdnost. Ločiti treba v zakonih stvarne razlike v širšem smislu od sprememb v pravem pomenu, od idejnih sprememb. Razlike so lahko utemeljene samo ali vsaj v prvi vrsti v stvarno različnih zunanjih okolnostih ali v drugačnih duševnih svojstvih okolja, ki mu je zakon namenjen. Razlika je pa nastala lahko tudi zato, ker se je pokazalo, da dotedanja odredba ne ustreza in ni morda nikoli ustrezala nespremenjenemu dotedanjemu položaju. V strogem smislu gre za spremembo samo v drugem primeru. Toda pogosto je prav težko reči, ali gre za eden ali za drugi primer, že celo pri najnovejših zakonih, katerih stvarne osnove so še v kretanju. Še težje je odločiti, za kaj gre pri takih zakonskih odredbah, ki niso v neposredni zvezi z določeno gospodarsko ali tehnično podstavo. Da spremembe v tehniki prometa vplivajo na prevozno pravo, ne bo dvoma, saj pred našimi očmi na-

stajajo nove panoge prevoznega prava; prav težko bo pa na pr. reči, ali je na spremembo izvestne odredbe družbenega prava vplivala sprememba, popolnitev obveščevalne tehnike. Starejši zakoni na pr. poznajo pri kapitalstskih družbah samo skupščino kot telesni sestanek družbenikov, novejši pripuščajo tudi pismeno glasovanje; ali je bila za novoto soodločilna brzina in zanesljivost sodobne obveščevalne tehnike? ali se ne da reči, da sodobni promet olajšuje tudi telesni sestanek? Ob negotovosti, ki je ni moči splošno rešiti, je morala studija obseči razlike v zakonskih odredbah sploh, ne da bi se mogla povsod vprašati, ali gre res za razvoj ideje ob — v glavnem — nespremenjenem dejanskem stanju. Slednjič velja opozoriti še na to, da enakost novih odredb v dveh različnih novih zakonih ni, da bi morala nastati tako, da je »mlajši« zakonodavec misel hote, zavestno prevzel od »starejšega«; lahko je na podstavi slične spremembe v stvarnem stanju ali na osnovi enako usmerjenega miselnega razvoja sam našel isto novo odredbo. Ugotovitev, ali gre za en ali za drugi primer, ni brez pomena za tendenco, brzino, intenzivnost izenačevanja prava, je pa gotovo težka, če ni v obrazložitvi, ki se danes redno dodaja novim zakonom, nič rečeno in tudi samo besedilo ne daje zanesljivih napotil.

Te vidike mislim, da je kazalo poudariti preden preidemo h končnim sklepom, ki jih dopušča naša raziskava; pri sklepih nam bodo služile delne ugotovitve v posameznih odsekih studije (št. 18, 20, 21, 23, 26, 30, 31, 34, 36, 37, 38, 46, 53, 54, 55, 59, 64, 75, 84, 100, 117, 119, 123, 128, 131, 136, 141, 144, 148, 156, 163, 165, 171). Omejiti se treba v sklepih seveda na najvažnejše, najznačilnejše točke; neštevilne podrobne retuše, ki so vsaka zase brez posebnega pomena, dasi v skupnosti pomenijo prav znaten napredek v zakonodaji o osebnih družbah, morajo v sklepu ostati neomenjene, saj vseh ni bilo moči omeniti niti v studiji sami.

173. Število oblik osebnih družb je povečano samo v L (št. 18). Ali so nove oblike potrebne, se sme dvomiti; ali so vsaj koristne, bi mogla pokazati samo skušnja. Sama podrobna ureditev, kakor jo daje L, se ne zdi v vsem posrečena (št. 18, 51, op. 42, št. 58, 96, 127). Vsekakor je značilno, da nobene novih oblik ni prevzel noben mlajši zakon.

174. Zakonske definicije osebnih družb v ožjem smislu se razvijajo tako, da se kot značilna vedno splošneje naglašajo odgovornost družbenikov za družbene zaveze; edini P opredeljuje javno (trgovinsko) družbo negativno: družba, ki na skupno ime opravlja obrtno podjetje v večjem obsegu, pa ni drugačna trgovinska družba.

175. Važna sprememba proti starejšim zakonom je, da od N-a dalje predmet podjetja ni, da bi moral biti opravljanje trgovinskih poslov, biti pa morajo drugi obrtno opravljeni posli. Le Š in L — dvomljivo ali tudi NŠ — ne zahtevajo niti obrtnosti niti sploh gospodarskega namena, tako da je tudi osebna družba zgolj organizacijska oblika. Najnovejši zakoni (P, Jsl., NIt.) temu razvoju niso sledili.

L, NŠ, Jsl. rešujejo vprašanje, ali morejo samo fizične osebe biti družbeniki osebnih družb, ne rešujejo ga pa enotno; drugi zakoni molče.

Izvesten obseg podjetja je potreben za kakovost družbe kot prave osebnе družbe po zakonih, ki sledе A-ju, izvzemši po Š, L, NŠ, dasi tudi po teh treh obseg podjetja ni brez pravnega pomena. Stališče NIt. je dvomljivo. Merila za obseg podjetja so različna. Enotnosti torej ni ne v načelu ne v podrobnostih, tudi o zbliževanju ni govora. Enotnosti tudi ni v odredbah o obliki družbene pogodbe; zdi se da se obličnost širi tudi v zakonih, ki so blizu A-ju (L, P), dočim sta NŠ in Jsl. ohranila načelo brezobličnosti. Edino It. in NIt. odrejata naravnost po točkah vsebino pogodbe, vsi drugi zakoni jo odrejajo le posredno: z definicijo in z odredbami o vpisu in objavi. Enotnosti ali zbliževanja torej ni. V samih odredbah v vpisu in objavi bi se našlo zbliževanja toliko, kolikor se v novejšem času širi naprava javnega registra. Slednjič ni enotnosti v odredbah o učinkih vpisa in objave odnosno opustitve vpisa in objave. Zanimivo je pa, da L in P delno opuščata načelo A-ja, da vpis in objava nista bistvena za pravni nastanek osebnе družbe v ožjem smislu, dočim se NIt. z uvedbo registra podjetij oddaljuje od načina objave po F in It.

176. Vsem zakonom so odredbe v ureditvi notranjega družbenega razmerja načelno gibko pravo, vendar raste število zakonov, ki nekatere odredbe te vrste oglašajo za prisilne; z dogovorom se na pr. ne morejo omejiti ali izključiti

družbenikove nadzorne pravice (Š, L, NŠ, P, Jsl.) ali pravica zahtevati sodni izrek o prestanku družbe (N, P, Jsl.) ali pravica zahtevati sodno izključitev družbenika (P, Jsl.).

Novejši zakoni točnejše urejajo odvzem in omejitev posloводства in odrek poslovodu; polagoma se zboljšuje neugodni položaj komanditista. Nlt. loči odredbe posloводства točnejše kot It. od odredb o zastopstvu, v tem je videti zbliževanje z nemškopravno skupino zakonov. Kar se tiče odgovornosti za posloводство, sta sicer ostali skupini, katerih eni zadostuje *diligentia quam suis*, drugi ne; izvestno zbliževanje pa je vendar videti v tem, da nekateri novi zakoni (Š, L, P s PObl., Nlt.) uporabljajo že v FCiv. in po njem v It.Civ. izraženo misel, da naj se strožja odgovornost presoja blažje, če posloводство ni nagrajeno.

Nadzorne pravice komandista so jako razširjene v Š, NŠ in Jsl., drugi zakoni vztrajajo pri tesnih pravicah A-ja.

Kar se tiče gmočnih pravic družbenikov, je znatno napredovalo upoštevanje dela za družbo. »Obrestovanje« kapitalskih deležev se opušča ali vsaj omejuje; natančneje je urejeno vprašanje oprostitve deleža pri zgubi (Š, L, NŠ, P, Jsl.).

Prepoved tekmovanja kot zvestobna dolžnost se razširja in poostruje v vseh novejših zakonih, ponekod zadeva celo komanditista.

Napredka je torej pri urejevanju notranjega razmerja dokaj, do enotnosti je še daleč.

177. V razmerju na ven je novih misli, morda boljše razrešitev starih dvomov, precej med odredbami o zastopstvu: odvzem, odrek, zastopstvo po komandistu, izključitev vseh družbenikov od posloводства (L), vezanje družbenika na skupno zastopstvo s prokuristom ali drugim pooblaščencom in obseg prokuristove ali pooblaščenčeve ovlastitve v takem primeru, krajevna omejitev zastopstva — oboje počenši od N-a. Načelnega pomena je možnost vsebinske omejitve zastopstva, ki se da razbrati iz Š, NŠ, L in Nlt., in ki je uprav nasprotje neomejljivosti zastopstva na ven po A in večini njegovih naslednikov; prodrla ta misel ni ne v P ne v Jsl., tako da je v ti važni točki razlika večja kot je bila.

Tudi v odredbah o odgovornosti družbenikov za družbene zaveze je dokaj novega. Najvažnejše je: pojasnilo o

obsegu in značaju komandistove odgovornosti (meje, neposrednost, nerazdelnost); uporaba družbinih prigovorov po toženem družbeniku; nimajo pa vsi novi zakoni vsega. Osnovna sprememba je omejevanje primarne odgovornosti: ne več samo v Š in It., marveč tudi v L, NŠ, NIt., ne v P in Jsl.; napredek je komaj videti v ti spremembi, enotnost je manjša. Ne osnovna sprememba, pač pa prav važno pojasnilo so odredbe L, NŠ in Jsl. o odgovornosti družbe za škodo, ki jo zakrivate družbeniki v poslovanju za družbo, in v zvezi z njimi odredbe, kako presoјati vprašanje dobre in zle vere, krivde, znanja in neznanja družbe; Jsl. rešuje tudi vprašanje kazenske deliktne sposobnosti osebnih družb v ožjem smislu. Tu gre pač res za napredek, in napredek je tudi v tem, da N, P, Jsl. rešujejo vprašanje odgovornosti družbe, ki nastane s pristopom k trgovcu poedincu, za obveze iz prejšnjega poslovanja trgovca poedinca.

178. Glavni vzroki prestanka družbe so vobče povsod isti, razlike so v tem, da so izvestne činjenice ponekod navedene neposredno kot vzrok za prestanek, drugod le kot važen razlog, da se zahteva izrek prestanka. Splošno se vidi stremljenje ogniti se prestanku družbe, gl. št. 180. Bolj jasno je v nekaterih novih zakonih izraženo, da formalna likvidacija po odnosih zakonskih odredbah ni obvezna. Položaj upnikov v likvidaciji je po N, L, NŠ, zlasti pa po P in Jsl. ojačen; ne samo da lahko predlagajo postavitev in odstavitve likvidatorjev, tudi sicer imajo vpliv pri opravljanju likvidacije; to velja tudi za upravitelja mase v družbenikovem stečaju.

Odredba, da družbeniki in tudi vodja registra lahko spremene zakonsko oblast likvidatorjev, je za promet pač dvomljive vrednosti in iz L-a ni prešla v novejše zakone.

Bolj jasno je po nekaterih novejših zakonih, da se v teku likvidacije ne plačujejo ne »obresti« ne dobiček, ni pa enotnosti o tem, ali se sploh računajo »obresti« in ali se iz likvidacijskega presežka vračajo najprej vloge, ostanek pa razdeli kot dobiček, ali pa ves presežek razdeli po razmerju glavnčnih računov.

179. Odredbe o prestanku članstva brez prestanka družbe so v novejših zakonih, sledeč stremljenju za ohranitvi-jo družbe, dokaj popolnjene: vedno več zakonov ne zahteva

poprejšnjega dogovora o nadaljevanju družbe navzlic vzroku za prestanek, marveč jim zadostuje naknaden sporazum med ostalimi družbeniki, da naj se družba nadaljuje; najdalje gresta P in Jsl. Po It. in še bolj po NIt. pa je stališče starejših zakonov skoro obrnjeno: vzrok v osebi družbenika, ki po starejših zakonih načelno razdre družbo, ima po NIt. redno za nasledek samo prestanek članstva. Kar se tiče učinkov prestopa članstva, ni enotnosti v temeljnem vprašanju, ali naj bo podstava obračuna in delitve nekaka likvidacijska bilanca (N) ali nekaka poslovna (P) ali nekaka vmesna (Jsl.).

180. Kakor je že omenjeno, gredo težnje novejših zakonov vedno bolj za tem, da se ohrani družba kot nosilka podjetja; če to ni mogoče, naj se ohrani vsaj podjetje. K št. 179 je dodati, da N, L, P, Jsl. olajšujejo dedičem javnega družbenika, da ostanejo v družbi vsaj kot komandististi, da L in NIt. urejata pretvoritev osebne družbe v družbo druge oblike; da N, Š, L, NŠ, P, Jsl., NIt. — ne povsem enako — v izvestnih primerih omogočajo prevzem podjetja po enem od dveh družbenikov brez likvidacije.

181. Noben zakon ne oglašja osebnih družb naravnost za pravne osebe in na podstavi starejših zakonov se trdi tako da so kakor da niso; v zadnjem primeru ostaja dvom pravne konstrukcije, zlasti gre za nemškopravno imovinsko skupnost ali za pravni lik posebne vrste. Ni namen te studije spuščati se bližje v ta vprašanja, ni pa nezanimivo preskusiti, ali dajejo novejši zakoni novih opor za eno ali drugo mnenje. K takim oporam bi se štele tudi odredbe, ki osebne družbe približujejo kapitalskim družbam ali jih oddaljujejo od njih. Prvo velja za Š, L, NŠ, ko odredajo, da se tudi javnemu družbeniku ne sme izplačevati dobiček, dokler ni vzpostavljen z zgubo zmajšani glavnični račun; sem bi štel tudi odredbi NIt. 2257 in 2322, po katerih se o upravičenosti upora zoper čin posloводства in o dopustu prenosa komanditistovega deleža odloča z večino, ki se računa v prvem primeru po deležu pri dobičku, v drugem po višini kapital-ske udeležbe. Proti pravni osebnosti govorita zlasti BGB 718 in L 660: vloge družbenikov itd. postanejo »skupna imovina družbenikov (družbena imovina)«, dalje NIt., ki se je, kakor se vidi iz obrazložitve h knjigi o delu, zavestno oddaljil od

It. in ne priznava osebnim družbam več, »da so od oseb družbenikov ločena kolektivna bitja«, marveč jim daje le obširno imovinsko avtonomijo, dočim kapitalske družbe in gospodarske zadruge označuje kar izrecno kot pravne osebe. Za pravno osebnost pa se da razen že navedenih čl. 2257 in 2322 izkoristiti tudi NIt. 2306, po katerem se vračilu vplačil zbog »znižanja glavnice« lahko upre upnik, čigar terjatev je nastala v času pred znižanjem, in tudi P 85 spada sem, ko odreja, da je vsak javni družbenik za družbene zaveze odgovoren nerazdelno z ostalimi družbeniki in z družbo. Slednjič govore za nekako objektivizacijo osebnih družb brez dvoma tudi odredbe, dane radi ohranitve družbe navzlic spremembam v osebah družbenikov. Jako sta kapitalskim družbam približani L-ovi novi obliki osebnih družb, kolektivna družba z omejeno zavezo in, zlasti, družba komanditistov, vendar so družbeniki pri obeh upnikom družbe še zavezani neposredno. Dasi se zdi da prevladujejo odredbe, ki govore za pravno osebnost osebnih družb, ni prezreti, da so odredbe te vrste porazdeljene po raznih zakonih. Ugotoviti se bo morda smelo neko kretanje v naznačeni smeri, pa še to le previdno, ko se N, L, NIt. dokaj jasno odmikajo od nje.

182. Od oblik osebnih trgovinskih družb v širšem smislu je francoska association en participation ostala nespremenjena, pa tudi osamljena, celo v S je prišla le kot priložnostna družba, ki je jako blizu A-jevi. Tudi italijanska associazione in partecipazione je prešla z nekaterimi spremembami samo v NIt. Priložnostno družbo sta iz A-ja prevzela HO in B, mnogo bolj podrobno jo ureja L. Tajno družbo so po A-ju uredili z nekaj spremembami N, L, P, Jsl. Važnejši novoti sta, da lahko tvori po L in pač tudi po Jsl. kompletar z več tajnimi družbeniki eno enotno tajno družbo, in da so po teh dveh zakonih točno urejeni učinki objave tajne družbe.

183. Omembe je vredno slednjič, da dajeta zlasti L in Jsl. reševanje nesoglasij v družbi mesto pravnemu često nepravdnemu — registrskemu — sodniku, kar je z ozirom na brzino in na manjše stroške postopanja vobče pač šteti za napredek.

184. Kljub tako važnim spremembam kakor so navedene v št. 175 (predmet podjetja), 177 (vsebinska omejitev zastopstva, omejitev odgovornosti družbenikov, odgovornost družbe za škodo, kazenska odgovornost), št. 179, 180 (neka-teri primeri ohranitve družbe in ohranitev podjetja) in ne-štetim manjšim se bo komaj smelo reči, da so osebne družbe v najnovejših zakonih bistveno spremenile svoj značaj, opa-ziti pa tudi ni jasne smeri, ali se zakoni med seboj zbližujejo ali oddaljujejo. Bolj po občutku kot na temelju konkretnih dokazov bi rekel, da se po malem zbližujejo, dasi kaže vsaka zakonodaja, vsaka skupina zakonodaj za se dokaj vstrajnostne sile. To pri tako starih pravnih oblikah ne pre-seneča, ima pa včasih težko razumljive posledice, tako na pr. ko francoska zakonodaja navzlic uvedbi trgovinskega registra ni poenostavila načina objave, ali ko je NIt. kljub temu, da naj osebne družbe ne bodo pravne osebe, obdržal niz odredb, ki kažejo prav na pravno osebo. Vsekakor pa so novejši zakoni skupine A upoštevali veliki napredek, ki ga je N prinesel proti A-ju, kar se vidi zlasti v spremembah NŠ-a proti Š-u; seveda je na NŠ uplival tudi L in so obratno na L uplivali načrti za NŠ. NŠ, P in Jsl. so dokaz za to, da je sodoben zakonodavec previden pri prevzemanju pravne snovi iz tujih zakonov; jako konservativni so ti zakoni proti bujnosti L-a. P-u bo treba priznati, da ga odlikuje popolnost odredb in posebna kratkost, jasnost in točnost izraza; tudi NIt. ima prednost kratkosti in jasnosti, vendar ne dosega P-a, zlasti tudi ne v popolnosti. Jsl. se drži dokaj strogo N-a. To je bilo z ozirom na zemljepisni in gospodarski položaj Jugoslavije sicer razumljivo, vendar je škoda, da se ni bolj ozrl v P. Seveda je bilo to težko, kajti P je bil izdan v času, ko so bili načrti za Jsl. že skoro povsem gotovi, tako da so bile količkej obsežnejše popolnitve tehniški skoro neizved-ljive. NŠ je izšel še pozneje kot P in NIt. celo več let po Jsl., ki je tako mogel uporabiti samo prejšnje načrte za nju.

Zusammenfassung

Während die neuere Entwicklung der die Aktiengesellschaften und die Gesellschaften m. b. H. betreffenden Gesetzgebung wiederholt Gegenstand eingehender rechtsvergleichender Studien war, scheint eine umfassendere Darstellung der Entwicklung der die Personengesellschaften regelnden Rechtssätze zu fehlen. Um diese Lücke wenigstens teilweise auszufüllen, machte es sich der Verfasser zur Aufgabe, die neueren einschlägigen Gesetze Mitteleuropas und der angrenzenden Gebiete einer genaueren Prüfung zu unterziehen und festzustellen, ob in ihnen neue allgemeine Gedanken und Bestrebungen zu finden seien, ob von einer Annäherung zwischen den Gesetzen gesprochen werden könne oder ob vielmehr die Unterschiede zwischen ihnen wüchsen.

Die Untersuchung geht vom Code de commerce (F) und dem Allgemeinen deutschen Handelsgesetzbuch (A) als den beiden Grundgesetzen aus und umfasst — in der Zeitfolge angeführt — das Handelsgesetzbuch für das Fürstentum Serbien v. J. 1860 (S) samt dem serbischen bürgerlichen Gesetzbuch v. J. 1844 (SG), das ungarisch-kroatische Handelsgesetz v. J. 1875 (HO), das Schweizerische Obligationenrecht v. J. 1881/1911 (Š), das italienischen Handelsgesetzbuch v. J. 1882 (It.) samt dem italienischen bürgerlichen Gesetzbuch v. J. 1865 (It.Civ.), das bosnisch-herzegovinische Handelsgesetz v. J. 1883 (B), das deutsche Handelsgesetzbuch v. J. 1897 (N) samt dem Bürgerlichen Gesetzbuch (BGB), das Liechtensteinische Zivilgesetzbuch v. J. 1926 (L), das polnische Handelsgesetzbuch v. J. 1934 (P) samt dem polnischen Obligationenrecht v. J. 1933 (PObl.), das Schweizerische Obligationenrecht v. J. 1936 (NŠ), das jugoslawische Handelsgesetz I. und II. Teil v. J. 1937 (Jsl.), das neue italienische Bürgerliche Gesetzbuch v. J. 1942 (NIt.). Zum Ver-

gleiche mit dem SG musste wiederholt das österreichische Allgemeine bürgerliche Gesetzbuch (ODZ) herangezogen werden; unter S ist auch das nahezu wortlich gleichlautende montenegrinische Handelsgesetzbuch v. J. 1910 zu verstehen.

Nach knapper Darstellung des allgemeinen Bildes der Personengesellschaften, wie es sich im Laufe der Zeit in Lehre und Gesetz entwickelt hat, behandelt der Verfasser den Gesetzesstoff in folgender Einteilung: Entwicklung der gesetzlichen Definitionen und der Bestimmungen über die Gründung; Bedeutung des Gegenstandes und Umfanges des Unternehmens; Bestimmungen über Inhalt und Form des Gesellschaftsvertrages, über Eintragung und Bekanntmachung der Gesellschaft. Die weitere Einteilung schliesst sich eng an das System des A an, das, mit Ausnahme von It., in den späteren Gesetzen ohne Aenderung oder doch nur mit geringen Abweichungen eingehalten wird: innere Rechtsverhältnisse (Beiträge, Arbeit in der Gesellschaft — Geschäftsführung, Haftung aus ihr, Wettbewerbsverbot, Gewinn und Verlust, Uebertragbarkeit der Mitgliedsrechte, Aufsicht); äussere Rechtsverhältnisse (Entstehung der Gesellschaft nach aussen, Vermögensautonomie, Vertretung der Gesellschaft, Haftung der Gesellschafter); Auflösung der Gesellschaft (Gründe, Zeitpunkt der Auflösung, Eintragung, allgemeine Wirkungen); Liquidation (Liquidatoren, Geschäftsführung, Vertretung, Beitragspflicht, Anspruch auf den Liquidationsüberschuss, Löschung, Bücher, Schriften); Beendigung der Mitgliedschaft ohne Auflösung der Gesellschaft (Gründe und Arten, Wirkungen, insbesondere Auseinandersetzung); Verjährung; Erhaltung der Gesellschaft und des Unternehmens. Die Gesetze wurden in diesem Rahmen in ihrer zeitlichen Folge nicht einzeln, sondern nach Möglichkeit in Gruppen nach ihrer inneren Zusammengehörigkeit behandelt, also F und S mit SG und ODZ zusammen.; HO und B in unmittelbarem Anschluss an A und im Anschluss an sie N; Š, L, NŠ bilden eine weitere, an N anschliessende Gruppe; desgleichen, aber weniger genau,

P und Jsl., denn letzteres steht vielfach N näher; schliesslich It. und NIt.

Die Ergebnisse der Untersuchung sind in ganz grossem Umriss folgende: I. Die späteren, insbesondere aber die neuesten Gesetze weisen eine weitgehende Uebereinstimmung in den allgemeinen Zügen auf, die auf die gleichgerichtete wirtschaftliche Entwicklung, aber nicht weniger auf bewusste und unterbewusste Uebernahme fremder Normen zurückzuführen ist. Da sich anderseits bei Neukodifizierungen oft ein natürliches Beharrungsvermögen geltend macht, kann es zu inneren Widersprüchen kommen. Beispiele sind in NIt. zu finden, aber auch Š, L, NŠ und P sind nicht ganz frei davon.

II. Alle neueren Gesetze enthalten zahlreiche Aenderungen, zum grossten Teil wirkliche Verbesserungen, Aufklarungen und Ergänzungen. Alle diese kleineren Retuschen bedeuten zusammengenommen einen bemerkenswerten Fortschritt der Gesetzgebung, enthalten aber keine wesentlich neuen Richtlinien. Grössere Aenderungen, die als bedeutende Fortbildung oder Umlenkung des Rechtes der Personengesellschaften angesprochen werden können, sind selten und noch seltener sind sie durchgreifend, d. h. in allen oder doch in der Mehrzahl der Gesetze zu finden. Insofern bedeuten sie häufig statt einer Vereinheitlichung zum mindesten vorläufig eine Trennung. Hier können nur einige besonders wichtige neuere Normen angeführt werden.

1. L kennt neue Formen von Personengesellschaften, an deren Notwendigkeit man zweifeln darf; ob sie zum mindestens nützlich sind, könnte nur die Erfahrung lehren. Die Rechtssätze für die Einrichtung dieser Gesellschaften sind zum Teil weniger geglückt. Es ist bezeichnend, dass kein neueres Gesetz eine von diesen Formen übernommen hat.

2. In den gesetzlichen Definitionen wird immer allgemeiner Art und Umfang der Haftung für die gesellschaftlichen Verbindlichkeiten als das kennzeichnende Merkmal

hervorgehoben. Eine Ausnahme bildet P, dessen Definition eigentlich negativ ist.

3. L, NŠ und Jsl. regeln die Frage, ob bloß physische Personen Mitglieder einer Personengesellschaft sein können.

4. Eine Reihe von Gesetzen seit N läßt als Gegenstand des Unternehmens ausser dem Betrieb von Handelsgeschäften unter gewissen Umständen auch andere gewerbliche Betätigung zu. Nur Š und L — ob auch NŠ, ist zweifelhaft —, verlangen weder Gewerblichkeit noch auch nur Wirtschaftlichkeit, so daß die Personengesellschaften im engeren Sinn nur mehr Organisationsformen sind. P, Jsl., Nlt. folgten dieser Entwicklung nicht.

5. Keine volle Einheitlichkeit wurde in den Rechtsätzen über den Einfluss des Umfanges des Geschäftsbetriebes, über Form und Inhalt des Gesellschaftsvertrages erreicht. Doch überwiegen die Gesetze, die dem Umfang entscheidende Bedeutung beilegen, und eine gewisse Formlichkeit verlangen zum Teil auch neuere Gesetze (L, P), die zur Gruppe des A gehören. Die Wirkungen der Eintragung und Veröffentlichung, bzw. deren Unterlassung sind gleichfalls nicht einheitlich geregelt; auch hier sind L und P von den Grundsätzen des A abgewichen.

6. In Š, L, NŠ, P, Jsl. werden gewisse Bestimmungen, die das innere Verhältnis in der Gesellschaft regeln, für zwingendes Recht erklärt.

7. Die Aufsichtsrechte des Komanditisten sind in Š, NŠ, Jsl. wesentlich ausgedehnt.

8. Die neueren Gesetze regeln die »Verzinsung« der »Einlagen« (= Kapitalsrechnungen) der Gesellschafter zweckmässiger als die älteren, zum Teil wird die »Verzin-Jsl. wesentlich ausgedehnt.

9. Das Konkurrenzverbot wird allgemein verschärft, zum Teil sogar auf den Komanditisten ausgedehnt, also Verstärkung der Treuepflicht.

10. Die Bindung des Gesellschafters als Vertreters an die Mitwirkung eines Prokuristen (Bevollmächtigten) wird immer mehr anerkannt und eingehender geregelt.

11. Von grundsatzlicher Bedeutung ist die aus Š, NŠ, L, NIt. zu entnehmende Möglichkeit einer inhaltlichen, nach aussen wirksamen Beschränkung der Vertretungsmacht.

12. Von grundsatzlicher Bedeutung ist ferner die Einschränkung der primären Haftung in Š, It., L, NŠ, NIt. (aber nicht in P und Jsl.).

13. L, NŠ, Jsl. regeln die Haftung der Gesellschaft für den durch ihre Organe verschuldeten Schaden und die Fragen des guten und bösen Glaubens, des Wissens u. s. w. der Gesellschaft.

14. Die Stellung der Gesellschaftsgläubiger in der Liquidation der Gesellschaft ist in N, L, NŠ, und insbesondere in P und Jsl. gestärkt.

15. Die Bestimmungen über das Ausscheiden von Gesellschaftern unter Aufrechthaltung der Gesellschaft sind vielfach fortgebildet worden. Immer mehr dringt der Gedanke durch — am kräftigsten in P und Jsl. —, dass die vorherige Zustimmung des Gesellschafters, in dessen Person der Grund für die Auflösung der Gesellschaft eingetreten ist, zur Fortsetzung der Gesellschaft nicht erforderlich ist, die übrigen Gesellschafter vielmehr die Fortsetzung unter Ausscheidung des genannten Gesellschafters auch nachträglich beschliessen können. In NIt. werden vollends die »persönlichen« Gründe für die Auflösung der Gesellschaft überwiegend in erster Linie Gründe für das Ausscheiden des Gesellschafters. Wo die Gesellschaft nicht zu erhalten ist, suchen die meisten Gesetze seit N wenigstens das Unternehmen zu retten.

16. In der Streitfrage, ob die eigentlichen Personengesellschaften juristische Personen seien, ist auf N und L hinzuweisen, die sehr klar für die Verneinung sprechen, und vor allem auf NIt., dessen Begründung sich mit aller Deutlichkeit in demselben Sinne äussert. Das hindert jedoch nicht, dass mehrere Bestimmungen des NIt. vom gegenteiligen Standpunkte aus leichtest zu erklären sind. Auch in anderen neuen Gesetzen finden sich neue Sätze, die für die eine oder die andere Ansicht verwertet werden könnten. Die Streitfrage besteht demnach weiter.

17. Von den uneigentlichen Personengesellschaften des A hat die Gelegenheitsgesellschaft nur in L eine — sehr eingehende — Regelung erfahren, die stille Gesellschaft hat ohne wesentliche Aenderung in L, P, Jsl. Aufnahme gefunden.

18. Zu erwähnen ist, dass insbesondere L und Jsl. Meinungsverschiedenheiten unter den Gesellschaften nicht selten im ausserstreitigen Wege — durch den Registerrichter — entscheiden lassen.

Organ, organizacija, organizem

Spisal redni član Akademije
univ. prof. dr. Leonid Pitamic

I.

Te besede in še nekatere iz njih izpeljane se rabijo v raznih znanostih, n. pr. v biologiji, fiziki, kemiji, v medicinskih, pravnih, gospodarskih, zgodovinskih, bogoslovnih, jezikoslovnih vedah in v glasboslovju. V naši dobi raste ta raba tudi v poljudni govorici in pisavi, n. pr. v dnevnem časopisju, ki nikakor ne štedi s temi izrazi.

Spričo tehtne in obširne vloge, ki jo imajo te besede ali njim ustrezni pojmi v mnogih panogah človeškega mišljenja, jih ni mogoče kritično prerešetati brez veščnosti v teh panogah. Zato se bomo omejili samo na nekoliko pripomb o uporabnosti in opravičenosti teh izrazov v pravo- in državoznanstvu.

Vendar ne bo odveč, če se najprej ozremo na zgodovino teh izrazov, ki so v vseh jezikih, razen grškega, tujega izvora. Ker se pa tujke mnogo laže kakor domači izrazi izmikajo znanstveni kontroli in se zato njih pojmovni obseg rad zabriše, postanejo dostikrat ohlapne oblike, pod katerimi najdejo zavetišče razni nedoločeni pomeni. Mogoče bo koristilo večji točnosti ali vsaj previdnosti v rabi teh izrazov, če se zavedamo njihovega izvora in razvoja.

Izvor je grška beseda *ὄργανον* ali *εὐργανον* (orodje), ki je od *εργον* = delo (isti koren v nemški besedi »Werk« in angleški »work«) ali od glagola *εργάζομαι* (*εργω*) = delam.¹ *Ὀργανικός* pomeni »opremljen z orodjem« ali »storjen z orodjem« ali »dejstvujoč kakor orodje«.²

¹ H. Stephanus, Thesaurus Graecae Linguae V³ (Parisiis 1842/46) p. 2142.

² V. Chr. F. Rost, Griechisch-Deutsches Wörterbuch II⁴ (Braunschweig 1871) S. 170.

Poznejša tvorba je *ὀργανόω* = opremljam s potrebnim orodjem, urejumem, organiziram;³ ta glagol rabi *Sextus Empiricus*, pisatelj iz druge polovice drugega stoletja po Kr.⁴ Še poznejša, iz tega glagola napravljena beseda je *ὀργάνωσις* = smotrna ureditev;⁵ rabi jo *Porphyrus*, pisatelj iz druge polovice tretjega stoletja po Kr.⁶

V stari grščini pomeni *ὄργανον* samo orodje, toda vsakovrstno in raznim namenom služeče orodje; n. pr. orodje za glasbo, t. j. glasbilo, stroj za vojne svrhe, orodje čutov (čutilo) ali telesa; *Aristotel*⁷ zove sužnja (*δούλος*) orodje z dušo (*ἐμψυχον ὄργανον*), in orodje (*ὄργανον*) sužnja brez duše (*ἄψυχος δούλος*). *Aristotelove* razprave o raznih vprašanih logike so bile tudi nazvane *organon* zato, ker je logika samo sredstvo ali orodje za vsako znanstveno razmišljanje.⁸ *F. Bacon* je v analogni rabi izraza dal svojemu delu naslov »Novum Organum« (1620).

Dasi je grška beseda v svojem pristnem pomenu prešla v poznejšo latinščino kot »organum«, se je vendar tu ustalila poglavitno kot izraz za glasbilo. V pomenu za določeno glasbilo je prehajala tudi v druge jezike: angleški *organ*, francoski *orgue*, nemško *Orgel*, slovenski *orgle*.

Iz te besede v muzikalnem pomenu je »organicus« = tičoč se glasbil, pa tudi »harmoničen«;⁹ »organista« = ki igra orgle; »organizare« (tudi organare) = organo cantare, peti po orglah, pa tudi igrati na njih.¹⁰ Organizare pa je pomenilo še nekaj drugega, namreč »canere in modum organum«. ¹¹ Organum v tej zvezi ne znači orgel, temveč je poseben, muzični teoriji svojstven izraz za najstarejši in

³ Passow, Handwörterbuch der griechischen Sprache, II. B. I. Abt. (Leipzig 1852) S. 512; Rost, I. c.

⁴ Gl. Stephanus, o. c. p. 2143; Passow, I. c.

⁵ Passow, I. c.; Stephanus, o. c. p. 2143; Rost, I. c.

⁶ Stephanus, o. c. p. 2143.

⁷ Ethica Nicomachea, VIII, 13, 1161 b, 4.

⁸ Gl. Encyclopaedia Britannica XVI¹⁴, p. 898.

⁹ J. Vanierii Dictionarium Poeticum (Lugduni 1710) Pars II, p. 174.

¹⁰ Dufresne-Du Cange, Glossarium ad Scriptores mediae et infimae Latinitatis, Tom. IV. (Parisiis 1733) p. 1389.

¹¹ Dufresne-Du Cange, I. c.

najbolj preprosti način mnogoglasnega muziciranja;¹² je, po H. *Riemann-u*, najstarejša oblika improviziranega kontrapunkta k melodijam cerkvenih spevov. Do 14. stoletja so se pod imenom *organum* ohranile oblike mnogoglasne skladbe; tudi se zovejo od *organum* v navedenem pomenu v srednjeveških spisih o muziki skladatelji »*organistae*«.¹³ »Organizare« v pomenu »canere in modum organi« je poseben način dvo- ali mnogoglasnega petja, je ubiranje glasov po določenem *redu*.¹⁴

Ta besedna tvorba srednjeveške latinščine je zanimiva tudi zato, ker je, kakor pravi *Gamillscheg*,¹⁵ služila za zgled, po katerem se je iz besede »*organe*« v 14. stoletju izpeljala francoska beseda »*organiser*« = opremiti z organi, urejevati; pomeni isto kot prej navedena poznogrška beseda *οργανοον*. Samostalniška oblika je »*organisation*« = oprema z organi, ureditev; potem tudi posledica te ureditve, torej

¹² *Huchald* (840—930) razlaga *organum* tako: »Nunc id, quod proprie symphoniae dicuntur et sunt, id est, qualiter eadem voces sese invicem canendo habeant, prosequamur. Haec namque est, quam Diaphoniam cantilenam, vel, assuete, organum vocamus. Dicta autem Diaphonia, quod non uniformi canore constet, sed concentu concorditer dissono.« (Zdaj razpravljajmo o tistem, po čemer se simfonije prav za prav imenujejo in so, to je, v kakšnem razmerju med seboj so glasovi pri petju. To je namreč pevanje, ki mu pravimo diafonija ali navadno organum. Diafonija pa se mu pravi zato, ker ne obstoji iz enoglasnega napeva, temveč iz ubranega razglasja.) *Huchaldi* Monachi Elnonensis *Musica Enchiriadis*, p. 165, v M. *Gerbert-ovi* zbirki »*Scriptores ecclesiastici de Musica sacra potissimum*«, Tom. I. 1784, Ed. iterata (Graecii 1905).

¹³ H. *Rieman*, *Musik-Lexikon* (Berlin 1919) S. 848, 849.

¹⁴ Der grosse *Brockhaus*, B. XIII, 1932, S. 731: »*Organum* ... in der Musik die früheste gesetzmässige Form der Mehrstimmigkeit«. O. *Ursprung* v *Buchberger*, *Lexikon für Theologie und Kirche*, VII (Freiburg i. B. 1935) S. 770: »*Organum* ... 3) die ersten mehrstimmigen Werke der späteren Karolinger- u. der folgenden Zeit.« Izčrpnejša, glasboslovna razlaga o »*organum*« pri E. *Nikel*, *Geschichte der katholischen Kirchenmusik*, I. B. (Breslau 1908) S. 208, 225, 231.

¹⁵ *Etymologisches Wörterbuch der französischen Sprache* (Heidelberg 1928) S. 651: *Organiser* 1. »mit Organen versehen«, »einrichten« 14. Jhdt., ist Ableitung von frz. *organe*, nach dem Vorbilde des mittellateinischen *organizare* »Orgelspielen«. — Kot smo videli, pa ima »organizare« še drug, poseben pomen glede urejevanja petja, tako da je latinska beseda mogla služiti ne samo po svoji obliki, marveč tudi po svoji vsebini kot zgled za tvorbo francoskega izraza (urejevanje).

red, harmonija, sistem; to, kar je opremljeno z organi, kar je urejeno; skupnost organov kake naprave (»aparāt«, n. pr. državni ap.).

Možna uporaba izrazov »organizirati« in »organizacija« je nedogledna, ker se nanaša lahko na vse, kar se da spraviti v *red* (delo, poduk, vojska, stranka, družba, država itd.).

Vsi ti izrazi izvirajo posredno ali neposredno iz grške besede *ὄργανον*, za katero je pristni latinski izraz *instrumentum*, ki se rabi kakor grška beseda za najrazličnejša orodja tudi v modernih jezikih. *Instrumentum* je iz glagola *instruere* = vlagati, pripravljati, v redu postavljati, urejevati.¹⁶

V tem latinskem glagolu vidimo kakor v grškem *ὄργανον*, v srednjelatskem »*organizare*« in v sodobnem »*organizirati*« izraženo normativno misel *reda*. Prav zanimivo je, da najdemo misel *reda* tudi v tisti slovenski (in sploh slovanski) besedi, ki odgovarja grškemu *ὄργανον*, namreč v besedi »*orodje*«. O tem mi je dal g. univ. prof. dr. Fr. Ramovš naslednje dragoceno pojasnilo, za katero sem mu zelo hvaležen: *Orodje* spada tako iz glasoslovnih kot iz pojmovnih razlogov k istemu indoevropskemu korenu, iz katerega so potekle besede grš. *ᾠδῆμος*, lat. *ritus* »(sveti) red«, starovisokonemški *rīm* »Reihe, Zahl«, dalje lat. *rēri* in *ratio*, gotski *rathjo* »Rechenschaft, Zahl«, nordijski *rad* »Zahl«, ki se nahaja tudi v sklopu *hund-rad* »hundert« (prim. s tem slovensko koroško *petred*, *šestred* za običajno *petdeset* itd.), potem še litavsko *reju* »uredim, spravim v red, v vrste, plasti«, letsko *redu*, »uredim«, *ridas* »Gerät, ropotija« in slovansko *ředъ*, slov. *red*, *obred* itd.

Prof. Ramovš mi je nadalje pojasnil sorodstvo med besedo *red* in slovanskim glagolom *raditi* (delati), ki je potekel iz druge oblike istega indoevropskega korena *are* »vlagati, urejevati«, iz katerega izhaja tudi »red«. Pomen-ska zveza za besedo »*raditi*« gre od »urejevati« preko »brigati se« (isti koren še v slovenski besedi *ne-rod-en* »brez-brižen«) in »zanimati se, prizadevati si« do sedanjega pomena »delati«.

¹⁶ Georges, Lateinisch-Deutsches Handwörterbuch (Leipzig 1918) II.⁸ S. 331, 332, 333.

Z ozirom na to razlago se mi zdi pomembno, da je bržčas v 19. stoletju nastal ali se napravil očitvidno iz hrvatskega glagola »raditi« izraz »radilo« za »organ« in iz glagola »urediti« izraz »uredilo« tudi za »organ«.¹⁷ Tako sta se našli zopet v enakem pomenu izpeljanki iz dveh različnih, v davni preteklosti nastalih oblik istega starega korena. V vsem tem vidimo na eni strani zvezo med *radilom*, *uredilom*, *orodjem* (vse tri besede v pomenu »organ«), — na drugi strani pa tudi analogijo med grško izpeljavo *ὄργανον* od *ἐργάζομαι* = delati in slovansko izpeljavo »radilo« od »raditi« = delati.

Grki pa so imeli razen *ὄργανον* za orodje še drug izraz: *μηχανή*. Zato je verjetno, da ni bilo bistvene razlike med obema izrazoma v njunem prvotnem pomenu in ni čudno, da so, kakor pravi R. Eucken,¹⁸ pri Aristotelu mesta, kjer se *ὄργανικός* da težko drugače prevesti kot z »mehaničen«. Isti pomen obeh izrazov se kaže še v 16. stoletju, ko so nazvali umetnost izumiti instrumente in stroje »mehanično« ali »organično« (*mechanique* ou *organique*);¹⁹ in celo v naši dobi se je kljub posebnemu razvoju, o katerem bo koj govor, ohranil tu pa tam isti ali vsaj sorodni smisel obeh besed, n. pr. če se zovejo deli *mašine* (ki je beseda izpeljana iz *μηχανή*) organi.²⁰ Tudi latinski »*organicus*« se je rabil v pomenu »mehaničen«.²¹

¹⁷ Gl. Juridisch-politische Terminologie für die slavischen Sprachen Oesterreichs; deutsch-kroatische, serbische und slovenische Separat-Ausgabe (Wien 1853) str. 377. Kot izhaja iz uvoda, so na tej terminologiji med drugimi sodelovali Vuk Karadžić, Fr. Miklošič, Gj. Daničić, M. Cigale. »Radilo« je v tem slovarju navedeno kot »organ« sploh; potem še posebej za »novine« kot »radilo vlade« (*Organ der Regierung*) in tudi osebno za službene organe (uredovna radila, ministarstvena radila).

¹⁸ *Geistige Strömungen der Gegenwart*⁵ (Leipzig 1916) S. 122.

¹⁹ *Littre, Dictionnaire de la Langue Française* III (Paris 1877) p. 481, 855.

²⁰ *Littre*, o. c. p. 855 označuje *organe* celo na prvem mestu kot »terme de mécanique. Nom donné a diverses parties d'une machine. Les organes d'une locomotive.« *Nouveau Larousse Illustré* (Paris s. a.) T. VI. p. 537 navaja tri vrste »organov« pri strojih.

²¹ *Georges*, o. c. ima na str. 1397 za *organicus* tele nemške izraze: 1. organisch, 2. mechanisch, 3. musikalisch.

Izraza »organski« in »mehanski« sta dobila nasprotujoča si pomena verjetno šele pod vplivom nove besede »organizem«. Organ je beseda starega veka, organizirati in organizacija sta tvorbi srednjega, organizem pa tvorba novega veka. Po *Litttré*-ju²² pripada ta beseda XVIII. stoletju; mogoče pa je nastala že nekoliko prej; vsekakor je ni v starejših slovarjih (n. pr. A. *Antonini*, *Dictionnaire François, Latin et Italien*, II., Lyon, 1770, ali pa A. *Boyer*, *The Royal Dictionary Abridged, French-English, English-French*, London 1771) in tudi *Baxter-Johnson*, *Medieval Latin Word-List from British and Irish Sources* (Oxford 1934),²³ je ne navaja.

Izraz se rabi predvsem v naravoslovju, zlasti v biologiji, v pomenu sestava ali ustroja živega bitja. S tem dobiva vsa z »organom« zvezana besedna družina poseben, ožji pomen. Red, ureditev, sistem, harmonija, delitev dela, členitost, nad- in podrejenost, smotrenost in v zvezi z njo razmerje odvisnosti med celoto in njenimi deli ali člani, vse to je bilo na splošno že izraženo z besedami »organizirati« in »organizacija«, služi pa v novi besedi »organizem« samo za opis ali razlago človeškega, živalskega, rastlinskega »življenja«. Ta misel je, zdi se mi, jedro mnogoštevilnih definicij organizma. Tako n. pr. v R. *Eisler*-ovem »*Wörterbuch der philosophischen Begriffe*«⁴ II. B. (Berlin 1929) str. 358: »*Organismus* ist ein einheitliches, immanent-teleologisch bestimmtes und sich von innen heraus bestimmendes, erhaltendes, entwickelndes, auf Reize der Aussenwelt reagierendes System von Triebkräften, deren jede einzelne im Dienste des Ganzen steht, wie auch das Ganze für die Partialkräfte (Organe) arbeitet.« Dočim je tu »življenje« organizma opisano, je ista misel preprosteje brez opisovanja izražena v »*Enciclopedia Italiana*«, Vol. XXV. 1935, str. 518: »Questa espressione equivale a quella di ,essere vivente' e si contrappone all'altra di ,anorganismo', che serve a indicare i corpi bruti, non dotati di vita.« Podobno A. *Ušeničnik*-ov filozofski slovar, bes. *organizem*,

²² O. c. p. 856, *Organisme*: »On a dit que ce mot s'est introduit vers 1820; c'est une erreur: il appartient au XVIIIe siècle«.

²³ V tej knjigi so na str. 288 navedene kot srednjeveške tele besede: *organicus*, *organista*, *organizo*, *organum*.

1. sestav organov, zmožen življenja (t. j. zmožen, da ga udeležuje življenjski princip); 2. tudi (metonim.) živa bitja, ki imajo organizme. Da je v živih bitjih poleg »reda« in »organov« še nekaj drugega bistvenega, je izrazil E. *Boutroux*²⁴ na kratko tako: »Il y a dans un être vivant un agent et des organes, une hiérarchie.« Torej red, organe in še »agent«, ki jih poganja in ki je isto kot »vitalni« ali življenjski princip.

V luči novega izraza »organizem« dobijo tudi starejše besede organ, organski, organizacija poseben, proti svojemu prvotnemu širokemu pomenu zožen smisel; torej organ kot orodje *živega* telesa, organski kot lastnost takega orodja, organizacija kot sestav takih organov. V zvezi s tem postane razumljivo, da se včasih rabi organizacija za organizem in organsko kratkomalo za »živo«. Organsko se protistavlja anorganskemu (neživemu), pa tudi mehaničnemu kot lastnosti takih delov (organov v splošnem pomenu), kateri služijo po določenem redu delovanju iz njih sestojče celote, kateri pa niso med seboj združeni po kakem življenjskem principu. Mehanizem kot urejen sestav neživega »orodja« se loči od organizma.

Iz naravoslovja se je beseda »organizem« prenesla v filozofijo in tudi v družbene vede, kjer se prisposablja razne človeške družbe v večji ali manjši meri biološkemu »organizmu«. Ne da bi se spuščali v splošna sociološka razglabljanja, hočemo samo omeniti, da je takšno analogiziranje, če ni pretirano, lahko umestno; n. pr. če se hoče z njim nazorno pokazati smotrna razvrstitev družbe ali pa pojasniti, kako nastane v tem ali onem pogledu enota iz mnoštva ljudi, ki se združijo pod kakim skupnim smotrom, posebno tedaj, če je združevalni princip močan, tako da so ljudje tesno med seboj zvezani. Premočno nagnjenje za iskanje analogij pa utegne otopiti čut za spoznavanje razlik med predmeti, ki se primerjajo. Vsekakor se nam zdi nemogoče imeti človeške združbe za prave, žive organizme n. pr. s trditvijo, da je navzgornja vrsta od proto-

²⁴ De la contingence des lois de la nature⁸ (Paris 1915) p. 79.

zoona preko metazoona (organiziranega živega bitja) do hyperzoona (družbe).²⁵

Te biološke smeri v družboslovju zovejo organsko ali »organizmično«²⁶ teorijo ali »organizcem«.²⁷ Kaj je nastalo iz blagolglasne besede *organon*!

II.

Pod vidikom gornjega besedoslovnega razlaganja bomo v naslednjem nekoliko motrili pojme organa, organizacije in organizma v nauku o pravu in državi.

A. Pojem *organa* je v pravnih vedah, zlasti v državoslovju osnovnega pomena. Slovestvo o njem je že zato ogromno in nepregledno, ker je vsako razpravljanje o udejetvovanju prava vezano s pojmom organa.

Pravni red določa pravice in dolžnosti, navadno v abstraktni obliki. Kaj pa je v konkretnem primeru pravica in dolžnost, se mora mnogokrat šele z ugotovitvijo dejanskega stanja ter uporabe abstraktnih norm nanj določiti, in to obvezno. Če se določena dolžnost ne izpolni, se pravici zadostuje s prisilnimi sredstvi. Kdo pa so tisti, ki pravice in dolžnosti tako v abstraktni kot v konkretni

²⁵ Gl. o tem in sploh o rabi besede »organizem« v sociologiji Th. Geiger, Art. »Gesellschaft« v A. Vierkandt, Handwörterbuch der Soziologie (Stuttgart 1931) 201—211. O biologizmu v socialni vedi gl. E. Spektorski, Sociologija in filozofija, v Zborniku znanstvenih razprav juridične fakultete v Ljubljani XIX. 1943, str. 213, ter v XX. letniku tega Zbornika, 1944, razpravo istega avtorja »Naturalistična sociologija«.

²⁶ J. W. Garner, Political Science and Government (American Book Company 1930) pp. 211—222: The Organismic Theorie.

²⁷ Ta izraz se rabi tudi v medicinski vedi, kjer pomeni seveda nekaj čisto drugega, namreč nauk, da je bistvo kake bolezni v določenem organu in ne v celotnem organizmu. Littré, o. c. p. 855: *Organicisme*. Theorie medicale qui s'efforce de rattacher toute maladie à une lésion matérielle d'un organe. Meyers Lexikon⁷ IX. B. (Leipzig 1928) S. 62: *Organizismus*, Krankheitslehre, die in der Erkrankung eines bestimmten Organs das Wesentliche sieht, im Gegensatz zu der Anschauung, die die Erkrankung des ganzen Organismus für das Bestimmende hält. — Pri Larousse-u, navedenem v opombi 20, je na str. 537 kot organizcem v filozofiji označena »doctrine qui admet que la vie résulte non d'une force qui anime les organes, mais des organes eux-mêmes.«

obliki določajo in uresničenju prava s prisilnimi sredstvi pripomorejo?

V starih časih je bil pravni red abstraktno določen večinoma v običajnem pravu, ki se je razvilo po pravnem čutu naroda. V pogledu uveljavitve tega pravnega reda pa je navadno vsak član pravne skupnosti skrbel sam zase ali še za svojo rodbino, da se izvrši pravo, ki se je tikalo njega in njegove rodbine. Pri tej samopomoči je bil torej vsakdo *orodje* (organ) pravnega reda glede *svojih* pravic. Subjekt prava in organ prava sta bila združena v istem človeku ali kvečjemu v isti rodbini. Pozneje, čeprav še v dobi pretežne veljave običajnega prava, pa se je vedno bolj in bolj poverjala v spornih zadevah odločitev in tudi izvršitev prava *posebnim* prav za to postavljenim ljudem (sodnikom). Tako se pojavijo posebni *poklicni* »organi« pravnega reda, za katere je značilno, da v svojem delovanju kot organi ne izvršujejo svojih pravic, temveč da obvezno določajo in izvršujejo pravo glede drugih ljudi. Tem ljudem nasproti se delovanje teh organov kaže kot oblastno delovanje in ti organi kot *oblast*. Oblastno delovati pomeni določiti *obveznosti*, potem pa tudi njih izpolnitev izsiliti. Vir te oblasti pa je zopet pravo, ki določa obseg in način organskega delovanja in podeljuje pravico do njega. Kakor vsi pravni pojmi, sta tudi pojma »organ« in »oblast« normativna, t. j. njih obstoj je odvisen od pravnih norm; brez prava ni ne organa ne oblasti.

Rastočim potrebam in hitrejšemu razvoju gospodarskih in drugih odnosov med ljudmi ni zadostovalo običajno pravo, temveč so se tem potrebam ustrezajoče norme tudi izrecno *postavljale*. Temu namenu služijo postavodajni ali zakonodajni organi, katerih naloga je, izdajati pravila (navadno splošna ali abstraktna) z obvezno močjo. Tudi ti organi črpajo svojo oblast, kar je isto kakor njihov delokrog ali njihova kompetenca, iz pravnih norm, n. pr. iz ustave. Isto velja za upravne organe. Kakor so državni organi na eni strani odvisni od pravnega reda, tako vplivajo na drugi strani nanj; so sicer podrejeni pravnemu redu, toda njih podrejenost se kaže prav v njihovi dolžnosti, da pravo z obvezno močjo izvršujejo in razvijajo in to mnogokrat po svojem več ali manj svobodnem preudarku, ki je tudi po

pravu določen. Državni organi, tudi zakonodajni, so torej ljudje, ki obvezno za druge izvršujejo in določajo pravo, so torej tisto sredstvo ali *orodje* prava, po katerem se le-to udejestvuje. Človek, ki je državni organ, pa ni organ v vsem svojem delovanju in nehanju, temveč samo takrat in toliko, kadar in kolikor opravlja »organska«, to so takšna opravila, ki spadajo k njegovim službenim dolžnostim, katerih vsebina, obseg in način so po pravu določeni. Značaj organa kot orodja prava se s tem potrjuje.

Pravno obvezovanje drugih po službenem delovanju pa se pokazuje tudi pri neke vrste činih, ki nimajo državno-oblastvenega značaja. Pri tako zvanih pravnih ali juridičnih osebah (korporacijah, ustanovah, zavodih) obvezujejo in upravičujejo čini njihovih »organov« (n. pr. predsednika ali upravnega odbora) celo skupnost, t. j. nazadnje vse člane, ali uravnavajo upravljanje kake imovine, katera služi lahko tudi nedoločenemu številu ljudi kakor pri ustanovah in zavodih. Samo tisti člani kake pravne skupnosti, ki imajo to njim po splošnem in posebnem pravu (n. pr. po društvenih pravilih) podeljeno sposobnost in naloženo dolžnost, se zovejo *organi*. So torej orodje prava, ki velja za to skupnost, in to tudi tedaj, kadar je njim glede delovanja za doseg družstvenega ali ustanovnega namena velika svoboda dovoljena.

Takšne organe nahajamo tudi v tistem delovanju državne uprave, pri katerem se ne storijo oblastni čini (*actes d'autorité*), temveč se sklepajo pogodbe in storijo druga imovinskopravna opravila (*actes de gestion*) glede državnih naprav (železnic, tovarn, bolnic, gledališč), nabav za vojaške svrhe itd. V vseh teh primerih gre za državo kot ustanovo, t. j. imovinsko skupino s pravno določenim namenom, ki ga udejestvujejo za to postavljeni ljudje; tudi ti so torej orodje ali organi prava. Navedena opravila državne uprave pa so v primeru spora podvržena presoji in odločitvi drugih, namreč takih organov, ki jim gre oblast v gori razloženem smislu.

Organ v svojem pristnem pomenu kot orodje je torej v nauku o pravu in državi popolnoma opravičen in potreben pojem. Ljudska govorica pravilno prisposablja organ

kot orodje prava organu kot orodju človeških čutov, kadar imenuje določeni državni organ »oko« postave.

B. *Organizacija* pride v pravo- in državoslovju zlasti v dveh pomenih v poštev: 1. kot red, sistem; 2. kot skupnost organov. Rabi se včasih tudi za označbo tiste skupine ljudi, ki je po kakem pravnem redu urejena, dasi je ta skupina abstraktno že vsebovana v pojmu *veljavnega* pravnega reda.

Prav zaradi dvojnega, pod 1. in 2. navedenega pomena je izraz »organizacija« bolj kakor izraz združitev, družba ali kaj podobnega prikladen za označbo pravnih združb, posebno pa države. Kajti te združbe morajo biti 1. urejene po nekem pravnem redu, 2. imajo organe za društveno delovanje.

Ena taka pravna organizacija, ki ima sicer svoje posebnosti, o katerih pa razpravljati ni za naše vprašanje potrebno, je *država*. Njo pojmuje kot pravni red in obenem kot skupnost organov, ki varujejo obstoj pravnega reda, ga izvršujejo in razvijajo. Organi so tesno povezani s pravnim redom, ker brez njega tudi njih ni. Pravni red pa je navezan na organe, ki so orodje (aparati), po katerem se pravni red obvezno izvršuje.

V pojmu države je zapopadena celotna pravna organizacija v polnem in najširšem pomenu, ki obsega i celotni pravni red i celotnost po njem postavljenih organov.

C. Kar smo prej ugotovili o uporabnosti pojma »*organizem*« v družboslovju sploh, velja posebno še, če se rabi ta beseda za človeške združbe, ki so pravnega značaja, zlasti za državo. Če se označuje z organizmom nekaj živega, kar je pač njegova posebnost proti pojmu »organizacija«, potem pravne združbe ne morejo biti organizmi. Tudi ne gre pripisovati jim življenje zgolj duhovnega živega bitja,²⁸ kakor se je poskusilo pokazati za državo; kajti duhovna povezanost, na kateri sloni država ali ki jo država povzroča, ne more iz več človeških bitij napraviti novega živega bitja.

²⁸ »Organicizem« je lahko materialističen, lahko pa tudi spiritualističen. Gl. »Der grosse Herder«,⁴ VIII. B. S. 1644.

Res pa je, da so analogije med organizmi in pravnimi organizacijami: prvi kakor druge imajo organe kot svoje orodje ter določen red za njihovo delovanje; toda pri prvih služi oboje resničnemu življenju celote, pri drugih pa ohranitvi skupnosti, torej pravni povezanosti članov. Pač pa so pri pravnih organizacijah njih osnovatelji in člani pravi biološki organizmi, namreč ljudje. To dejstvo je mogoče tudi povod, da so se videli v takih skupnostih ali zares »organizmi« ali vsaj nekaj njim podobnega. Zlasti je bila in je država hvaležen predmet za primerjavanje z organizmom; tistih pa, ki bi šli tako daleč, da bi jo šteli v resnici med žive organizme, je prav malo.

Že stari filozofi, n. pr. *Platon* in *Cicero*, pa tudi novejši, n. pr. *Hobbes* in *Rousseau*, so prisposodabljali državo človeku ali vsaj državne organe organom človeškega telesa. *Thomas Hobbes* piše v uvodu svoje knjige »*Leviathan*« (1651) o državi kot o umetnem človeku; v njej da je suverenost umetna duša, uradniki umetni člani, nagrade in kazni da so živci, svetovalci spomin, pravičnost in zakoni pa umetni razum in volja itd. Lahko bi pokazali iz slovstva, ki se je ukvarjalo s takimi podobami, še druge slike, v katerih se razodeva bujna fantazija. V takšnem več ali manj uspelem primerjavanju, se navadno kaže ali težnja ponazoriti razčlenjenost državne organizacije ali pa tudi težnja približati državno organizacijo kolikor mogoče organizmu kot nečemu, kar je samo sebi smoter, poleg katerega naj ne ostane nič ali pa kar se da malo prostora za samolastne smotre posameznih članov. Tako naziranje se je v preteklosti ponovno pojavilo in se javlja močno tudi v naši dobi.

Analogiziranje pravnih združb s človekom se dobro vidi v juridičnem izrazoslovju, ki rado imenuje take združbe s strumno organizacijo juridične »osebe« ali celo »telesa«, »korporacije«, »corpus«. Nočem vsega navesti, kar sem o tem izražanju napisal v razpravi »Kritični pogledi na juridično osebo« (Zbornik znanstvenih razprav juridične fakultete v Ljubljani IV., 1925); hočem samo omeniti, da se pri dosledni analizi ti izrazi odkrivajo kot skrajšane označbe zamotanih pravnih razmerij, ki jih ni potrebno in včasih celo ni mogoče vse do konca razvozljati, ki pa izvirajo iz enotnega, t. j. eno enoto tvorečega pravnega reda, kateri velja za tako

družbo. Pravna »oseba« ali pravno »telo« ni torej organična enota v smislu organizma, temveč je normativna enota ali izraz za enotnost pravne organizacije. To velja tudi, če se govori o državi kot osebi.

Če primerjamo državo organizmu, si moramo biti svesti, da ne velja analogija za vse države v isti meri in v istem pogledu; tudi bi si morali biti svesti, *kakšnemu* organizmu jo hočemo primerjati. Ena država je lahko temu, druga drugemu organizmu podobna; n. pr. bo lastnost razčlenjenosti večja v federativni kot v unitarni državi, v tej pa bo enotnost močnejše izražena. Sicer pa ni samo pravna enotnost povod za takšno prisposodabljanje; za to so mogoče še bolj prikladne druge enotnosti, n. pr. geografske, gospodarske, etnične, verske, ki jih opažamo pri nekaterih državah, ne pa pri vseh. Vedno pa mora država biti *pravna* enota, sicer ni država. Zato druge enotnosti niso nujne za *pojem* države; so *accidentalia* in ne *essentialia* države.

Z ozirom na vse to se nam zdi glede nauka o državi zelo razumljiva sodba G. Jellinek-a,²⁹ da je boljše organsko teorijo popolnoma odkloniti.

Razumljivo pa je tudi in pravilno, da so avtorji v opombi 17. navedene terminologije za slovanske jezike označili v »juridičnopolitičnem«, to je v pravnem in državnem oziru besedi organizem in organizacijo z istimi slovanskimi izrazi. Na str. 377 je nemški izraz »Organisierung« preveden z južnoslovanskimi besedami »uregijvanje, uregjenje, ustroivanje, uredba« in na str. 378 »Organismus (Organisation)« z *istimi* besedami poleg »Organismus« kot »uregjaj, ustroj«. Prav tako so za »staatlicher Organismus« dane besede »državni uregjaj, državni ustroj, državna uredba, državno uredstvo«. V vseh teh izrazih, posebno pa v slovenskem »uredba«, je zgolj normativni značaj »juridičnopolitičnega« organizma popolnoma jasno izražen. O kakem odnosu do biološkega organizma ni sledu.

²⁹ Allgemeine Staatslehre² (Berlin 1905) S. 150: »Da nun die organische Theorie, als wesentlich mit Analogien arbeitend, reale Erkenntnis nicht zu gewinnen vermag, so ist es besser, sie gänzlich abzuweisen, weil die Gefahr der falschen Analogie viel grosser ist als der Vorteil der richtigen.«

Rezultat naših razmotrivanj je: V nauku o pravu in državi sta izraza *organ* in *organizacija* v svojem pristnem pomenu potrebna in zato važna; beseda *organizem* pa, če naj pomeni kaj drugega kot *organizacijo*, se more uporabljati samo v prenesenem, analognem smislu, in še tedaj je previdnost priporočljiva.

SUMMARIUM

*De vocabulis »organum«, »organisatio«, »organismus«
discussio.*

Vocabula ista, tum in variis scientiis tum in sermone quotidiano usitatissima, deducta sunt a graeca voce „ὄργανον“, quae instrumentum quodlibet significat, ita ut *Aristoteles* servum dixerit instrumentum animatum, instrumentum autem commune servum inanimatum appellaverit. Graecam vocem »organum« latinitas media ad notum instrumentum musicum designandum usurpavit, qui usus in alias linguas transiit (angl. organ; gail. orgue; ital. organo; germ. Orgel; slov. orgle). A substantivo »organum« derivatum est verbum »organizare«, quod duplum sensum quondam habuit: 1. organo cantare; 2. canere in modum organi. Altero sensu sumptum verbum »organizare« significabat modum quendam canendi pluribus vocibus, a *Hucbaldo* (840—930) »diaphonia« vel »organum« dictum; »diaphonia« vero vocabatur, »quod non uniformi canore constet, sed concentu concorder dissono.«

Ad exemplum verbi latini »organizare« saeculo XIV. verbum gallicum »organiser« formatum est idem sonans quod »instruere«, »disponere«; inde factum est substantivum »organisation« = instructio, dispositio, dein consequentia dispositionis, sc. ordo, harmonia, forma; id, quod constructum est; universitas organorum alicuius institutionis.

Tam in verbo ὀργανόω, serius facto, quam in verbis organizzare, instruere, notio normativa ordinis exprimitur. Quae notio reperiri potest etiam in vocabulo slovenico »orodje« (= organum, instrumentum).

Graeci praeter vocabulum ὄργανον aliud vocabulum μηχανή habebant, instrumentum pariter significans. Quamquam voces istae diu promiscue usurpatae sunt, recentiore tamen aetate verborum inde derivatorum usus plane diversus obtinuit, ita ut »organicum« ad ens vivum pertinens et »mechanicum« ad res inanimas spectans communiter habeatur.

Vox »organismus« praecipue in scientiis naturalibus adhibetur, ubi structuram entium viventium significat. Ea omnia, quae voces »organizare« et »organisatio« indicant vel comprehendunt (scl. ordo, forma, harmonia, divisio laboris, membrorum differentia, super- et subordinatio, finalitas, relatio dependentiae inter totum et eius partes), in nova voce »organismus« descriptioni vel explicationi vitae hominis, animalis, plantae serviunt. Inde et »organum« sensum instrumenti corporis viventis, »organicus« sensum qualitatis talis instrumenti, »organisatio« sensum compositionis talium organorum assumpserunt. Nunc et »mechanismus« tamquam ordinata compositio instrumentorum inanimorum ab »organismo« distinguitur.

E scientiis naturalibus vocabulum »organismus« in philosophiam et in sociologiam translatum est, ubi variae societates hominum organismo biologico comparantur. Quae comparatio, si moderate fit, utilis esse potest, e. g. quando compositionem multiformem societatis vel unitatem eius demonstrare conatur. Societates tamen humanas organis mis vere viventibus aequari nequaquam concedendum esse censemus.

In parte altera discussionis nostrae notiones organi, organisationis et organismi, prout in priore parte illustratae sunt, ad iuris et rerum civilium doctrinam applicantur.

A. Notio *organi* in iurisprudentia maximi momenti est, cum tractatio de iuris exercitio cum hac notione intime coniuncta sit. Iura executioni mandant vel ipsa subiecta iuris (ut temporibus remotis) vel (ut temporibus posterioribus) homines ad hoc munus constituti. In utroque casu executor iuris instrumentum vel organum iuris est. Ita iudices, administratores et etiam legislatores, qui auctoritate legis primae (Constitutionis) agunt, organa iuris appellari possunt, etiamsi magna libertate agendi a iure sibi attributa fruuntur. Idem dicendum de illis membris corporum vel institutorum (e. g. praesidibus), qui actibus suis totam communitatem, i. e. singula denique membra eius obligant vel qui bona usui etiam indefinito numero hominum destinata administrant. Organis talibus nec administratio rei publicae caret, officialibus scilicet, qui contractibus et aliis negotiis curam gerunt bonorum certis finibus destinatorum.

B. *Organisatio* in iurisprudentia praecipue duobus sensibus consideratur: 1. ut ordo; 2. ut universitas organorum. Ob duplicem sensum hoc vocabulum communitates iuridicas, praesertim rem publicam apte denotat, quia istae communitates ordine quodam iuridico instructae sunt et organa ad negotia societatis agenda habent. Organa cum ordine iuridico inseparabiliter connexa sunt et hic ordo, quoad executionem, in organis positus est.

C. Quod supra generaliter diximus societates humanas qualitates entium viventium non habere, valet plene pro societatibus iuridicis, inde et pro re publica, cui nec qualitas entis viventis mere spiritualis attribui potest. Verumtamen analogiae inter *organismos* et organisationes iuridicas detegi possunt: illi et istae habent organa et certum ordinem quo organa agunt. Sed in primo casu organa et ordo verae vitae organismi physici serviunt, in altero autem conservationi communionis, quae est legalis coniunctio civium.

Revera nonnulli scriptores antiquioris et etiam nostrae aetatis rem publicam corpori humano vel organa civitatis organis corporis humani comparabant. Talibus comparationibus, plus minusve commodis, vel organisationem multipartitam rei publicae demonstrabant vel rem publicam organismo tamquam finem in se ipso habenti prope admoveere conabantur, ita ut nihil iam fere spatii pro finibus particularibus singulorum membrorum superesset; quae opinio, apud veteres iam nota saepeque repetita, etiam inter temporis nostri homines conspicuos habet laudatores et patronos.

Dictam analogiam terminologia iuridica clare ostendit, cum societates stricta organisatione dotatas »personas iuridicas« vel »corpora« (corporationes) appellet. Quae appellationes se subtiliori inquisitioni ut signa compendiosa implicatarum relationum iuris revelant, quas usque ad finem enodare aut non necessarium aut impossibile est. Cunctae istae relationes fundatae sunt in ordine iuridico pro tali societate valente eiusque unitatem formante. Inde apparet »personam« iuridicam non esse organicam unitatem in sensu organismi, sed unitatem normativam regulam iuris productam. Quod pertinet etiam ad rem publicam.

Comparando rem publicam organismo ne obliviscamur hanc similitudinem non pro omnibus civitatibus eodem

gradu et eadem ratione valere. Articulorum numerus et varietas maior est in civitate federali quam in unitaria; in hac autem unitas magis elucet. Praeter iuridicam unitatem etiam aliae, e. g. geographicae, oeconomicae, ethnicae, religiosae argumentum comparationis cum organismo offerunt, quas unitates autem non omnes civitates prae se ferunt. Omnis autem res publica unio iuris esse debet, secus res publica non est; ceterae unitates notioni rei publicae essentiales non sunt.

In fine auctor huius discussionis exemplum e linguis slavica meridionalibus proponit quo videri potest organisationem et organismum, quatenus verba ista ad ius vel ad rem publicam spectant, iisdem vocabulis slavica redita esse.

Conclusio: In disciplina iuris et rerum civilium voces »organum« et »organisatio« in primis suis significationibus supra memoratis intellectae magni momenti sunt atque commode adhiberi queunt; voce »organismus« autem solum metonymice et magna cum prudentia uti licet.

Križnikovi odgovori na vprašanja v Bogiščevem „Naputku“

Objavlja redni član Akademije
univ. prof. dr. Janko Polec

Ko je l. 1866. Valtazar Bogiščič v hrvatskem »Književniku« (III.) priobčil svojo razpravo »O važnosti sakupljanja narodnih pravnih običaja kod Slovena« in potem tudi v posebnem odtisu pod naslovom »Pravni običaji u Slovena« (1866 in 1867), v kateri se ozira na dve, tri mestih, kolikor mu nudi takrat še zelo skromna naša narodopisna književnost gradiva, tudi na Slovence, je vzbudil v svojih rojakih živo zanimanje za nabiranje narodnih pravnih običajev. Na njihovo pobudo je sestavil, kakor kasneje sam poudarja, izključno na podlagi »svojega šolsko-doktrinarnega znanja«, ob navedeni svoji razpravi, vidno sledeč prav po vrsti problemom, ki jih je obravnaval v svojem spisu: »Naputak za opisivanje pravnih običaja, koji u narodu živu« in ga priobčil na koncu navedenega letnika »Književnika« (str. 600—613); pozneje (1867) pa ga je še v posebnem odtisu razposlal. Bogiščevemu pozivu se takrat v Slovencih še ni nihče odzval. Šele l. 1882. je Aleksander Hudovernik, ki je l. 1882. in 1883. v »Slovenskem Pravniku« marljivo poskušal vzbuditi zanimanje za slovansko pravo, priobčil in za Slovence nekoliko priredil Bogiščev »Naputak« v »Navodu za zapisavanje pravnih običajev, kateri žive v narodu« (SP. 1882, 171—182). Bogiščev »Naputak« obsega v »Književniku« (III). 347 vprašanj, v posebni izdaji (1867) 352, Hudovernikov »Navod« pa 196, tako da se številke vprašanj ne vjemajo.¹

¹ Metod Dolenc, SP 1935, 3, 7; Sergij Vilfan, Očrt slov. pravnega narodopisja v »Narodopisju Slovencev« I. (1944), str. 217. — Glede sestave vprašanj v »Naputku« gl.: V. Bogiščič, »Zbornik sadašnjih pravnih običaja u Južnih Slovena«, str. XLIX, in »Na ocjenu Zbornika pravnih običaja u Južnih Slovena u XXXII. Radu Jugosl. Akademije«; pos. odtis iz »Prava«, Spljet 1877, str. 8. Tukaj navaja Bogiščič, da je po izkušnji, pridobljeni zlasti na Kavkazu ob proučavanju tamošnjega narodnega prava, do 1874 dopolnil »Naputak« že na 2000 vprašanj.

V naslednjem letniku, 1883, »Slovenskega Pravnika« je A. Hudovernik po Bogiščevih vprašanjih, odnosno svojem »Navodu« priobčil že nekatere pravne običaje Slovencev (»Pravni običaji slovenski«, str. 2—7 in »Nekaj pravnih običajev slovenskih«, str. 189).

Toda niti dve leti zatem, ko je izdal Bogišč svoj »Napotak«, je 9. julija 1868. sprejel odbor Slovenske matice ob posvetovanju o pobudi Ferda Kočevarja, da se izda Vrazova ostalina pesmi in dopisov, Kočevarjev predlog, »naj bi 'Matica' jela zbirati in zaporedoma izdajati narodno blago«. V izvršitev tega sklepa je izbral odbor poseben odsek.² V »Novicah« 4. novembra 1868 je priobčila Slovenska matica poziv vsem rodoljubom, da zbirajo narodno blago:³ še ne priobčene 1. narodne pesmi; 2. narodne pripovedke; 3. narodne pregovore; 4. narodne običaje, n. pr. o raznih letnih časih, godovih, ženitvah itd., — vraže, igre in plese; 5. krajevna in osebna imena. Posebej o nabiranju pravnih običajev v tem pozivu ni govora. Na seji Matičinega odbora 11. marca 1869. pa se je že poročalo,⁴ da je naberke narodnega blaga poslalo dotlej šest nabiralcev. Med temi je bil tudi Gašper Križnik iz Motnika, ki je poslal en snopič (58) domačih pesmi.

V Kukuljevičevem Arkivu za povjestnico jugoslavensku XI. (1872, 244—255), je potem priobčil Križnik zopet v »Odgovoru na pitanje društvu za Jugoslavensku povjestnico i starine« narodno blago iz Motnika. Prav tako priobčuje v XII. zvezku (1875, 142—149) istega časopisa v odgovor na društvena »pitanja« prispevke o starih verah in pregovorih, o etimologiji vasi v motniški okolici in o zvonovih. V celovškem »Slavjanu« (1874, 78—80) pa objavlja v »Odgovoru na slovstvena pitanja Slavjana« nekaj narodnih običajev v Motniku. Istega leta (1874) je v Celovcu izdal pod psevdonimom »Podšavniški« zelo drobno knjižico v domačem narječju: »Slovenske pripovedke iz Motnika«.

Gašper Križnik, ta čas niti 30 let stari čevljar, je bil torej že preko domačih mej znan nabiralec narodnega blaga.

² Narodni Koledar, poročilo in letopis Matice Slovenske 1869, 30, 31.

³ Prim. o tem Glonarjev Predgovor v Štrekljevih »Slov. narodnih pesmih«, IV. zvez. str. 6.

⁴ LMS 1869, 13.

Zato se ni čuditi, da ga je v odročnem Motniku obiskal leta 1876. raziskovalec naših narečij in narodopisec J. Baudouin de Courtenay. On mu je takrat dal Bogiščev »Naputak« in ga pobudil na zbiranje pravnih običajev. Šest let nato, prav takrat, ko je priobčil Aleksander Hudovernik v Slovenskem Pravniku po Bogišču prirejeni »Navod« in objavil odgovore na nekatera vprašanja, je dokončal Gašper Križnik svoje odgovore na »Naputak« in jih poslal Bogišču. Pod »Naputkom« je označen naslov Bogiščev »U carsk. dvorsk. biblioteci u Beču«. Tjakaj je Gašper Križnik poslal najprvo svojo zbirko, pa mu je bila vrnjena z opombo, da naslovnika že 12 let ni več tam. Še enkrat je pošta vrnila rokopis, preden je končno dospel v roki naslovnika.⁵

V. Bogišč, ki je že l. 1874. izdal v prvi, hkrati zadnji knjigi »Zbornika sadašnjih pravnih običaja u Južnih Slovena«: »Gragju u odgovorima iz različnih krajeva slovenskoga juga«, Križnikovega gradiva ni nikdar porabil. Ležalo je neopaženo v Bogiščevem arhivu. Šele prof. Aleksander

⁵ Pobuda za odgovore in zgodba pošiljatve je razvidna iz sledečih Križnikovih pisem, nahajajočih se v Bogiščevem arhivu (zv. XVII):

Motnik 8. novembra 1882.

Častiti gospod!

Tukaj Vam pošiljam »odgovore na Vaša vprašanja, ki so bila tiskana 1867. v Zagrebu.

Veselilo me bode, ako Vam bo zbirka všeč in se Vam priporočim, da bi mi kaj nagrade poslali, saj umete, da truda je bilo dosti.

»Naputak« mi je izročil 1876. častiti profesor g. Baudouin de Courtenay v Kazanu na Ruskem, ko me je imenovanega leta pohodil.

Z odličnim spoštovanjem

Gašper Križnik

Motnik 14. novembra 1882.

Častiti gospod!

Oni dan sem poslal pod Vašo adresu v dvorsko knjižnico v Beč pod enim zavitkom kot vrednost, pa sem jih danes nazaj dobil, samo zapisali so, da Vas že 12 let ni tamkaj; gotovo so slavjanskim rokopisom nevoščljivi, da bi prišli na svetlo. Vam pa danes naravnost na Rusko v dveh zavojih kot pisma rekomandirano pošljem.

Ako Vam ne bo kaj jasno, pa me vprašajte.

Odličnim spoštovanjem

Gašper Križnik

Solovjev v Beogradu, ki je zadnja leta mnogo delal v Bogiščevem arhivu v Cavtatu, je menda odkril in opozoril na to gradivo Metoda Dolenca. Ta kaže nanje prvič v svojem članku »Ob stoletnici rojstnega dne Baltazarja Bogišča« v Slov. Pravniku 1935, (str. 7, 8), priobčuje štiri Križnikove odgovore po Solovjevih prepisih ter pripominja že tukaj (str. 7): »Bilo bi prav, da bi se Križnikovi odgovori v celoti objavili v tisku.«

Kmalu nato je Križnikove odgovore v Solovjevih prepisih uporabil na petih mestih v spisu »Simbolična pravna dejanja in izražanja med Slovenci (1938).⁶ Prav po Dolenčevem prizadevanju sem na naročilo pravnega razreda Slovenske akademije znanosti in umetnosti v septembru 1940. v Cavtatu natančno prepisal celoten Križnikov rokopis.

Motnik 17. novembra 1882.

Častiti gospodi!

Rad bi Vas razveselil z odgovori na »Naputak pravnih običajev v Sloveniji na kranjsko-štajerski meji«.

Po dvakrat sem rokopis odposlal, pa vselej mi je došel nazaj, ko ni poštar umel prav določiti poštnine. Ker je rokopis teže blizu $\frac{1}{2}$ kile, sem ga poslal kot blago, pa je priromal nazaj; sem naredil dva zavoja in jih rekomandiral, pa je bilo premalo mark gorej in je prišlo nazaj, z opombo, da jih mora biti blizu za 5 gld.

Torej Vas prosim, ako Vas rokopis zanima, kako bi ga poslal, da bi Vas došel na Ruskem ali pa ko bi kaj v Avstrijo prišli Vi ali kateri Vaših zanesljivih znancev. Kaj pa, ko bi ga jugoslovanski akademiji v Zagreb poslal, da bi ga po njej Vi v roke dobili.

Radoveden sem, da bi Vam bila tvarina všeč in potlej se nadejam, da mi boste kaj nagrade naklonili.

Z odličnim spoštovanjem

Gašper Križnik, trgovec
v Motniku

Motnik 4. aprila 1883.

Častiti gospodi!

Na Vaše pismo od 1. dne tega meseca Vam pošljem svoj rokopis; nalagam ga na pošto na Vranskem, ker v Motniku ne umejo v zvunejšo državo poslati. Menim, da umeli me bote, ko Vam odgovarjam na »Naputak«. Menim, da mi bote kmalu odgovorili, ako bo dopadel rokopis.

Vas pozdravlja

Gašper Križnik

⁶ Op. 42, 65, 71, 79, 88.

Ta obsega le s številko vprašanj Bogiščevega »Naputka« zaznamovane odgovore, vsakega na posebnem listu (skupaj 163 listov) in sicer brez besedila vprašanj, ki jih tukaj v priobčilu pristavljam v slovenskem prevodu iz »Naputka«.

Valtazar Bogišč po »Naputku« (odstavek 1 za vprašanji) od posameznih sodelavcev ne pričakuje odgovora na vsa vprašanja, češ: »jer bi time mnogo požrtvovanja od posameznika zahtijevali, osim toga to nije ni moguće, jer svikolici odnošaji, o kojim mi govorismo, u svakome se predjelu i ne nalaze«.

Tako tudi Gašper Križnik ni odgovoril in niti ni mogel odgovoriti na vsa vprašanja, marveč na 150 med 352 vprašanji. Mogel ni odgovoriti na vsa številna vprašanja glede odnošajev v zadrugi (št. 2—62, 129—150), na vprašanja iz meddržavnega prava (336—347) in tudi ne na nekatera iz postopka.

Škoda pa, da je popolnoma prešel vprašanja glede dednega nasledstva (št. 153—170). Seveda ne smemo prezreti, da so ta vprašanja malo poljudno sestavljena.

Z ozirom na pravno stanje v hrvatskih deželah ni vprašanj glede izročilnih pogodb, prevžitka, ženitnih pogodb, pa zato tudi ne odgovorov, kar moramo z ozirom na slovenske razmere le obžalovati.

Vendar je treba priznati, da je odgovoril na primeroma zelo veliko število vprašanj, kar je tem bolj zaslužno, ker je bil, če izvzamemo itak le maloštevilne, indirektne odgovore Aleksandra Hudovernika, Križnik edini, ki se je med nami potrudil, da je za svoj kraj sestavil odgovore. V nekaterih vprašanjih (n. pr. 77, 78, 118) nekih izrazov ni razumel in so zato odgovori podani v napačni smeri.

Prav zaradi tega širokega, skoro vse pravne grane objemajočega, za našo književnost doslej edinstvenega obsega odgovorov, potem po Križnikovem točnem opazovanju in razboriti sodbi zaslužijo ti odgovori, da jih priobčimo.

Na koncu »Naputka« (točka d) omenja Bogišč, da so na mnogih krajih važni običaji, glede katerih ni postavil nobenega vprašanja; ako nabiralec po drugih vprašanjih spozna, da semkaj spadajo, naj se ne izpusté, posebno ako so podobni ali protivni kakšnemu običaju, glede katerega

se v »Naputku« vprašuje. Tudi po tej pobudi se je Križnik ravnal. Zbral je še nekaj pravnih običajev, pregovore in drugega narodnega blaga, ki ga je, vsak primer na svojem listu, brez notranje zveze nanizal na koncu svojega izdelka, prav kakor ga priobčujem.

Križnikov zapis sem popravil le glede pravopisa — piše dosledno »de« mesto »da«, nedoločnik brez končnega i — in glede ločil; njegov nekajkrat sam po sebi okoren, danes zastarel slog sem le na malo mestih spremenil, kolikor je to neobhodno zahtevalo razumevanje vsebine.

V opombah k posameznim odgovorom pod črto opozarjam na literaturo, ki jih je doslej že uporabila, ter na enake, podobne ali od teh različne pravne običaje, razvidne iz dosedanje literature, ne da bi hotel in mogel le zdaleka doseči popolnost.

Osebnost Gašperja Križnika (1848—1904), kmetskega sina, po poklicu čevljarja, kasneje malega trgovca v Motniku, gotovo enega najbolj zaslužnih slovenskih nabiralcev narodnega blaga in zanimivega samouka, je še premalo osvetljena.⁷ Morda njegovemu razvoju in rasti sploh ne bo mogoče več slediti; preveč je že zamujeno. Pred vsem bi nas zanimalo zvedeti, o čemer pa moremo le ugibati, kaj je baje le na domači zasilni šoli izobraženega mladega rokodelca čisto kmetskega porekla, v precej zapuščenem podeželju, daleč od prosvetnih središč privedlo do tako vztrajnega nabiranja narodnega blaga. Morda vpliv »Novic«, ki jim je bil dopisnik, ali publikacij Slovenske matice, katere član je bil od početka. Toda že te dve okoliščini same, potem sotrudištvo pri Kukuljevičevem »Arkivu« in drugih znanstvenih publikacijah kažejo na neko za njegovo izobrazbo in okolje nenevarno usmerjenost, ki ji ne vemo razlage. Ne smemo pa prezreti, da je bil Tomaž Sajevec, zasilni učitelj v Motniku od 1859—1887, torej gotovo tudi Križnikov učenik, nabiralec narodnega blaga, ki je s Križnikom vred poslal Slovenski matici prve naberke (LMS 1869, 13).

Naj pa še omenim, da so Križnikovi narodopisni prispevki iz Motnika in okolice priobčeni tudi še kasneje, po

⁷ Pavle Urankar, Zgodovina trga Motnika in okraja (1940), 94, 95 (z bibliografijo in s sliko); Slov. Biograf. Leksikon I., 576.

njegovi pošiljlatvi Bogišću, v »Zborniku za narodni život i običaje Južnih Slavena« in sicer v V. zv. (1900, 148—155: »Iz Motnika u Kraňskoj« z opisom topografije, gospodarstva in jezika); v VII. zv. (1902, 389—393: »Običaji u Motniku u Kraňskoj«, kjer so opisani običaji ob smrti, pogrebu in na pokopališču) in slednjič v VIII. zv. (1903, 136—139: »Priče o Hristu i sv. Petru« iz Motnika). Na koncu (str. 139) tega zadnjega prispevka objavlja »Zbornikov« urednik Dr. D. Boranić kratek Križnikov življenjepis in očrt knjižnega delovanja, kakor poudarja, svojega prvega sotrudnika iz slovenskih krajev. Važna je Boranićeva opomba, da je Jugoslavenska akademija prejela od Križnika za svoj »Zbornik« mnogo gradiva iz različnih področij narodopisja, od katerega je doslej le manjši del tiskan v navedenih treh zvezkih, in pristavlja, da prireja Križnik, ki kaže redke smisel in ljubezen za tvorevine narodnega duha, za »Zbornik« še neobdelane strani narodnega življenja in običajev v Motniku. Že iz teh navedb je razvidno, da se nahaja v arhivu Jugoslavenske akademije še neobjavljeno narodopisno gradivo Križnikovo.

Križnikova sedaj v Ljubljani (Kongresni trg 13) živeča hči Terezija omož. Erjavec, ki je štela ob očetovi smrti 12 let — Križnik je imel devet otrok, od katerih so še trije živi — pa pripoveduje, da je njen oče nabiral narodno blago prav do svoje smrti. Vsak berač, ki je prišel v njegovo trgovino — in teh je bilo takrat v Motniku, skoro na križišču važnih cest in ob deželni meji, gotovo mnogo — mu je moral pripovedovati, oče pa je pisal, pisal. (Tak način nabiranja je verjeten po Križnikovih opombah, da se mu je poročalo n. pr. iz Bele na Gorenjskem ali Bovca itd.) Mati se je vedno hudovala, da je vestneje zapisoval pravljice, kakor pa svoje dolžnike, ki so mu ob njegovi smrti mnogo terjatev odnesli, ker ni imel zapiska dolžnikov. Vsi rokopisi očetovi, »veliko pisanja«, pa so bili poslani po njegovi smrti v Zagreb, verjetno Akademiji.

Naj bi v zadnjem času lepo prerajajoče se zanimanje za slovensko narodopisje pripomoglo, da se dvigne in priobči še Križnikova ostalina!

*

Odgovori na „Naputak za opisivanje pravnijeh običaja, koji živu u narodu“ v Motniku z okolico do Kamnika na Kranjskem in do Celja na Štajerskem

Zasebno pravo (ius privatum).

1. Rodbina (familija).

a) Širša rodbina (zadruga) vobče.

1. Ali je v vašem kraju ali v okolici bolj navadno, da živijo ljudje v družini, sestoječi iz več ožjih rodbin (t. j. več bratov ali drugih sorodnikov s svojimi ženami in otroki) ali pa, da vsak oženjeni živi posebej in sam opravlja svoje gospodarstvo?

Živijo v posameznih družinah kot pravni lastni posestniki; s svojo ženo kmetuje, vse gospodarstvo opravlja na svoji kmetiji; za pomočnike so mu hlapci in dekle, pomagajo pa mu tudi kmetovati njegovi otroci, bratje in sestre, ako jih ima. Hlapci, dekle, pastir se pri nas imenujejo družina; rodovina pa se imenuje familija.⁸

[Odgovor na vprašanja 2—65 o pravnih razmerah v zadrugi je izpuščen.]

b) Ožja rodbina.

66. V katerih letih se zaročajo in ženijo. Ali se kdaj dogodi, da starši zaročajo še nedorasle (»nejake«) otroke. Kaj je posledica tega?

Dekleta okoli 20. leta; fantje pa okoli 30. — Tukaj zaročevati nejačičev ni navadno.

67. Koliko časa navadno preteče med zaroko in poroko?

Ni navadno, koliko časa bi preteklo: četrt leta, pol leta in še celo leto.

[Izpuščen je odgovor na vprašanja:

68. Kdaj in koliko je običajno zaročnih sestankov in kako se posamezni sestanki imenujejo?

69. Ali je na teh sestankih kaj simboličnih obredov in kakšni so?

70. Kdo gre na te sestanke?

⁸ Temu pojmovanju družine in rodbine ustrezno Sergij Vilfan, Očrt slovenskega pravnega narodopisja v »Narodopisju Slovencev« (1944), I., 228.

71. Kdaj se misli, da je zaroaka sklenjena?

72. Kaj so običajni vzroki, da se zaroaka razdere?

73. Kaj misli narod o samovoljnem razdiranju zaroake? Mora li ta, ki je brez vzroka odstopil, dati zapuščenemu zaročencu kakšno odškodnino ali kar koli pretrpeti?

74. Dogaja se li pogosto, da kdo zaročenko, ki jo je onečastil in so posledice očitne, zapusti; kaj misli narod o tem?

75. Dogodi se li kdaj, da se kdo hote ali nehote oženj in omoži, ne da bi bil prvi zakon razvezan?

76. Ko bi se to zgodilo bona fide, misli li narod, da je prvi zakon veljavnejši in trdnejši nego drugi?

77. Najde se li pri vas konkubinat, kaj so mu vzroki, kaj misli narod o njem in kako ga imenuje?

Da, se nahaja, pa žalibože pogosto. Vzroki so: da tukaj starši otroke pozno poročujejo in da imajo le neporočene hlapce in deklet. In narod pa meni, da se morata moški in ženska, kamor jih spolski nagon žene, vsak svoje dolžnosti eden proti drugemu znebiti, in moški bi storil greh, ako bi ga ženska prosila, pa bi ne šel k njej v vas, zato, ker ima ženska huje (veči) nagon do moškega ko moški do nje; samo te pravice ženska nima, da bi šla k moškemu v vas. Dejanje pa se kar je mogoče prikriva, vsak gre, kar je mogoče skrivaj v vas in tudi takšen nobeden fant ni, ki bi povedal, pri kateri in kdaj je bil pri njej. Pa moram pripomniti, da je pri nas konkubinat združen z ljubeznijo; da bi bil suhoparen za plačilo, kakor pri mestnih, ni navadno.⁹

Narod pa ostro sodi zakonskega družeta, kateri prešestuje in meni o njem, da je ob pamet, ga pomiluje, ko se je tako daleč zmotil, da je pozabil, da ima svojo zaročeno ženo.

78. Ali se nahaja v vašem kraju otmica deklet, kaj je temu vzrok in kaj narod o njej misli?

Bivajo pri nas device, ki imajo na duhovnijah vnete duhovnike za božjo čast; nekatere pa tudi hodijo na duhovne vaje k oo. lazaristom v Celje, kjer jih utrjujejo, da naj venec devištva čuvajo, da bodo vredne neveste Kristusove. Narod jih čisla, katere se mu ne zde hinavske;

⁹ Poročevalec očitno ni razumel besede »konkubinat« in govori splošno o izvenzakonskem spolnem občevanju.

katere pa so hinavke, pa jih imenuje s sramotilnim imenom »tercijalke«, ko imajo Boga in duhovnike le za norca in so pobožne zato, da bi jih ljudje hvalili.¹⁰

79. *Ali je po narodovem mišljenju potrebna privolitev staršev za sklenjenje zakona; ako pa starši ne živé več, kdo daje takrat dovoljenje?*

Po narodovem mnenju je potrebno, če se hoče sin oženiti ali hči omožiti, da v to privolijo roditelji. Ako sin ali hči čez voljo roditeljev stopita v zakon, jih razžalita in meni narod, da v takem posiljenem zakonu ne bosta imela sreče.¹¹

80. *Najdejo se li starši, ki silijo svoje otroke, da stopijo v zakon s kom, ki jim ni po volji, in ali narod graja take starše.*

Se vrajmajo roditelji, da silijo in tudi prisilijo svoje otroke, da se morajo pri osebi ženiti, za katero ne marajo. Narod pa meni, da tako ne gre. Če dva eden za drugega nimata srca, bi se ne smela siliti in stopiti v zakon zato, ker se potrebna zakonska ljubezen pri njima potlej težko oživi, ako je prej nimata eden do drugega.¹²

[Izpuščen je odgovor na vprašanja:

81. *Ali se v zadrugah vrši kak hišni dogovor, kadar može dekle ali ženijsko fanto in se li dogaja tu kaj posebnega?*

82. *Sklepajo si li zakoni med pripadniki različne veroizpovedi ali različne narodnosti in kaj misli narod o takih ženitvah?*

83. *Koliko vrst je zadržkov sorodstva?*

84. *Do katerega kolena je po narodovem mnenju greh skleniti zakon?*

85. *Šteje li narod v duhovno sorodstvo samo botrstvo ali tudi kak drug odnošaj n. pr. pobratimstvo?*

86. *More li posvojen otrok stopiti v zakon z rodnim otrokom posvojitelja in drugimi njegovimi sorodniki?]*

87. *Ali skrbé navadno ljudje iz dobre hiše, da se zopet ženijo s takimi iz slične hiše ali ne? Velja to tudi za ženske?*

To je navadno, da se ljudje iz premožnih hiš tudi pri premožnih ženijo, ker gledajo na bogate neveste, da lažje

¹⁰ Po odgovoru soditi je tudi to vprašanje poročevalec napačno razumel.

¹¹ Prim. Sergij Vilfan, o. c., 228 in k temu mestu navedeno literaturo ter istega: Dva pojavi ljudskega prava med Slovenci v 16. stol. SP 1943., 219 sl.

¹² Prim. prav tam.

svoje bogate dleže (dote) plačajo.¹³ Tudi kmetje svojih bogatih hčera ne zaupajo premožnim drugim stanovom: obrtnikom in uradnikom, ker pravijo: Ti le na rokah živijo; ako mož umrje, obnemore na rokah delati, pride družina ob svoj vsakdanji kruh; ako pa kmet obnemore ali umrje, pa še ostane zemljišče, katero družino redi, da ji ni treba kruha stradati. Sicer pa pravi narod: »Ženska dota se kmalu zmota« (poteče ali mine, se porabi). Pa tudi: »Nevesta ima v dlani doto«.¹⁴ Navadno se primeri, da je nevesta, ki ni imela bogate dote, boljša gospodinja in dobra žena, ki potrpežljivo skazuje ljubezen možu.

88. *Ali se ljudje ženijo navadno v svoji ali v drugi vasi; samo v svoji ali v tuji okolici?*

Ni navadno; vzrok je navadno premoženje. Bogati ženi iščejo navadno bogate neveste; v eni vasi ali okolici pa ni navadno dosti premožnih ljudi ali pa tudi ne marajo eden drugega. Narod pa pravi, da se je najbolje doma ženiti, ker ženin in nevesta poznata lastnosti ali navade drug drugega, s tem sledi lepša zastopnost in edinost v zakonu. Pravijo, da ni prida človek, ako ženin neveste v svojem kraju ne more dobiti in nasprotno nevesta ne ženina. Pregovor pravi: »Blizu ženiti, daleč botriti.« Katero dekle ženina dolgo izbira, pravijo, da nevesta za izbirek prime, to je da dobi za moža pravi izvrzek človeštva, da je robat, neotesan, neusmiljen in drugače rečeno neolikan in nekristjan.

89. *Kako in kaj se dogovarja o doti? Imenuje se li ta v vaši okolici tako ali kako drugače?*

Fantje in dekleta se seznanjajo tako:¹⁵ Ako s fantom dekle rada govori, jo vpraša, če sme priti k njej v vas, da se bosta kaj pogovorila. Če mu reče dekle, da naj le

¹³ Aleksander Hudovernik, Pravni običaji slovenski, SP 1883, 2; St. K., Pravne starine iz ormoškega okraja, ČZN XXXV., (1940), 51.

¹⁴ Prim.: Metod Dolenc, Simbolična pravna dejanja in izražanja med Slovenci, SP 1938. št. 9—10 in pos. odtis »Knjižnica Slov. Pravnika«, št. 1, str. 11.

¹⁵ Ta in sledeči odstavki do ostavka, zaznamovanega od poročevalca s številko 89, so nekak uvod k odgovoru na to vprašanje (89), ker se mu je zdela vsebina omembe vredna, a je najbrž ni mogel uvrstiti pod nobeno vprašanje.

pride, sme iti, če pa ne, pa ne. Pa tudi, če ima fant katero dekle rad, ji da kakšen dar: ruto, molitveno knjigo ali kako drugo lepotočje. Če dekle vzame ponujani dar, sme se nadejati, da ga ima rada; če bi pa dekle ne mislila fanta rada imeti, pa daru po narodnem mnenju ne sme vzeti, takšna ni dekle. Po tem znanju prihajajo pri nas navadno zakoni. Ako bi se pa fant seznanil z dekletom, katera je že devištvo zgubila, pravijo takemu fantu, da je fantovščino zapustil.

Dekle pa fantu dá, če ga ima rada, bele obrisavnike (rute ali facanetelne), pa mu napravi šopek (pušeljc) iz dušečih, belih in plavih rož (cvetic), povit pa mora biti z rdečo, plavo in belo svilo, katerega dene za klobuk v nedeljo, ko gre k maši.

Dekle pa nima pravice k fantu iti v vas; ako bi tako fantje zares vrajmali, jo imajo pravico prijeti in za kite domov vleči, ali pa ji lase (kite) postriči, da se vé, katera sama hodi k fantom v vas.

Vdovec tudi nima pravice, da bi s fanti po vasi vasoval in k dekletom v vas hodil; vdovca smejo fantje po blatu povaljati, pa še na drug način zmočiti, kar ima nekaj vsak sam pri sebi.

Deklè, katera se z možem peča, ni več deklè. Fantje pravijo: ona pa ni več deklè, ne gremo k njej v vas. (Takšne tudi nočejo na ženitnino za družico.)

Ako bi potem človek pripeljal v vas svojo priležnico in bi jo napajal, imajo fantje pravico, jo vzeti, ji lase (kite) postriči, moškega pa malo stepsti. Tako pravijo fantje in narod. Mladeniči in dekleta se seznanjajo po teh-le kmetijskih sestankih: Ko lan tarejo, gredo seljaki za vračilo eden k drugemu; tarejo moški in ženske, tričniki in trice. Prvi lan pretarejo, trice pa še bolj na čisto obdelajo in predivo pogladijo in v povescu povijejo. Tričnik si pridobi tovarišico za terico, do katere ima srce, ako mara zanj, če pa ne, si pa izbere drugega tričnika, kateri ne hodi za njo; oni pa mora vedeti, da ga ne mara. Treti začno o polnoči, ko navadno tritev do večera trpi.¹⁶

¹⁶ Prim. Valvasor VI, 291; G. Graber, Volksleben in Kärnten (1934), 349 sl.

Proso navadno manejo po noči¹⁷, mečva se začne zvečer in trpi do dne; gredo eden k drugemu za vračilo.

Maneta po dva en snop, moški in ženska. Ako se kateri želi katero pridobiti, ji reče, če bi hotela ž njim meti; ako je dekletu po volji, reče: »Le pomagaj mi, saj ti si uren.«

Kateri fantje pa niso naprošeni, pa pridejo na kopico, da si eden ali drugi odbere ktero deklino, ki mu je všeč, da omaneta par snopov oba.

Kadar je košnja, navadno moški kosijo, ženske pa zgrabljujejo in potlej zgrabke moški od njih mečejo; tukaj si tudi mladeniči prizadevajo, dekleta pridobiti, do katerega imajo srce.

Bolj daljni pa se spoznavajo na sejmi, cerkvenih obhodih in božjepotih; tukaj navadno reče mladenič deklini, katero bi rad: »Kupi mi odpustek,« ako je na shodu in božjempotu; »kupi mi sejmo,« ako je na sejmu. Če dekle kupi mladeniču odpustek ali sejmo (to je navadno kaka sladčica), si je svest, da ga ima rada. Navadno pa se te dneve po gostilnah mnogo pije. Mladenič napije deklini, katero ima rad, in ta mu odzdravi (to je tudi napije), kozarce zamenjata in trčita ter vino izpijeta, z dnom kozarca potrčata, češ »nama dobro poje« (se rado ima) in mladenič sede k dekletu, da se kaj pomenita in ako je kaj muzike, se tudi posučeta.

Prvo besedo pa imajo navadno tudi roditelji na sejmov dan, na dan cerkvenega shoda in po božjih potih. Po okolnosti zvejo eden od drugega, če bi jo »dali k nam ali ne«; ako so stranke zadovoljne, se tudi dogovorijo, kateri čas hočejo ženitnino napraviti. Če se o postu menijo, ženitev na poletje in celo na jesen odložijo; če se pa menijo poleti ali jeseni, pa na predpust. Preden se razidejo, si dobro srečo voščijo in si v roke sežejo.

Ko sta ženin in nevesta eden za drugega, določijo roditelji kateri svatje bodo (likof) pili,¹⁸ in se dogovorijo, koliko bo nevesta dote imela (bale se ne jemlje v misel, zato ker je že tako običaj) in kdaj bodo šli ženitovanjsko pismo delat v mesto k beležniku. Ženin dá roditeljem in nevesti

¹⁷ Prim.: Valvasor VI, 291; Rajko Ložar, Narodopisje Slovencev, (1944), I., 136.

¹⁸ S. Vilfan, o. c., 229; G. Graber, Volksleben in Karnten, 384.

primerno aro,¹⁹ da, ko bi se skesali, morajo povrniti dopelšno.

Nekateri se pa ne dogovarjajo o nevestini doti, le svatje (likof) pijejo, pri katerem si dobro srečo voščijo in snubci nevestinim roditeljem reko, da naj ji dajo, kolikor hočejo: »saj je vaša, za to se ne bomo besedovali.« Oče šele pri beležniku pove, koliko bo dal nevesti dote.

90. *Kaj prinese nevesta običajno v balo (»prčijo«)? Ali pripeljejo balo na nevestin dom pred ali po svatbi ali pa hkrati z nevesto?*

a) Pri nas »prčijo« imenujejo balo, pa tudi skrinjo. V balo (skrinjo) dobi nevesta, ne da bi se dogovorili, tako je običaj: skrinjo, katera je napolnjena z žitom, sočivjem, soljo ter z namizno in kuhinjsko opravo, omaro (»kostl«, pa »kostl« je sedaj prišel v navado), posteljno obleko (»špampet« pa ženin oskrbi), kolovrat s povescmom prediva,²⁰ na skrinji hleb golenskega kruha,²¹ na njo z nožem pripet. Ako pa se moški k hiši priženi, prinese v balo tudi zgoraj imenovane reči kakor: skrinjo, omaro, žito; namesto ženskega orodja, kuhinjske namizne oprave pa prinese moški gospodarsko drevo, voz itd.

V Motniku pridejo po balo pred poroko, po Tuhinjskem ob veliki, Dunajski cesti, pa na dan ženitnine, ko gre nevesta od hiše in imajo navado, da nevesta prva zažene vozno živino. Tukaj svatje in gosti, kar morejo dobiti, kradejo²² za nevestino balo; pravijo, da ni nič greh, krasti za nevestino balo. Po gornjegraški dolini pa pridejo po balo po poroki.

b) Na Gorenjskem v Begunjah imajo ženini in neveste zelo premožno balo, ker so tukaj ljudje bolj imoviti, da jo

¹⁹ S. Vilfan, o. c. 229; V. Bogišić, O važnosti sakupljanja narodnijeh pravnijeh običaja kod Slovena, Književnik III. (1866) 194; A. Hudovernik, Pravni običaji slov., SP 1883, 2; St. K., Pravne starine iz ormoškega okraja, ČZN XXXV., (1940), 51.

²⁰ A. Hudovernik, Pravni običaji slov., SP 1833, 2; Boris Orel, Slovenski ljudski običaji v Narodopisju Slovencev, I. (1944), 283, 284; G. Graber, Volksleben in Kärnten, 389.

²¹ Golen kruh: iz pšenice in rži, brez primesi ječmena ali ovsa. Gl. Pleteršnikov Slov.-nemški slovar pod »golen«.

²² S. Vilfan, o. c., 227; G. Graber, Volksleben in Karnten, 389.

komaj s parom konj peljejo. Nevesta mora imeti vse po-hišno, kuhinjsko in gospodinjsko orodje, katero ona in druge ženske rabijo pri hiši in kmetiji, namizno opravo za sprejetje svetih svetenj (zakramentov), kadar duhovnik pride bolnika z zadnjo popotnico previdet in mrtvaške rjuhe, ki se čez mrliča pogrnejo na parah (odru).²³

Zenin (zet) mora imeti v balo vse gospodarsko kmetijsko orodje, kar ga gospodar in drugi moški pri hiši in kmetiji rabijo.

Nevesta mora napraviti vsem moškim srajce, ženskam rokavce na ženinovem domu, ženin pa vsem nevestinim domačim moškim škornje, ženskam čizme.

Balo vozijo zvečer pred poroko; vozovi in živina je primerno ovenčana. Ko jo pripeljejo na ženinov dom, pripravljena mora biti prazna in snažna soba, da nevestini ljudje znosijo njeno balo notri ter zaklenejo in ključce nevesti neso.

91. Dajejo se li nepremičnine za doto?

Tudi; ako je oče kaj zemljišča h hiši prikupil, se daje sinovom in hčeram, če se priženijo k bližnjim hišam, odkoder bodo lahko po očetu pridobljeno zemljišče obdelovali.

[Izpuščen je odgovor na vprašanje 92. *Plača li zet kaj očetu, ali sorodnikom neveste ali nevesti?*]

93. *Kakšni so glavni obredi pri ženitvi, to je pred svatbo, ob svatbi, na nevestinem domu, na poti v cerkev (ne v cerkvi sami), pri vhodu v ženinovo hišo, v hiši, v spalnici in drugi dan zjutraj?*

Teden pred poroko začneta vabiti ženin in nevesta vsak svoje rodovince (žlahto), botre (kume), prijatelje in sosedo. Ženin si naprosi druga, nevesta pa družico; prva dva se imenujeta ženina, one dve pa neveste.²³ Najprej gresta ženina po pušeljce k nevestam, nevesta ga da ženinu, družica pa drugo za klobuk.

²³ Prim.: Fr. R. Remec, *Ženitovanjski običaji na Gorenjskem*, LMS 1885, 98.

²⁴ Valvasor VI, 280, 290; Boris Orel, *Slov. ljudski običaji*, o. c. 280—282; prim.: G. Graber, *Volksleben in Kärnten*, 385, 386.

Pred nekaterimi leti so tačas, ko sta ženina za pušeljce prišla, obhajali pojedino, ki se je »oblivanje« imenovalo. Sedaj pa je iz navade.

Vabeče ženine in neveste sprejmejo, kamor pridejo, kot goste, jim s pijačo in jedili postrežejo in s primernim darom v denarju obdarijo. Posebno če bi vabljeni iz gotovih vzrokov ne mogli na ženitnino, je navaden običaj, da se morajo ženini ali neveste obilnejše obdariti. (Ako pa obljubijo in gredo gotovo na ženitnino, pa daljni rodovini in sosedom, prijateljem dar ni običajen zgoraj imenovanim.)

Tudi je običaj, da nevesti povabita ženinove roditelje na ženitnino in ženina nevestine na svojo. Roditelji so larme²⁵ prosti. Ako ženin in nevesta ne bi imela več živih roditeljev, nadomestuje kdo iz bližnje rodovine na ženitnini hišnega očeta ali hišno mater.²⁶

(Med časom, ko so oklici, ne delata ženin in nevesta, da bi v zakonu preveč dela ne imela.)

Ne smeta mesa za ženitnino prinašati, sicer se jima živina ne rodi.²⁷

Ko vabljeni stopijo v hišo, pozdravijo: »Hvaljen bodi Jezus Kristus«; v hiši odgovore: »Amen na vekomaj«. Potem ponudijo najprej šnopati, kakor tudi vsakemu znanimu človeku, kateri jih sreča. Ko se odslovijo od hiše, podajo vsem roko, češ: zdravi in srečni ostanite.

²⁵ A. Hudovernik, Nekaj pravnih običajev slovenskih, SP 1883, 189: »Pri dolenjskih Slovencih nabirajo po poroki pri gostovanju darila za nevesto, namreč vsak svat da nekaj. To imenujejo Dolenjci larmo. Gorenjcem pa so larme godčeve pripovedke.« — M. Pleteršnik, Slov.-nemški slovar I., 500: »Larma — der Lärm, Mur[ko], Dol[enjsko]; die mit Lärm, Scherzen eingeleitete Collette bei einer Hochzeit; Z[alokarjev slovensko-nemški slovar v rokopisu]; M[iklošičevo slovarsko gradivo]; Št[ajersko]; godci so larmo zagodli L[evstikovo] Rok[opisno slovarsko gradivo]; Jos. Pajek, Črtice iz duševnega žitka štaj. Slovencev (1884), 262, 269; M. Dolenc, Simbolična pravna dejanja, o. c. 9; Boris Orel, Slov. ljudski običaji, o. c. 300; prim. tudi G. Graber, Volksleben in Kärnten, 390.

²⁶ Fr. J. Remec, Ženitovanjski običaji na Gorenjskem, o. c., 1885, 95—97; W. Urbas, Das Volksleben der Slovenen in Die österr.-ungar. Monarchie in Wort und Bild, Karnten und Krain, 364; Boris Orel, Slov. ljudski običaji, o. c. 282, 283.

²⁷ Jos. Pajek, Črtice iz duševnega žitka štaj. Slovencev (1884), 270. Boris Orel, Slov. ljudski običaji, o. c. 278.

V Motniku je navada, da družica pokloni drugu šopek iz umetnih cvetlic, svilen zavrtnik in dve beli ruti (obri-salnice); zato je tukaj družica na ženitnini prosta larme,²⁸ katero pa mora trpeti drug.

Pa marsikatero navade so v vsakem kraju po bližnji okolici drugačne, kar moramo opomniti.

Navada je, da omisli nevesta ženinu in vsem svatom šopke iz umetnih cvetlic, družica pa drugu in duhovniku, kateri je poročeval.

Ko se zbirajo svatje, naj bodo ženinovi ali nevestini, vsak, kdor pride, poda roko roditeljem in potem ženinu ali nevesti in potlej drugim svatom, zatem drugim domačim in, ko si v roko podajajo, si voščijo srečo (srečko).

Ko pride ženin in njegovi svatje po nevesto, navadno zapro vežne duri; po dolgem besedovanju, da so prišli svatje, poštene ljudje, se šele vrata odpro.²⁹ Med besedovanjem pa v kuhinji kdo na kako železo tolče. Ko pridejo svatje notri, jim ženske pripno na klobuke šopke, ženinoma pa na plašče, ko jih že imata za klobukom, odkar sta vabila. Opomniti moram, da poda po prihodu svatov v nevestino hišo ženin roditeljem desno roko, potem nevesti in drugim domačim in tako po vrsti vsi svatje.

Pred par desetletji je še bila navada, da je nevesta, ko so se že zbrali na nevestinem domu vsi svatje, pokleknila pred roditelji in jih prosila za odpuščanje v pričo svatov in potem segla v roke, najprej roditeljem in potem drugim svatom.³⁰

Ko gredo svatje po nevesto, gre starešina naprej, drug in ženin za njim in zadaj drugi svatje in ženske posebej; ravno tako gredo tudi v cerkev, iz cerkve pa gredo paroma

²⁸ Gl. op. 25.

²⁹ V. Bogišč, O važnosti sakupljanja narodnih pravnih običajev kod Slovena, Književnik, III., 1866, 206; Boris Orel, Slov. ljudski običaji, o. c. 286; Jos. Pajek, Črtice iz duševnega žitka štaj. Slovencev (18884), 266, 267; G. Graber, Volksleben in Karnten 387; Fr. J. Remec, o. c., 103; W. Urbas, Das Volksleben der Slovenen, o. c., 365. Valvasor VI, 290.

³⁰ Jos. Pajek, Črtice iz duševnega žitka štaj. Slovencev, 277; Boris Orel, Slovenski ljudski običaji, o. c. 288; G. Graber, Volksleben in Kärnten, 394.

vsak s svojo. Ume se, da godci godejo, drug in nekateri drugi svatje streljajo, ko gredo k poroki in od poroke.³¹

Po maši (pri nas je navadno poroka z mašo sklenjena),³² ko poroka mine, gredo svatje okoli oltarja, ženin in nevesta naprej in se potlej tako preko oltarja zastopita, da drugim svatom v roke segata in nazadnje še sama enkrat gresta.

Ko mine cerkveno opravilo poroke, nese družica duhovniku v žagrad svoj šopek, ki je najlepši izmed vseh svatovskih.³³

Starešina in drug sta na ženitnini kot dva gospodarja; s svati ima opraviti starešina, z godci pa drug. Določita, koliko godcev in katere bosta vzela na ženitnino; kam, v katero gostilno pojdemo na »župo« ali na »svatovsko ženitnino«. Po poti gredoč plačuje starešina račune, katere napravijo gredoči svatje iz cerkve od poroke po gostilnah.³⁴ V začetku in v izvršetku moli naprej starešina, reže trde jedi in kruh (pogače) na kose in teta pa jih razdeljuje med svate.

Po Tuhinjski dolini pa svatje sami vino za ženitnino nakupijo, katerega starešina kupi in si ga potem ob larmi³⁵ zaračuni.

Zvečer, ko je ženitnina na nevestinem domu, pa pridejo fantje na voglarijo (pod okna, na prezalico, zaplečevat).³⁶ Zberejo se na kakem kraju, kjer se imajo navado zbirati in potlej gredo pred hišo, kjer je ženitnina, zapoje eno ali dve pesmi in potem trikrat glasno zaukajo, nato pa pride drug in družica iz hiše, jim dober večer voščita, vsakemu posebej v roke sežeta in potlej jim dasta šnopati, jih začneta nagovarjati, da naj gredo plesat in da ima ženin že nekaj zanje pripravljenega. Ob tem pa pride ženin, jim vošči dober večer, jim seže v roko, da sedaj ni več v samskem

³¹ Boris Orel, Slov. ljudski običaji, o. c. 289; G. Graber, Volksleben in Kärnten, 395.

³² Boris Orel, Slov. ljudski običaji, o. c. 289.

³³ G. Graber, Volksleben in Kärnten, 398.

³⁴ Boris Orel, Slov. ljudski običaji, o. c. 290.

³⁵ Gl. op. 25.

³⁶ Gl. Pleteršnikov Slov.-nemški slovar pod »Prezalica« in »Zaplečevati«; Fr. J. Remec, Ženitovanjski običaji na Gorenjskem, LMS 1885, 106; Boris Orel, Slov. ljudski običaji, o. c. 300.

stanu, jih nagovarja: »Pojte plesat, imamo brhke ženske«, in: »Imam nekaj za vas, da bom nevesto odkupil, ker od danes naprej je moja«. Nato gredo fantje, ker imajo pripravljeno vino in pogačo. Ko se malo okrepčajo, gredo plesat. Prosto je fantom, da po svoji volji obdarijo godce.

Ako ženin pelje nevesto iz kraja, zahtevajo fantje odkupilo po 1 goldinar od 100 goldinarjev nevestine dote, katero odkupilo ženin tudi dá, ako ni umazan.³⁷

Ko bi pa fantje pijače in odkupila ne dobili, se navadno maščujejo nad ženinom s kakšno smešno rečjo ali nad hišo, v kateri je ženitnina: vozove narobe postavijo vrh strehe, živino s tečno klajo nakladajo ali pa, če je poleti, pa na dobro pašo spustijo ali pa, če morejo kako reč dobiti, ki bi jo še rabili na ženitnini, jo skrijejo pod domačo streho.

Nevestina mati, teta, botra, sestra pošljejo na ženitnino »pogačo«,³⁸ katero godci z dolgim besedovanjem starešini prodajajo, to se ume, da v šali.

Ko dohaja s svati nevesta k hiši, ji prinese hišna mati na vilicah naboden pečen štrukelj, za katerega jo nevesta obdari in ga potem nese čez prag v hišo.³⁹

Včasih pa tudi kdo nevesto prime in jo čez hišni prag nese v hišo, da sama noter ne pojde in tudi ven ne.⁴⁰

Po bližnji okolici na Kranjskem, pa drug leti naprej v kuhinjo, da prinese nevesti nasproti na vilicah pečen štrukelj,⁴¹ ki ga je kuharica zato pripravila; ko ga nevesti dá, mu ta dá dar. Ko ga je trikrat okoli nje prinesel, nese nevesta ta štrukelj čez hišni prag v hišo.

³⁷ Fr. J. Remec, Ženitovanjski običaji na Gorenjskem, o. c. 98, 99; A. Hudovernik, Pravni običaji slov., SP 1883, 2; J. Pajek, Črtice iz duševnega žitka štaj. Slovencev (1884), 26; St. K., Pravne starine iz ormoškega okraja, ČZN XXXV., (1940), 51; Boris Orel, Slov. ljudski običaji, o. c., 285; G. Graber, Volksleben in Karnten, 388.

³⁸ Valvasor VI, 281; Fr. J. Remec, Ženitovanjski običaji na Gorenjskem, o. c., 100; Boris Orel, Slov. ljudski običaji, o. c., 296, 297.

³⁹ Jos. Pajek, Črtice, o. c., 277; W. Urbas, Das Volksleben der Slovenen, o. c., 366; Boris Orel, Slov. ljudski običaji, o. c., 292, 293.

⁴⁰ Boris Orel, Slov. ljudski običaji, o. c., 292, 293.

⁴¹ Prav tam, 290; G. Graber, Volksleben in Karnten 401; Valvasor VI, 281.

Ko je zjutraj v torek⁴² ženitnina na nevestinem domu, potem ko prineso kuhane češplje na mizo, dokončana, se začno svatje odpravljati in nevesta vzame od svojih roditeljev slovo, jih prosi za odpuščanje, ko jih je večkrat razžalila, vsem, najprej roditeljem seže v roke in potem jo godci odpravijo, ko sama ne gre rada od očetovega doma.

94. S katerim obredom je po mišljenju naroda žnitev končana?

Ko se na mizo prineso suhe kuhane češplje, štraube (na zabeli pečen kruh) in svinjsko pleče, tedaj določi starešina larmo in z drugim določi, koliko dobe godci in kuharice.⁴³

Ko je že ženitnina na ženinovem domu dokončana, spremljajo godci svate na njihov dom, ako niso preveč iz daljnega kraja.

[Izpuščen je odgovor na vprašanja:

95. Plešejo li mladeniči okrog kakega drevesa, mize v znak, da je žnitev končana?

96. Polaga li narod veliko važnost na nevestino devišstvo in zahteva li zato kak dokaz?

97. Kakšne so posledice, ako nevesta ni varovala do možitve svoje čistosti?]

98. Kakšne pravice ima mož do žene in žena do moža?

Dolžnosti moža do žene so: da jo bolj ljubi kakor najbližnjo rodovino (žlahto), bolj kakor svoje roditelje. Če bi možu mati in žena v vodo padli, mora mož ženo preje rešiti kakor mater,⁴⁴ zato ker je njegova, pravijo. On je ne sme izpred oči pustiti, da bi ne vedel, kam je šla, in ona njega ne, da bi ne vedela, kake opravke ima. Ako je katerega kaj napotilo, zamudilo, da eden za drugega ni vedel, kje je in kaj počne, morata eden drugemu razloge navesti in odkrito povedati, da so bili ti in ti pošteni rodovinci, botri ali sosede svedoki, kateri morejo njegovo poštenost skazati (pričati). Dalje so moževe dolžnosti do žene, da je pri kuhinji, obleki in gostijah ne loči, da kar mož na mizo dobi, da je ne loči pri kuhinji, da, kadar ima on novo obleko, tudi žena dobi svoje pokrivalo (krilo, janko itd.), da je,

⁴² Poroka je navadno ponedeljek. Prim. tudi: Fr. J. Remec, o. c., 102.

⁴³ Boris Orel, Slov. ljudski običaji, o. c., 303.

⁴⁴ Prim. pa: H. Noldin, Summa theologiae moralis, II., (1939), 262.

kadar je mož na gostijo (ženitnino, sedmino, koline, vezovanje itd. povabljen, žena tovarišica na njegovi levi strani, kakor tudi na vseh obhodih, kar priča, da mož mora ženo čez vse (razen Boga) ljubiti. Ravno tako tudi polič vina pijeta v taberni (oštariji) oba. Mož je dolžan ženi pokoren in tih biti, ako ga zmerno kara, če se je predolgo v taberni, na sejmu ali kje drugje zamudil in denarja po nepotrebnem preveč zapravil, doma delo zamudil in je tako preveč trpelo gospodarstvo (hiša).

99. *V čem se kaže, da je žena podložna možu?*

Da žena moža rada vsako reč za svet vpraša, kar spada omislekov in dela pri hiši ali družini pod njeno področje, da se z možem posvetuje, kaj bodo deklet in hčere delale; da mu je zvesta, postrežljiva, tiha, prijazna itd.; da mu pripravi kaj boljše kuhinje, mu počedi obleko, pripravi perilo, osnaži škornje (čevlje) in da ga ne zmerja z žensko jezičavostjo.

100. *Na katera domača opravila ima mož več vpliva in na katere žena?*

Mož: Kdaj je treba orati in sejati, seno, otavo, starino, deteljo in pajavko* kositi, žito žeti in mlatiti, drva in steljo pripraviti; kdaj se bodo ti in oni kmetijski pridelki prodali, kateri delavci za to in ono delo dobili in koliko in kaj se jim bo za delo plačalo, katero orodje se naj hiši in kmetijstvu omisli, kdaj in kako se bodo poslopja popravljala in nova delala, kateri delavci se bodo dobili in kateri rokodelci. Ali se bo doma (rokodelec na dom vzel) dalo delati, ali se bo kupilo na sejmu ali v mestu in trgu.

Žena določuje, kdaj se bo sočivje sejalo, plelo in okopavalo in kdaj zrelo pospravljalo, strnena žita plela, kod se bo (po katerih njivah) hera sejala in kako se krave, svinje in perutnina opravlja in katere deklet in delavke se bodo dobile za delo na polju ali doma.

101. *So li opravila, ki pripadajo samo enemu ali drugemu?*

Možu, da drži pri oravi za drevo, seje semena, prodaja pridelke in živino, omišljuje kmetijsko in hišno orodje,

* Pleteršnik II., 3: Pahavka = páhavica — das Raigras (*arrhenatherum avenaceum*).

se pogoduje s hlapci in najemniki (dninarji). Pri vseh drugih delih na polju in doma delo začanja on in tudi neha. Veje (čisti) na podu (skednju) žito, ga nosi v kaščo (v hram) in potem, kadar je treba, napravlja v mlin.

Žena vrši dela v kuhinji, daje pičo svinjam in perutnini, mete (mede) in napravlja maslo, popravlja perilo, smuka predivo, ravna na skednju žito. Na vrtu seje in sadi sočivje, pleve in okopava in, kadar je zrelo, spravlja domov s hčerami in deklami. Na polju pri plečvi okopava in pri žetvi zajemlje postat, žanje za krajem, kjer je žito najlepše. Določuje, katere in koliko dekel bo treba in koliko se jim bo dalo plačila v denarjih in v obleki.

Posameznim poslom spadajo pri kmetijskem gospodarstvu ta-le dela:

Večji hlapec opravlja navadno pri vseh delih gospodarjeva dela in ga nadomestuje: pri oravi krmari, zлага snopje, mrvo (seno) v kozolce ali v kope; nalaga na voze seno, snopje, steljo itd.; pri mlačvi veže škampo; po zimi, poleti, kadar je grdo vreme, pa tudi kadar je treba, popravlja ali novo nareja gospodarsko orodje, kar se navadno pripravlja doma.

Mali hlapec pri oravi kleščari, opravlja vprežno živino, podaja gospodarju ali večjemu hlapcu snopje, ko se zлага v kozolce ali v kope.

Pastir pa pase in napaja živino, drobi smrečje in hosto za steljo, klada juncem in telicam, donese pitne vode delavcem v vročini, naredi brezove metle in pozimi sveti, kjer še s trskami svetijo.

Večja dekla v kuhinji in na polju nadomestuje pri delu gospodinjo.

Mala pa ji prinaša drva, kuho in vodo in molze krave in koze.

Pri hiši ali kmetskem gospodarju samo moškim tale dela spadajo: orav, košnja in pripravljanje drv in stelje; ženski pa žetev in plečev na polju, molža, kurjava, perilo, preja in opravljanje svinj pa doma.⁴⁵

102. *Ima li priženjeni nad ženo isto oblast kakor drug mož ali mu je žena nekaj manj podložna?*

⁴⁵ A. Hudovernik, Pravni običaji slov., SP 1883, 3; St. K., Pravne starine iz ormoškega okraja, ČZN XXXV., (1940), 51.

Zet (domazet) je bolj ženi podložen kot žena njemu. Pravijo, da žena hlače nosi, kjer gospodarja (zeta) k hiši vzamejo. Pri gospodarstvu ima glavno besedo žena; kakor ona reče, tako mora biti.

103. *Pridrži li priženjeni (»domazet«) svoj priimek ali sprejme hišno ime svoje žene takoj, čim se priženi in po čegavem imenu se nazivljejo otroci iz tega zakona?*

Rodno ime, se ume, si postavno obdrži, kakor se tudi potlej žena in otroci pišejo in kličejo. (Pa med narodom se pri nas kličemo s krstnim imenom.) Hišno ime pa navadno vselej pri hiši ostane in zeta po hišnem priimku kličejo.

104. *Ima li narod imovino moževo in ženino za skupno ali le za moževo ali pridrži vsak svoje?*

Narod pravi in drži, da je poročenih premoženje obeh, kar ga za hišo ali družino potrebujeta in zmerno in pametno tudi za se porabita.

105. *Čigav je pridobitek, ki se v zakonu pridobi?*

Obeh.

106. *Čigava je ženina bala in dota?*

Obeh; na korist hiše ali gospodarstva.

107. *So li stvari v zakonski skupnosti, s katerimi more žena razpolagati, ne da bi vprašala moža?*

Ako ima žena kaj perutnine, jajc, semenov in drugega takšnega prodati, kar si je sama pripravila, ne vpraša moža. Popotnim, beračem in cerkvam vbogajme daje svobodno.⁴⁰

[Izpuščen je odgovor na vprašanje **108.** V kakšnem razmerju je priženjeni mož do ženine imovine?]

109. *Meni li narod, da je zakon za življenja zakoncev nerazvezljiv, in ako je razveza mogoča, iz katerih razlogov se more razvezati?*

Pravijo, da je zakon nerazvezljiv.

110. *Kaj je po razvezi zakona z doto in kaj z nedoraslimi otroki?*

Otroke menijo, da dobi dojenca žena, druge, odrasle pa mož; premoženje pa vsak svoje.

⁴⁰ A. Hudovernik, Nekaj pravnih običajev slov., SP 1883, 189; St. K., Pravne starine iz ormoškega okraja, ČZN XXXV., (1940), 51.

111. *Ako ni otrok, komu ostane dota po ženini smrti?*

Narod pravi, da bi bilo najbolj pametno, da bi tako premoženje ostalo hišam, kjer je bil umrli doma.

12. *Zapoveduje li oče bolj fantom, mati pa dekletom, oče odraslim, mati pa nedoraslim otrokom?*

Običajno zapoveduje moškim oče, mati dekletom, oba nejačičem.⁴⁷

113. *Misli li narod, da more oče s svojim sinom delati, kar mu je drago?*

Narod misli, da sin mora očetu biti pokoren; a da bi oče s sinom po živinsko, nečloveško ravnal, pa ne sme: da bi ga neusmiljeno pretepal, mu potrebne hrane ne dajal in da bi ga takorekoč stradal in mu potrebne čedne obleke ne dal, da bi smel med poštene ljudi in da bi mu prevelika in pretežka dela nalagal. »Saj je le človek, ne pa živina«, pravi narod. O takem očetu pravijo ljudje, da je trd, neusmiljen, govej.

114. *Ostanejo li otroci vedno pod očetovo oblastjo ali samo dokler ne dosežejo nekih let?*

Otroci ostajajo pod očetovo oblastjo, dokler stanu ne premenijo; ako so otroci očetovo gospodarstvo prevzeli in se je starejši sin na dom oženil, »dleži« pa vsak, svoj znesek iz kmetije kot »tal« ali »delež«, dobil, postanejo vsak s svojim imetkom samostojni. Ako se pa očetu ne zdi varno, nekterim zapravljivim sinom in hčeram premoženje izročiti, si ga do smrti obdrži in jim ga izroči v oporoki, kjer določi, koliko kateri dobi in potlej porabi kakor hoče. Ako je sin postal obrtnik, svečenik, činovnik, ni več pod očetovo oblastjo, ni mu več zapovednik, ampak svetnik v domače-hišno-gospodarskih rečeh.

115. *Kdaj mislijo ljudje, da otrok prehaja med mladeniče ali dekleta; ali se to kako na zunaj označuje, na primer s spremembo obleke, striženjem las ali s kakim drugim obredom?*

Kadar že dobro opravlja hlapčevska dela ali da pride v leta vojaškega nabora, sme sin začeti (če je prikupščino plačal) zahajati med mladeniške družbe, dekleta pa, kadar

⁴⁷ A. Hudovernik, Pravni običaji slov., SP 1883, 3.

so zmožna opravljati dekelska dela in tedaj tudi začno bele predpasnike nositi.⁴⁸ Pred 50 leti pa so fantje nosili rdeče opasivke.

116. *Kadar se je sin oženil, ko je še mladoleten, ostane li pod očetovo oblastjo in ako ostane, ostanejo li tudi njegovi otroci in žena?*

Postane sin samostojen s svojo bodočo družino.

117. *Imajo li roditelji nad omoženo hčerjo še kako oblast?*

Z omoženo hčerjo nimajo roditelji druge oblasti, kakor če kaj malega moža pokarajo, ako z ženo trdo ravna.

118. *Morejo li imeti otroci svojo lastno imovino, ločeno od očetove in v čem navadno sestoji?*

Pri nas ni navadno, da bi mati in otroci imeli posebno sobo; podnevi se navadno biva skupno v družinski sobi, ponoči pa se pospava po raznih krajih gospodarskih poslopij, da je varno pred nepoštenimi ljudmi. Oče in mati imata spalnico v sobi iz družinske sobe, ki se pri nas kamra (čumnata) imenuje.⁴⁹

119. *Misli li narod, da so otroci dolžni hraniti in vzdrževati svoje roditelje v starosti?*

Dā, dolžni so otroci za svoje roditelje v starosti in obnemoglosti skrbeti, drugače ne bodo sreče in božjega blagoslova imeli. »Ti očeta do praga, sin tebe čez prag«,⁵¹ pravi star narodni pregovor; pa tudi: »Kakor se posoji, tako se vračuje«, pravijo takim neusmiljenim otrokom, če z roditelji ravnaajo tako nečloveško.

120. *Dogaja se li pri vas često posinovljenje (adoptio) in kaj je temu običajno povod?*

Redko se pri nas posinovljenje primeri. Ako zakonska dva nimata lastnih otrok, si posinovita katerega iz rodovine, pa tudi iz sosedov ali če so mu botri. Ako je posinovec

⁴⁸ Prim. prav tam.

⁴⁹ Poročevalec v vprašanju: »Mogu li djeca imati svojo osobinu« ni razumel srbohrv. besede »osobina« — peculium in je zato odgovoril v docela napačni smeri.

⁵⁰ A. Hudovernik, Pravni običaji slov., SP 1883, 3.

ubogljiv, priden ali sploh nraven, se obnašata poočima⁵¹ do njega kot do lastnih otrok in je posinjenec tudi naslednik njihovega premoženja.

[Izpuščen je odgovor na vprašanje 121. *Kdo mora razen rodnega očeta privoliti v posinavljenje?*]

122. *Posinavljajo se li samo moški ali se morejo tudi ženske in posvajajo se li bolj moški ali dekleta?*

Tudi ženske se posinavljajo.⁵² Odrašene, ubogljive še za svoje raje vzamejo kot majhne, zato ko jim lahko precej pomagajo pri delu.

[Izpuščen je odgovor na vprašanje 123. *Se li vrši kak simboličen obred pri posinavljanju?*]

124. *Katere pravice pridobi in katere dolžnosti prevzame posinovljenec in posinovitelj?*

Posinjenik⁵³ ima iste dolžnosti do poočima kakor do lastnega očeta, poočim do posinjenca kot do lastnega otroka.

125. *Spremeni li posinjenec svoje dosedanje ime?*

Ako posinjenec hišo in gospodarstvo prejme od poočima, nosi potlej njegovo ime.

126. *Spreminjajo se li s tem odnošaji med posinjencem in njegovimi praviimi roditelji in v kateri meri?*

Posinjenikovi roditelji čisto prepustijo skrb poočimu, vedejo se tako, kot bi ne bil njihov otrok.

[Izpuščen je odgovor na vprašanje:

127. *Kakšna je običajna razlika v letih adoptivnega očeta in posvojenega otroka.*

128. *Dogodi se li kdaj, da kdo posinovi koga z otroki (adrogatio) in kakšni odnošaji nastanejo za vse te osebe.]*

129. *Kakšni pravni odnošaji nastanejo iz tega, kadar kdo vzame kakega siromašnega otroka in ga odgoji; dogaja se li to pogosto in ob kakšni priliki?*

Ako kdo vzame siromašnega otroka, ima dolžnost, skrbeti (pa ne tako veliko kot za lastne) za njega, da zraste

⁵¹ Pri nas nenavadno besedo »poočim« je poročevalec prevzel najbrže iz srbohrvatskega vprašanja št. 124.

⁵² V hrvatskem besedilu vprašanja se rabi: »posinjuju«.

⁵³ »Posinjenik« rabi poročevalec očitno po hrvatskem besedilu vprašanja.

pošten ud človeške družbe. Ako je gojenec marljiv in značajan, po domače rečeno, priden in varčen, da učka kakih 30 let starosti pri hiši, taki gojenci dobijo primeren delež, ne dosti manjšega kot domači otroci?

130. *Katere pravice in dolžnosti imajo nezakonski otroci do svojih roditeljev?*

Kakršne imata roditelja do svojih nezakonskih otrok, enako jima otroci povračujejo. Če roditelja skrbita zanje, kakor jima dolžnost do otrok nalaga, morajo otroci roditeljema enako vračevati; ako bi pa roditelja več ne hotela poznati svojih otrok, pa otroci nimajo nobenih otroških dolžnosti do roditeljev. Tako je navada in tudi meni narod, da je tako po pravici.

131. *Čigavo ime nosijo običajno nezakonski otroci?*

Nezakonski otroci nosijo materino ime.

c) Delitev zadruga in dedovanje.

[Izpuščeni so odgovori na skoro vsa vprašanja tega razdelka, št. 132 do 173, tudi glede dednega nasledstva v nezadružno posest.]

174. *Je li pobratimstvo in posestrimstvo običajno in ga je li več vrst?*

Pobratimstvo tukaj ni navadno.

Ko pa dva postaneta zelo prijatelja in se vičeta, ta dva človeka »bratovščino pijeta«, da se potlej tičeta. Vzameta vsak svojo steklenico vina ter trčita in vino izpijeta in potlej še z dnom steklenic potrkata in si v roko sežeta in rečeta kakor je krstno ime eden drugemu; oni, ki je bil vikan, reče: »Jaz sem vsak dan I. Janez ali kakor mu je ime, kaj me boš vikal. Ti pa, J. Francelj, mi reci kakor mi je vsak dan ime: v en »tošelj« devamo vikanje, v drugega pa tikanje, pa v nobenem nič nimamo.«

Med ženskami pa kaj podobnega nisem opazil.

175. *Koliko vrst botrstva pozna narod?*

Krstne, ko se vzame moški (boter), ženska (botra); birmanske, ko se vzame moški za moškega, ženska za žensko. Krstni botri dajo pri krstu otroku nedolžno obleko iz belega

bršlina (kontenine), ki se križevnik imenuje,⁵⁴ materi pa ob času postelje dva bela hleba kruha, ki se tukaj »pogača« imenuje, pa tudi kuretine, jajc in masla. Ob državni cesti okoli Blagovice pa pošiljajo starši ob tednu po babici botram hleb belega kruha, ki se »droža« imenuje.

Birmanski botri tudi birmance primerno obdarijo, naj bo že v denarju in pa sladkarijah. Birmanski denar mora birmanec hraniti, da doraste, meni narod. Krstni in birmanski botri dajo nekaj let otrokom o veliki noči pirhe. Na Gorenjskem, na Beli pa pirhe dajo otrokom le birmanski botri.

Ako otroci do sedmih let umro, jih krstni boter pokoplje.

Ako otroci starše zgubijo, so jim botri v raznih rečeh svetniki in podporniki.⁵⁵

176. Kakšni pravni odnošaji nastanejo iz pobratimstva in botrstva?

Ako sta dva prijatelja postala, pa se še vičeta, rečeta eden drugemu: midva morava »bratovščino piti«, da se ne bova vikala. Ko prideta v gostilno skupaj, si napijeta: »dobro zdravje«, kupice premenjata in trčita ter spraznita in potlej pa z dnom kupice trčita in si v roke sežeta, da se za naprej ne bosta več vikala, ampak tikala.⁵⁶

Dva, ki sta si posebno prijatelja, morata si v zadregah in potrebsčinah drug drugemu pomagati, naj bo že z novci ali drugimi rečmi; ako si ne, pravi narod, da tako prijateljstvo nič ne velja.

Tudi pozni otroci se svojih roditeljev spominjajo, da si so bili prijatelji; moramo tudi mi med sabo biti, si velevalo.

Ako kdo komu pripoveduje o bratovščini, navadno reče: »Sva se pobratila, sva bratovščino pila.«

Ljudje, ki so si v botrini, naj bo v krstni ali birmanski, imajo dolžnosti, pa jih tudi vestno izpolnjujejo, da v potrebsčinah drug drugemu pomagajo, v nesrečah drug drugega tolažijo, v srečah pa se eden z drugim veselijo. Posebno pazijo eden na drugega, da ni med njimi razprtije in

⁵⁴ Boris Orel, Slov. ljudski običaji v »Narodopisju Slovencev«, I. (1944), 272.

⁵⁵ Prav tam, 274.

⁵⁶ Prim. odgovor na vprašanje 174.

sovrastva, kar po narodnem pravu med starši in botri ne sme biti, ravno tako tudi ne med samimi botri. Blagoslov božji gre od hiše in od otrok. Zato pa narod pravi: »Blizu ženiti, daleč botriti.« Ako so daleč botri, redkeje se kaj s starši zbesedujejo ali pa nikoli, kar je najbolj pametno (npravno).

177. *Kakšni so odnošaji med sosedi in imajo li ti med seboj kakšne pravice in dolžnosti?*

Vaščani stare narodne korenine visoko cenijo in čuvajo prijateljstvo med soseščino. Ne porajtajo eden za drugega, ako stopi žival na enega ali drugega tla, če tudi se kaj popase, naj bo v zelniku, na polju ali na travniku; tu vse eden z drugim potrpijo, tudi ako je sosed čez sosedno zemljo to in ono speljal, ker mu je bilo priročneje kot po navadnem potu. Pomagajo tudi razna dela eden drugemu, naj si bo z ljudmi ali živino, posebno ako je sosed prišel v nesrečo, da je pogorel, pa tudi če je kočar, da ima majhno kmetijo, da ne more rediti velikih volov za vprego, so mu nekdam dobrovoljno in zastonj zorali ob setvi polje. V nekaterih vaseh v Savinjski dolini imajo še sosedje navado, da kadar kdo novo poslopje gradi, mu z živino zastonj pomagajo material vkupaj voziti.

Vse Slovenke v moji okolici imajo navado, da dajo o peki ena drugi kruha (štruce) pokusiti.

Soseščino pa zelo razdirajo novi v vas prišli gospodarji, naj bo že, da so se priženili ali pa da so kmetijo kupili. Posebno, ako so novi gospodarji skopi in odrtni, nočejo sosedje nobene soseščine poznati, ti so vsej vasi prava pokora.

Zato pa tudi določujejo vaščani, »koga bomo v vas za zeta vzeli« in komu sme sosed prodati kmetijo v vasi.

Pa ta lepi red komaj životari; v nekaterih vaseh se še dosti spoštuje, v nekaterih pa so ga čisto pozabili, posebno kjer so se naselili tuji gospodarji.

178. *Cveté li pri vas gostoljubnost in so li pri vas kakšna pravila ali običaji za sprejemanje gostov?*

Med kmeti je navada, ako jih kdo tujih ljudi obišče, znancev ali neznancev, naj bo že po opravku ali brez njega; posebno pa jih veseli, ako jih kdo gosposkih ljudi obišče,

pa da rad ž njimi razne reči prepričevalno govori in da jim vse vrste pripoveduje. Prinesó mu na mizo kruha in tudi, če je kaj drugega pri rokah pri hiši, se dá pred gosta, da si kruha nareže, si želodec in žejo potolaži. Ko bi ne hotel gost predloženih reči v usta vzeti, močno bi se jim zameril: tak človek jim je neprijazen in celo sumljiv; primerj se rado, da dobi za sprejem katero po plečih in ga sodijo, da bo še za ljubi kruhek prosil. Lahko med nami popotniki prenočišče dobe. Berači, ki gredo od hiše do hiše, se ne odpuščajo brez darov. Ne zameri se jim posebno, če kateri med njimi kaj uzma, pa kar se redko primeri. Ko sedaj žandarji in občinski policaji popotne in tuje prijemljejo, pravi narod, da to ni pošteno, ker beraška palica vsakega čaka.

2. Stvari.

179. *Za katere pravne primere v narodu ima neko praktično vrednost delitev stvari v premične in nepremične?*

Nepremakljivo posestvo je zemljišče in poslopje in sicer vse, kar je z žebljem pribito ter sad na polju in drevje v zavodu (v gozdu). Premakljivo blago pa je živina, klaja, stelja, drva, žito in sicer vse gospodarsko orodje, kakor tudi pohišno, kuhinjsko orodje in obleka.

180. *Kadar se kupi ali proda glavna stvar: ali gre ž njo tudi ta, o kateri se misli, da je postranska, na primer: ali gredo s hišo peči, s konjem uzda itd.?*

Ako kdo hišo proda, sme iz nje vse vzeti, kar ni z žebljem pribito; samo mizo, klopi, sveto razpelo in krov pri peči mora pustiti. Ako pa kdo kako govedo na sejmu ali doma proda, si mora porželj* izgovoriti, da mu ga kupec pusti, vrv pa mora prodajalec dati, da more kupec gnati živino. Ravno tako gre s konjem uzda, ako si je prodajalec ne izgovori.

* Pleteršnik, Slov.-nemški slovar: Forželj — die Rinderhalskette jvzh. Štaj. (tudi furželj Z.[alokarjev slov.-nemški slovar, rokopis], Kr[anjsko]); — (v drugem delu tiči menda nemški Seil [Führseil op. pis]).

Ako pa kupec kupi žito, seme, predivo, volno itd., mora pa kupec svoje vreče imeti.

Ako kdo les v zavodu proda, ostane prodajalcu pri listnem drevju list, pri smrečih (iglastični) pa stelje smrečje.

[Izpuščen je odgovor na vprašanje 181. *Na katere načine se pridobi lastnina na premičninah in nepremičninah?*]

182. *Dogodi se li kdaj prisvojitve (occupatio) polja, gozdov, dobrav itd. in kako se to običajno godi in kaj so pravne posledice tega?*

Bilo je nekdanj navadno, da je kdo, ki je imel kaj neobdelane zemlje, ki mu ni nič nesla in je sam tudi ni mislil obdelati, prepustil to sosedu, da jo je obdelal, da mu je kaj sadu prinesla. Podobno so si tudi motniški tržani nekdanj trško zemljo vlastovali; kdor je hosto posekal, kamne iztrebil, zemljo obdelal, pa obsejal in žel več let, ostala je zemlja zmeraj njegova, ne da bi mu kdo to pravico kratil.

[Izpuščen je odgovor na vprašanje 183. *Kakšen pojem imajo ljudje o zakopanem blagu?*]

184. *More li vsak iskati na tuji zemlji zakopano blago (zaklad)?*

Da, ga sme odkopati in vzeti, kdor hoče.

185. *Kdor blago najde, je li popolnoma njegovo ali ga mora s kom deliti?*

Ako je našel kdo kaj blaga ali denarjev, je njegovo, ako se gospodar (lastnik), posestnik ne najde. Dobro pa je, da se nekaj vbogajme podari, meni narod.

[Izpuščen je odgovor na vprašanje 186. *Kdor najde izgubljeno stvar, komu jo izroči?*]

187. *Ako je več oseb sočasno našlo kako stvar, ali jo delijo ali delijo najdenino in po kakšnem pravilu in merilu?*

Ako jih naenkrat več eno stvar najde, si jo razdelijo; ako pa se ne dá razdeliti, pa se v denarjih poravnajo.

188. *Kdor najde na svoji zemlji tujo ovco, goloba, roj bučel, kaj naredi s tem?*

Ako se lastnik vé, nazaj se dá. Če pa se lastnik ne najde, sme pa obdržati tisti, kdor je našel. Ako najde kdo roj bučel na drevesu, zaseka ali zareže v drevo križ; če pa v drevesu niso, pa na kak drug način. Tako tudi naredi, če kaj drugega najde, pa ne more nesti domu, zareže ali

naredi na stvar ali zraven križ. Križ priča, da je to že nekdo našel.⁵⁷

Ako pa najde kdo kako govedo, konja, ovco itd. in za gospodarja ne ve, obdrži in hrani toliko časa, da se lastnik najde. Za blago pa mora gospodar najditelja nekaj odškodovati.

189. *Ako kdo na tuji zemlji brez zle namere kaj zgradi, poseje ali vsadi ali iz tuje tvarine napravi kakšno novo stvar, komu pripada zgradba, posevek ali predrugačena stvar?*

Sad (prirastek) ali pridelek temu, ki je posejal ali obdelal, zemlja pa prejšnjemu lastniku.

190. *Če kaka stvar, pa bi bila nekoga ali ničija, tuji stvari priraste (accessio), na primer voda naplavi po malem zemlji na obali še zemljo (alluvio) ali pa enemu delu odtrga (avulsio), pa drugemu priloži, je li to sedaj last lastnika one zemlje, ki ji je prirasla?*

Ako se plast zemlje odtrga, voda novi prod nanosi, je plaz in prod tistega, na čigar zemljišču obleži.

191. *Kadar nastane na veliki reki nov otok (insula in flumine nata) in kadar zapusti reka strugo (alveus derelictus), komu pripada ta novi prostor?*

Kteremu je bližje novi prostor, si ga ogradi in obdela.

Ako pa je voda prinesla drva, rekle, deske, sadje itd. je tistega, na čegar zemlji je obležalo, meni narod, zato, ko je voda božja stvar, da: »je že prav naredila, ko je one-mu vzela, pa meni prinesla, voda že ve, da smo mi takih reči potrebni«.

192. *Kadar prodajalec kupcu izroči kako premičnino ali nepremičnino, ali so pri tem kakšni simboli ali obredi?*

Kupec prime prodajalca za roko in mu dlan uravna in on ga s svojo plosk! plosk! plosk! da: »daj mi aro, saj se plačuje.«

Ko kupec kupi govedo, prodajalec po govedi s štrikom udari: »Da je gotovo moje in božje, da ga nisem ukradel.«⁵⁸

⁵⁷ M. Dolenc, Simbolična pravna dejanja, o. c., 14; S. Vilfan, o. c., 233.

⁵⁸ M. Dolenc, Simbolična pravna dejanja, o. c., 18; S. Vilfan o. c., 234; prim. tudi M. Dolenc, SP 1935, 7.

Ko kupec prodajalcu našteje denar, ga ta prešteje in poravna in ga kupcu udari in reče: »Bog ti daj srečo, tako ti jo I. privoščim, kakor sam sebi.«

193. *Ako kdo kakšno premičnino ali nepremičnino, ne da bi jo bil kupil ali na drug praven način pridobil, nepretrgoma nekoliko let poseduje (usucapio), misli li narod, da potem ta stvar posestniku popolnoma pripada v last.*

Ako je sosed sosedu kaj posodil in sosed mu je to pozabil vrniti, posodenik je pa tisto reč čez več let pri njem našel, pove, da je njegova in jo vzame nazaj. Narod pravi: »Posojeno gre zmeraj nazaj.« — »Posojeno vračuj.«^{58a} — »Ako ne kupiš in plačaš, potem ni tvoje.«

194. *Kdaj pripada lastnina pridobljene stvari rodbini in kdaj posamezniku?*

Ako se gospodar domisli, kje bi kakšen zaslužek pridobil in da ukaže družini, da »tole bomo delali«, je pridobitek hišen. Posamni člani (udje) družine pa si pridobijo po marljivosti imetnika po tejle navadi: Pri hišah, kjer drobnico rede, opravlja vsak marljiv ud družine po nekoliko repov, naj bodo posli ali domači otroci. Nekateri gospodarji imajo navado, da, ako se jim otrok rodi, že določijo jagnje za njega, da se mu rodi in omnožava, da, ko otrok doraste, že lahko opravlja par volov. Pastirji nabirajo polže, smolo in napravljajo razno drobno lesovino, da kaj denarja na svojo roko dobe. Podobno si tudi dekleta in služabnice prizadevajo, kaj na svojo roko pridobiti. Nekateri kmetjski fantje se tudi nauče raznih rokodelstev, katera kmetje potrebujejo, da jih potlej najemljejo v štere (na dom), in če sosed potrebuje, da bi se mu ročno katero delo izvršilo, najame v »taberh« sosedove, ako mu jih da, in plača delavce, kakor je navada, v denarju, kateri je teh, ki so ga zaslužili.

[Izpuščen je odgovor na vprašanje **195.** *Katera so pravila skupne lastnine?*]

196. *So li drevesa, kojih debla stoje prav na meji dveh zemljišč, skupna last obeh sosedov ali kako?*

Drevo, ki je na meji dveh sosedov raslo, ne sme ne eden ne drugi posekati, drugače, če se zgovorita, kateri ga bo po-

^{58a} S. Vilfan, o. c., 234.

sekal in spravil.⁵⁹ Če se je drevo izstarelo in samo padlo, je tistega, na čegar zemlji je obležalo. Ako pa ima drevo kaj vrednosti, ga prodasta in vsak pol kupa vzameta.

[Izpuščen je odgovor na vprašanje 197. *Kakšen razloček dela narod med posestjo in lastnino?*]

198. *Kakšne meje so navadno med zemljišči različnih gospodarjev in kako se imenujejo različne vrste meja (n. pr. mejnik, kamen itd.)?*

Po zavodih (hostah) so navadno križi v drevo ali pa tudi v naravno skalo sekani. Po polju, njivah, vrtih in travnikih pa podolgovati kamni v zemljo vkopani, »mejniki« imenovani. Po košeninah imajo nekateri lesene kolke po konci postavljene, da se ob košnji lažje meja razloči.

Križ je v tisto stran vsekan, na katero je meja bližja.⁶⁰

199. *Misli li narod, da je sramota ali greh ali zločin zlonamerno prestaviti mejnike?*

Mejnike predevati in v gozdu križe izsekavati je po narodnem mnenju greh.

200. *Ali je dolžan sosed trpeti veje dreves, da visijo nad njegovim zemljiščem; pod kakimi pogoji in kdo obira njih sadje?*

Veje, ki čez mejo dveh mejačev visijo, sosedje eden z drugim radovoljno trpijo. Sadje pobirajo vsak na svoji zemlji. Ako pa je sadje treba obirati, ga obira lastnik debla, sosed, na katerega zemljo visijo veje, pa pravi: »Včas je bilo tako, da, na katerega zemljo so veje visele, tisti je z njih obiral sadje, sedaj je pa že vse iz stare navade.«⁶¹

201. *Ima li kmet pravico, hoditi preko sosedovega zemljišča, ako ne more drugače priti do svojega, in kakšna so pravila za to?*

Vsakokrat ga mora posebej prositi, da mu dovoli. Ako pa je kaj škode, mu mora poravnati ali plačati.

⁵⁹ Drugače: A. Hudovernik, *Pravni običaji slovenski*, SP 1883, 4.

⁶⁰ S. Vilfan, o. c., 248.

⁶¹ St. K., *Pravne starine iz ormoškega okraja*, ČZN XXXV., (1940), 54; S. Vilfan, o. c., 232; prim. tudi: A. Hudovernik, *Pravni običaji slov.*, SP 1883, 4.

202. *So li med kmeti odnošaji, v katerih ima eden pravico, pasti svojo živino na zemljišču drugega ali napajati svojo živino na tuji vodi ali potoku?*

Ako si je pravico pasti in napajati enkrat za vselej kupil, ali pa da vsako leto nekaj v denarjih plačuje ali da vsako leto po nekoliko dni za to stori, kakor sta se zgovorila.

203. *Dogodi se li kdaj, da dopusti drug drugemu nasloniti zgradbo na svojo in kakšnih pravil se pri tem drže?*

Ako sosed sosedu da zemljo, da more na njegovo nekaj novega poslopja postaviti, mu na drugem kraju enak kos zemlje odstopi. Ako se bosta pa poslopji skupaj držali, da je treba le ene stene ali zidu, za to sosed novemu sosedu nič ne nalaga; ko bi se pa stena ali zid podrl, pa trpita, ko novo napravljata, vsak pol stroškov.

[Izpuščen je odgovor na vprašanje **204.** *Ali so kakšni podobni odnošaji, v katerih bi imel kdo pravico posluževati se za neki čas tujega konja, vola itd. in kakšna pravila so za to?*]

205. *Ali je pri vas še znana kakšna vrsta zasebne ali javne služnosti?*

Podobčina Gornji Motnik (ki jo nekaj pod Štajersko in nekaj pod Kranjsko spada), je njega dni kupila graščino Motnik z zemljiščem. Posestniki, ki so v kupnino vsak svoj del vložili, bili so prosti ali gospodje; kateri so pa bili revni, da niso mogli vložiti v kupni znesek ali pa da so potlej od kmetov zemlje kupili, bili so sužnji ali podložniki; ti niso vleklj občinskih dohodkov, ki jim jih je graščinsko zemljišče neslo, kakor prvi. In tako je še sedaj.⁶²

[Izpuščena sta odgovora na vprašanji:

206. *Kako se običajno ustanavlja pravica služnosti in ob kaki priliki?*

207. *Kakšne pravice in dolžnosti nastanejo iz zastave premičnin in nepremičnin?]*

⁶² Pavle Urankar, Zgodovina trga Motnika in okraja, 1940., 86 sl.
— Prim. pa tudi Hudovernikovo opombo k temu vprašanju SP 1883, 4 in fine.

3. Obveznosti — obligacije.

208. *Katere obličnosti in simboli so običajni pri sklepanje pogodb v obče?*

Desni roki si podasta, da mora veljati, kar sta se zgovorila.⁶³

209. *Misli li narod, da je greh ali sramota ne držati besede in ne spolniti oblube?*

Da, grdo, nesramno in, če bližnji škodo trpi, tudi greh, ako se mu obluba ne spolni. »Obluba dolg dela«, pravi pregovor.⁶⁴

210. *Kakšen pomen ima ara, kdo jo prejme in kdo jo da in koliko običajno znaša?*

Ako se nekdo zgovori za premakljivo ali nepremakljivo stvar in je dal na njo aro ter si izgovoril, da jo bo v tem in tem času vzel in plačal: ako ni kupca v izgovorjenem času, zapade (zgubi) aro na korist prodajalca. Navadno se pri nas dajo are po 5 gld od 100 gld skupne cene. Nekateri se pa tega reda ne držijo.

Hlapci, dekle, pastirji in pestunje, ko se vdinjujejo in obljubijo, da bodo prišli res služiti, dobò aro, katera se ne računi po plači. Ako se kdo skesa, naj bo služabnik ali gospodar, da služabnik ne gre k udinjanemu gospodarju služiti, mora dopelšno aro vrniti. Ako pa gospodar noče udinjanega posla, mu tudi mora dopelšno aro vrniti.⁶⁵

211. *Misli li narod, da je mogoče razveljaviti pogodbo radi prevare, ker ena stran ni bila pri zdravi pameti ali mladoletna, zaradi previsoke ali prenizke cene itd.?*

Narod pravi, da ne, da »glihenga je glihenga«; »kar je zglihano je zglihano«. Po »glihengi« se sme predrago prodati in pa tudi po ceni kupiti.

⁶³ S. Vilfan, o. c., 233.

⁶⁴ M. Dolenc, Simbolična pravna dejanja, o. c., 18.

⁶⁵ M. Dolenc, Simbolična pravna dejanja, o. c. 19; St. Kociper, Pravne starine ormoškega okraja ČZN XXXV. (1940), 55; S. Vilfan, o. c. 233; prim. glede are pri drugih Slovanih: Valtazar Bogišić, O važnosti sakupljanja narodnih pravnih običaja kod Slovena, Književnik III. (1866), 465; potem pravnozgodovinsko razpravo: Massimo Massei, L'arra nella compravendita, Bulletino dell'istituto di diritto romano »Vittorio Scialoja«, Nuova serie vol. VII (XLVIII) (1941), 215—402.

212. *Koliko prič je navzočih pri sklepanju pogodb in kakšne so te priče?*

Pri malih rečeh eden, pri večjih dva oženjena moža, soseda, ki sta moška in poštena.⁶⁶

213. *Kaj je posledica jamčenja za poroka in za obe stranki, ki sta sklenili pogodbo?*

Ako je eden za drugega porok, mora plačati za njega kakor je obljubil in se zavezal s temile besedami: »Le daj mu. Se dober za njega storim« ali pa: »Jaz sem porok«, kar je po narodovem običaju zadosti.⁶⁷

214. *Kakšni so običaji in obličnosti pri sklepanju posameznih vrst pogodb: pri kupoprodaji, najemni, posojilni, hranilni pogodbi itd.?*

Kadar prodajalec za pogojeno reč »gor udari« in reče: »Naj bo v imenu božjem, Bog ti (vam) daj srečo! Vaše je za toliko« in imenuje za koliko. Podobno je sklenjeno pri vseh dogovorih in pogodbah.

Ko je pogodba sklenjena za to ali ono reč, pijejo likof, katerega navadno vsak pol plačata; če več ljudi likof pije, boljša sreča je za storjeno pogodbo.⁶⁸

Gospodarjevi domači zahtevajo pri vseh prodanih rečeh od kupca »tringelt« (dar). Včasih jim ga gospodar izgovori. Ako sklenejo najemno pogodbo, mož izgovori ženi vsako leto nekaj daru, ki se tukaj »tringelt« imenuje.⁶⁹

[Izpuščen je odgovor na vprašanje **215.** *Katere pravice in dolžnosti izvirajo strankam iz navedenih in podobnih pogodb?*]

⁶⁶ Prim. pa: St. K., Pravne starine iz ormoškega okraja, ČZN XXXV. (1940), 54; S. Vilfan, o. c. 233.

⁶⁷ S. Vilfan, o. c. 234; prim. tudi: Valtazar Bogišič, O važnosti sakupljanja narodnih pravnih običajev kod Slovena, Književnik III. (1866), 476 glede Rusov.

⁶⁸ M. Dolenc, Simbolična pravna dejanja, o. c. 19; Isti »Gorske bukve« (1940), 239 in tam op. 335 navedena literatura; S. Vilfan, o. c. 233; prim. tudi glede drugih Slovanov: Valtazar Bogišič, O važnosti sakupljanja narodnih pravnih običajev kod Slovena, Književnik III. (1866), 462.

⁶⁹ M. Dolenc, Simbolična pravna dejanja, o. c. 15, 16 (»Nadav ali nadava«); Janko Polec, Svobodniki na Kranjskem, GMDS XXVII. 1936, 121, 122).

216. Kdaj se misli, da je kupna pogodba dovršena?

Kadar prodajalec za »glihano« stvar kupcu »gor udari« in reče: »Že velja.« Za toliko in toliko je tvoje (vaše)«. Ako je kupna cena vseč, mu udari nazaj in reče: »Naj bo v imenu božjem« ali pa stori (če je žival) na tleh pred živaljo sveti križ⁷⁰ in imenuje tri božje osebe.

Narod po sklenjenih kupčijah vpraša: »Ali mu jo je (reč) udaril gor.«

Ko prodajalec kupcu stvar »gor udari« je kupčija (dogovor) »zaglavljena«.⁷¹

Nekateri pa tudi rečejo, ko »se glihenga gor udari«: »K prvemu, drugemu, tretjemu, že velja.«

217. Imajo li pri prodaji nepremičnin sorodniki in sosedje predkupno pravico; pod katerimi pogoji in v kakem redu?

Da, pri ljudeh stare korenine bilo je navadno, da, če je kdo prodajal kmetijo ali kaj zemljišča, bilo je to prej rodovincem domačim in sosedom na ponudbo kot tujim kupcem, pa tudi par kron ceneje.⁷²

218. Ali navrže kupec ob plačilu dogovorjene cene prodajalcu še kak novc za dobro srečo?

Božji denar⁷³ in pa »tringelt« (dar) se pa sam izgovarja, pravijo ljudje. »Božji denar«, nekateri pravijo »v pleme«, mora prodajalec kupcu dati, ako je žival za pleme kupil, »tringelt« (dar) pa kupec temu, kateri je žival opravljal; pa tudi drugi pri hiši vzamejo radi, vsak par soldov.

219. Ali so pri kupovanju živine kaki posebni pogoji, na pr. da jamči prodajalec za kakšne skrivne hibe prodane živine in, kadar se potem te hibe pojavijo, kaj se zgodi?

⁷⁰ St. K., Pravne starine iz ormoškega okraja, ČZN XXXV., (1940), 54.

⁷¹ Izraz je povzet iz hrvatskega besedila vprašanja.

⁷² V. Bogišić, O važnosti sakupljanja narodnijeh pravnijeh običaja, Književnik III. (1866), 463; M. Dolenc, SP 1935, 7 in »Gorske bukve« (1940), 229, 240; S. Vilfan, o. c. 234.

⁷³ M. Dolenc, Simbolična pravna dejanja, o. c. 16 in tam op. 70 a za ustrezno institucijo »bezvetje« drugih Jugoslovanov navedena literatura; St. K., Pravne starine iz ormoškega okraja, ČZN XXXV., (1940), 56; S. Vilfan, o. c. 234.

Ako je prodajalec žival prodajal s »tadlom ali uržohom«, kar se jih vidi ali ne vidi, kupčija ostane zaprta. Če pa pri »glihengi« nista imela »tadlov« v mislih, pa so se pri živali pokazali hudi in nevarni »tadli«, vzeti jo mora prodajalec nazaj in denar vrniti kupcu. Likof in pa kar je žival ta čas zajedla, trpita vsak svoje.⁷⁴

[Izpuščen je odgovor na vprašanje 220. Zamenjujejo se li često, njive, konji itd. in so li pri tem kakšni posebni obredi, predsodki in pogoji?]

221. *Kakšni so običajno pogoji za plačevanje dolgov, ali se plačujejo v denarjih ali v kakih stvareh ali v obrokih ali na enkrat?*

Dolgovi se plačujejo v denarjih po obrokih.

222. *Kateri rok je običajen za plačevanje: Ali na Ilijin ali na Miklavžev dan?*

»Brišti« (obroki) se za izplačevanje dolgov izgovarjajo o sv. Juriju, o sv. Jerneju, po Božiču in pa na 14 dni, štiri, pet, šest in osem tednov.

Štantmani (gostači, najemniki poslopij ali stanovanj) imajo leto o sv. Juriju, kjer pa zemljišče najamejo, pa o sv. Jerneju.

223. *Kolikšna obrestna mera je običajna; plačujejo se li obresti v denarji ali v čem drugem?*

Obresti navadno plačujejo v denarjih po šest gld od 100 gld., pa raje še kaj višje. — Ako pa kdo tudi denar na travnik, v njivo posodi, se tudi zgovorita, da bi za obresti sad užival, za čas dokler bo denar v imenovani reči ležal.

224. *Pod kakšnimi pogoji posojajo kmetje drug drugemu žito za posetev in druge stvari, ki se vračajo zopet v sličnih stvareh?*

Semena za setev zamenjavajo kar eno za drugo.

255. *Je li kaj posebnega pri pogodbi, s katero da drug drugemu hišo v najem ali zemljo v zakup itd. in katere pogodbe take vrste so najbolj običajne?*

Kdor se dogovori za najemnino, naj bo stanovanje ali zemljišče, da aro, če je pogodba sklenjena. Ako se skesa, zgubi aro, če se pa posestnik, pa mora najemniku dvojno vrniti.

⁷⁴ M. Dolenc, Simbolična pravna dejanja, o. c., 20, 22.

226. *Kakšni so običajni pogoji pogodbe osebnega dela dninarjev, mojstrov itd. (locatio conductio operarum) in kakšen pomen ima pri teh ara?*

Ako pa mojster zidar ali tesar prevzame kako delo, da on gospodarju aro, da bosta delo, zato ko je nujno, ročno in hitro napravila in če bi se kaj škode naredilo, da odškodujeta gospodarja, ko bi bila ona kriva nesreče.

Čevljar ali krojač pa le vzame aro, da bo naročitelj naročeno delo tudi gotovo vzel in plačal, če ne, izgubi aro. Če pa je kdo sam blago za obleko ali za obuvale kupil, se ume, za plačilo, ni navadna ara.

227. *Kako se plačujejo delavci?*

a) Sedaj v denarjih, pa tudi za vračilo. Dnevne delavce imenujejo tukaj »taberharje«. Tiste, katere kmetje pri svojem poljskem delu potrebujejo, plača gospodar, kakor je navada, od dne.

Rokodelci, katere kmetje za razna rokodelska dela na dom jemlje v delo, računajo svoje delo od dne sami rokodelci, zato ker ti več svojega orodja potrebujejo. Ti so čevljarji, krojači, tesarji, zidarji, mizarji, kolarji itd. Za pot pa se jim da sočivje ali pa hleb kruha. Mesarjem pa dajo partije mesa in klavine. Kovačem, ključavničarjem in usnjarem pa le v denarjih plačujejo, kakor se kmetje z njimi pogodijo, ker ti le na svojem domu delajo. Nekdaj so rekli, da rokodelci v šter zasluži, kar bokal vina velja; pa vino se je sedaj mnogo podražilo in oni ne zaslužijo toliko, posebno zato, ker je rokodelcev preveč, ko se skušajo, kateri bo manj računal, da bo imel več šter pri kmetih in to je kmetom na korist.

b) »Sv. Mehu⁷⁵ prižge rokodelcem luč, sv. Jožef pa jo ugasne« tako govorijo rokodelci, ki svoja dela v hiši opravljajo.

Nekdaj pa je bilo navadno, da so deloma s kruhom rokodelce plačevali; cel golenski⁷⁶ hleb na dan, ali pa pol hleba, kakor je bilo delo. Tkalcem, valharjem (valhom) pa plačujejo od palice, stare narodne mere.⁷⁷ Ti rokodelci raču-

⁷⁵ Sv. Mihael.

⁷⁶ Gl. op. 21.

⁷⁷ S. Vilfan, o. c., 256.

najo delo od palice v denarjih. Tkalcem za osnutek dajo kmetje povrh sočivja in hleb kruha. Ako tkalec tega posebej ne dobi, tudi on od osnutka računa v denarjih. Mero dajno bom palico na drugem mestu popisal.⁷⁸

228. *Kakšni so običajni pogoji pri posojevanju in najemanju živine za delo in oploditev?*

Živino tukaj najemljejo v »taberh«; od nje računi lastnik živali kakor je običajno. Nekateri pa si tudi izposojujejo in enako vračujejo. Nekdaj niso sosedje porajtali eden na drugega, če je posojeno žival eden več dni rabil kakor drugi, sedaj pa vse dobro preračunajo.

Od plodenja konjev, goved plačujejo tudi kmetje, ko dajo kobile in krave oploditi sosedovim plemenovcem. Nekdaj je bila navada, da je na paši vzel plačilo od plodenja pastir, le doma gospodar. Od plodenja drobnice pa nekda niso gospodarji nič računali eden drugemu, sedaj pa so nekateri začeli.

229. *Pomagajo li težaki drug drugemu pri delu in pod kakimi pogoji?*

Ako težaki kakega dela sami ne zmorejo, naprosijo druge, da jim pridejo pomagat, kar jim enako vrnejo. Živež (hrano) pa dajo ti, kateri druge naprosijo.⁷⁹

[Izpuščen je odgovor na vprašanja:

230. *Je li pri vas običajno neodplatno delo na prošnjo, tlaka itd. ali kaj podobnega; kdaj in kako se to vrši?*

231. *Zbirajo se li pri vas mladeniči in dekleta na sestanke, kjer dela vsak zase (na pr. prejo itd.) in kaj je pri tem posebnega?*

232. *Kakšne so pogodbe in pogoji za nakladanje blaga na vozove, ladje itd. in kako jamči prevoznik trgovcu?*

233. *Poznajo li pri vas sprego, kjer nekaj kmetskih hiš določi nekaj volov, konj, voz, da jih vzajemno porabljaajo in kakšni odnošaji nastanejo v tem primeru?*

234. *Je li pri vas običajno, da izroči drug drugemu nekaj glav živine, da jih drugi redi in razmnoži. Kakšni odnošaji izvirajo iz tega in kako se deli korist?*

Da, v rejo dajo govejo živino drug drugemu; drobnice in drugih domačih živali pa ne. Nekdo naprosi dobrega

⁷⁸ Gl. str. 213.

⁷⁹ Prim.: V. Bogišč, O važnosti sakupljanja narodnijeh pravnijeh običaja kod Slovena, Književnik III. (1866), 468—470.

znanca, da bi mu kupil v rejo junce ali par volov, kakor se za točasno vrednost doma ali pa na sejmu dogovorita (zglihata), da bosta imela vsak pol prireje, kadar jo prodasta na sejmu ali doma.⁸⁰

Krave pa dajo v rejo le za molžo, tele je pa tega, kogar je krava.

Na pašo v planine pa dajo telice in jalovce (jalovec, krava, ki ni breja postala), pa ovce ali drobnico. Od prvih ne plačujejo v denarjih; od drobnice se pa volna vzame za plačo.

235. *Kakšni so odnošaji in pogoji, običajni med ribiči, ki v družbi ribarijo?*

Na Vranskem imajo lovsko zadruho (španijo). Kolikor zverjadi naplenijo, si jo po vrsti razdelijo; zanj po običaju plača v zadružno denarnico primščino od živali lovec (zadruški). Kar čez lovsko najemnino ob letu ostane, med se razdelijo.

236. *Ali se pri vas združujejo ljudje za kakšno podjetje in pod kakimi pogoji se to zgodi?*

Ako prevzame več oseb kako podjetje: v zavodu kakega posestnika izsekati les, celino za njivo obdelati, most, škarpo ali kaj drugega pri državni in okrajni cesti itd., dajejo podvzetniki delavnih moči vsi enako in tudi denarja, kar ga je treba založiti.

Ako pa dá eden več delavnih moči kakor drugi, pa zapisujejo, koliko težak in živina stane, odračunijo in se potlej z dobičkom ali zgubo delijo. Ume se, ako podvzetniki sami delajo kot težaki, si tudi težaško plačilo vračunijo.

237. *Imate li pri vas cehe, s čim se bavijo, kako so urejeni in kakšne so pravice in dolžnosti članov?*

Okoli l. 1800 bilo je v Motniku⁸¹ usnjarsko društvo, ki je imelo sledeča pravila:

⁸⁰ Nekoliko drugače: A. Hudovernik, *Pravni običaji slov.*, SP 1883, 5; St. K., *Pravne starine iz ormoškega okraja*, ČZN XXXV., (1940), 56; prim. še: —c, *Pogodbe o dajanju in jemanju živine v rejo*, SP 1882, 206 sl.; glede drugih Slovanov: V. Bogišić, *O važnosti sakupljanja narodnih pravnih običajev*, o. c., 471 sl.

⁸¹ Prim. Pavle Urankar, *Zgodovina trga Motnika in okraja* (1940), str. 26, 27 sl.

a) 27. grudna je društveni račun in ta dan mora vsak mojster po 10 krajcarjev v društveno blagajnico plačati;

b) brez dovoljenja višjih usnjarskih mojstrov ne sme nobeden usnjarstva na svojo roko začeti;

c) če bi ta obrtnija kake skupne stroške imela, mora vsak mojster svoj del vložiti, če ne, zgubi pravico do usnjarstva;

d) če starši pravico (ius) sinu na tujo hišo odstopijo, zgubi hiša staršev pravico, usnje izdelovati.

238. *Ali so pri darovanju nepremičnin znani kaki posebni simboli in obredi?*

Zahvali se mu: »Bog ti (vam) povrni, se bom že tudi jaz nate (vas) spomnil.«

239. *Dogodi se li kdaj, da se darovana stvar zopet nazaj vzame in iz kakšnih razlogov se more to zgoditi?*

Ako bi kdo komu nekaj podaril, da bi si ta pomagal, on bi pa darovano začel brezmiselno zapravljati na korist brezvestnim kupčevalcem in na svojo škodo in darovalčevo, tedaj »najbolje stori,« pravi narod, »da mu nazaj vzame, da vsega ne požene po grlu (pa tudi po svetu)«, »da denar med ljudi dá«, kakor sam pravi, kar se pa po zdravi pameti ne sme zgoditi.

Javno pravo (ius publicum).

A) Notranje državno pravo (ius publicum internum).

1. Država in občina.

240. *Kaj misli narod o državni obliki in o državni oblasti in se li rad pokorava njenim naredbam?*

Da ima cesar svobodno oblast in svoje ministre kakor kak večji kmet, ko več hlapcev potrebuje; kakor jim cesar zapoveduje, tako morajo delati. Kadar je pa cesar kaj razdražen na državljane, pa cesarica sprosi kako milost za državljane. Erarsko premoženje, meni narod, da je cesarjevo. Denarjev bi cesar lahko naredil kolikor bi hotel, saj je dosti cen, meni narod. Gospode, pravijo, je po uradnijah preveč, ko nima kaj dela, smodke eden drugemu zažigajo, pa cesarju denarje kradejo, za to mu jih zmeraj manjka.

Kaznovati jih pa nobeden ne more, ko cesar in ministri nikoli ne pridejo pogledat, da bi se prepričali. Vojake pa lahko cesar pošlje, kamor hoče nad sovražnike; če so zvesti vojskovodje vojsko dobijo, če ne, pa ne.

241. *Nosi li raje državna ali občinska bremena?*

Raje državna, nego občinska. Narod župana le pisano gleda; ti so mu, kakor pravi, »prtena gospoda«; a »prtena, ta je šele neusmiljena; ko bi na tistem bila, kakor je prava, bi nas iz kože dejali.«⁸²

[Izpuščen je odgovor na vprašanje:

242. *Kakšni so odnošaji med posameznimi rodbinami in občino, in kakšni med rodbinami in njenimi oblastmi?*

243. *V kakšnem odnošaju je občina do državnih oblasti.*]

244. *V kakšnem odnošaju je občina do cerkve in cerkvenih služabnikov?*

Občine so v moji okolici gospodarsko ločene od cerkve. Farno (župnijsko) vzdržuje cela duhovnija, podružniško, v kateri ima občina svojega patrona, pa občina. Romarske cerkve pa vzdržujejo romarji. Vsaka cerkev, naj bo farna, podružniška, kapela in romarska ima po dva ključarja zraven župnika. Ključarji se tudi tukaj cekmeštri, cerkvene starešine imenujejo.

[Izpuščen je odgovor na vprašanje:

245. *Kako je urejena občina in kako njena uprava?*

246. *Katere osebe upravljajo občino, koliko jih je, kako se nazivljajo in kdo je prvi med njimi?*]

in pasivno volilno pravico?

247. *Kako se volijo občinski možje in kdo ima aktivno*

Naši kmetje ne gredo radi volit župana ali katerega drugega volitvenega moža. Sicer je še mnogo ljudi, ki ne poznajo koristi volitev in nekaj pa tudi, ki si jih ne umejo k pridu obrniti. Sem in tja po Slovenskem se je že primerilo, da je bila volitev občinskega odbora razpisana, pa ni bilo nikogar, da bi volil. Naši kmetje se neradi pokorijo temu, kogar sami izvolijo, zato ko jim župani pri svoji obširni sedanji samoupravi morejo soseskine davke nakladati, kmet pa ima le tistega rad, kdor mu davke zmanjšuje, ne pa

⁸² S. Vilfan, o. c., 223; gl. tudi odgovor na vprašanje 247.

onega, ki mu jih povišuje. Naš kmet rad imenuje župane in odbornike »prteno gospodo« in pravi: »Prtena gospoda je hujša (ostrejša) kot žametasta.«⁸³

248. *Gledajo li volivci pri volitvi bolj na premoženje ali na osebno zvedenost in sposobnost ali na leta?*

Volivci gledajo na premožne in značajne može in da ima izvoljeni prostorno in snažno hišo, kjer se bodo mogli pri njem k sejam zbirati. Ko gosposk in tuj človek pride v občino, se najbrž pri županu ali pri trškem predstojniku oglasi. Ako pa nimata ta dva prostornega in snažnega pohošja, navadno tujci po njih sodijo občino, da je malo imovita in da ima nesnažna pohošja.

249. *Kakšen je delokrog občinske oblasti?*

Občinsko delovanje je po zakonu znano. Trški predstojnik (nekdaj trški rihtar imenovan)⁸⁴ skrbi za trško premoženje, hrani trški arhiv, zbira in razdeljuje med tržane vsako leto denar, kar ga trški dohodki neso vsako leto. Denar se zbira od v najem dane trške zemlje, od dveh državnih obligacij obresti, najemnine od prostora za sejmišče itd. Nekdaj je bil Motnik razdeljen na »oštate«. Vsaka oštata je imela hišno številko z vrtom in dvema gozdoma, enega v senci, drugega preko sonca in od tega posestva se je tudi bira župniku dajala; po njivah pa je imel desetino. Torej je pri delitvi vsakoletnih trških dohodkov vsaka oštata svoj celi del dobila.

Občinski dohodki so: Razen od ribištva in lova primščine od ženitovanjskih oglasnic, primščine od godcev ali muzike, naj bo na ženitnini ali v gostilni, primščina od delavskih potnih knjižic in poleg tega 10 odstotni davek.

251. *Ima li občina svoje pašnike, gozdove itd. in kako se uživajo?*

Občina Motnik nima posestva. Ima pa trg Motnik⁸⁵ svoj gozd in svoje pašnike, pa le majhne kose; do novejših časov so Motničani svojevoljno po pašnikih pasli živino, sedaj pa so jih dali v najem. Komur je v njegovem gozdu primanj-

⁸³ S. Vilfan, o. c., 223; prim. tudi odgovor na vprašanje 241.

⁸⁴ Prim. Pavle Urankar, Zgodovina trga Motnika, o. c., 50, 51.

⁸⁵ Prav tam str. 58, 84 in passim.

kovalo drv in stelje, je kaj malega lahko dobil v trškem. Sedaj so kos bukovega zavoda pred dvema letoma dali v poboljšek tukajšnjemu župniku. Nekateri vasi v drugih občinah motniške okolice posedujejo tudi skupne pašnike in gozde, pa imajo določeno, da sme za domače potrebe vsak vaščan les sekati za poslopja in kurjavo, a prodati ga pa na svojo roko nikdo ne sme; ako je lesa čez domačo potrebo, da se skupno proda in potem se skupen denar primerno med vaščane razdeli. Ako kdo tujih v Motniku zemljišče kupi, ali se priženi, mora primščino plačati, če hoče, da ma do trškega posestva pravico. Ravno tako tudi v drugih vaseh.

252. *Kako se izvršujejo naredbe občinske oblasti, posebno kazenske, in kdo jih izvršuje?*

Mnoge občinske dobre postave ali zakoni se puščajo v nemar zato, ker naši malo omikani župani ne poznajo njihove koristi: da bi tiče priporočali varovati, hrošče, metulje, gosenice pa pokončevati.

Priganjajo pa naši župani, da po vaseh, kjer nimajo ponočnega čuvaja, od hiše do hiše vsak večer stražijo zaradi ognja, kar pa se rado opušča na splošno trško in vaško nevarnost.

Dá pa župan večkrat oklicati, da se koze ne smejo po tujem pasti, ne suha drva pobirati in še manj sveža sekati.

[Izpuščen je odgovor na vprašanja:

253. *Kako se sklicujejo občinske skupščine in kdo ima to pravico?*

254. *Kakšen je ustroj teh zborov in kdo jim je predsednik?]*

255. *Kdaj se sestajajo ti zbori in kje?*

Občinske skupščine se zbirajo poleti ob nedeljah popoldne po krščanskem nauku, pozimi pa ob sopraznikih po maši.

[Izpuščen je odgovor na vprašanja:

256. *Ali je kakšna razlika med skupščinami z ozirom na kraj, čas, zločin ali osebnost ljudi, ki imajo biti sojeni, ali na stvari, o katerih naj se posvetujejo?*

257. *Ali so skupščine vedno javne ali ne?*

258. *Delijo se li skupščinarji ali svetovalci na take, ki imajo glasovalno pravico in ki je nimajo?*

259. Kakšen je vobče postopek na zborih in skupščinah, štejejo se li glasovi in v kakšem redu?

260. Kdo more prihajati na skupščine? Morejo tudi ženske v občine ali vsaj one, ki gospodarijo v rodbini?]

261. Morejo li tuji ljudje biti vsprejeti kot člani občine in kako se to zgodi?

Ako kdo v občini kupi kmetijo, mora v občinsko denarnico določene takse (primščino) plačati, katere ima motniška občina od deželnega odbora odobrene. In ravno tako je, ako se kdo priženi.

In kdor kupi ali se priženi v Motnik, mora tudi za to določeno primščino plačati, če hoče uživati koristi od motniškega trga.

Kdor pa nima v občini in v trgu ležečega posestva, ga naši kmetje ne sprejmejo med se.

[Izpuščen je odgovor na vprašnji:

262. Ali se morejo vzeti občanom po rojstvu pravice, ki jim pripadajo kot občanom, zakaj in kako se to dogaja?

263. So li pri vas korporacije, kakor so: bratovščine, bratstva itd.? Kaj je njihov glavni namen, kako so urejene, kakšne so pravice in dolžnosti njihovih članov, kakšni so njihovi sestanki itd.?)

2. Civilni in kazenski postopek (processus civilis et poenalis).

[Izpuščen je odgovor na vprašnji:

264. Kakšna je posebna razlika sodstva v kazenskih in civilnih stvareh?

265. Kdo je običajno sodnik ali sodniki? Kdo jih izbira in sklicuje?]

266. Ali je običajno, da se kakšne pravde predložijo dobrim ljudem, da jih rešijo; kdo jih izbere, koliko in kako se to godi?

Ako je nastala med dvema razprtija, sosedje ju skušajo poravnati, da je najbolj prav, če se doma med možmi. Gredo najbolje navadno v gostilno, tukaj jim posredujejo možje, da naj trpita vsak nekaj škode, n. pr.: »Takole naj bo, prijatelji si bodimo, je grdo, da smo sosedji v prepiru.« Končno ju tako poravnajo, da, kateri je več kriv, mora več škode trpeti. In potlej si morata v roke seči in pogoj potrditi, kakor so ga naredili možje.

267. *Sme li priti na sodišče oče za sina, mož za ženo, starejši sorodnik za mlajšega?*

Ljudje stare korenine mislijo, da morejo iti svoje domače zatožene pred sodnijo zagovarjat: oče sina, mož ženo, brat sestro. Pa ko pridejo, seve, če niso klicani, jih sodnija ne posluša in še celo zapodi iz pisarne.

[Izpuščen je odgovor na vprašanja:

268. *Smejo li ženske prihajati na sodišče kot tožiteljice, ali obtožene, ali je treba da jih kdo zastopa in brani, tudi proti njihovi volji?*

269. *Imajo li stranke ali krivci svoje odvetnike?*

270. *Sme li sodišče občine soditi krivca, pripadajočega drugi občini, ali za zločin, ki je učinjen izven mej občine?*

271. *Kdo in kako vloži pri sodišču tožbo in kdo privede obdolženca?*

272. *Za kakšne civilne in kazenske posle je pristojno občinsko sodišče?*

273. *Ali se vrši v postopku kak posel pismeno?*

274. *Kako se vrši pri sodišču dokazovanje in katere vrste dokazi so običajni?*

275. *Kakšne morajo biti priče, da se jim verjame in koliko jih je treba?*

276. *Silijo li sina ali mu dovolijo, da priča proti ali za očeta, oče za sina, brat za brata itd.?*

277. *Ali so tudi ljudje, ki se jim nikakor ne dovoli, da pričajo?*

278. *Ali morajo biti pri zapriseganju prič ali strank križ, podobe, sveče itd. in kako se rabijo?]*

279. *Ali je v rabi več vrst priseg?*

Ako kdo svoj govor posebno zatrjuje, reče: »Res je, kakor je Bog v nebesih.« — »Naj se s tega mesta ne ganem, če ni res.« — »Naj me precej zemlja požre.« — »Naj bom tak, kakor je tale reč.« (Imenuje kako prirodno stvar.) — »Naj name nikdar sonce ne posije, če ni res.« — In pa kletvica »pri moji duši«, ko tukaj izgovarjajo, »primejduš, da je res«. ⁸⁶

[Izpuščen je odgovor na vprašanje **280.** *Ali je običajna kakšna čudotvorna vrsta dokazov kakor n. pr. »božja sodba«; vrela voda, zaklinjanje ubitega človeka itd.?*]

⁸⁶ Poročevalec očitno ni razumel v vprašanju hrvatske besede »zakletve«, ki pomeni gotovo (prim. hrvatsko vprašanje št. 278) »pri-sego«. Prim. pa tudi SP 1882, 179, vpr. 155).

281. *Ali je običajno, iskati ukradeno stvar ali prikrivano osebo po hišah, na katere leti sum? Kdo to dela in kako?*

Naprosi poštenega sosedu (če ni žandarjev pri rokah), da gredo k sumljivemu sosedu (tatu) iskat tatvine. Ko okradenik najde svojo ukradeno stvar, jo vzame, ali ne naznani gosposki. Če pa prestopnik ni zrel tat, se pobotata na tihem, da ne zvedo ljudje.⁸⁷

[Izpuščen je odgovor na vprašanja:

282. *Ali je običajno, če se krivec ne najde, da odgovarja za neke škode ali zločine cela občina ali okolica. (fideiussio communis)?*

283. *Sodijo li sodniki po svojem subjektivnem prepričanju ali morajo soditi tudi proti temu prepričanju, če so izpolnjeni neki formalni pogoji, n. pr. sodnik je prepričan, da je obdolženec ukradel neko stvar, radi katere je obtožen, toda ta ne prizna, niti ni zato dovolj prič: ali ga more vendar obsoditi?*

284. *Na kakšen način in v kakšnem redu se posvetujejo o sodbi?*

285. *Ali je znana kakšna formula, s katero se razglša sodba?*

286. *Ali se kdaj konča sodna razprava z »non liquet« in kaj se takrat zgodi?*

287. *Morejo se li stranke pritožiti proti prvi sodbi na drugo oblast? Katera je ta in kako se to vrši?*

288. *Kako se izvršuje sodba in kdo jo izvrši?*

289. *Kakšna je izvršba proti dolžnikom?*

290. *Poslučuje se li narod kakšnih sredstev, da bi vnaprej preprečil določene zločine in prestopke?*

291. *S kakšnimi kaznimi se običajno kaznujejo krivci v obče in s kakimi za neke posebne zločine in prestopke?]*

292. *Katere kazni ima narod za težje in sramotnejše, ali zapor ali batine ali kaj?*

Najsramotnejše je narodu, ako banduri zločinca vkle-njenega v zapor ženo. Batine se ljudem sramotneje zde ko zapor.

293. *Kakšen pojem ima narod o časti in sramoti in ali mu je ljubša stroga kazen ali sramota?*

Narod pri nas visoko čuva čast in poštenje: »poštenje je bolje ko gotov denar«. »Poštenje mu na niti visi,« kdor je kaj sumljiv človek.

Se vrajma, da posel rad izmika; gospodar ga dá skrivaj proč in ne pove zakaj, da poslu poštenja ne vzame.

⁸⁷ Prim. besedilo tudi M. Dolenc, SP 1935, 7.

Pravijo, da zaprt ni hudo biti; sramota pred ljudmi, ta je večja; najostudneje kažejo za onim, kateri je bil zavljo tatvine kaznovan. Manj sramotno je, kdor je zavljo golju-fije kaznovan; tega še mnogi ljudje v misel ne vzamejo.

Ako je kdo zavljo preteprov zaprt, zato se še ljudje (kakor tudi sam) nič ne menijo. Ako pa bi se komu pri-merilo, da je koga ubil, pa reko ljudje (ko pride iz zapor kaznjenec), da to se mu je le primerilo, da to pa nič ni, nima nič v sebi. Star mladenič se še rad pobaha, kolikokrat je bil za leso dejan (v zapor), ko je tega ali onega malo polasal, povaljal ali posuval: »Sedaj se pa nič ne stepete, nimate nič poguma, ste šleve«. Ako je kdo hrom, na roki poškodovan, da delati ne more, mu reko: »Kaj se boš menil, saj nisi v nobeni kašči dobil.« Tatinskega špota pa se ljudje bolj boje ko greha.

[Izpuščen je odgovor na vprašanje 294. *Poznate li take zločine, za katere je običajna osveta? Kateri so, kako in kdo jo vrši?*]

295. Kako se umiri razprtija, za katero velja osveta?

Ako je kdo koga kaj razžalil s psovalnimi besedami, ga je udaril ali pretepel ali na drug način nalašč močno poškodoval, ga za to navadno ne gre k sodnji tožit, mu le obljubi, da mu bo vrnil.

Da ni hujših tepežnih nasledkov, si prizadevajo prija-teļi obeh, da bi jima razprtijo poravnali. Zvabijo jih v go-stilno in tukaj začno poravnavati sovraštvo. Ta, ki je tova-riša razžalil, mora napiti razžaljencu, ta mu odzdravi in to pije, potem razžaljeni temu napije. Potlej si še napijeta in trčita s kupicami (nekateri jih tudi menjajo). Ko jih izpijeta, še z dnom kupic potrkata in si v roke sežeta, da sta si pri-jatelja in da odpustita vse drug drugemu, da te reči ne bosta imela več v mislih.

[Izpuščen je odgovor na vprašanje:

296: *Dogodi se li kdaj, da koga obsodijo na smrt, kako in na kak način se sodba izvrši (na vislicah, s streljanjem, kamenjanjem itd.)?*

297. *Je li običajna obsodba na prognanstvo iz države in kaj se zgodi z imovino obsojenca in kaj z njegovo rodbino?*]

298. *Kakšno je narodovo mnenje glede teh, ki so radi pomanjkanja zadostnih dokazov ušli kazni, in kaj je po-sledica tega?*

Narod pravi, da gosposka daje takim ljudem potuho, ki se jim sumljivi zde, pa jih ne kaznujejo. Tat, ki je na podoben način ušel, pravi: »Saj če kdo krade, za to ni nič kaznovan, le za to, ker skriti ne zna.« Ubijalec pa pravi: »Saj za to, ko tepe, ne kaznujejo, le za to, ko tajiti ne zna.«

3. Kazensko pravo (Ius poenale).

299. *Da se kdo kaznuje zaradi svojega zločina, ali je treba, da je učinjen zlonamerno (n. pr. A je nehoté ubil B. Zasluži li po narodovem mnenju isto kazen, kakor bi ga bil hoté ubil ali kaj)?*

Oni, ki je dejanje radovoljno storil, zasluži večjo kazen kakor ta, ki se mu je primerilo, meni narod.

300. *Kakšno razliko dela narod med zločinom in grehom, med zločinom in prestopkom?*

Da se državni kazni zločinec lahko ogne (uteče, skrije) in da časno kazen v ječi lahko prestane. Za greh pa, ko je Boga razžalil, ga čaka večna kazen. In da je bližnjega neusmiljeno in brezsrčno poškodoval: »Kakšno srce ima?« vpraša narod. »Ali misli, da nima duše v prsih?«

301. *Katere pregrehe šteje narod v prvo, katere v drugo in katere v tretjo vrsto (kategorijo)?*

V prvo požiganje s tatvino; v drugo rop z umorom, v tretjo tatvino in uboj »na mrtve žlake«.⁸⁸

302. *Kateri zločini in prestopki so najbolj nevarni v vašem kraju ali okolici in kateri so vzroki temu?*

Pretepi med mladeniči so zadosti redki; redka je tudi skrivna tatvina; ropa in požiga nobenega ne pomnim. Tatvina se sem in tja pokazuje, pa se bo udušila; vzrok ji je revščina in pomanjkanje zaslužka.

Da se godijo med fanti pretepi, je vzrok, da jim starši premalo dajo strahu in ljubosumnje.

Pred 80imi leti so bili v moji okolici roparji in pred 20imi leti skrivni tatovi, sedaj jih ni več.

⁸⁸ Poročevalec je tudi to vprašanje napačno razumel. Vprašanje misli očitno pod temi »kategorijami«: greh, zločin, prestopok.

303. *Kateri zločini so v očeh naroda težji nego po državnih zakonih in kateri nasprotno lažji?*

Ukrasti cerkveno premoženje in nedolžne čebele je v narodu večji prestop in greh.

304. *Katere okoliščnosti obtežujejo nekatere zločine, n. pr. ali pri tatvini ulomljenje vrat, tatvina, storjena po noči, ali ob požaru?*

Tat naredi večji zločin, če stare zaporco, gartre ven vrže, zid prekoplje itd., pa še večji, če poslopje zažge, da bi lažje kradel. Za kraje po polju in gozdih, če ni znatne škode, se ne menijo ljudje. Večji zločin in greh je ljudem, če se kdo nad kom maščevati meni, pa gre nadenj doma v hišo ali pa če ga zunaj doma na planem spečega vrajma, pa ga začne pretepati in tudi, če ga je nenadno na poti udaril in težko poškodoval, kakor na kakem drugem očitnem kraju.

[Izpuščen je odgovor na vprašani:

305. *Kako se kaznujejo tisti, ki pomagajo pri izvršitvi kakega zločina; kako oni, ki skrivajo ukradeno stvar, zločinca ali begunca?*

306. *Kakšno razliko delajo ljudje med poskusom in izvršitvijo kakega zločina?*

307. *Misli li narod, da zasluži večjo kazen ubijalec pravičnega in obče spoštovanega človeka, nego takega, ki ni v obče veljal za poštenega? Da je težji zločin okrasti ali požgati poštenemu kakor manj poštenemu; da je večji greh, storiti to siromaku, kakor pa bogatinu?*

Narod meni, da višjo kazen zasluži, kdor poštenega in fizično nezmožnega človeka ubije, kakor če bi kakega zločinca. Ako bi ubil požigalca, tolovaja, tatu in ubijalca, takšen človek je zaslužil še plačilo in zakaj bi se še kaznoval, vpraša narod. Težji zločin je oropati, požgati in okrasti poštenega, siromaka in pobožnega človeka, kakor onega, ki nima imenovanih lastnosti. In večji greh je okrasti siromaka kakor bogatina.

308. *Je li detomor pogost, kako se dogaja in radi česa?*

Se redko primeri in ako se, se dete zadavi, v vodi utopi, ko ga mati koplje, pa tudi precej po porodu zavrže.

309. *Dogajajo se li samomori, kaj je temu vzrok in kaj narod o tem misli?*

Samomori se redko pripetijo pri nas na kmetih. — Vzroki so, da premožnemu premoženje ne napreduje po sreči, da ga je kaka nesreča zadela; med oženjenimi pa ljubosumnje, pri nekaterih prevelika sramota zaradi kakega zločina.

Narod pa meni, da takemu človeku je predobro bilo, da je bil prebogat, zato se je obesil ali na drug način usmrtil.

310. *Smatra li narod odpravljanje telesnega plodu za greh ali za zločin?*

Narod meni, da je greh in zločin matere, katera umori (zapravi, splavi) dete, katero je pod srcem nosila, ali pa če ga je po porodu umorila.

311. *Kako to običajno izvršijo in je kdo, ki dela to obrtoma?*

Da, kaka brezvestna ženska ali pa brezsrčni moški, kateri je mater zapeljal; navadno posreduje ta pri tem zločinu.

312. *Je li v očeh naroda težja tatvina ali rop?*

Težji rop kakor tatvina.

313. *So li v vaši okolici hajduki; kaj so vzroki hajduštva in kaj misli narod o njih?*

Hajdukov (»ravbarjev«) v moji okolici ni in smem reči, da tudi po vsem Slovenskem ne; ako se vrajmajo, jih precej pravica v roke dobi.

314. *Kako so ustrojene hajduške čete, kakšne pravice in dolžnosti ima njihov vodja do posameznikov, kako dele plen, koga običajno napadajo, kakšne sestanke imajo?*

Tolovajskih čet pri nas že čez 50 let ni. Kar pa narod pripoveduje o njih, je, da navadno plenijo gospodo, graščine, farovže in trgovce; tem, pravijo, se sme in brez greha vzeti, ko za denar ne trpe. Ubogim kmetom in malo imovitim ljudem pa radi pomagajo tatje in tolovaji (pri nas tolovaje imenujejo »ravbarje«). Pravijo, da tolovajski poglavar vselej vpraša služabnika ali podložnika, kje je plen dobil. Ako ga je vzel kakemu ubogemu, posebno ubogi vdovi, ga pusti pri priči po drugem podložniku ustreliti. Ako je pa

premožen kmet in slovi kot oderuh, da drage obresti pobira in pičlo služabnike plačuje, takemu, se ume, da ne prizaneso, da bi njegovega imetka med sabo in ubogim ne razdelili.

315. *Kako gleda narod na človeka, ki je bil nekdanj hajduk?*

S strahom ga gledajo, na videz pa so mu prijazni, ker se ga boje. In pa zametavajo ga.

316. *Misli li narod, da je večji zločin ukrasti ali oropati moškega ali žensko, in med temi, ali je večji greh ukrasti vdovi kakor dekletu, večji dekletu kakor pa omoženi ženski?*

Narod meni, da je večji zločin ukrasti ženski, ki ima otroke, kakor pa oni, ki je sama; večji vdovi kakor pa omoženi;⁸⁹ težji poštene deklini kakor razuzdani.

317. *Mislijo li ljudje, da je z ozirom na stvar samo večji greh ukrasti neko določeno stvar kakor pa kakšno drugo iste ali morda celo večje vrednosti? V nekaterih krajih se n. pr. misli, da je večji greh ukrasti tudi najbolj suho ovco, kakor pa najboljšo kozo, itd.?*

Največji greh je ukrasti cerkve s Sv. Rešnjim telesom in nedolžne čebele, meni narod. Kdor cerkve in čebele začne krasti, pravijo, da je zrel tat,⁹⁰ ki bo kmalu prišel na dan.

318. *So li pri tatvini razen storjene škode še druge okolnosti, ki jo olajšujejo ali obtežujejo z ozirom na to, kdo je ukradel, komu itd.?*

Menijo ljudje, da je večji zločin ukrasti ali oropati revne ljudi, pa še večji ubogi vdovi, večji je poslom kakor gospodi; zato ni greh in zločin gospodi vzeti ali okvariti, pa jo tudi oropati, ko za denar in premoženje ne trpi. Kdor dela in se poti, tisto premoženje je po pravici pridobljeno, meni narod. Ko umrje bogat trgovec, župnik, pa tudi kak oderuh, ki je drage obresti od posojenih denarjev pobiral,⁹¹

⁸⁹ S. Vilfan, o. c., 227.

⁹⁰ Prav tam; prim. tudi A. Hudovernik, Pravni običaji slovenski, SP 1883, 6; prim. tudi odgovor na vprašanje 303.

⁹¹ S. Vilfan, o. c., 227.

pravijo, da takemu se brez greha vzame. Take tatvine se najbolj poštene možje udeležijo.

319. *Dogaja se li pogosto domača tatvina: ima li kakšno posebno ime in kaj misli narod o tem?*

Da ni pošten tak človek, ki se ga ta ali ona reč rada prime, kar se tudi pravi »izmikati«, pa vendar ga še narod nima za tatu.⁹²

320. *Če kdo s tujega drevesa vzame sadja, da se najē, misli li narod, da je to tatvina in posebno, če to stori popotnik?*

Bilo je nekdanj navadno, da, če je kdo suhljad in brst po tujem zavodu pobiral, brinje smukal, borovnice in jagode obiral, drobnice tresel in pobiral, kaj malega drobnice pasel, ako je popotnik kako sadje odtrgal in pobral, to niso ljudje za tatvino držali.

[Izpuščen je odgovor na vprašanja:

321. *Kako se plača odškodnina za tatvino ali usmrnitev tuje živine?*

322. *Ali se mora za neke vrste živine več plačati kakor je vredna in zakaj?*⁹³

323. *Kako se kaznuje napad na tujo nepremičnino?*

324. *Kaj se misli o lovu tičev in zverjadi v tujem ali občinskem gozdu, o ribarjenju v tuji ali občinski reki ali jezeru?*

O lovu zveri in tičev menijo ljudje, da jih vsak na svojem zemljišču sme loviti, zato ker plačuje zemljak davek. Mlinarji tudi menijo, da po strugah, koder je voda na mlin napeljana, smejo loviti ribe, zato ker morajo strugo sami popravljati, kadar se pokvari.

Ljudje pa ne vedo, da denar od lova in ribištva dobi občinska denarnica. Menijo le, da denar gospoda vzame od lova in ribištva.

325. *Kaj misli narod o uničevanju in požigu tujih ali občinskih host; kako se kaznujejo zločinci?*

326. *Se li tak požig in uničevanje večkrat dogaja v vaši okolici in kaj je temu vzrok?*

⁹² Prim.: A. Hudovernik, Pravni običaji slov., SP 1883, 6.

⁹³ Prim. pa odgovor A. Hudovernik, Pravni običaji slov., SP 1883, 6.

327. *Dogajajo se li prestopki proti javnemu zdravju n. pr. prodaja grintave živine, pokvarjenega mesa itd. in kako se kaznujejo?*

328. *Se li zločini in prestopki proti nramnosti, kakor na primer posilstvo deklet in žena, pederastija, zapeljevanje deklet, javna nečistost itd. strogo kaznujejo in kako se po težini razporejajo?*

325.—328. Vprašane pregrehe se pri nas redko primerijo, večina ljudi jih po imenu ne pozna; da bi kdo katero posilil ali katerega dekleta prevaril nisem slišal.

329. *Sme li dekcle, ki se je s kom spozabilo in postanejo posledice tega očividne, nositi dekliško obleko? In kako jo njene dosedanje tovarišice gledajo in kako v obče narod o njej misli?*

Narod se zelo zavzame in pomiluje dekcle, katero je izgubilo devištvo (venec, krancel), da je postala mati; roditelji in rodovinci jo karajo in se je sramujejo in je ne štejejo več za sovrstnico. Iz dekliških družb je izključena; zato ne sme venca na glavi nositi in tudi ne bele deviške obleke.

330. *Kaj misli narod o pijanstvu in postopanju?*

O pijancu meni narod, kaj da misli o prihodnosti, ko vse po grlu požene, kako bo živel, če je sam, in če ima družino, kaj misli, da za svoje ne skrbi. Za sebe in za svoje ne skrbeti je po narodovem mnenju greh. Pregovor pravi: »Pijanec se spreobrne, ko se v jamo zvrne.« — »Pijanča se ogni s senenim vozom.«

Snelež je pa še hujši kakor pijanec, meni narod. Pijanec očitno popije, snelež pa na skrivnem pojé, kar je pridobil. »Žganci streho predero, štruklji pa po svetu poženo,« pravi pregovor.

O postopanju meni narod, kakó mora tak človek tako pust (len) biti, da kar postopa in nič ne dela, kakó meni, da bo živel, iz zraka mu ne bodo pečena piščeta v grlo letela. »Kdor hoče jesti, mora tudi delati.« — »Čič ne dá nič.« — »Kdor o sv. Jakobu predolgo leži, mora pozimi teden stradati.«

331. *Ali je v očeh naroda tihotapstvo prestopok?*

V kontrabant se pa sme nositi, da ga le jebclajtarji (gren-carji) ne dobe. Ljudje pravijo: »Gospodo se žiher goljufa,

saj je bogata.« Sicer pri nas sedaj tihotapstvo ni navadno, ker ljudje nimajo za to priložnosti. Bilo je navadno ob času Francozov, ko so tukaj mejo imeli. Še sedaj pravijo, kako se je tedaj lahko, ko so kontrabant nosili (tihotapili), denar dobil, da je škoda, ko ni več tako. Pred kakimi 30 leti so še tobakarji skrivaj tobak nosili, kmetje so radi kupovali, tobakarje so skrivali, jim hrano dajali, pa tudi jim »punkle« (tobak) prenašali. Narodu so bili ti ljudje skoz in skoz poštteni, pa so se tudi obnašali tako, ko so bili iz njegove srede.⁹⁴

332. *Kaj mislijo ljudje o krivi prisegi in krivem pričevanju pred sodiščem?*

Kdor po krivici priseže in krivo pričuje zoper bližnjega, stori strašno velik greh, nosi težko vest, ki ga zmerom peče. Nima sreče na tem svetu, na onem pa večno kazen. Ljudje se ga ogibljejo zato, ko pravijo, da je hudičev, da je po krivi prisegi in pričevanju dušo hudiču prodal in se ž njim zvezal, Boga zatajil, ko ga je za pričo poklical. Narod ima tako v časti prisego, da se še prisegati boji, da bi po krivici ne prisegel." Novaške, vojaške prisege pa nima tako v časti, ko navadno vojaški novinci ne izgovarjajo prisege, kakor jim je čitana, zato pa so nekda radi uhajali. Sedaj, ko je vojaška služba kratka, pa ni več vojaških uhajalcev med nami.

333. *Kaj so v obče vzroki, da ta ali oni zločin ali prestopok v vaši okolici prevladuje? Nima li tu vpliva lega okolice, značaj prebivalstva, lahko skrivanje posledic?*

Da pride več tepežev krivo je ljubosumnje, goste kmečke gostilne in če več fantov iz ene vasi v drugo pride, jih poskusijo domači nazaj nagnati, ako se jim sponese, da oni radi tečejo. Vendar, hvala Bogu, da se tepeži kakor drugi zločini dosti redko primerijo v moji okolici. Kar je Slovenec se najraje tepo Gorenjci, pa tudi Savinjčani na Štajerskem se radi udarijo. V štirih občinah moje okolice ne pomnijo ljudje, da bi bili koga ubili do smrti.

⁹⁴ Pavle Urankar, Zgodovina trga Motnika, o. c., 52, 53, 65; S. Vilfan, o. c., 236.

⁹⁵ S. Vilfan, o. c. 226.

334. *Se li dogajajo zločini, prestopki, ki bi jim bil vzrok narodovo praznoverje, in nasprotno, ali poznate kakšno vražo, ki preprečuje kak zločin ali prestopok?*

Da, ropar in tat rada nosečo žensko umorita, ker menita, da, če bosta mrtvega otroka iz mrtvega telesa pri sebi nosila, ju pravica ne bo dobila.⁹⁶ Pa to se pri nas v motniški okolici še ni primerilo, toda ljudje tako pravijo. Tatje pravijo, da se duhovniki ne smejo okrasti, potlej so jezni na tate, jih ob letu lahko izmašujejo. Človek, ki je izmaševan,⁹⁷ mora umreti.

Kdor rad po krivem priseže, meni in veruje, da ga bo zvečer, ko bo sam od krive prisege šel, strašilo, če ga pa ne, pa meni, da je prisegel po pravici. Za to so med nami primeri krivih priseg redki.

Nekateri kmetje slovijo za čarovnike (copernike) in tudi nekateri, da hranijo Kolomanove bukve (žegen). Teh se tatje in tolovaji (ravbarji) boje, ker menijo, da ima čarovnik in lastnik Kolomanovega žegna čeznaravno moč, da bi jim utegnil pomagati, da bi se jim začel ta ali oni ud na telesu sušiti, ali pa da bi morali ukradeno blago nesti nazaj ali bi jih utegnil premeten kmet na kak način zaslediti.⁹⁸

335. *Kakšni zločini imajo posebno škodljiv vpliv na moralnost, imovitost, izobraženje itd.?*

Zločini se tako redko primerijo, da nič ne vplivajo na značaj prebivalcev v okolici.

B. Mednarodno pravo (*ius publicum externum*).

336. *Kakšen običajen pojem ima narod o tuji državi ali narodu, misli li, da je v mirnem času dolžan s tujim narodom prijateljsko postopati?*

O Angležih, da so bogati in umetni (kunštni); o Rusih, da so pravični in junaški, o Turkih, da so neusmiljeni do kristjanov in do svojih žen.

337. *Razlikuje li narode bolj po narodnosti ali po veri ali po pozitivnih mejah in kaj so približno vzroki temu?*

⁹⁶ S. Vilfan, o. c., 238; prim. tudi J. Jurčič, Rokovnjači, LZ 1881, 5.

⁹⁷ S. Vilfan, o. c., 237.

⁹⁸ Prav tam.

Narod naš loči države in dežele le po pozitivni granici in o narodnosti nima pojma. Narode loči po jeziku in po veri.

338. *Rabi li narod kake pregovore, anekdote ali zabavljice za ljudi, ki pripadajo drugemu narodu, veri, državi?*

Kdor je hudoben in neusmiljen, pravijo: »Glih tak je kakor Turk; kdor je junaški in pogumen, pa pravijo: »glih tak je kakor Rus«; kdor je zvit in prekanjen, pravijo: »glih tak je kot Jud.«

339. *Kako spoštuje imovino in ljudi, ki potujejo preko njegovih krajev?*

Narod nima rad posebnega znanja ž njimi in misli, da je kak sovražnikov špijon in meni, da bi takega človeka kar prijeli in zaprli, da bi domov ne mogel, da bi ne povedal, kako lepo deželo in ljudi je videl tamkaj za deveto goro.

[Izpuščen je odgovor na vprašanja: **340.** do zadnjega, **357.**, ki se tičejo diplomatskega in vojnega prava.]

[Razno narodno blago.]

Naš slovenski kmet, ako sina ne pripravi h kruhu, to je da bi ga kam priženil, da bi mu kmetijo kupil, ga izšolal, dobre obrtnije dal naučiti, da bi se pošteno preživel, mu ni kaj v redu človek. Ako ga šolati da, ima najraje, da je duhovnik; oni živijo dobro in imajo tudi denar, da niso drugim ljudem v nadlego. Drugi stanovi so pa našim ljudem potepuhi, ki nobenkrat nič ne premorejo; našemu narodu je pa ta mož, »kdor ima groš«. Posebno pa pisano gleda činovnike, žandarje, financarje, ki jih tudi grencarje imenuje, zato ker vedno vpijejo: »daj, daj« in mu še tudi včasih kazni diktirajo. Sami pa nimajo nobenega postavnega reda, kar našega kmeta uči skušnja, ko ima z njimi opravka.

Kredita naš kmet stare korenine ne pozna v gostilni in štacuni. Ako bi komu denarja zmanjkalo, ga raje pri znancu na posodo vzame, kakor bi na kredit vzel pri trgovcu ali gostilničarju.

Ko bi komu v gostilni denarja zmanjkalo, da bi cehe plačati ne mogel, rečejo: »On je pri vinu pogorel.« — »On

je pogorel.« Če pa pije na kredit pa pravijo: »Na kredo je pil.« Ali pa če je v štacuni blago jemal: »Na kredo ga je vzel.«

Po narodnem pravu je navadno, da so večjih ali malih kmetij bratje in sestre doma na očetovem domu, kjer svojemu bratu (gospodarju) pomagajo delati za hrano in pošteno obleko. Svoj delež pa navadno v kmetiji puste na korist hiši (bratovim naslednikom). Da kakšen denar dobe, pa redijo drobnico na svojo roko. Kadar se pa kaj od gospodarstva proda, pa dobe dar (trinkgeld).⁹⁹

Čas naši prosti ljudje tako delijo: od sv. Jurija do sv. Jerneja je 17 tednov, od sv. Jerneja do Božiča pa tudi 17 tednov. Od sv. Jurija do kresa je 9 tednov, od sv. Martina do Božiča pa 6 tednov. Mesec ima štiri tedne, torej le 28 dni; tukaj nastane večkrat pomota: omikanec šteje dni po mesecu, prostak pa po tednih.

»Vodivnik« se imenuje pomočni pastir v planini.

»Spašnik« se imenuje jagnje, ki ga pastir za nameček (nagrado) dobi.

»Spašnik« se tudi imenuje zagrajen kraj, kamor živino uganjajo, da se sama pase.

»Vurnico«, »avžlak«¹⁰⁰ ali carino so imenovali nekdam v Motniku, ko so tukaj carino pobirali.

Primščino pri nas imenujejo »takse« plačati.

»V čep je ostalo,« pravijo cehovci v gostilni, kadar jim je denarja čez račun ostalo; če čepa ne zacehajo, ga vbogajme dajo, beračem ali kaki občinski napravi, n. pr. cerkvam.

Na Brezovici imajo trije kmetje leseno korito, da v njem živino napajajo. Kadar se korito zrabí, da strohni, dá en kmet les (drevo, hrast, smreko ali topol), da naredijo korito; drugikrat pa drugi in tako vsak čas, kadar ni korito za rabo. Naredijo ga pa sami. Ako pa tesarja najamejo, mu da vsak en dan hrano in dnino.

⁹⁹ Metod Dolenc, SP 1935, 7, 8.

¹⁰⁰ Aufschlag.

Pred nekimi leti so imeli fantje v Motniku navado, da, kdor je mladih fantov začel vasovati, s starejšimi fanti po noči okoli hoditi, moral jim je za primščino pijačo plačati in tudi biti molčeč in fantovski, da ni vsake reči povedal, kar se je med fanti govorilo in storilo; pa tudi pred 20imi leti ga niso radi vzeli medse. Ta običaj motniške okolice še živi po nekaterih vaseh.

V Savinjski dolini pa imajo običaj, če kak fant s kakim dekletom devištvu zgubi, ne sme več med fante. Fantje ga ne pustijo medse tudi, kdor je kak večji zločin ali greh doprinesel, da je koga ubil, da je katero posilil, da je tat in tudi beraških sinov ne radi, posebno če je beraški kaj pohabljen, da ne more drugače živeti, da mora prositi, to je na rokah drugih živeti. Sicer je tako, če hočejo poštene fantje svoje pravo obdržati, morajo imeti svojo dobro fizično moč.

Kmečkonarodnih, neizučениh zdravnikov je tudi dosti med nami, ko ljudje dosti upanja vanje stavijo, to pa zato, ko zdravila malo računajo ali pa nič; navadno dajo zdravila, če bo bolnik ozdravel, bo plačal kakor bo sam hotel, če pa ne ozdravi, pa nočejo ti kmetski samouki za zdravila nič plačila. Zato so ljudem poštene.

Izučeni, gosposki zdravniki se našemu narodu zde predragi (narod naše okolice je varčen), posebno nekateri so res odrtni.

Gorjanci (hribovci) delajo v motniški okolici laze: laz se imenuje posekana in požgana hosta, sicer pa po tehle imenih: stoječa hosta se imenuje hosta ali zarod, boršt; posekana hosta za požar se imenuje velna; požgana velna požar; požar, večkrat obsejan, laz; kadar laz začno gnojiti in je pripraven za orav in setev, imenujejo njivo. Pri nas se vsi deli, ki so za orav in setev, imenujejo njive; polje je tisto, katero je ravno (plano) in da lahko na kraje orjó.

Sicer imajo njive vsaka svoje lastne ime. Ravne njive se med hribi imenujejo Loke, doline pa Doli itd.¹⁰¹

¹⁰¹ Prim. G. Križnik, Iz Motnika u Kraňskoj, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, V. zv. (1900), 154.

Posle so nekdam, ko so še ljudje obleko iz domače robe (pridelka) nosili, udinjavali v obleki; hlapcem po dvoje hlač, srajc, čevljev in klobuk, rekelc in lajbč pa po eden; dekla pa dvoje rokavc, birtaha, krila (janke), ki so se meselan in konofas imenovala, bele čevlje za praznik in šolne za delavnik, platneno naglavno ruto, volnene »žoke« pa za noge; enako tudi pastirjem in pestunjam (varučkam). Žeblje za v škornje (čevlje), gumbi za rekelce, akelce za pripeti, so si morali kupiti sami posli.

Pozneje, ko so posli dražji postali, so razen zgoraj imenovane domače obleke še v denarjih začeli udinjavati za praznjo obleko. Sedaj se pa udinjujejo večji del v denarjih. Navadno je še: Ko roditelj pripelje posla služiti, dobi za pot žita, sočivja, da ima domu dosti nesti. Posel dobi klobčič sukanca, da si more skozi leto krpiti obleko in o Božiču, ko gre proč, hleb kruha, ki se pogača, pri nekaterih popotnica imenuje.

Ako kdo komu dá zemlje za setev na spolovino (da imata vsak pol pridelka), dá posestnik zemlje zemljo, drugi pa seme in orje; zrelo pa žanjeta, spravljata in mlatita oba.

Stroške za obsetev računajo dvojnato seme za pšenico; ako se mernik pšenice poseje, oravci in živina jo pa mernik zaslužijo. To velja za vse strnene setve in za tursk.

1. Po furmaškem (vozniškem) pravnem običaju je navadno, da reče voznik gostilničarju, konjem maselc ovsa dati, mora ga pa dati dva bokala štajerske vinske mere, to je vozniški maselc.

2. »Razdal sem se« reče kupčevalec, ki je preveč blaga razupal (na kredit dal), ali pa če je nekdo do beliča denar razposodil.

»On se ne razdā« rečejo onemu, ki noče do zadnjega beliča denar razposoditi.

3. »Iz rame na ramo« rečejo onemu, ki denar na posodo jemlje in ga vračuje.

4. »Pri bratu ni kaj pobrati.«

5. »Meri in pa veri se mora verjeti, za kup se mora pa potegniti.«

6. »Kar spod klobuka jo je vzel«, se reče onemu, ki se zna lično in ročno kaj zlagati; pa tudi reko: »pokaditi« ali pa »spod pazduhe jo je vzel«; »on se je pokadil« (zlagal).

7. »Koš mu je dala«, se reče snubcu, ko mu je snubljenka možitev odrekla.

8. »On nima podrašenega (jezika)«, če zna bližnjega dobro ošteti.

9. »Katera krava zelo muka, ima malo mleka«, se reče bahaču.

10. »Njemu se bo povračevalo«, če kdo z bližnjim neusmiljeno ravna, »če ne njemu pa njegovim otrokom«, pravi narod.

11. »On je glih v maln prinesel«, reko, ako kdo pride, ko ga imajo v mislih. Pa tudi reko: »Ko imajo volka v mislih, pa volk pride.«

Stara narodna mera za platno in sukno v naši okolici:

Sukno in platno pri nas merijo kmetje in tkalci na lakte, palice in pedi.

Laket je dve palice, palica šest pedi.

Laket je dva metra in 84 centimetrov.

Palica 1 meter 42 centimetrov.

Ped je mala in velika.

Star trgovski vatel (prač) je bil polčetrto ped.¹⁰²

Iz Zgornje Bele na Gorenjskem se mi je poročalo:

Tukaj imajo soseskino (občinsko) zemljo, pašnike; kajzarji plačujejo občinski denarnici po 90 krajcarjev od glave na leto. Gospodarji, ki imajo lastne gozde, pa nič. Pastir se imenuje »čednik«, plače ima 15 gld na leto od občine. Živež pa mu dajo gospodarji po en dan od vsake glave po vrsti in 2 krajcarja za tobak.

Tukaj še hodijo na prejo drug k drugemu po zimi.

Krstni botri tukaj ne dajo otrokom pirhov, le birmanski.

V sosedni občini Špitalič, vas Okrog, imajo skupno vaško planino, v kateri skupno pasejo govedo; za ovce ali drobnico pa imajo vsak svojega pastirja. Vaščani dajo go-

¹⁰² S. Vilfan, o. c., 256.

vejemu pastirju plače po groš (5 kr) od glave in vsak gospodar mernik ovsa na leto ali prav za prav za čas, ko je živina na planini, hrano (živež) pa po vrsti vsak dan druga hiša.

Ko gostje (cehovci) v gostilni vino ali žganje pijo (pa tudi v kaki hiši), naj bo že botrinja, vezovanje, ženitnina ali pa likof, ki je v kupčiji navaden, je vino (žganje) in jed na mizi vseh okoli sedečih, naj plačajo račun ali pa ne. Vsak sme svojega znanca poklicati na kozarec vina; cehovina na mizi je vseh okoli sedečih, meni narod.

Za vračilo delajo (pomagajo) kmetje drug drugemu naslednja dela: sekati, žagati in kopati velno, meti proso, žeti praprot, kositi starino, tretji predivo.

Da ni bilo običajno pri starih Slovanih zaklepati hiše, nam pričajo stare kmečke hiše, ki so bile brez železnih zaporc; imeli so le pri hrambah lesene pahe in pri vratih »rigeljne«. Kadar se je hotelo, se je lahko prišlo v hišo ponoči ali po dnevi.

Ako tuji mladenič (fant) pride v drugo vas ponoči med mladeniče, ga ti ne tepo; če kaj pravice vedo, ga prijazno sprejmo: »da eden gotovo ni na boj prišel, da grdo bi bilo za nas, če bi enega strahovali«.

Ako pa pride skrivaj k dekletom v vas, ga vjamejo in mu skozi rokave na plečih porinejo kol, da mora z razpetimi rokami domu. Pri Bovcu na Goriškem (tako se mi je poročalo), ga tudi vjamejo, pa tudi ne tepejo, le obsodijo mu, koliko škafov vode mu bodo vlili na glavo; med oblivanjem pa sme sukno tiščati vkup kakor hoče za vračilo, da mu voda ne zmoči preveč spodnje obleke, potlej so si pa dobri. In drugim ljudem ne povedo nič, da so koga oblivali, ker to mu je za sramoto pri ljudeh.

»Za sproti se še dobi, za posušiti ni nič« se reče temu, ki komaj za svoj vsakdanji živež zasluži. »Kaj bo pa za naprej?« »Potrpljenk in zmanekavec«, je odgovor.

»Prva je prepovedana, druga pa ne«, ¹⁰³ tako meni narod zavoljo boja, da v prvo ne sme nasprotnika udariti, ako ga je pa oni udaril, ga pa sme nazaj.

»Ženske smejo moške tepsti, moški nobene ne.« Narod meni, da ženske brez kazni smejo tepsti moške, zato, ker, kadar te tepo, ne pada pretrdo, kadar pa moški, pa trdo.

Pri nas imajo zidarji tudi navado, ko novo poslopje zidajo, če kdo pride novo zidavo gledat, da ga »ožnorajo«. Za odkupilo (odrešilo) pa mora plačati par bokalov vina zidarjem.

Njega dni je bila navada, da, kdor je v Motniku na trško zemljo, po drugod pa na občinsko in vaško sadno drevo vsadil, je sad užival, kadar je drevo začelo roditi; kadar se je pa drevo izstaralo, ga je pa tista hiša posekala (če tisti, ki ga je vsadil ni več živ), pri kateri je bil oni doma, ki ga je posadil.

»Pankert« se imenuje otrok, ki je v prešeštvu rojen.

Da ljudje s klafanjem otrok na pohujšajo, si velevalo, ako so zraven otroci: »Nič ne sedaj, je oblačno.« »Nocoj je pa tržen dan,« reče žena, ko je njen mož prešestnik v vas šel. — »Če baba gospodari, volk mesari,« pravijo ženi, katera se v gospodarstvo vtika.

Steze, pešpoti (pot le za ljudi, kjer se ne vozi) vaščani dopuščajo bližnjim in daljnim sosedom v rabo, koder imajo ljudje že od njega dni navado hoditi.

Ko v Zagorju za Savo pusta pokopavajo, gre eden naprej z beršletom,* zmeri pred gostilno prostor za jamo, pridejo pogrebci za njim, začno jamo za pusta kopati. Gostilničar mora, če noče, da bi bil pust pred njegovo hišo pokopan, pogrebce z vinom odkupiti, da gredo pustu prostor drugam dobiti, ker tukaj se ljudem zdi sramotno, imeti pusta pred vratmi pokopanega.

¹⁰³ S. Vilfan, o. c. 227.

* Burstel = Sprengwedel — škropilnik.

Narod pravi: »»Goljuf je hujši kakor tat«; »tat skrivaj vzame, goljuf pa vpričo goljufa.«¹⁰⁴

Narod pravi: »Žensko od hiše.« Bolje je, da gre hči prej od hiše ko pozneje, da česa hiši ne pripravi, zato se roditelji prizadevajo, da hčer zгодaj v dobre roke omože, da nimajo več skrbi za njo, da ima le njen nož.

Pri stavah pa je tale navada, da, ko stavno pogodbo skleneta, si v roke sežeta, da tako in tako mora veljati.

¹⁰⁴ Prim. nasprotno odgovor na vprašanje 293, odst. 3.

✱

Pripis

Metod Dolenc poroča na podlagi podatkov prof. Aleksandra Solovjeva v gori navedenem spominskem članku za V. Bogišiča (SP 1935, 8), da je v arhivu v Cavtatu shranjena Bogiščeva korespondenca s Francem Miklošičem (4 pisma), graškim slavistom Gregorjem Krekom (2 pismi) in s prof. Stankom Lapajnetom (8 pisem).

Ta pisma sem v Cavtatu našel (zv. XVII—7). Miklošičeva štiri pisma in ena dopisnica so zelo kratka, prvo pisano italijanski, ostala štiri nemški. V prvem z dne 5. aprila 1861 (s hrvatskim koncem: »Budite mi zdravi, dragi gospodine, Vaš sluga Miklošič«) sporoča Bogišču na njegovo vprašanje, da mu po dobljenih informacijah četrti semester, ki ga je prebil v Parizu, na Dunaju ne bi šteli v predpisano študijsko dobo osmih semetrov. V drugem od 8. novembra 1877 sporoča zelo kratko, da je »Majka Margarita« natisnjena iz »Vile Slovinske« od Barakovića; da je Jagić že v Berlinu in se zdi, da ni našel v Petrogradu del Kočubinskega; zato se pridržuje, da se posluži Bogiščeve ponudbe (najbrže da mu jih preskrbi ali vsaj citate iz teh del). Na dopisnici z dne 13. decembra 1877 ga prosi za sporočilo o teh delih. — V listu z dne 3. marca 1879 mu naznanja, da mu hkrati pošilja neke zaželenne zvezke (»žal le II. in III.«) o albanskem (»über das Albanische«) ter da ni prejel nekih publikacij srbskega učenega društva. Slednjič mu javlja v listu z dne 10. decembra 1881 (najbrže na vprašanje), da je Wolfova razprava »Beitrag zur Rechtssymbolik«, priobčena v Sitzungsberichte LI (1866), str. 617 in sicer, kar se njega tiče, na str. 97(?), prav tako da priobčuje nekaj o istem predmetu časopis »Globus«.

Od prof. Gregorja Kreka sta ohranjeni dve slovenski pismi. V prvem, nedatiranem (iz datuma drugega pisma moremo sklepati, da je pisano prvo proti koncu 1. 1869.) mu odgovarja, da je dr. Ilwofu sporočil njegovo željo, da mu pošlje ta neke številke »Mitteilungen« štajerskega historičnega društva. Spominja Bogišiča na obljubo, da mu pošlje, kakor mu je pri odhodu iz Gradca obljubil, poseben odtis razprave »Pravni običaji u Slovena«. — V drugem pismu z dne 8. decembra 1869 pa mu sporoča, da je njegovo v drugem pismu izraženo željo nemudoma sporočil dr. Ilwofu, zahvaljuje se mu za poslani odtis in mu naznanja, da mu pošilja poseben odtis svoje »razpravice« (najbrž »Über die

«die Wichtigkeit» der slavischen traditionellen Literatur als Quelle der Mythologie», Dunaj 1869) po kateri zelo poprašujejo v knjigotrštvu.

Od dr. Stanka Lapajnet (1878—1941), poznejšega profesorja civilnega prava v Ljubljani, je v arhivu v Cavtatu 5 listov in 2 zalepki z vsebino pretežno osebnega značaja. V pismu z dne 4. novembra 1907 navaja, da se obrača na Bogišića po priporočilu svojega šefa dr. pl. Kozića s prošnjo, da ga sme obiskati in prositi za nasvete glede svojega pariškega študija in eventuelne zaposlitve, ki bi mu omogočila pomnožiti iz potovalne ustanove potekajoče nezadostne dohodke. — Pismi od 30. novembra in 31. decembra 1907 govorita o medsebojnih obiskih, onemogočenih zaradi raznih zadržkov. — Zalepka od 5. januarja 1908 naznanja smrt dr. Kozića; od 6. januarja pa odpotovanje iz Pariza na Dunaj vsled te smrti v svrhu prevzema odvetniške pisarne. — V pismu iz Dunaja z dne 17. januarja 1908 se zahvaljuje Bogišiću za njegove dobre želje na pot odvetniškega poklica in mu pošilja številko »Narodne obrane« z življenjepisom Kozičevim. — Slednjič se mu v pismu iz Dunaja z dne 3. februarja 1908 toplo zahvaljuje za Bogišićevo gostoljubnost, naklonjenost in »dragoceno knjigo, ki naj ohrani živ spomin na tamošnje bivanje«. Konča z besedami: »Kadar koli imam čas, baviti se s svojimi pariškimi doživljaji, prihajam do prepričanja, da bi bil ta izlet velehvaležen, i da nisem tam drugega videl in drugega čul, kakor Vas in Vaše prosvetljeno znanje. Ars severa, verum gaudium.« Odkritost teh besed dokazuje poznejši Lapajnetov predlog mestnemu županstvu, da se nova ulica, v kateri si je postavil Lapajne v Ljubljani svoj dom, imenuje po Bogišiću, kar se je tudi zgodilo.

Poleg listov teh dopisnikov, ki jih imenuje po Solovjevu Metod Dolenc, sem našel v Bogišićevem arhivu še nekaj pisem drugih slovenskih dopisnikov, ki dokazujejo, zanimive stike Slovencev z Bogišićem.

Od zgodovinarja in pisatelja Josipa Stareta (1842—1907) je ohranjeno slovensko pismo iz Ljubljane z 4. sept. 1868. Bil je v šolskem letu 1867/68 še neizprašan profesor na veliki gimnaziji v Osijeku, pa je v drugem semestru zbolel. Po priporočilu prof. Horaka v Temešvaru, se zanima pri Bogišiću, tačas šolskem svetniku in prosvetnem poročevalcu za Banat, za razpisano mesto učitelja zemljepisa in zgodovine na realki v Pančevu. To mesto bi mu ugajalo, ker bi bil baje obvezan poučevati le 16 ur tedensko ter bi se mogel bolj posvetiti svoji izobrazbi in pripravi za izpite.

Ohranjena je dalje tudi korespondenca z dunajskim odvetnikom dr. Ferdinandom Pogačnikom (5 nemških pisem). V prvem z 6. avg. 1876 mu sporoča, da vdova l. 1871.

zamrlega ranocelnika Pohla nima pravice do podpore od društva vojaških zdravnikov. — V pismu z dne 6. januarja 1878 prosi Bogiščiča za sporočilo o vrednosti nekih francoskih železniških delnic 1. 1874. in da ga seznani s pravoslavnim škofom Mihaelom Rajevskim pri dunajskem ruskem poslaništvu, češ da ga rojaki često prosijo za pojasnila, ki jih more le dati, če se s tem možem seznani. (Rajevski je posredoval večje darilo ruskih knjig Matici slovenski in bil med prvimi njenimi častnimi člani.) V listu z dne 17. februarja 1878 soglašja Pogačnik z načinom, ki ga mu predlaga Bogiščič in pobližje ni naveden, da se seznani z Rajevskim; opozarja ga tudi na prevode Bogiščičevih spisov: »Cigani na Črnej gori«, »Prisega na Črnej gori«, »Sok«, »Družinski život v Jugoslovanskej« v Letopisu Matice slovenske 1877 v prevodu Franca Hubada in Lavoslava Gorénca. Pristavlja še politično opazko: »Über die Erfolge der russischen Armee und Diplomatie sind die hiesigen Juden und Magyaren (geborene und gewordene) ausser Rand und Band geraten. In folge dessen scheinen auch die Oesterreicher in Bosnien und die Herzegowina nicht einrücken zu wollen. Was wird daraus werden? Wird bloss England oder auch Oesterreich zum Handkusse kommen.« — V listu z dne 25. maja 1881 se določa sestanek na Dunaju. — V zadnjem pismu z dne 25. maja 1888 pa obžaluje, da mu zaradi resnejše bolezni ne more urediti neke pobližje ne navedene zadeve.

Mnogo obširnejša, važnejša in zanimivejša so pa še pisma Ignacija Orožna (1819—1900), tedaj nadžupnika pri Sv. Križu poleg Rogaške Slatine, Vinka F. Kluna (1823—1875) ter Janka Babnika (1861—1927).

Pisma Ignacija Orožna so izredno zanimiva za naše narodopisje (prim.: Sergij Vilfan, Očrt slov. pravnega narodopisja; o. c., 230); pismi V. F. Kluna pojasnjujeta postanek referata o Bogiščičevem delu »Sadašnji pravni običaji na slavenskom Jugu« v stuttgartskem »Auslandu« (1874), hkrati sta prispevek k problematiki značaja pisca, čegar podoba je še vedno precej nejasna; Babnikovo pismo pa ni brez pomena za početke naše pravnozgodovinske literature. Zato ta pisma priobčujemo v celoti:

I.

Mein lieber hochverehrter Herr Doktor!

In Ihrem sehr werten Schreiben haben Herr Doktor unterlassen, die Zeit anzugeben, bis zu welcher die gewünschten Modelle in Wien einlangen müssten.

Bitte also nochmals in dieser Angelegenheit zur Feder zu greifen und das Unterlassene nachzutragen.

Ich hatte meinem Schwager¹⁰⁵ letzthin bedeutet, dass es mit der Sendung bis Februar oder März k. J. Zeit habe, worauf er ausserte, das er bishin noch die Modelle vermehren und teils auch verbessern lassen können.

Das ubrige wird nach Wunsch geschehen. Mittwoch war bei Freund Vuk¹⁰⁶ grosse Versammlung, wobei die Martinigans verspeist nebstbei aber auch viel filosofiert und filologisiert wurde. Bei dieser Gelegenheit überbrachte ich dem Herrn Vuk ihren Gruss, der ihn sehr erfreute und angenehm veranlaste, Ihnen seine herzlichste Gegengrüssung durch mich zu entbieten.

P.: Ihrer ethnographischen Studien halber teile ich Ihnen noch folgendes mit und zwar aus der Gegend von Prassberg (Mozirje) am Sannfluss (Savinja).

Wenn eine ledige Mannsperson dort mit einer ledigen Weibsperson ein Liebesverhältnis hat und mit dieser ein uneheliches Kind zeugt, so werden dort, sobald das Kind geboren wird; Vater und Kind nach dem Taufnamen der Geliebten, resp. Mutter vom Volke benannt. Z. B. Heißt die Mutter Mojca oder Mica, Ajta (Agata), Notburga, Marjeta etc., so heißen dann der uneheliche Vater und das Kind: Mojcnik, Ajtnik, Burgavec, Marjetnik etc. und zwar so lange, bis Vater und Mutter geehelicht haben, worauf dann Mutter und Kind den Zunamen des Vaters erhalten.

Nun zeichne mich unter herzlichster Begrüßung
Ihr ergebenster

Ig. Orožen m. p.

Hl. Kreuz, 17. 11. 1866.

II.

Hochverehrtester Herr Doktor!

Die versprochenen von Schulknaben angefertigten Modelle befinden sich seit einigen Tagen bei mir. Daß ich sie Ihnen noch nicht übersendet habe, ist Ursache mein Bedenken, ob selbe wohl dem gewünschten Zwecke entsprechen würden.

Es sind beiläufig 40 bis 50 Stück verschiedene Modelle von gewöhnlichen Hausgeräthen, Wirtschaftsgeräte, eine kleine Getreideharpfe (Kozolc) etc. Einige früher vorhan-

¹⁰⁵ Anton Flis, nadučitelj v Laškem, od 1843, mož Orožnove sestre Frančiške. [Prim.: Ign. Orožen, Kačičev-Orožnov rod (1895), 27.]

¹⁰⁶ Najbrže Andrej Vuk, tedaj vikar v Ptuj (r. 21. XI. 1827 v Središču, u. 5. XI. 1885 kot župnik na Hajdini. Prim. Fr. Kovačič, Trg Središče, 1910, 245).

den gewesene Stücke sind bei der Landwirtschaftlichen Ausstellung in Marburg theils zerbrochen worden, theils verloren gegangen, daher diese Modellsammlung geringer und unbedeutender dermalen besteht, als ich es erwartet habe.

Ich stelle daher die Anfrage, ob diese Modelle wohl für die ethnographische Versammlung¹⁰⁷ abgesendet werden sollen. In bejahendem Falle können Sie sogleich vor hier abgehen, da sie auch schon mit ihren slawischen Namen signiert sind.

Ich erwarte also eine kurze Antwort und zeichne mich unter freundlichster Begrüßung Euer Wohlgeboren ergebenster

Ig. Orožen m. p.

III.

Wien, I. Karnthner-Ring, 10

11. Sept. 74.

Hochverehrter Herr und Freund!

Unserem gemeinschaftlichen Freunde, Redacteur von Hellwald, habe ich unlängst geschrieben, dass ich über Ihr rechtshistorisches Werk, das in Agram erscheint, einige Artikel einsenden werde. Indem er mich ersucht Ihnen seine herzlichsten Grüsse zu vermelden, spricht er sich dahin aus, daß »je früher Sie (ich) etwas über diesen gediegenen Forscher bringen, desto lieber, und daß niemand mehr als Sie (ich) zu solcher Arbeit befähigt sind, liegt auf der Hand« —. Dies Hellwald's Worte. — Es wäre mir nur recht angenehm, bald und, ausführlich über Ihr höchwichtiges Werk der deutschen gelehrten Welt einiges vorlegen zu können.

Ich bin zwar mit meinem im Drucke befindlichen Werke, das an 40 Druckbogen stark wird, sehr beschäftigt, und kann wegen meines Augenleidens nur bei Tag und nur mit mehrmaliger Unterbrechung arbeiten; — allein ich halte es für eine Ehrensache und meine Pflicht, über »Slaven«, und »slavische Gelehrte«, insbesondere über einen Stern erster Grösse am wissenschaftlichen Himmel der Slaven, als den ich Sie ohne Schmeichelei, mit innigster Überzeugung begrüsse, dem deutschen Volke, insbesondere

¹⁰⁷ Določeni so bili najbrže za Etnografsko razstavo v Moskvi. Glej Novice, 1866, 239 sl.

der wissenschaftlichen Welt, aufklarendes zu bieten. In Österreich wird es noch einige Zeit brauchen, bis man gegen Slaven gerecht wird, und man nicht immer nur »Deutsches Wissen und Können« über die Sterne erhebt; — aber in Deutschland ist man gewohnt, gerechter zu urtheilen, und steht in Deutschland ein Urtheil begründet, dann werden es unsere »lieben Landsleute« nachschreiben, nachdrucken und bewundernd anerkennen.

In Deutschland und Österreich bin ich einigermaßen bekannt, daß ich gerade diese Art Vermittlung — die Slaven den Deutschen bekannter mache — seit einem Vierteljahrhundert mehr oder minder kultiviere. Jetzt aber bietet sich die Gelegenheit dar, mit einer bedeutenden Leistung eines slavischen Gelehrten hervorzutreten und das will ich thun, und Ihre Arbeit würdig beleuchten.

Nun zur Hauptbitte. Dass ich in meiner enormen Beschäftigung, meinem Augenleiden und — ich gestehe, es offen — mitunter auch mit dem Dialekt, in dem Ihr Werk geschrieben ist, viel zu kämpfen habe, ist eine Thatsache und hierin bitte ich um Ihre Unterstützung. Niemand besser, als der Autor selbst, kann eine Gliederung, Detaillierung seines behandelten Stoffes, die Art der Quellensammlung und Verwerthung des Materiales, Aufgabe, Ziel, Zweck und Mittel seiner Arbeit beleuchten und darlegen. Diese Darstellung, soll ich sie erst aus der Lectüre herausfinden, erfordert viele Wochen, weil ich viel anderes auch zu thun habe, — und Ihnen macht sie weniger Mühe, die Arbeit von ein paar Tagen.

Ich glaube, es liegt ebenso in Ihrem Interesse als in dem der Sache selbst, der wir beide dienen, wenn diese Darlegung im »Ausland« möglichst eingehend sei, und bald in der Öffentlichkeit erscheine. Ich stelle mich zu Ihrer Disposition und werde, sobald ich von Ihnen, das obgewünschte Material erhalte, an diese Bearbeitung für das »Ausland« gehen, um dadurch der slavischen Sache zu dienen und der deutschen wissenschaftlichen Welt einen würdigen Vorkämpfer für slavische Wissenschaft vorzuführen.

Indem Ich Sie ersuche, meiner Bitte zu willfahren, bin ich in wahrer Hochachtung und freundschaftlichsten Grüßen

Ihr

Dr. V. F. Klun
treuer Mitarbeiter und Freund

IV.

Wien, I. Karntner-Ring, 10

14. Janner 1875.

Hochverehrter Herr und Freund!

Prosit Neujahr! Vor allem meine aufrichtigst gemeinten besten Wünsche beim Jahreswechsel und immerdar! Ich knüpfe daran nur die Bitte: wir bleiben »die Alten« im »neuen« Jahr, und favente Jove für immer!

Ihr freundliches Schreiben hat mich sehr erfreut und danke ich Ihnen freundlichst ebenso für Ihre mir wohlwollende freundschaftliche Gesinnung als auch für Ihre Anerkennung meiner geringen Leistung. Eigentlich gebührt Ihnen, als dem Autor, dem Bahnbrecher und Pfadfinder in den Irrgängen slavischer Rechtsgewohnheiten ein noch grösseres Lob, als ich ausgesprochen habe; aber ich will niemals überschwanglich sein, halte mich von allen Kammeradeereien ferne, deshalb finden Sie gewiss selten in meinen Arbeiten einen Superlativ angewendet. Ihre Arbeit hat einen unbestreitbar grossen Vorzug, sie »steht auf eigenen Füßen«, sie ist das Resultat eigener Forschung, Plan und Ausführung sind Ihr volles geistiges Eigenthum und meine Pflicht — eine für mich sehr angenehme Pflicht — war es, das gelehrte »Deutschland« in gebührender Form darauf aufmerksam zu machen. Außer dem lebhaften Interesse für Ihr Werk und Ihre Person, lag mir auch einerseits daran, dem gelehrten Deutschland einen Huldigungszoll darzubringen, und einige wuchtige Hiebe auf die deutschthümelnden Osterreicher, insbesondere das taktlose Benehmen der Wiener Universität zu führen. Ich habe in nicht mißzuverstehender Weise die österreichisch-deutsche (*contradictio in adjecto!*) Journalistik wegen ihrer steten Verhöhnung der Slaven, der interessanten Natiönchen, der Eigenthümlichkeiten etc, etc angegriffen; aber bis jetzt schweigen sie alle. Ich war auf Angriffe gefasst und auch bereit »vom Leder zu ziehen«; da »man« schweigt, schweige auch ich. Ohne Zweifel wird sich noch Gelegenheit bieten, dieses Thema zu berühren, wenn Sie, verehrter Freund, die Gelehrtenwelt mit einem neuen Opus erfreuen, da zeigt man, dass die »Slaven« denn doch productiv und producierend sind!

Daß Einiges in meiner Anzeige vollständiger sein konnte und sollte, zweifle ich nicht; aber offen gesagt, hie und da schwebte mir noch eine Idee vor, doch besorgte ich, ermüdend zu werden, das *brevis esse laboro, obscurus fio*, ist nun nicht ganz zu vermeiden. Im Ganzen und Grossen

dürfte diese analytische Anzeige ihren Zweck erreichen. — Ihren und Hellwald's Beifall habe ich gefunden, und so bin ich wirklich entschadigt.

Was treiben Sie, verehrter Freund, in Paris? Es würde mich freuen, öfters mit Ihnen im Rapport zu stehen.

Bei mir geht es im gewohnten Geleise fort, ich arbeite ziemlich fleissig an meinem statistischen Werke. Nächstens sende ich dem Freunde Hellwald ein Culturbild »Das Ungerland« für das »Ausland«, das ich mit Sorgfalt ausarbeite. Haben Sie Hellwalds »Culturgeschichte« gelesen? Sie interessiert mich sehr, da auch hier ein ganz selbständiges Auftreten, im Verlassen ausgetretener alter Bahnen zu Tage tritt. Namentlich können ihm die »Slaven« dafür dankbar sein.

Leider stehe ich mit keinem grossen Slaven-Blatte in Verbindung, ich schreibe sonst gerne eine eingehende Anzeige; allerdings schriebe ich nur deutsch, und die betreffende Redaction müsste es übersetzen. Insbesondere Russland wird darin rühmlichst behandelt, und eine Kritik müsste in Russland erscheinen. Wir wollen sehen, ob und was sich findet, — vielleicht finden Sie, der »muthige Pfadfinder« einen Weg, es ware mir für die Sache und für Freund Hellwald lieb. Bei mir im Hause ist die kleine Anderung eingetreten, dass die Mama meiner l. Frau, welche Sie freundlich grüßt, aus der Schweiz auf Besuch zu uns kam, und jetzt ein Paar Monate hier bleibt. Sonst geht alles im Hause und im Kopfe den geregelten Gang.

Leben Sie recht wohl, verehrter Freund und lassen Sie bald und viel von sich hören. Mit wahrer Hochachtung nenne ich mich in alter Treue Ihren aufrichtigen Verehrer und Freund

Klun

V.

Velečenjeni gospod profesor!

V letošnjem »Letopisu« „Slovenske matice“, kateri te dni izide, natisnjen je tudi moj spis »Sledovi slovenskega prava«, v katerem skušam pokazati, da imajo tudi Slovenci barem nekaj svojega narodnega prava. Ob enem s tem pismom Vam pošljem prenatis tega poskusa s prošnjo, da ga blagovolite pregledati, ter mi o priliki, ko imate kaj časa, Vaše mnenje o njem izreči. Da je pomanjkljiv, ter da ima vse hibe, katere so obične pri prvencih, je gotovo, zato bi Vas prosil — ako Vas s tem preveč ne nadlegujem, — da mi pokažete pot, po katerej naj hodim, kako naj delam, da se lože izognem zmot ter kaj dosežem, ker ravno takav

navod in pouk težko pogrešam. Moji profesorji odkrižali so se me z odgovorom: »ja, über slavisches Recht habe ich nie Studien gemacht«. Oprostite dakle, da Vas nadlegujem, akoravno nimam časti Vam osebno znan biti. Ob enem še imam drugo prošnjo. Koncem maja 1884. upam biti doktor prava na dunajske univerzi, potem bom prosil za stipendijo, da grem na kako inostransko vseučilišče, ker bi se rad — i moja učitelja prof. Siegel in Zhishman me v tem podpirata, — s časom habilitiral za avstrijsko pravno zgodovino. Ker, žal, za slovansko pravo na avstrijskih univerzah ni mesta, se mora v zgodovini avstrijskega prava učiti, ta pa bodo menda spodrinila s časom »Deutsche Reichs- und Rechtsgeschichte« iz avstrijskih univerz. Da se temeljito izvežbam toli u slovanskem pravu, kakor tudi v primerjajočem — legislation comparée — mi bode menda treba, da grem na kako rusko vseučilišče ali pa v Paris, kar bode seve težko, ker naša vlada navadno štipendije le daje za nemške univerze, da si ljudje tam pridobe dobro znanstveno zistemo, drugo naj se iz knjig nauče. Kaj bi mi Vi g. profesor, ki poznate univerze po Nemškem, Ruskem in v Franciji, svetovali, kam naj skušam priti, kako se naj pripravljam?

V nadi, da mi to uslugo storite, ter da mi moje molenje ne štejete v zlo, se Vam priporočam

Vaš iskreni častilec

Drd. iur. Janko Babnik

U Beču 23/VI. 1883.

Odgovor blagovolite adresirati

Janko Babnik

in St. Georgen, Südbahnstation

Styrie, Autriche

